

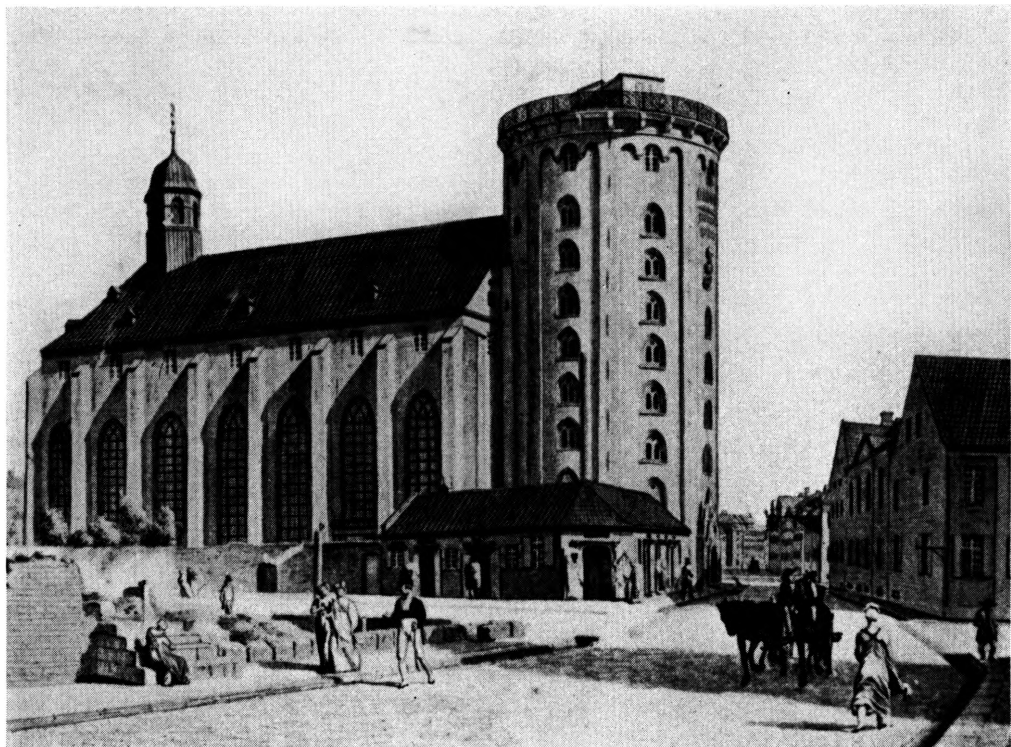

Fig. 1. Trinitatis kirke. Fotografisk gengivelse af forsvunden tegning fra tiden efter bombardementet 1807, tilskrevet C. W. Eckersberg. Kgl. Biblioteks billedsamling.

TRINITATIS KIRKE

ved

JAN STEENBERG

Fra 1635 har man de første efterretninger om planlægningen af en særlig studenterkirke ved Københavns Universitet¹. Selv om studenterne tidligere kunne benytte Vor Frue kirke og i visse tilfælde endda var forpligtet dertil² — f. eks. når de i lejemåls-sager skulle stå offentligt til skrifte —, var de i de fleste andre henseender henvist til den kirke, i hvis sogn de boede. Men i sommeren 1635 begyndte man da at sysle med tanken om at bygge en helt ny Universitetskirke, hvor studenterne uden hensyn til deres bolig kunne blive kirkelig betjent, og hvor theologerne — langt den største del af studenterne — kunne holde deres prædikenøvelser. Før det endnu var afgjort, hvor denne nye studenterkirke skulle placeres, lod kongen Regensens bedesal, der var indrettet i 1620'rne (nedenfor s. 233), omdanne til en normal kirke med tilhørende inventar for midlertidig at stå til de studerendes rådighed, indtil den nye kirkebygning var rejst. Man nævnede i denne forbindelse udtrykkelig, at samtlige studenter ved Akademiet skulle søge denne kirke for der at høre prædiken, gå til alters og yde deres offer til præsten, hvad enten de boede på Regensen eller udenfor. Navnet »Regenskirken«, der hyp-

pigst benyttedes i de følgende år, var altså ikke et udslag af en slags begrænsning i formålet, men skyldtes udelukkende, at kirken nu engang var en del af Regensens bygning, beliggende i østfløjen ud mod Købmagergade.

Den rent foreløbige karakter af Regenskirken fra 1635 understreges af den omstændighed, at planerne om den større og varige studenterkirke begyndte at tage fastere form det følgende år. I 1636 var det kongens ønske, at nybygningen skulle placeres på selve Universitetsfirkanten³, hvor man gik i gang med at rømme den tidligere biblioteksbygning, »Liberiet« ud mod Frue kirkegård, og Kommunitetets ældste hus lige vest derfor — det var den sydligste del af den senere bygning fra 1731, ved hjørnet af Nørregade og kirkegården, hvor nogle munkestensskifter og den såkaldte »Bispekælder« endnu er minder om dette ældre hus. Kongens ordre var tydelig nok og blev også omgående fulgt: biblioteket blev rømmet, og studenterne rykkede ud af deres spisestuer. Men alligevel er det ikke sikkert, at der på dette tidspunkt virkelig forelå et udarbejdet byggeprogram. Evakueringen, der var påbegyndt i juli og fortsattes i august, blev pludselig standset i september, da der kom kontraordre fra kongen: biblioteket kunne påny flytte ind i sit gamle hus⁴. Hvad var der mon sket? Kilderne er tavse om de egentlige grunde til al denne forvirring; vi må indskrænke os til gætninger og iøvrigt holde os til kendsgerningerne, som i korthed går ud på, at fra efteråret 1636 var planen om den nye kirkebygning på hjørnet af Landemærket og Kobmagergade ved at tage form: byggegrunden var valgt, husene købt, og materialerne til fundamenterne blev kørt derhen⁵.

Den pludselighed, hvormed de så hastigt ændrede dispositioner førtes ud i livet, er påfaldende og må skyldes særlige forhold. Vi kan kæde dette sammen med, at den nye studenterkirke også fik en udformning, der falder ganske udenfor, hvad der var gængs på bjærget. Komplekset blev nemlig tredobbelt og kom til at huse både kirke, bibliotek og astronomisk observatorium med dette sidste anbragt i det bastante Rundetårn. Det siger sig selv, at man ikke kunne lægge et sådant kompleks ved Universitetet som nabo til Frue kirke, og indirekte kan deraf ses, at den først planlagte studenterkirke blot må have haft karakter af et kapel i en lavere bygning som den nordlige ramme om Vor Frue kirkegård. Der må da på samme tid have været planer fremme om at bygge et astronomisk observatorium (nedenfor s. 253) ved Universitetet, og i sommeren 1636 må ret pludseligt dette være kædet sammen med både bibliotek og kirke, og den mærkelige bygning med det tredobbelte formål blev da i de følgende år rejst på en byggeplads, der var mere egnet dertil end den ret snævre Universitetsfirkant. Grundstenen⁶ til det astronomiske tårn - og dermed til hele bygningen — blev lagt den 7. juli 1637. Tårnet stod færdigt 1642, skal man regne efter årstallet overst på tårnet ved rebusindskriften; kirken selv blev indviet pinsedag den 1. juni 1656 og biblioteket året derefter, den 7. juli 1657, på 20-årsdagen for grundstenens nedlæggelse.

Universitetets ledende astronom var dengang Christen Sørensen Longomontanus, og det er givet, at han har haft en afgørende indflydelse på udformningen af det nye observatorium. Mulig har han også tænkt sig at gøre det nye observatorium til et ærefuldt minde for hans geniale lærer Thyge Brahe, eftersom det opkaldtes efter observatoriet på Hven: *Stellæburgum Regium Hafniense*. Men at det også skulle være Longomontanus, der fandt frem til den mærkelige løsning med at bygge kirke, bibliotek og observatorium sammen i eet kompleks, er næppe tænkeligt. Det var snarere kongen selv, der fik idéen, og med den impulsive Christian IV. i baghånden forstår vi bedre de krydsende byggeordrer og den påfaldende forvirring, der sommeren 1636 kendetegner de første skridt hen imod opførelsen af den nye studenterkirke ved Københavns Universitet.

Navnet *Trinitatis kirke* er forholdsvis sent. Sålænge byggearbejderne fandt sted, tales der ofte om »den nye kirke«, »studenterkirken« eller »Regenskirken«, hvilket sidste navn undertiden kan virke forvirrende. Om bygningens tredobbelte funktion har haft nogen indflydelse på navnet, er vel tænkeligt, men kan ikke bevises. Første gang navnet dukker op, er 1655—56, i kirkens ældste regnskaber, og her i den danske form, Hellig

Trefoldigheds kirke. I Konsistoriums arkiv kaldes kirken ved sit nye navn i maj 1656, kort før indvielsen, og da i den latinske form: *Trinitatis kirke*¹. Navnet blev da givet kirken i forbindelse med indvielsen, der som nævnt fandt sted Trinitatis søndag 1656. I den kommende tid brugte man hyppigst det danske navn, men i 1700'erne og fra da af lige ned til vore dage blev det latinske navn det foretrukne. Dette skete dog kun i det officielle sprog; i daglig tale gik det anderledes. Da nemlig kirken efter langvarige genvordigheder i 1683 fik det sogn, der egentlig tilhørte Sankt Anna Rotunda, den store tolvkantede centralkirke, som Christian IV. havde påbegyndt ved Nyboder, men som aldrig blev fuldført, blev denne kirkes populære navn »Runde Kirke« i folkemunde overført på Trinitatis⁸, naturligvis med henblik på Rundetårn, hvis popularitet blandt københavnere allerede dengang syntes grundfæstet.

Sålænge kirken stod under opførelse, var det kongen, eller regeringen, der havde udspillet. Christian IV. skaffede pengene til det store byggeri ved at afkræve en række nogenlunde formuende landsbykirker på Sjælland, Lolland-Falster og i Skåne væsentlige dele af deres kapital, som lensmændene skulle indsende⁹; pengene skulle gå både til den nye studenterkirke og til S. Anna Rotunda, »så mange som muligt *in specie*, resten i god, gangbar mønt«. De beholdninger, de pågældende landsbykirker havde udestående, skulle opsiges og beløbet snarest muligt indsendes til Sjællands biskop Hans Resen og til professor Thomas Fincke. Skønt ikke alle lensmændene reagerede på henvendelsen, indkom der dog penge til byggeriet, og så vidt vides har Trinitatis kirke ikke haft anden startkapital. I overensstemmelse med, at initiativet til byggeriet stammede fra regeringen, havde kongen en tillidsmand på byggepladsen, nemlig bygningsskriveren Frederik Frederiksen Rostorff¹⁰, der var i funktion fra 1637. Men så såre kirken var indviet, måtte overtilsynet med kirken ændres. Det har utvivlsomt hele tiden været meningen, at Trinitatis kirke skulle stå under Universitetets patronat, men endnu 1656 forelå der intet officielt derom. Marts 1658 var det på tale, at Konsistorium skulle vælge en »ædil«, dvs. en kirkeværge, men man udskød afgørelsen, til patronatsforholdet var endelig klarlagt¹¹. Dette skete omsider ved åbent brev af 6. juli 1658, da Frederik III. tildelte Universitetet patronatet over kirken¹², der herefter var stillet nogenlunde som Vor Frue kirke. Universitetet indsatte derefter prof. Rasmus Vinding som den første værge¹³; han var ansvarlig for bygningen og skulle over for Konsistorium aflægge regnskab for kirkens midler. Medens Vor Frue kirke tillige havde en borgerlig værge, fordi der var tillagt denne kirke et virkeligt sogn, måtte Trinitatis i de første år som ren studenterkirke være tilstrækkeligt hjulpet med denne ene værge. Ved oprettelsen af sognet 1683 blev der også her indsat en borgerlig værge ved siden af den akademiske; såvidt det kan ses, var klokkeren Søren Matthiesen gennem mange år borgerlig værge, og han har selv anført, at han i denne egenskab fungerede under fem akademiske værger, nemlig Rasmus Vindings eftermand Jørgen Eilersen (fra 1672 til 1686), Caspar Bartholin, Jens Bircheroed og Hans Gram¹⁴. Universitetets patronat over kirken mærkedes naturligvis stærkest i de første år. Senere træder kirkens akademiske karakter mere i baggrunden, fordi sognet i stadigt stigende grad gør sig gældende; i den lange periode mellem genopbygningen efter den store brand 1728 og Københavns bombardement — en tid, hvorfra der kun er spredte og tilfældige arkivalier bevaret — sporer man egentlig kun patronatet derved, at Konsistorium årlig skal høre kirkens regnskab, og heller ikke dette tilhørsforhold er synderlig iøjnefaldende. I Acta consistorii fra 1700'ernes sidste halvdel må man ofte lede forgæves efter nogen regnskabsaflæggelse, og undertiden ses det, at den akademiske værge indsender regnskab for mange år på een gang; således kunne han 1766 aflægge Trinitatis kirkes regnskab for samfulde 21 år¹⁵, fra 1744 til 1765. Når prof. J. E. Larsen 1846 kunne erklære, at Universitetets tilknytning til Trinitatis kirke var løsnat i årenes løb¹⁶, var dette utvivlsomt på det tidspunkt en meget gammel historie. Efter at både bibliotek og observatorium 1861 var flyttet bort fra kirken (nedenfor s. 260), og den samlede, nu alt for store bygning trængte til en indgående reparation, var tiden inde

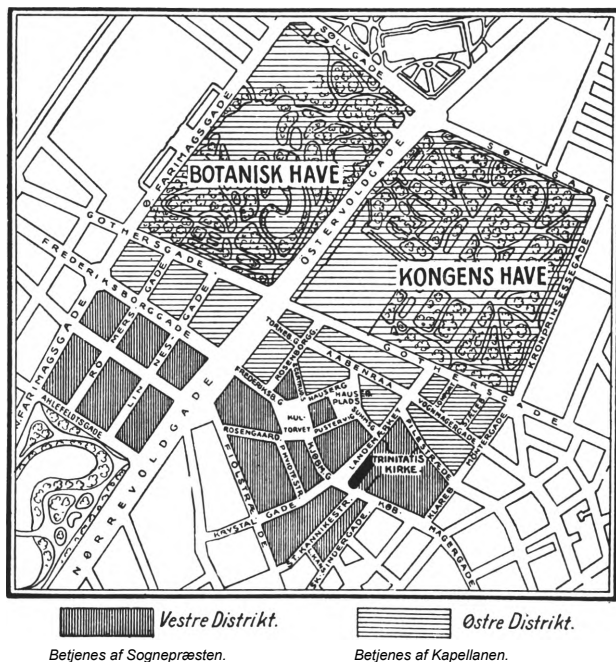

Fig. 2. Trinitatis kirkes sognekort 1961.

til helt at ophæve det historisk begrundede patronatsforhold. Ved kgl. resolution af 29. dec. 1868 fratrådte Universitetet sit hverv som kirkens forsvær og overlod patronatet til Københavns magistrat¹⁷; den nye ordning trådte i kraft 1. januar 1869.

I hele den 200-årige periode, hvor kirken stod under Universitetets patronat, havde værgerne med Konsistoriums billigelse forvaltet kirkens kapitaler og deraf udbetalt, hvad der var nødvendigt til bygningens vedligeholdelse, alene undtaget genopførelsen efter branden 1728. Kirken vedligeholdte også for egen regning, men på en særlig konto, det astronomiske tårn. I 1816 har den akademiske værge N. C. Kali sammen med professor i astronomi M. Bugge gjort rede for kirkens og tårnets indbyrdes forhold: indtil 1777 blev tårnet repareret af kirkens midler; herefter blev den øverste del af tårnet, fra indgangen til biblioteket og opefter, passet af observatoriet, der atter siden 1785 klarede udgifterne gennem almanakpengene¹⁸. Ved skiftet 1869 gik tårn og kirke over til magistraten. Fra 1928, da det nye folkeobservatorium på Rundetårn blev taget i brug og 30 år ud i fremtiden til 1958, var tårn og kirke administrativt adskilt, selvom begge stadig sorterede under Københavns magistrat. Ved en nyordning 1958 blev Rundetårn overtaget af Kirkeministeriet, mens kirken betragtes som selvejende under magistratens patronat. — Som kulturminde er Trinitatis kirke og Rundetårn siden 1938 underlagt Det særlige Kirkesyn. Rundetårn er fredet ved deklaration af 20. september 1932.

Trinitatis kirkes *sogn* har gentagne gange ovenfor været nævnet, og det må fremgå heraf, at oprettelsen af et sådant sogn på linie med andre københavnske kirkesogne har grebet dybt ind i kirkens daglige liv og måske er den mest afgørende begivenhed i kirkens historie, idet den betegner et klart og afgjort brud med det, der var tænkt med det hele. — Ved fuldførelsen stod Trinitatis kirke uden kapital; hvad den måtte tjene ind af grav- og stolestadepenge, var endnu ganske uvist og ville næppe komme til at repræsentere store beløb. Allerede 1660 bebudede Erik Krag, at Frederik III. snarest ville »resolvere om nogen indkomst« til kirken¹⁹. Der var nok hermed tænkt på det kirkesogn,

der var lagt til Sankt Anna Rotunda. Denne kirke var nu sløjfet uden nogensinde at være fuldført, og kongen lod da i et åbent brev af 14. juni 1660 forkynde, at det nævnte sogn nu skulle overgå til Trinitatis²⁰. Til ulykke for vor kirke tilføjede dog det åbne brev, at overdragelsen kun skulle finde sted, for så vidt som de pågældende huse og gårde ikke allerede var lagt til andre kirker. Da Holmens kirke havde et ubestrideligt krav på at være sognekirke for Nyboders beboere, og både Yor Frue og S. Nicolai kirker erklærede at have hævde på de fleste af de resterende ejendomme, kom Trinitatis kirke trods kongebrevet til at stå så temmelig på bar bund, og det tog den 23 år at få sin ret anerkendt²¹. I denne langvarige strid, hvor to Universitetskirker stod som hovedmodstandere, måtte kongen gribe ind, efter at kirkens to præster Jens Justesen og Poul Andersen 25. nov. 1681 havde indsendt et bønsskrift, hvori de ankede over, at de endnu ikke havde haft blot den ringeste gavn af kongebrevet fra 1660, og hvori de bad om nedsættelse af en kommission, der kunne udvise kirkens sogn »paa det at den *disordre*, som nogle foraarsager, hvorhen at svare til den eene eller anden Kirke, men nu løber til den eene, nu til den anden Kirke, kunde afskaffes, saa at vi som tiener til Hl. Trefoldigheds Kirke kunde nyde nogen Lifsmiddel ...« Kommissionen blev straks nedsat med Griffenfeldts broder Albert Gyldensparre som formand. Det resultat, kommissionen kom til, tilfredsstillede imidlertid ikke kirkens præster, der 19. jan. 1682 krævede endnu større rettigheder i det nykøbenhavnske område. Christian V. var i usædvanlig grad lydhør for præsternes anker, idet han 11. marts udvidede Gyldensparres kommission med fem nye medlemmer, hvoraf Ole Rømer var den kendteste. De nye kommissarier indsendte derefter et memorandum til kongen, som tiltrådte det ved åbent brev af 1. september 1683. Hermed skulle sagen være afgjort, men modkrav fra Yor Frue og S. Nicolai præsters side forhalede den endelige afgørelse endnu nogle år. Først den 2. marts 1686 kunne kongen med et nyt åbent brev stadfæste Trinitatis sogns endelige grænser: fra Nørreport ned midt gennem Frederiksborggade og Købmagergade til Klareboderne; herfra gennem Gammelmønt til Gothersgade; midt gennem denne til Rørgergade og videre midt ad denne ned til Kastellet og Østerport; herfra langs volden forbi Rosenborg tilbage til Nørreport, idet dog Holmens folk i Nyboder stadig var undtaget. Desuden fik Trinitatis kirke et landsogn uden for voldene mellem de to porte og ud til kysten²². Som allerede tidligere nævnt fulgte navnet »Runde Kirke« automatisk med i købet. Siden da har der fundet reguleringer sted, første gang da S. Nicolai kirke blev nedlagt 1805 (bd. I, s. 463), ved oprettelsen af S. Johannes kirke på Nørrebro, S. Pauls kirke i Nyboder, Marmorkirken, og endelig i 1931, da det nye Christiansborg slotssogn blev udstukket; de nuværende grænser ses på det vedføjede sognekort fig. 2. Ved kgl. resolution af 26. juli 1858 var sognet blevet delt i vestre og østre distrikt.

I sammenligning med Yor Frue kirke var Trinitatis altid såre kapitalfattig. De midler, som var indkommet fra lensmændene siden grundstensnedlæggelsen, var vistnok alle gået til opførelsen. I 1659, da man skulle betale snedkeren en andel af hans arbejde med orgelværket, måtte man låne det beskedne beløb på 50 rdl. hos Yor Frue kirke, da Trinitatis »ingen raad eller middel« havde i behold²³. Det nys nævnte sogn, der 1660 og 1683 tillagdes kirken, var selvsagt et forsøg fra myndighedernes side på at råde bod på dette forhold; der var dermed skabt basis for offerpenge til præsterne, stolestadepenge og tavlepenge fra menigheden til kirkens vedligeholdelse, ligesom det kunne forventes, at kirken i fremtiden kunne få indtægter af begravelser. Blandt de lensmænd, der ikke havde indbetalt noget beløb til kirkens byggefond, var Hans Lindenov i Kalundborg den største skyldner. Han var død i København 1659, og da boet ikke formåede at udrede beløbet, tilbød enken, Christian IV.s og Kirstine Munks datter Elisabeth Augusta, at overdrage en gård, Søndergård ved Middelfart, til kirken²⁴. Denne godserhvervelse, der de følgende år blev bortforpagtet, blev 1676 afstået til grev Wilh. Fr. Wedel til Wedelsborg. Den nye ejer havde dog vanskeligt ved at udrede overtagessummen, og kongen overtog da panterne mod til Trinitatis at afstå de 16 kirker i Jelling syssels provsti.

I den tid, Universitetet på kirkens vegne bestyrede denne ejendom, gik overskuddet fra provstiet, væsentlig tiendeydelserne, til Rundetårns vedligeholdelse. Ved kgl. bevilling af 23. september 1740 solgte Universitetet atter disse besiddelser²⁵, og der tilfaldt da Rundetårn en kapital på 1222 rdl. 5 mrk 5 sk. — Christian V.s tid synes overhovedet i økonomisk henseende at have været den lykkeligste for kirken. Virkelige regnskaber fra hin tid har vi ganske vist ikke, men det ses dog, at der hyppigt faldt legatmidler ned i den før så slunkne pengekasse²⁶; kirken fik samtidig en del huse og gårde i København²⁷, ligesom de adelige gravminder, der stadig hører til kirkens seværdigheder, har givet solide indtægter i tiden omkring 1700. Allerede 1687 blev formuen opgjort til 8892 rdl., en ganske anseelig sum, der dog snart er svundet noget ind²⁸. Efter branden 1728 efterlyste kongen en oversigt over de københavnske kirkers pengebeholdninger og fik fra biskop C. Worm til svar²⁹: at Frue kirke havde en formue på 13106 rdl., Trinitatis 2156 rdl. og Helliggeist 10593 rdl. Summernes størrelse kan på det tidspunkt være noget præget af tilfældigheder, men Trinitatis kirkes stilling et godt stykke bag de to andre kirker er dog betegnende. Samlede opgivelser over kirkens økonomi er spredte og tilfældige for den efterfølgende tid. 1766 meddelte den akademiske værge, at kirkens samlede kapital var omkring 3000 rdl., men heri var ikke medregnet de penge, der var henlagt til Rundetårn³⁰. Da N. C. Kali 1816 indsendte hele 20 års kirkeregnskaber til Konsistoriums godkendelse, kunne han opgive, at Trinitatis kirkes kapital 1795 havde været 12350 rdl., men allerede 1804 var den svundet ind til 8159 rdl., og ved udgangen af 1815 havde kirken ikke blot sat hele formuen overstyr, men tillige pådraget sig en gæld på godt 3000 rdl. Årsagen til dette skulle efter værgens opgivelse dels være store afgifter til magistraten på grund af Assistens kirkegårds udvidelse, dels tab af indtægter, idet tavle- og stolepenge viste en jævnt nedadgående kurve³¹. Under disse uheldige konjunkturer havde kirken dog nogen erstatning ved udlejning af »kælderen« under Rundetårn og af de butikker, der siden 1798 havde ligget ved hegnsmuren på hjørnet af Købmagergade og Landemærket³². Man forstår gennem dette, at regeringskravet fra 1817 om fjernelse af butikkerne ikke blev efterkommet uden protest fra kirkens side (nedenfor s. 282). Den nedadgående linie fortsattes i første halvdel af 1800'rne. Da magistraten 1869 overtog patronatet, var kirkens gæld lige så stor som formuen havde været 1795³³.

I det gamle København kom Trinitatis kirke til at indtage en stilling nogenlunde på linie med de andre sognekirker; men det er dog givet, at selve dens oprindelige menighed, studenterne med deres professorer, på flere måder har formået at understrege dens akademiske oprindelse — vi mærker blot forbavsende lidt dertil, når vi gennemblader kirkens brevsager. Man ved, at professorerne i 1600'rne havde deres stole i koret³⁴, og at de syv øverste stole på mandssiden endnu i begyndelsen af 1800'rne var forbeholdt studenterne³⁵, ligesom de theologiske studerende holdt deres prøveprædikener her; Jonge kan desuden berette, at prof. Jens Rircherod i tiden fra 1656 til 1683 på 12 højtidsdage om året holdt latinsk prædiken for studenterne³⁶, ledsaget af latinsk salmesang. Men fra tiden henimod år 1700 mærkes der ikke meget til akademikerne, hvilket kan være en tilfældighed, da arkivalierne fra hin tid er meget sparsomme. Taget som helhed er det dog givet, at Trinitatis mere og mere antog karakteren af en regulær sognekirke, og at dens akademiske islæt mindre og mindre gjorde sig gældende. Den menighed, der præger kirken, er borgerstanden fra de omliggende gader. Holbergs persongalleri fra Barselstuen og Jacob von Thybo, for blot at nævne de mest ærkekøbenhavnske af hans komedier, er ofte skrevet over levende modeller, som om søndagen har haft deres faste plads i den Runde Kirke.

Skulle man tale om et særligt akademisk præg, måtte dette langt mere være knyttet til de to institutioner, biblioteket og det astronomiske tårn, der sammen med kirkebygningen udgjorde det mærkeligste bygningskompleks inden for stadens volde, og som begge havde til huse her lige til 1861. Bibliotekssalen må dog kun have været anvendelig på den varme årstid, idet vinterkulden forhindrede alvorlige studier og henviste de stu-

derende til hjemlån. Derimod foregik de astronomiske observationer fra tårnets platform uden hensyn til årstiden; stjernekeggere er et hårdført folkefærd. Sideløbende med de videnskabelige sysler fik astronomerne fra januar 1772 den opgave at passe tidssignalet fra Rundetårns top, hvor en flagstang blev rejst, og hver middag kl. 12 blev flaget strøget³⁷; ældre billeder viser ofte Rundetårn med vajende splitflag. Tidssignalet blev afgivet på denne måde og fra dette sted til 1866; 1868 blev det i ny skikkelse etableret på Nicolai tårn (I, 464).

Trinitatis kirkes historie løber parallelt med byens. De skelsættende begivenheder er fælles for dem begge. Københavns belejring 1658 indtraf kort efter kirkens indvielse og kom en kort tid til at præge forholdene ved den nye studenterkirke. Universitetet måtte indrømme de faldne soldater og officerer gratis begravelse på Trinitatis kirkegård, og det er kun naturligt, at der på Rundetårn dag og nat til stadighed var vagthold, hvis udgifter til lys gentagne gange omtales³⁸. Pesten 1711 og branden 1728 var de to næste begivenheder; denne sidste, hvorom vi er godt underrettet, og som har sat sig blivende spor på selve bygningen, bliver samlet behandlet i sin rette sammenhæng nedenfor s. 275 ff.; den førstnævnte, pestepidemien, er derimod kun dårligt oplyst for Trinitatis kirkes vedkommende. Regravelsesbogens lange lister over dødsfald taler dog et tydeligt sprog; det ser desuden ud til, at der ved kirken blev indrettet særlige pestbegravelser³⁹, og endelig erhvervede man den nye pestkirkegård ved Gothersgade (nedenfor s. 239). Den næste begivenhed i kirkens historie bliver bombardementet 1807; også det har haft sin store betydning for selve bygningen og vil derfor andetsteds blive nærmere omtalt, men det skal dog nævnes her, at i årene efter 1807, da Vor Frue kirke var en ruin, måtte Trinitatis kirke blive den egentlige Universitetskirke og kom som sådan til at overtage adskillige af de funktioner, der rettelig tilkom Vor Frue. Forbindelsen mellem Universitetet og Trinitatis, der — som gentagne gange omtalt — i tidens løb var løsnet og omkring 1800 knap nok sporedes på anden måde end gennem patronatsforholdet og studenterstolene i kirkens midtskib, blev påny for et kortere åremål knyttet fast og intimt og medførte endda 1817 en ændring af selve bygningen og dens hegnsure, se s. 280.

Den popularitet, »Runde Kirke« i århundredernes løb har kunnet notere, skyldes dog ikke kirken, men tårnet. Skønt dette astronomiske tårn var bygget til ære for videnskaben, har menigmand tidligt fundet udveje til at komme derop for at nyde udsigten over byen. 1681 måtte Konsistorium befale klokkeren Matthias Sørensen at »forhindre al uskikkelighed, som udi en og anden maade paa det Runde Taarn kunde passere«, selvfølgelig ved nysgerrige københavneres uønskede besøg⁴⁰. Men presset var for stærkt, og 1713 klagede prof. Jørgen Rasch til Konsistorium over megen ravage på tårnet⁴¹, »som maatte være sket af onde mennesker, der vare indladte af klokkeren paa taarnet«. Konsistorium opkaldte derefter klokkeren Søren Matthiesen, ovennævntes søn, og lod ham vide, at der ikke måtte komme besøgende op i Rundetårn uden under ledsagelse af klokkeren selv eller nogen af hans folk; i modsat fald skulle han personlig erstatte den skade, der overgik observatoriet og dets instrumenter, og endog miste nøglen til tårnet. Det trak da op til åben strid mellem den egenrådige klokke og Universitetet, og klokkeren vandt. Han gik til kongen med et andragende, og inden Universitetet gik samme vej, havde klokkeren fået kongens tilladelse til, så længe han levede, at måtte nyde indtægterne af adgangen til tårnet⁴². En ofte citeret replik fra »Barselstuen« viser, at billetten var billig. Claus beder Troels om at veksle ham en toskilling i to eneste skillinger; for den ene vil han løbe op i Rundetårn og se, hvad det er, der foregår i Åbenrå. — Universitetet kom til at vente længe, først 1740 døde den nidkære klokke.

Omtrent samtidig med udbruddet af striden mellem klokke og Universitet skete der en københavnerbegivenhed, der længe stod gny om. Under sit ophold i København 1716 foretog Czar Peter sit berømte ridt op i Rundetårn, og gemalinden fulgte efter i en karriol forspændt med seks heste⁴³. I virkeligheden foretog de fyrstelige gæster sig ikke andet, end hvad så mange andre europæiske fyrster kunne gøre til daglig i de af deres

slotte, der var forsynet med ridesneglegange (nedenfor s. 264), men alligevel vakte begivenheden enorm opsigt, og noget tyder på, at den i den følgende tid har virket stimulerende på københavnernes lyst til at bestige Christian IV.s gamle tårn. Det har siden til stadighed været et yndet valfartssted. Yi kan blot notere, at Czarens ridetur fik et sidestykke i 1885, da der afholdtes væddekörsel på bicycle op ad sneglegangen, hvor kun to ryttere gennemførte løbet⁴⁴, og at et moderne bilfirma har ønsket at demonstrere en vogns ydeevne ved at lade den rotere op ad rampen; det er dog til dato ikke sket.

Naturligvis har det populære tårn lejlighedsvis været illumineret. Med et rent praktisk formål er det sket 1750, da man med held afprøvede »Pharus« eller den store sølygte, der blev opstillet på Rundetårns platform⁴⁵ for at bevise sin ydeevne, inden det blev sendt til Skagens fyr, der dengang blev opført efter tegning af Philip de Lange. Ved festlige begivenheder i kongefamilien beviste Rundetårn sin loyalitet; i 1828 ved prins Frederik (VII)'s formæling med prinsesse "Wilhelmine strålede de nygiftes navnetræk i transparent både fra S. Nicolai tårn og fra Rundetårn; ved Christian IX.s regeringsjubilæum 1888 var der sat lys i alle tårnets vinduer, og ved det kongelige sølvbryllup 1923 fik tårnets murkrone en festlig krans af lysende elektriske lamper.

Som en mærkelig kontrast til al denne festivitas står den makabre kendsgerning, at selvmordere har haft en sær forkærlighed for at kaste sig ud fra Rundetårns øverste platform (skånsomt hyllet i humorens kappe i en af Fritz Jürgensens berømteste tegninger); denne mani har medført, at man 1890 måtte opsætte et sikkerhedsgitter inden for Caspar Finckes berømte rækværk.

Trinitatis kirkes tredobbelte formål, en kombination af studenterkirke med to videnskabelige institutioner, har således givet den en enestående særstilling blandt byens andre kirker. Derfor må man regne sognets oprettelse 1683 og afviklingen af de videnskabelige sysler ved bibliotek og observatorium i 1861 for de mest indgribende begivenheder i kirkens tilværelse; de betød begge et brud på de oprindelige dispositioner.

Forinden biblioteket blev flyttet, havde de lærde sysler her sat et livskraftigt skud i form af oldsagssamlingen på kirkeloftet og runestenene på kirkegården og i Rundetårns sneglegang. Derom bliver nærmere berettet nedenfor. Oldsagerne flyttedes allerede 1832, men runestenene forblev her til 1867, og da de var fjernet, var alle spor af videnskabelig syssel ved Christian IV.s kirke udslettet. Men det er karakteristisk, at bygningens ledige lokaler oftere fik en, omend ret kortvarig, udnyttelse i kulturelt øjemed. Bibliotekssalen har efter tur været udlejet til oplag af bøger for et københavnsk forlag⁴⁶ og til teatermaler J. Lund fra Det kgl. Teater. Det er også som en slags fortsættelse af oldsagssamlingernes ophold på kirkeloftet og i Rundetårn, når Bernhard Olsen 1879 kunne sysle med tanken om at oprette det første danske folkemuseum, ganske vist ikke i bibliotekssalen, men på kirkens øverste loft⁴⁷; det blev ikke til noget, men siden 1928 har det astronomiske museum haft til huse i de to mindre biblioteksstuer og har sammen med det samtidig oprettede folkeobservatorium på toppen af Rundetårn knyttet forbindelsen tilbage i tiden, til kirkens ældste traditioner.

REGENSKIRKEN

Som studenterkirke havde Trinitatis kirke en forgænger, der kort skal om-
tales, både fordi bygningen endnu eksisterer, og fordi et enkelt inventar-
stykke er i behold. I *Regensen*, der blev taget i brug 1623, indrettede man 1627
et lille kapel i østfløjen ud mod Købmagergade¹. Det kaldtes i begyndelsen et
»oratorium« og var bestemt for alumnernes daglige andagter. Da der få år
senere kom planer frem om en langt større studenterkirke på selve Universite-
tets grund og disse planer lige så hurtigt blev ændret til fordel for Trinitatis
kirkebygning på hjørnet af Købmagergade og Landemærket, blev Regensens
bedesal taget i brug som midlertidig kirke, indtil dens langt større genbo 1656
blev færdig². Regenskirken indviedes 25. oktober 1635.

Efter at studenternes gudstjenester fra 1656 var henlagt til Trinitatis, be-
nyttede man Regenskirken til dens oprindelige formål, til de daglige andagter
og alumnernes disputereøvelser. Men kirken beholdt det udstyr, den havde
fået 1635 i form af altertavle, prædikestol og stolestader. Ved branden 1728
blev den delvis skånet³, mens Trinitatis kirke blev hårdt ramt. Den menighed,
der i mellemtiden var blevet knyttet til Trinitatis, holdt 1728 til 1731 sine nor-
male gudstjenester i andre kirker, mens brudevielser, barnedåb og skriftemål
foregik i Regenskirken. Ved den nedenfor nævnte fuldstændige ombygning af
kirkefløjen 1748—49 bibeholdt man størstedelen af det gamle inventar, og i
denne skikkelse fortsatte Regenskirken efter sine egentlige bestemmelser endnu
en rum tid. Fra 1790'erne var det skik, at de theologiske kandidaters dimis-
prædikener holdtes her; således ved man, at Grundtvigs berømte dimisprædiken
»Hvi er Herrens Ord forsvundet fra hans Hus?« netop blev holdt fra Regens-
kirkens prædikestol⁴, september 1810. Kort før denne begivenhed var Univer-
sitetet blevet udbombet 1807, og Konsistorium havde da set sig nødsaget til at
lægge beslag på Regenskirken⁵, der fra nu af skulle fungere som auditorium og
ramme om de særlig festlige begivenheder, der årlig fandt sted, når en ny rektor
tiltrådte, og ved kongens fødselsdag. I dette øjemed besluttede Konsistorium
14. august 1811, at de rent kirkelige genstande som alter og prædikestol skulle
fjernes og et kateder opstilles⁶; vistnok ved samme lejlighed blev en del af
stolestaderne ombyttet med halvcirkelformede bænke foran det nye kateder⁷.

Da andagtsøvelserne allerede tidligere var ophørt, må året 1811 opfattes som slutpunktet i Regenskirken historie. Navnet klæbede dog ved den gamle kirkesal lige til vore dage. Da Universitetet omsider 1836 fik sin nybygning, blev Regenskirken atter ledig; men 1839 blev den taget i brug af Kommunitetets bibliotek⁸. Dette overgik 1861 til Universitetsbiblioteket, som da rykkede ind i sin nye bygning ved Fiolstræde, og Regenskirken stod på ny ledig. Man opdelte da rummet i to stuer dels til samtalerum, dels til Regensens »Læseindretning«. Fra 1908 fremtræder kirkerummet atter som en enhed og bruges til Regensens festsal⁹.

Om den ældste Regenskirkes *bygning* 1627—1748 foreligger der få og spredte oplysninger¹⁰; de vigtigste stammer fra en synsforretning 1747, umiddelbart før man skred til en fuldstændig ombygning¹¹. Efter udsagn i dette syn var kirkefløjen kun i eet stokværk med hvælvede kældre. Ydermuren mod Købmagergade var vistnok i fuld mur, men om façaden mod gården siges det udtrykkelig, at den var af bindingsværk med en halv stens skalmuring. Der var indgang fra gården, og portalen skildres nøgternt som »noget ziirlig«. I det indre var der fladt loft, hvis bjælker var beklædt med smukt bemalede brædder¹².

Skønt kirken i årene efter branden 1728 kunne benyttes af Trinitatis menighed, var den dog skrøbelig. Synsforretningen taler om, at hvælvene i kælderen slog dybe revner og måtte understøttes af stolper. Revnet var også ydermuren mod Købmagergade, mens bindingsværket ved gårdsiden var så forrådneth, at muren hældede faretruende. Man besluttede da helt at nedrive den 120 år gamle kirkefløj og opbygge en ny. Håndværksmestrenes overslag¹³ forelå 1747. Der var udarbejdet to forslag; efter det ene skulle man som tidligere nøjes med en bygning i eet stokværk, mens det andet viste en toetages fløj med værelser for alumner i stuen og derover det høje kirkestokværk; fløjen var på begge forslag 33 alen lang og 12½ alen dyb. Det theologiske fakultet, under hvilket Regensen sorterede, anbefalede da det andet alternativ¹⁴ om en bygning i to stokværk, dels for at skabe harmoni med de to andre fløje, dels af hensyn til genboen Rundetårn og Trinitatis kirke, hvilket hensyn krævede en aneligere bygning »til Stadens større Ziir« (fig. 1).

Om denne nye Regenskirkes tilblivelse er der således ganske fyldige oplysninger; men intet sted nævnes der noget om, hvem den projekterende arkitekt havde været. Da Universitetet ved sine byggeforetagender hyppigt har brugt stadsbygmesteren, er der grund til at tro, at man også gjorde det i dette tilfælde og altså har henvendt sig til den fungerende stadsbygmester Niels Banner Mathiesen.

Den nye kirkefløj fik kældre uden hvælvinger, et lavt underste stokværk med studenterværelser, og derover kirken. Façaden ud mod Købmagergade fik fire fag store, rundbuede vinduer med sprosseværk af jern og var i øvrigt opdelt i

store felter med ørelisener; over gesimsen er der en lav frontispice. Ind mod gården, hvor Christian IV.s kirkebygning kun havde een indgang, kom der nu to rundbuede portaler, een mod nord med adgang til alumnernes værelser, en anden tæt ved sydfløjen ind til kirkens trappe, hvor løbene fik udsavede dokker (helt ombygget 1908). Begge dørene er i behold, den nordre dog tilmuret; efter fakultetsbeslutning af 30. november 1748 skulle portalerne udsmykkes med sandstenstavler¹⁵, der viste Frederik V.s kronede navnetræk, »saadan som [Universitets-] bogtrykker HøpfTner sætter det paa Forordningerne, ikke som det myntes paa Penge«, og derunder årstallet 1748. Helt sådan blev det ikke; kun den søndre portal fik det kongelige navnetræk, mens årstallet læses på den nordre. Begge tavler er stærkt ophugget i ny tid, vistnok ved kirkefløjens ombygning 1908. Ifølge synsforretning¹⁶, der foretoges juli 1749, var der ind mod gården tillige forfærdiget »et lidet Taarn af Grundmur, hvor Klokken hænger«. Sagen er dog ikke helt klar, men meget tyder på, at den lille urkvist med runde afdækninger, der nu sidder midt på fløjens vestside ind mod gården, og som bærer Regensens urværk med to klokker, er opsat 1780 på foranledning af Ove-Høegh Guldberg¹⁷.

Regensens tilnavn »den røde gård« stemmer godt overens med, at alle fløjene, også kirkefløjen, er opført af røde teglsten i blank mur. Det har dog ikke altid været sådan. Det vides nemlig, at hele komplekset ved Regensens 200-års jubilæum 1823 fra sokkel til skorsten blev dækket med rød kalkfarve, hvori der var optrukket hvide fuger¹⁸, og meget tyder på, at dette ikke var et nyt påhit, men blot en gentagelse af, hvad der var i forvejen. En murbehandling af denne art kendes fra andre af Christian IV.s bygninger (jfr. under Holmens kirke, s. 40 f.).

INVENTAR

†*Alter* 1635. Konsistorium approberede 21. februar 1635 »de Modeller, som Dn. D. Finckius hafde ladet udkaste, huoreffter altar, predickestol och andre stole samt pulpituer schall giöris udj Regentzen, och kand Dn. D. Finckij tinge det noiest med handvercksfolckene«¹⁹. Senere på sommeren samme år hedder det, at Thomas Fincke skulle lade altertavlen »smuck fly och Ansichterne forgyld«; men i August lyder ordren²⁰, at opstillingen af alter og prædikestol kunne vente til foråret »paa dett tømmeret kand tørris«. — Efter dette skulle alteret formentlig være udført i tidens gængse bruskbarok med billedskæringer fra 1635, malet og forgyldt, idet glosen »ansichterne« vel hentyder til ornamenter i tavlens front. Branden 1728 skånede som nævnt Regenskirken og dens inventar. Ved den påfølgende nybygning af kirkefløjen 1748 (ovenfor s. 234) blev altertavlen repareret og påny opstillet²¹, vistnok på nordvæggen, da trappen med adgang til kirkesalen var i syd. Tavlens senere skæbne er uvis. Da

Universitetet 1811 lod Regenskirken omdanne til auditorium, fjernede man alter og prædikestol, der begge blev taget i forvaring af det theologiske fakultet, under hvilket Regensen sorterede; det var meningen at begge inventarstykker ved en passende lejlighed skulle overlades til en af Universitetets landsbykirker²². Om dette er sket, er endnu ganske usikkert. Efter vort kendskab til de 14 landsbykirker under Universitetets patronat²³ har ingen af disse i årene efter 1811 modtaget kirkeinventar fra Regenskirken.

**Kalk* anskaffet 1635. Sammen med det øvrige inventar lod Thomas Fincke fremstille kalk og disk til Regenskirken²⁴. Sålænge der fandt regelmæssige studentergudstjenester sted, var der brug for altersølv, altså indtil 1656, da Trinitatis kirke blev indviet. Herefter anvendtes som tidligere nævnt Regenskirken blot til andagt og de alumnerne pålagte øvelser, hvorfor kalk og disk blev deponeret i og 1661 købt af Tårnby kirke på Amager²⁵. Efter Konsistoriums afgørelse skulle de penge, der indvandt ved denne transaktion, bruges til opforyldning af Trinitatis kirkes kalk og disk. Man må da formode, at Tårnby kirkes kalk (D.K. Københavns amt s. 292), trods senere fornyelser, rummer væsentlige bestanddele af Regenskirkens kalk.

†*Alterstager*, anskaffet sammen med det øvrige inventar 1635. Senere skæbne er uvis.

†*Messeklæder*, messehagel og -skjorte, 1635, se nedenfor s. 292 under Trinitatis kirkes inventar.

†*Prædikestol*. Alle de oplysninger, der er meddelt om alteret 1635, 1748 og 1811, gælder også for prædikestolen.

†*Stolestader* blev opsat 1635 efter Thomas Finckes ovennævnte kontrakter med håndværkerne. I modsætning til alter og prædikestol, hvis tømmer skulle lagres vinteren over, blev stolene og det nedennævnte pulpitur straks opsat i Regenskirken. Staderne synes at have været tjenlige endnu i tiden efter 1728. Man overvejede at istandsætte dem ved nyordningen af kirkefløjen 1748, men foretrak sluttelig helt at kassere dem og opstille nye²⁶, der skulle være dannet efter den gængse form i de københavnske kirker, dog uden låger og udskæringer, »men aleene med een udarbeidet Liste«. Da kirken påny omdannedes 1811, må man have fjernet de forreste stader, og foran det kateder, der nu optog alterets plads, anbragtes nogle rækker halvcirkelformede bænke, mens stolestaderne i baggrunden af salen bibeholdtes. Sådan beskrives kirkesalen i alle tilfælde 1839, umiddelbart før Kommunitetsbiblioteket blev opstillet her²⁷, og man har grund til at tro, at denne anordning gik tilbage til tiden efter 1811. Staderne er senest forsvundet 1862.

†*Pulpitur* 1635, omtales sammen med stolestaderne i Universitetets instruks til Thomas Fincke. Om pulpiturets udseende foreligger der ingen oplysninger, men en enkelt episode fra Regenskirkens tidligere historie omtaler dette pul-

pitur: en studiosus Kjeld Olsson havde fra pulpituret ved døren i Regensens kirke ladet en stor mursten falde ned paa præsten hr. Jens Justesens hoved, efter prædiken²⁸, oplyser Acta consistorii april 1654. I den nye Regenskirke fra 1748 er der ikke nævnt noget pulpitur, og af tavsheden i kilderne tør vi også slutte, at der heller intet har været.

Et brugt *†orgel* blev 1635 indkøbt til Regenskirken for 100 daler; det skulle dog først sættes i stand; professorerne ville selv bekoste et nyt klaviatur, mens de øvrige Universitetskirker skulle bidrage til anskaffelsen og måtte desuden få år senere, 1641, yderligere ofre penge på en ny reparation²⁹. Orgelet, der kaldtes et »positiv«, er ikke senere omtalt.

Et gammelt, kasseret *†sejrværk*, der havde stået i Regenskirken, blev 1686 inventariseret i Trinitatis kirke³⁰.

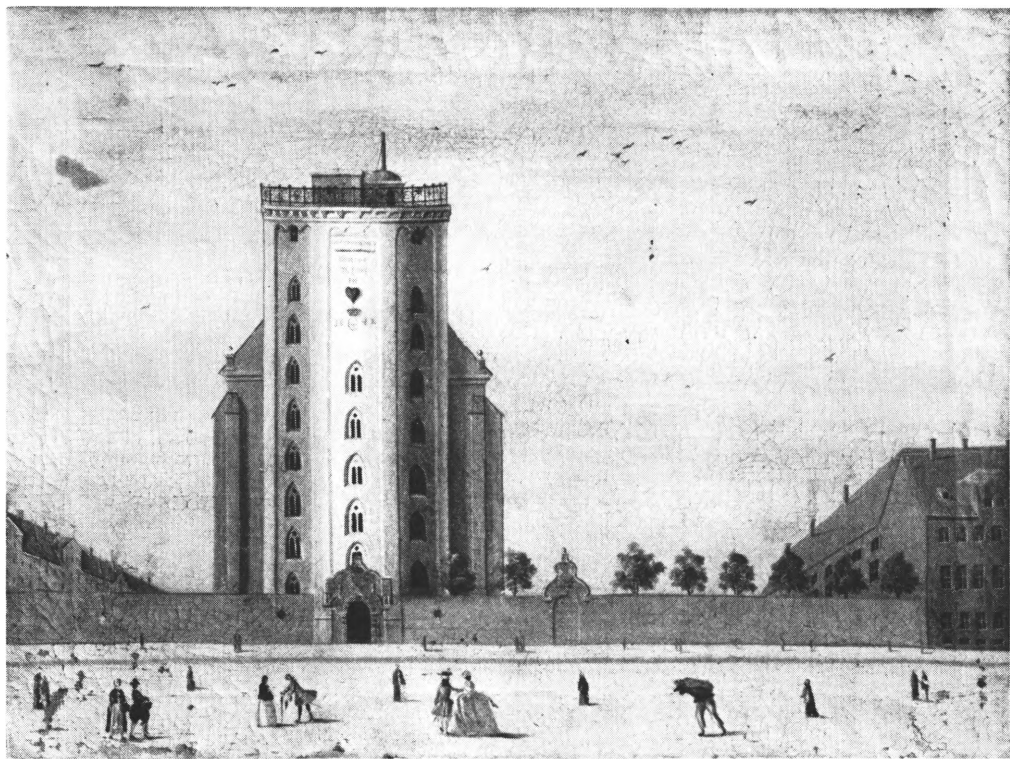

Fig. 3. Rundetårn og Trinitatis kirke. Maleri fra 1740'rne, fra Johs. Rachs og H. H. Eegbergs samling af københavnske prospekter. Nationalmuseet.

TRINITATIS KIRKEGÅRD

På det sted, hvor Trinitatis kirke blev bygget og dens kirkegård udstukket, lå der tidligere tre gårde, som kongen o. 1635 har opkøbt. Ejerne, der her fratrådte deres gårde til kronen, synes mere eller mindre frivilligt at være gået med til handelen¹, som nok er kommet i stand efter et pludseligt indfald hos kongen (ovenfor s. 226). Yi kender ikke datoen på de skøder, der udformedes ved kongens ejendoms køb i Købmagergade², men skal man dømme efter den pludselighed, hvormed de nye dispositioner for studenterkirken blev formuleret, kan kongen vel have erhvervet de ønskede gårde engang i 1636. Nedrivningen af husene begyndte i foråret 1637; den 17. april 1637 skrev Christian IV. til rentemestrene³, at 200 mand af Holmens folk, fra Arkeliet og soldaterne den følgende morgen skulle rive taget ned på de huse og boder, hvor »den ny kyrcke thuerdt offuer for Regendtzen« skulle bygges. Tomten er da blevet gjort byggeklar, og grundstenen⁴ til Rundetårn blev nedlagt den 7. juli 1637.

Først 20 år senere blev kirkegården taget i brug, idet den første begravelse⁵, der udtrykkelig noteres som nr. 1, fandt sted i oktober 1657. På den tid strakte kirkegården sig fra hjørnegrunden overfor Kannikestræde (nuv. nr. 52 i Købmagergade) og hen til Rundetårn, og atter herfra nordpå til et skarpt hjørne ved Landemærket; fra dette hjørne løb hegnsmuren langs kirkens nordside, hvis østligste pille den næsten har tangeret tæt ved kirkens kor, og videre til den nærmeste ejendom i Landemærket. Kirkegårdens østlige flanke, hvis forløb ikke nærmere kendes, grænsede op til stadens avlsgård⁶, der i skellet til den kommende kirkegård angives at have haft en stald. Langs det søndre skel stod en bryggergård, hvis enemærker i nogen grad har svaret til nordsiden af nuværende nr. 52 i Købmagergade⁷; det vides dog, at dette grænseskels oprindelige skævhed blev udlignet ved overenskomst med bryggeren 22. juni 1659. — En grund, der lå umiddelbart øst for kirkens kor, var 1651 blevet skænket til den førnævnte Frederik Rostorff; 10 år senere, den 23. november 1661, købte kirken dette areal⁸. Den næste udvidelse⁹ fandt sted 1671, da avlsgården blev købt af Universitetet »til kirkens bedste«. Det blev dog ikke Trinitatis kirke, der fik gavn deraf; dens sogneforhold var endnu på denne tid ganske uafklarede, og den lille menighed, der dengang var knyttet til kirken, måtte have plads nok på den gamle kirkegård. Derimod fik Frue kirke overladt det indvundne areal til fattigbegravelser¹⁰, som i årene derefter blev indført i særskilt rubrik i Trinitatis begravelsesbog. Denne deling af gravpladsen mellem de to universitetskirker varede til 1686; på den tid havde Trinitatis erhvervet et stort sogn (ovenfor s. 229), og Frue kirke afleverede da avlsgårdens jord for selv at indrette en fattigkirkegård ved Dyrkøb¹¹. — På avlsgårdens grund stod på hin tid ud mod Springgaden (nutidens Pilestræde) endnu nogle våninger, som 1687 blev brudt ned¹². Trinitatis kirkegård strakte sig fra da af mellem de to parallelgader, Købmagergade og Springgade, med port ud til begge, og med en offentlig spadseresti i hele kirkegårdens længderetning. Sådan var forholdene lige til 1876. Kirkegårdens åndehul ud mod Springgaden var til en begyndelse meget smalt, men blev noget udvidet 1709, da man nedrev nogle af de gamle rønner, som i forvejen tilhørte kirken¹³.

Denne udstrækning beholdt kirkegården til o. 1870. Den var i det meste af dette lange tidsrum opdelt i underafdelinger ved stakitværker. Således var fodstien — i regnskaberne ofte kaldet »Kirkegangen« — indgærdet på begge sider; om dette gærdes fornyelse og bemaling med stenkulør er der talrige vidnesbyrd i 1800'rne.

En særlig *pestkirkegård* blev 1711 indrettet for Trinitatis, på samme måde som det var tilfældet ved Vor Frue, Petri, Nicolai og Helligøjstes kirker. Mellem Gothersgade og Åbenrå, lidt syd for Reformert kirke, indkøbtes et areal på 3448 kvadratalen til pestbegravelser; den første jordfæstelse under epidemien

fandt sted 19. august 1711. Man ved i øvrigt ikke ret meget mere om denne gravplads, end hvad begravelsesbogen rummer; den havde heller ikke et særligt malerisk navn, sådan som de andre pestkirkegårde, »Linden«, »Wismar« og »Landgreven«. Ligesom disse fungerede den til 1760, da den nye Assistenskirkegård uden for Nørreport blev taget i brug¹⁴.

†*Hegnsmur*. Ved fuldførelsen af Trinitatis kirke må også kirkegårdens hegnsmur for størstedelen være bygget. April 1659 vedtog Konsistorium at lade en blytækker have det årlige tilsyn med skifertaget på hegnsmuren, og samtidig antydes det, at der et sted i hegnsmuren endnu var et hul, som skulle udfyldes¹⁵. Meget tyder på, at denne mur var noget af det sidste, man byggede ved kirken; da bly tækkeren 1659 har øvet tilsyn med kirken i to år, altså fra 1657, ligger det i sagens natur, at man på dette tidspunkt har sørget for at hegne den nye gravplads. Om murens placering kan sluttes så meget, at den ud mod Købmagergade har gået fra hjørnegrunden (nr. 52) og hen til Rundetårns hovedindgang og videre herfra til det skarpe hjørne ved Landemærket; herfra løb den langs kirkens nordside hen til det første hus i Landemærkets sydside — sådan var forholdene i 1700'rne, og sådan var det utvivlsomt også 100 år tidligere. På dette sted havde kirkegården som nabo en brændevinsbrænder, der i øvrigt blev beskyldt for at holde en stærkt besøgt smugkro for studenterne, som ofte smuttede herind under gudstjenesterne¹⁶. Denne profane naboejendom blev til en begyndelse dækket af et plankeværk, og noget lignende gjaldt måske skellet ind til den fordums avlsgård. På sydsiden langs nuværende Priors gård må man regne med, at bryggergårdens huse dannede skel; til ejendommen hørte i 1600'rne en have, der ved en ringmur, som nedenfor s. 244 omtales nærmere i forbindelse med opstillingen af runestenene, var adskilt fra Trinitatis kirkegård.

Hegnsmurene stod ikke uantastet længere end knap 30 år. Den af Ole Romer ledede kommission¹⁷ for gaderne, brolægningen og vandvæsenet (1680) har reguleret Købmagergade i dens forløb ved Trinitatis kirke, og dette fik til følge, at hegnsmuren 1682—£3 flyttedes et stykke tilbage¹⁸; i stedet for at tangere Rundetårns portal løb den nu ind mod cylinderen, sådan som vist på Geddes kort (fig. 4). En ny kirkegårdsport blev opført overfor Kannikestrædets udmunding i Købmagergade¹⁹. Arbejdet med murens tilbagerykning og portalens opførelse lededes af stadsbygmesteren Christoffer Gros, der ved arbejdets afslutning fik udbetalt en diskretion²⁰; dokumenterne antyder dog, at det ikke var stadsbygmesteren, men den unavngivne stenhugger, der indleverede og fik approberet tegningen til den nye portal, og denne synes ikke at være nogen original opfindelse. Konsistorium besluttede 24. marts 1683, at den nye portal²¹ skulle blive »som den portal tvært ovenfor i Kannikestrædet til Vor Frue kirkegaard«. Resens Københavnsprospekt (I, 13) viser os, hvad der her er tænkt på:

Fig. 4. Kort over Trinitatis kirkes omgivelser. Udsnit af Geddes kort 1757.

for den modsatte ende af Kannikestrædet — den vestre — var gaden afgrænset mod Vor Frue kirkegård ved en udsmykket port. Latinerkvarterets hovedgade, Store Kannikestrædet, fik således til begge sider en monumental afslutning i form af sandstensprydede portaler ved indgangene til de to Universitetskirkers kirkegårde. Udseendet kendes fra Thurahs *Hafnia Hodierna* tab. 90 og fra fig. 3, der formentlig i hovedtræk må gengive portalen fra 1683.

Foruden mod Købmagergade var kirken som nævnt også mod Landemærket skærmet af en hegnsmur, der strejfede tæt forbi den østligste støttepille og således af skilrede et smalt trekantet stykke jord langs kirkens nordside, hvor der — såvidt vides — aldrig har været foretaget begravelser. I det skarpe hjørne mellem de to gader opførte man en *†klokkerbolig*. Den var planlagt 1683, men blev først bygget 1687 efter ændrede planer²². Bygningen var i to lave stokværk, havde en trefags façade med kvist mod Købmagergade og gavle mod Rundetårn og Landemærket; både kvist og gavle havde glatte sidelinjer med sandstenskugler i fod- og toppunkt. En tegning til huset (fig. 5) er bevaret, men ikke arkitektens navn. Da tegningen gik til bedømmelse både hos stadsbygmesteren Christoffer Gros og hos generalbygmesteren Lambert van Ha-

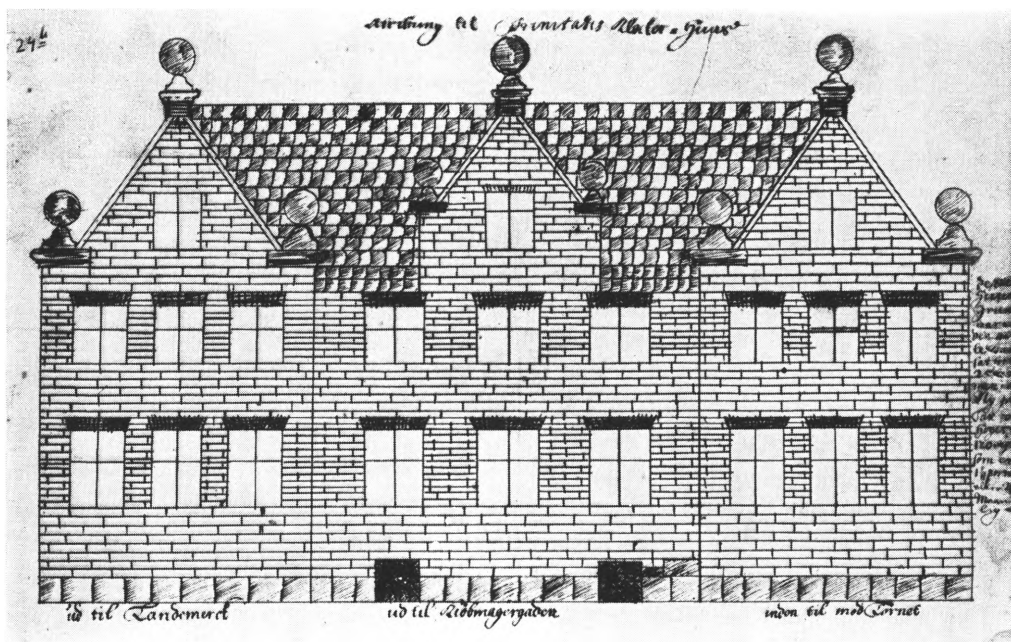

Fig. 5. Trinitatis kirkes klokkerbolig. Tegning fra 1680'erne i Stadsarkivet for København.

ven²³, bør man vel snarere tænke på Hans van Steenwinckel, det yngste skud på den gamle bygmesterfamilie, både fordi han nævnes i forbindelse med hegnmurens flytning, og fordi der er visse ligheder mellem den nye klokkerbolig og det samtidige store kapel ved Petri kirke (I, 276). Huset blev sløjfet efter branden 1728; kældrene udfyldtes og ydermurene tilrettedes efter de tilstødende hegnsmure²⁴. Når billeder og kort fra en senere tid (fig. 4 og 24) viser, at den nordlige hegnsmur har haft et fremspring tæt mod hjørnet af Købmagergade, kan dette nok opfattes som et minde om den længst forsvundne klokkerbolig.

Ringmurene om Trinitatis kirke stod til 1817. Den store brand 1728 medførte istandsættelsesarbejder, men ingen egentlig nybygning, og portalen fra 1683 blev bibeholdt — den eneste monumentale langs hele murflugten. Skifertaget, der tidligere dækkede ringmurene ved Trinitatis, blev efter 1728 ombyttet med tegl. Murmesteren, der lagde tegltaget, regnede med 110 løbende alen fra den gamle klokkerbolig ned til køreporten i Landemærket²⁵, hvilket viser, at denne port, der i øvrigt ikke er ansat på Geddes kort, men om hvis eksistens vi er underrettet, må have ligget længst mod øst i murflugten, og der har den sandsynligvis altid været. Eckersbergs bombardementsbillede (fig. 24) viser både dens placering og dens nærmeste nabo mod øst, et kombineret sprøjte- og materialhus. I hele ringmurens nordre flanke var der kun få åbninger, nemlig sprøjtehusets porte, den nysnævnte køreport mellem to simple, murede piller samt ud for kirkens nordvestlige indgang en smal ganglåde²⁶.

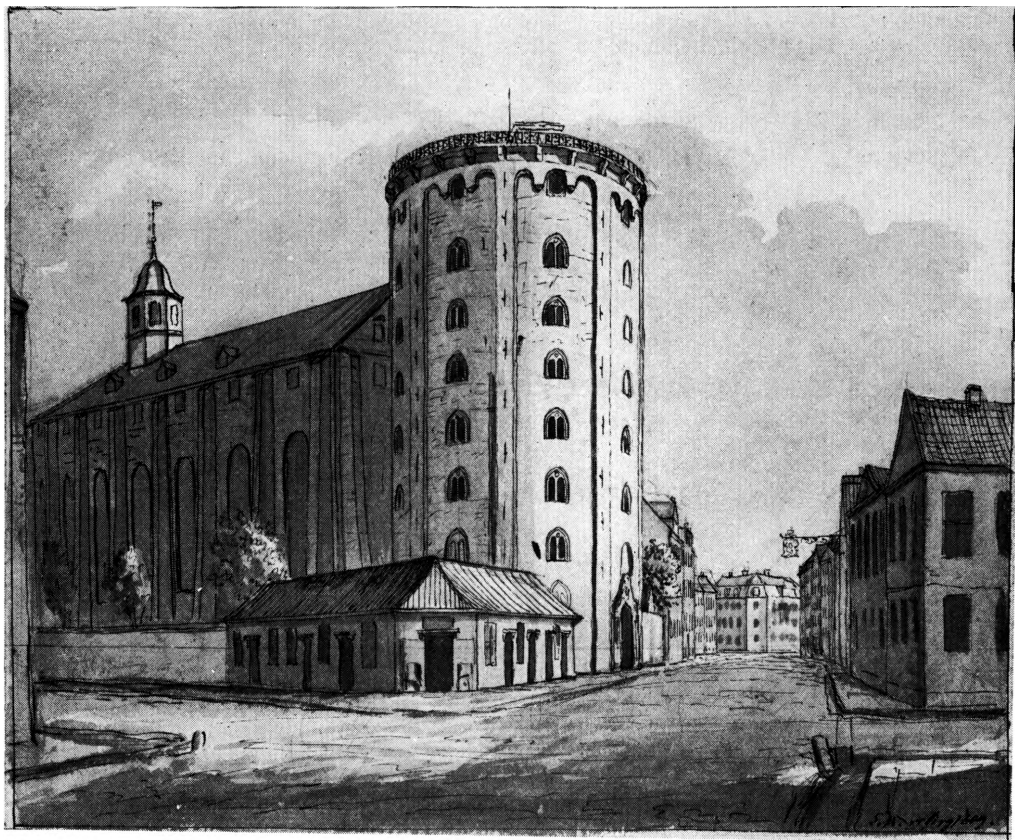

Fig. 6. Rundetårn og Trinitatis kirke. Tegning af Eckersberg 1809. I Nationalmuseets billedsamling.

Den hele ordning viser tydeligt, at Trinitatis kirkes nordside var at betragte som bagsiden. Hvorledes dette senere blev ændret, skal nedenfor gentagne gange omtales. — Den østlige murflugt ud mod Springgade, der fik en længere levetid end den øvrige hegnsmur, lige til 1870'erne, havde et lignende prunkløst udseende.

En tuschlavering, udført af Eckersberg i begyndelsen af 1800'erne (fig. 6), viser på klokkerboligens sted en lav bygning i eet stokværk med tegltag, et vinkelformet anlæg med skråt afskåret hjørne mod Købmagergade og Landemærket. Det er Trinitatis kirkeboder, der indrettedes her 1798, en gentagelse af, hvad vi kender fra Helliggejst og S. Nicolai kirker (I, 470 og 633; jfr. II, 19), og desuden nævnes der boder på et tidligere tidspunkt i Vor Frue kirkes hegnsmur ud mod Nørregade. Ved Trinitatis er der bogført regnskaber for ni boder ialt²⁷ (Eckersbergs billede viser kun otte); dørene havde klassisk formede overligger (vel af sandsten?). Da stadsbygmesteren P. Meyn året før, 1797, synes at have stået for nyindretningen af Helliggejstes kirkeboder (I, 633), har han rimeligvis også haft med dette lille arbejde ved Trinitatis at gøre (jfr. fig. 1).

Boderne forsvandt sammen med størstedelen af hegnsmuren 1817. Nedrivningen²⁸ var et led i en større ændring af hele kirkens struktur og vil nærmere blive behandlet i et følgende afsnit. Der tænkes her på de omfattende arbejder ved Trinitatis kirke i anledning af reformationens 300-års jubilæum, da man ønskede at gøre kirkens nordside til den egentlige hovedfacade. Kort forinden havde man nedrevet muren fra Rundetårn til naboejendommen i Købmagergade, fordi Københavns kommune på dette sted ønskede en mindre gadeudvidelse. I stedet for dette sidstnævnte stykke hegnsmur anbragtes længere tilbage, fra kirkens sydvesthjørne og sydover, et højt egetræsstakit²⁹, som stod her til 1873. Det blev da afløst af et jerngitterværk, som 1879 blev flyttet til Assistens kirkegård, hjørnet ved Kapelvej³⁰. Siden da har kirkegården til denne side ligget åben. — Fjernelsen af dette stykke mur 1817 medførte da nedrivningen af boderne og den del af ringmuren, der skærmede kirkens nordfacade (nedenfor s. 282), mens resten af hegnsmuren mod Landemærket blev stående til 1870, hvorefter et jerngitter blev opstillet her³¹. Om muren mod Pilestræde (fortidens Springgade) er der kun få efterretninger, men den må senest være nedrevet 1875—76, da den Hambroske badeanstalt blev bygget.

De samlede murflugter om Trinitatis kirke har vistnok i ældre tid stået kalket. Gentagne gange i 1800'erne blev de kalket og »farvet«, både ind- og udvendigt³²; det skete 1815, 1840, 1849, 1858 og 1865. Sagen synes sikker nok, men farven siges der ikke noget om; den var formodentlig rød (med optrukne hvide fuger?), sådan som tilfældet var med Regensen (s. 235), og der er grund til at tro, at denne kalkfarve på ringmuren er af gammel dato.

Hegnschurene har indadtil haft sparenicher; dette nævnes ganske vist ikke direkte, men sådan var det overalt, og indirekte kan det sluttes af den omstændighed, at Konsistorium april 1682 lod en del af runestenene opstille ved muren ind til Claus Sohns have (dvs. bryggergården ved kirkegårdens sydside), og da muren ud mod Købmagergade året efter blev trukket noget tilbage, besluttede Konsistorium³³, at »saa mange af de steen med rune bogstaver, som kan befattes i muren, maa derudi indfattes«. Der har da stået een runesten i hver niche.

Kirkegården beholdt som nævnt sit samlede område lige til 1870. På den tid var regelmæssige begravelser forlængst ophørt, og kun få gravsteder, de såkaldte »legatgravsteder«, blev vedligeholdt af kirken. Den østligste del blev frasolgt, dels til husejere, der havde ejendom ind mod kirkegården, dels til den Hambroske badeanstalt, som blev bygget her 1875—76 efter tegning af arkitekt H. Drewsen³⁴. Passagen over kirkegården blev hermed spærret ud til Pilestræde og bøjede i stedet om til Landemærket øst om kirkens kor. Hvad der blev tilbage af den fordums begravelsesplads omdannedes³⁵ til offentligt anlæg 1873, atter ny ordnet 1879. Øst for kirken byggedes 1870 efter tegning af arkitekt N. S.

Nebelong et ligkapel³⁶; da fundamenterne hertil skulle lægges, måtte man på grund af mange års fyld på kirkegården grave meget dybt for at nå fast bund. Derfor fik kapellet et dybt kælderstokværk med hvælvinger, uden at man dog havde til hensigt at udnytte dette rum. Kapellet blev nedrevet 1928 for at vige pladsen for Trinitatis sogns nye præstebolig, i hvilken det nysnævnte kælderstokværk er inddraget. Samtidig blev selve kirkegården påny reguleret og belagt med fliser.

Pladsen omkring Trinitatis kirke har i 1960'erne bevaret nogle få af de karakteristiske træk, der prægede den i fortiden. På den nu flisebelagte kirkeplads står der stadig et par træer³⁷, og sådan var det også i kirkens ældste dage; nogle gravmonumenter minder desuden stadig om stedets oprindelige funktion. De to gader, der tangerer kirkens mure, Købmagergade og Landemærket, var også her på dette sted, da kirken blev bygget og længe før endda. Nybygninger har dog mange steder i dette tæt bebyggede forretningskvarter afløst ældretiders borgergårde, og fra tiden før 1728 er kun dele af Regensen tilbage. En klynge maleriske og forsømte rønner ligger endnu i Landemærket, lige øst for kirkens kor, men de er nu dødsdømte og vil snart vige pladsen for Gutenberghus' seneste udvidelser. Også de fleste af husene i Købmagergade er af nyere oprindelse. Men kirkens nærmeste nabo, den gamle bryggergård, nu Priors ejendom, gemmer i sine mure et ildebrandshus fra 1730'rne; det stod uantastet til 1870'erne, men da kirkegården dengang blev helt sløjft, kunne der slækkes på fortidens strenge forbud mod, at naboejendommene havde døre og vinduer mod kirkegården. Netop denne ejendom udnyttede den nye situation; den havde tidligere kun få vinduer og slet ingen udgange mod kirkegården. Nu blev sidehuset taget i brug til beboelse og forretninger, og hele huset undergik derefter i 1879 en omdannelse i tidens gængse stukstil, efter tegning af arkitekt Charles Abrahams³⁸. I denne skikkelse står huset endnu, men bag den nyere oppudsning og inde i den snævre, okkergule gård aner man strukturen i det gamle ildebrandshus.

I Trinitatis sogn var Købmagergade selvsagt hovedgaden, og herfra kom en stor del af sognefolket. Alligevel var det ikke Købmagergade, der fra allerførste færd var bestemt til at være den vigtigste færdselsåre for Trinitatis menighed. Kirken var oprindeligt bygget for Universitetet, og før sognet blev udstukket, kom studenter og professorer til kirken fra Store Kannikestræde, hvor kollegier og professorresidenser den dag i dag har bevaret atmosfæren fra Latinerkvarteret. — Her lå også kirkens eneste *præsteresidens*. Mens kapellanen ikke havde fast bolig, fik sognepræsten indrømmet en del af Regensen³⁹; efter 1728 havde han som residens Regensens naboejendom mod vest, og dette forhold varede til 1906, da residensen blev inddraget under Regensen. En ny præstebolig blev 1928 bygget på ligkapellets plads.

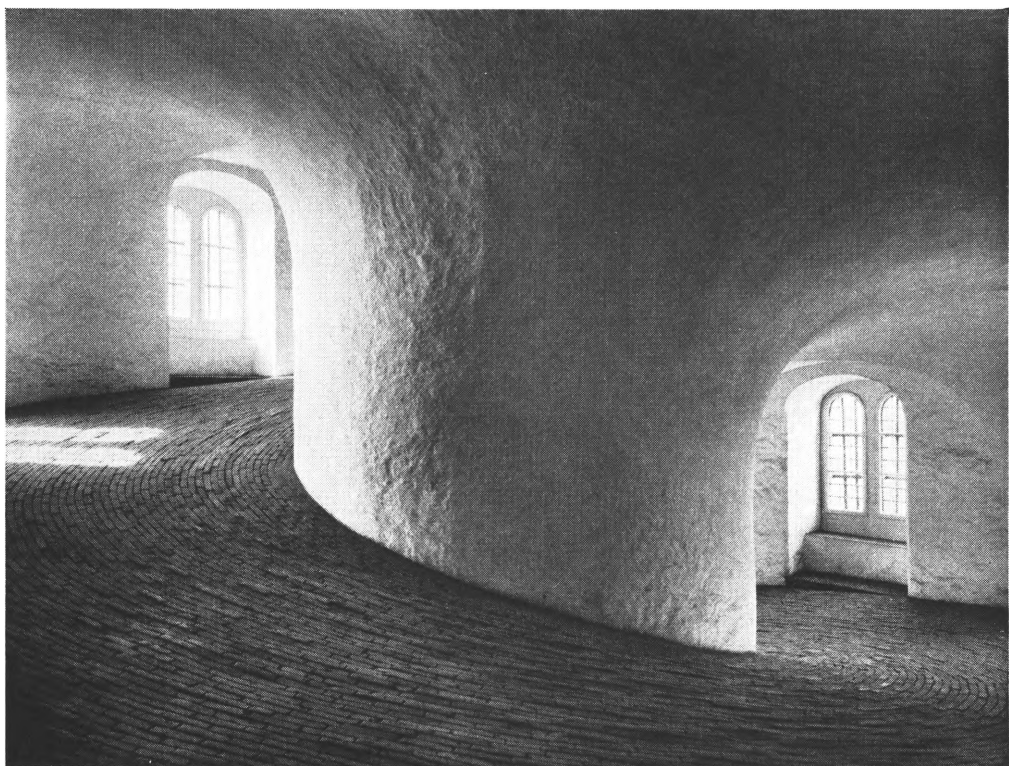

Fig. 7. Rundetårn. Interior af sneglegangen.

BYGNINGSHISTORIE

Det samlede kompleks består af Rundetårn ud mod Købmagergade og øst derfor den egentlige bygning i to stokværk med den høje treskibede kirke forneden og derover den lavere mezzanin, indeholdende Universitetsbibliotekets sal; en tagrytter med klokkerne er anbragt over koret, og et sakristi ved østgavlen har afløst et ældre sakristi (s. 285) ved korets sydside. Ifølge sin bestemmelse var Rundetårn sæde for Universitetets astronomiske studier og falder som ren verdslig bygning uden for begrebet »Kirketårn«; men ad sneglegangen var der dog adgang både for organisten og for ringeren, når han over kirkeløftet skulle betjene kirkens klokker, og på den måde havde tårnet en beskeden, men ikke særlig iøjnefaldende, kirkelig funktion.

Tårnet, der beskrives nærmere nedenfor s. 251, er en kæmpecylinder som ramme om den indre sneglegang, der snor sig i otte vindinger op til det øverste, niende, stokværk, foroven dækket af en flad platform, den egentlige skueplads

Fig. 8. Rundetårn og Trinitatis kirke set fra Elers Kollegium.

L. L. 1961

for de astronomiske studier. — *Kirken* er et langhus bestående af syv hvælvingsfag samt et tresidet afsluttet kor; de ydre mål er 54,5 m i længden og 21 m i bredden og 18,8 m i højden; øst for koret findes den eneste tilbygning, et lille sakristi opført 1870. Kirkens ydermure er fagdelt ved stærkt fremspringende støttepiller, der hviler på høj sokkel af tilhugne kampesten, fem skifter under sydsidens piller, fire under nordsiden, hvor terrænet er noget højere. Det tilsvarende parti af kirkens ydermure mellem pillerne, under vinduerne, er dækket af nyere cementpuds, der enkelte steder, hvor afskalning har fundet sted, viser murværk af små sten. Der er fire portaler, parvis korresponderende, de to af dem — hovedindgangene — i første fag fra vest, de to andre i andet fag fra øst; kun de to sidste sidder i oprindeligt leje, og kun den søndre er original, kirkens eneste bevarede portal fra 1600'rne; de to vestlige portaler sad tidligere i det andet fag fra vest, men flyttedes til deres nuværende plads 1870 og fik da nye indfatninger. I hvert hvælvingsfag sidder et højt, spidsbuet vindue med sprosseværk af jern.

Materialet er både i tårn og kirke små, hollandske sten, de såkaldte mopper, lagt skiftevis i gule og røde bælter. Sådan ses det tydeligt i tårnets murværk, der 1950 blev befriet for et tykt lag cementpuds, og som endnu står med friske farver. Men den oprindelige farveholdning skimtes også i kirkens vejrbidte mure, der aldrig har været dækket af noget pudslag, og hvor den rod-gule afstribning i tidens løb er blevet ensartet grå. Stenene leveredes efter kontrakt, dateret 12. feb. 1637, af Henrich von Dingklage i Emden¹; de har alle fra første færd været gule, men er efter brændingen blevet farvet røde på kortsiderne². Om farvningen er sket i Holland eller Danmark, er uvist, men det sidste er det sandsynligste. Da stenene blev lagt i krydsskifte med lutter løbere i det ene skifte og lutter bindere i det næste, fremkommer den regelmæssige rod-gule afstribning på denne måde af sig selv. Ved en retvinklet kant, f.eks. i en af kirkens vinduesfalse eller ved støttepillernes hjørner, ses det da, at et oprindeligt rødt skifte springer over og fortsætter som gult, og et gult skifte lige omvendt efter at have passeret kanten bliver rødt. Trods den stærke affarvning af kirkens murværk ses denne ejendommelige skiften endnu på kirkens mure, endda i så rigt mål, at den oprindelige tvefarvede idé er uomtvistelig. Da Holmens kirke i 1640'rne, samtidig med opførelsen af Trinitatis kirke, omdannedes til en korsbygning, efterlignede man dette rod-gule murværk i kalkfarve (jfr. s. 40 f).

Støttepillerne dækker både kirkens og størstedelen af bibliotekets mure, men standser et stykke under den profilerede kransgesims, der løber ubrudt hele bygningen rundt. I hvert af ovre stokværks fag sidder siden 1870 et spidsbuet dobbeltvindue; før i tiden var der mindre, kvadratiske tofagsvinduer; kun østgavlen over kirkens kor havde et tredelt vindue. På det høje, teglhængte tag,

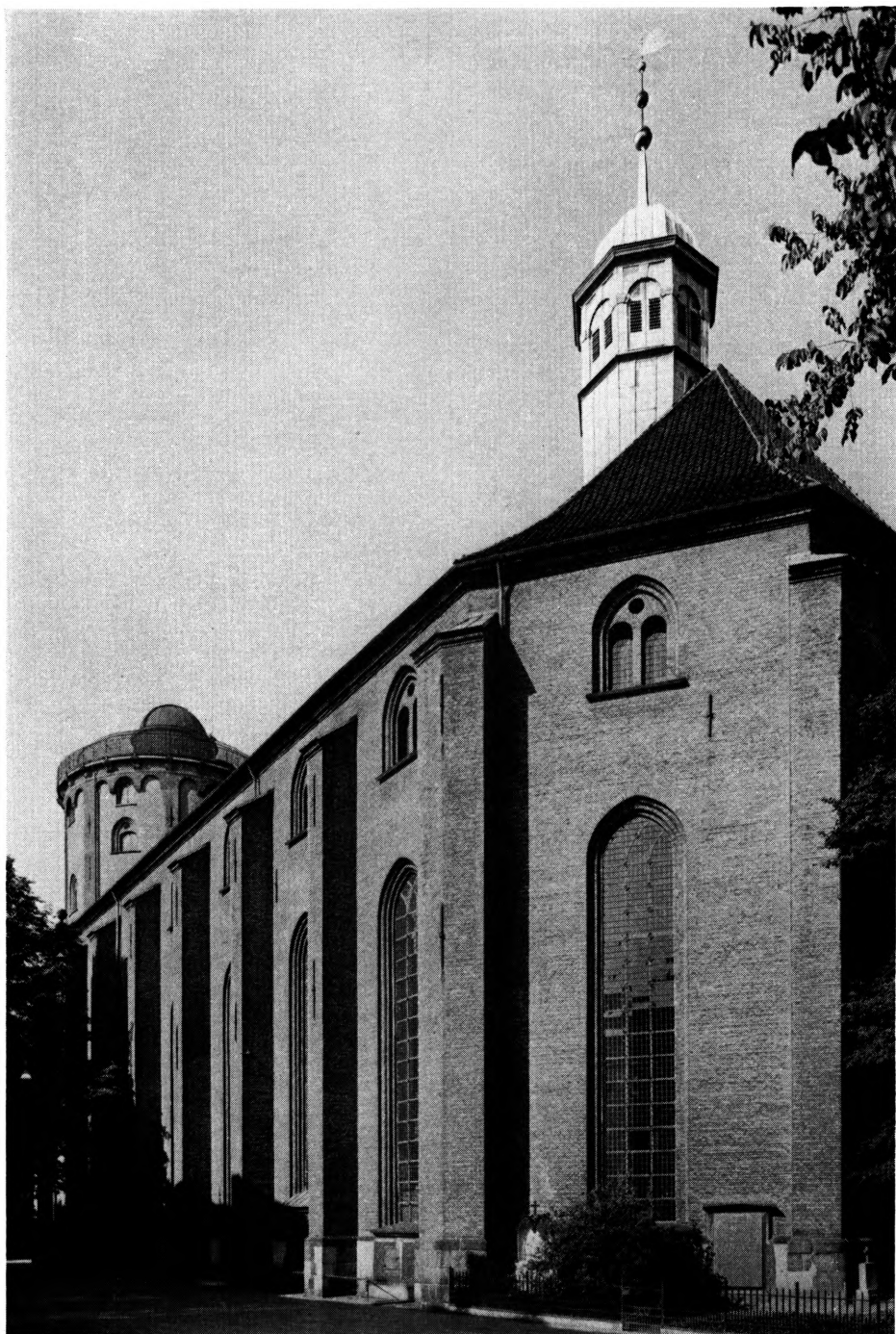

Fig. 9. Trinitatis kirke set fra sydost,

L. L. 1961

der dækker det meste af tårnets østre runding, sidder en barok tagrytter, i sin nuværende form fra tiden efter branden 1728.

I det indre er kirken formet som en treskibet hal med et midtskib, der er dobbelt så bredt som de to sideskibe, dækket af stjernehvælv i alle tre skibe, båret af høje, ottekantede piller. Koret, der omfatter det østligste fag af de tre skibe plus den tresidede øst-afslutning, er hævet tre trin over kirkens gulv. Under korgulvet findes en række gravkrypter, hvoraf de fleste stammer fra 1600'rne (nedenfor s. 319).

Kirkens helstøbte præg giver den dag i dag et godt indtryk af de tanker, man gjorde sig om bygningen, da den rejstes for 300 år siden. Alligevel vil det vise sig, at de mange år ikke sporløst har gået kirken forbi. Ulykkerne, der ramte hovedstaden, f.eks. branden 1728 og bombardementet 1807, har ligesom senere tiders restaureringer tilføjet Trinitatis kirke nye træk, der nedenfor skal omtales i enkeltheder.

RUNDETÅRN

Kirkens samlede byggeperiode varede fra 1636 til 1656. Inden for dette tidsrum har der været standsninger i byggeriet, og pauserne har givet anledning til ændrede dispositioner. Det fremgår således af en undersøgelse, der fandt sted samtidig med Helge Finsens og Flemming Teisens opmåling 1923—1925, at Rundetårn, kirkens vestgavl og den vestligste del af kirkens langmure (nedenfor s. 265) er bygget først, og samtlige skrevne kilder fra datiden bekræfter, at Rundetårn i det væsentligste stod færdigt 1642. Da vinteren 1636—1637 er gået med indsamling af byggematerialer³, kan man først være begyndt på det egentlige murerarbejde ved fundamentet i foråret 1637, og grundstenen blev derefter nedlagt 7. juli samme år (ovenfor s. 226). Årstallet 1642 øverst på cylinderen viser da, at tårnet dengang var ført til tops, hvilket stemmer med, at tømreren Poul Goltz næste år var i færd med at indrette astronomiummene på den flade platform. En samlet byggeperiode på fem år til så stort et foretagende er ikke påfaldende, og arbejdet må derfor have skredet jævnt frem, kun standset i vintertiden. Der er i Rundetårns mure kun få spor af sådanne pauser; i sneglegangens vinduesnicher og i spindelens åbninger er kanterne afrundede fra underste stokværk og op til indgangen ved orgelet; herfra og op til porten ved den tidligere bibliotekssal er de tilsvarende hjørner skråt affasede, og atter herfra og op til øverste stokværk er samtlige hjørner retkantede, lutter betydningsløse uregelmæssigheder, som den langsomme byggeproces i ældre tid i så rigt mål kan fremvise andre steder.

Fra Rundetårns murmester, Jørgen Scheffel fra Bern, har man et overslag⁴ over udgifterne til arbejdslønninger, dateret 15. marts 1639; slige overslag og kontrakter blev i gammel tid ofte underskrevet længe efter arbejdets påbegyndelse. Jørgen Scheffel deler her sit overslag i tre dele. Først beregner han arbejdslønningerne, der medgår ved opførelsen af de 10 nederste alen af Rundetårn; dernæst beregner han de næste 10 alen i højden, idet der kommer merudgifter til håndlangere; og endelig beregner han merudgifterne til den næste etape på 10 alen, og længere går han ikke, thi — som han siger — man kan selv regne videre, og han ved endnu ikke, hvor højt tårnet skal være. Udtalelsen er bemærkelsesværdig, fordi den understreger, at bygherren har forbeholdt sig at gøre Rundetårn enten højere eller lavere, end det var på de først udførte skitser, og heller ikke en sådan improvisation var i fortiden særlig påfaldende. Man har da nøjedes med i første omgang at bestemme tårnets diameter og murens tykkelse, for derefter at give håndværkerne ordre til at mure i vejret, indtil der blev sagt stop. At der imidlertid har foreligget tegninger, er givet. Christen Sørensen Longomontanus, som 1639 fremsatte den første plan om indrettelsen af det astronomiske observatorium på Rundetårn, nævner i denne forbindelse,

STELLÆBURGI
REGII
HAUNIENSIS

Turris fortissima nomen ēJCTOUÆ: JIÆ ram curret

justus : tt tn niunito eSitoa [oco coffocaHtur.

Proverb. xvm^o Verf.x.

h.A.

Græfsfcul. xG 46 .

Fig. 10. Rundetårn. Efter stik af Johan Andreas Greys 1646.

at der forelå en model til tårnet⁵. Hvem der var mester for bygningstegningen, nævnes intet sted. Kongens arkitekt var Hans van Steenwinkel den yngre og efter hans død 1639 den ovenfor s. 32 nævnte Leonhard Blasius, men man tør ikke regne med, at disse to har haft virkelig indflydelse på Rundetårns udformning. Sådan som bygningen blev til, og sådan som dens mærkelige ydre og indre arkitektur er udformet, er der mest grund til at tro, at den, der her kom med ideerne — og tildels også tegnede skitserne — var ingen andre end Christian IV. selv. Vi ved, at Universitetets ledende astronom, den nysnævnte Longomontanus, ønskede observatoriet anbragt på Valby bakke, men at det var kongen, som lod det svære tårn opføre ved den nye regenskirke; vi ved også, at Christian IV. har tegnet rebusindskriften øverst på tårnet⁶. Den løst formede skitse, der må ligge til grund for murmesterens overslag 1639, kan da meget vel være udført af kongen, som dog selvsagt ikke har bekymret sig om enkelthederne og deres udformning.

Rundetårn er en knap 36 m høj og 15,25 m bred cylinderformet bygning med 2 m tykke mure. Dets ydre form er bestemt af den indre opbygning. En 4 m bred rampe snor sig trineløst i godt otte vindinger tilvejs omkring en hul spindel (3,7 m i tværmål) i tårnets akse og er dækket af en fortløbende tøndehvælving. Svære murankre ligger skjult i sneglegangens gulv og forbinder ydermuren med den indre spindel; deres hoveder ses på cylinderens lodrette lisener. Ved den ottende vinding afløses den jævnt stigende sneglegang af et vandret stokværk, omfattende trefjerdedel af cylinderen og rummende astronomernes værelser (nu bolig for tårnets opsyn); dette ringformede rum havde muret loft, rundet i sit sammenstød med spindelen, men ført vandret ud til ringmuren. Herover lå tårnets flade tag, hvortil der fra første begyndelse var adgang ad en vindeltrappe i det hule indre af spindelens øverste kant. Spindelen, der som et rør er muret op i hele tårnets højde, var gennembrudt af rundbuede åbninger, som senere, uvist hvornår, atter blev tilmuret; ved tårnets istandsættelse i 1920'erne genfandt man disse huller, der nu står afmærket som nicher.

Tårnet har rundbuede dobbeltvinduer, indfattet i aftrappede karme med spidsbuet spejl. De fordeler sig på cylindrens mure gradvis stigende med rampens indre kurve; kun i øverste stokværk i de tidligere astronomiværelser er vinduerne anbragt horisontalt. Denne stigende placering af lysåbningerne (der oprindeligt kun var skærmet af indre lemme) gør sig dog ikke stærkt gældende, når man betragter tårnets ydre, da murene er leddet i otte felter ved høje lisener, og vinduerne er samlet vertikalt over hverandre i hvert felt. Lisenerne udløses foroven i en rundbuefrise med tre store buer i hvert felt. Motivet genkalder romansk arkitektur og har haft en vis betydning i diskussionen om Rundetårns kunstneriske afstamning (nedenfor s. 261). — Over rundbuefrisen findes en fremspringende kransgesims med svære konsoller, een konsol over hver lisen og

to mellemfaldende; denne fordeling af konsoller stammer fra tiden efter 1728; oprindelig var der vistnok en anden ordning (fig. 10). Først derover følger tårnets flade platform med Caspar Finckes jerngitterværk.

Tårnet hviler på en sokkel af hugne granitkvadre, der er synlig i et skifte på sydsiden, men dækket på nordsiden på grund af terrænets stigning. Derover, svarende til kirkens sokkel, et andet sokkelparti dækket af nyere cementpuds. Atter derover følger tårnets runde mure, siden 1950 af dækket for senere tiders pudslag. Lisenerne har vistnok altid stået i blank mur, og den oprindelige vekslen mellem gule og røde striber er her i århundredernes løb næsten fuldstændig udslettet af vejrliget. Blændingerne mellem lisenerne viser derimod farvespillet med al tydelighed, og tilstedeværelsen af denne rød-gule afstribning af murværket gør det sandsynligt, at tårnet ligesom kirken fra sin første begyndelse skulle stå i blank mur.

Den cementpuds, der fjernedes 1950, stammede fra 1870; men også før den tid stod tårnet pudset, hvilket bl.a. ses på ældre malerier. Da kirken efter branden 1728 skulle restaureres, indgav I. C. Krieger 28. dec. samme år et overslag over omkostningerne⁷. Hans beregning vedrørende tårnets ydre overflade lyder betegnende nok: »Dieser Thurm ist getüncht gewesen, und [da] nun davon das tünchwerck meistens abgefallen [ist], so dass soleher von neuen abgekipset werden muss . . .«. Rundetårn stod efter disse ord altså før katastrofen *dønniket*, d.v.s. kalket eller pudset, i alle tilfælde overfladebehandlet. Men siden hvornår? Sikre efterretninger har man ikke, og i betragtning af de store udgifter til stilladser, som en sådan murbehandling måtte kræve, må man vel regne med den mulighed, at kalkningen af muren kan være foretaget, mens de oprindelige stilladser endnu stod der. En enkelt udtalelse i kirkens brevsager kan måske rumme en antydning: 1658 hedder det i en memorial fra Universitetet til kongen⁸, at som følge af nogle lensmænds sendrægtige indbetaling af kollekten mangler endnu væsentlige ting ved Trinitatis kirke, bl.a. »tårnets underdønnik«, hvori der *kan* ligge en oplysning om, at tårnet først blev kalket engang i tiden derefter; men sikkert er det ikke.

Rundetårns *hovedportal* sidder skævt i forhold til den øvrige bygning; den er nok anbragt i aksen, men sidder ikke vinkelret på denne. Forklaringen søges deri, at tårnporten indgik som et led i kirkegårdens hegnsmur, og denne har — følgende Købmagergades kurs — skråt strøget ind mod tårnets trinde legeme og derved drejet portalen bort fra sit naturlige leje⁹. De forskellige kongelige initialer, der nu smykker portalens indfatning, viser, at den er blevet til i flere omgange. Der er tale om hele tre portaler: inderst en sandstensportal, vistnok fra Christian IV.s tid. Uden om denne, også af sandsten, en nyere indfatning med bruskbarokværk, brudte segmentgavle samt Frederik III.s og Sophie Amalies navnetræk, altså vel fra tiden omkring kirkens indvielse. Ende-

lig yderst en muret indfatning, dækket af en kølbuesvunget gavl, der har små pyramider i hjørnerne og i toppunktet; over Frederik III.s kronede navn er anbragt et skriftbånd med reliefversaler: »Soli Triuni Deo S.« (den ene treenige Gud tilegnet), hvortil svarer, at hjørnepyramiderne som smykke bærer en heligåndsdue; til begge sider i det kølbueformede felt ses, omgivet af laurbærblade og udhugget i sandsten, Christian V.s og Charlotte Amalies kronede navnetræk; yderst til begge sider og uorganisk indarbejdet i feltet ses to skrifttavler med latinsk tekst (graverede versaler): i tavlen til højre omtales det hellige tempel, »en ærværdig musernes bolig og et matematisk udkigssted, der ved grundlæggerens gavmildhed og kunstnernes snilde kappes med oldtidens pragtbygninger«, ligesom teksten mindes Christian IV., der med egen hånd den 7. juli 1637 lagde den første sten til denne kongelige bygning; i tavlen til venstre mindes Frederik III., der indviede kirken 1656. — Portalens bestanddele lader sig således let skille fra hverandre. Uden om Christian IV.s lave, bosserede sandstensportal har man i Frederik III.s tid, vel i forbindelse med kirkens indvielse, anbragt en rig ramme i bruskbarok, og endelig har man, formodentlig i 1680'erne, da ringmuren ud til Købmagergade ændredes med en ny køreport (ovenfor s. 240), tilføjet den yderste ramme, og ved samme lejlighed må et vindue i sneglegangen, anbragt umiddelbart over den ældste portalindfatning, være tilmuret; dets top blev frilagt 1950. Tvivlsomme er kun de to latinske indskrifttavler, som efter deres indhold er fra Frederik III.s tid, men som i 1680'erne er blevet flyttet, og hvis oprindelige placering ikke mere kendes. Deres indhold er heller ikke historisk korrekt; i feltet til højre læses, at kongen »med egen hånd« lagde grundstenen (statuens sua manu primum .. . lapidem), mens samtidige kilder viser, at Christian IV. hele juli måned 1637 opholdt sig i Glückstadt¹⁰. Desuden er kun den ene af stentavlerne original; den til højre faldt ned i foråret 1807 og blev først 1817, da kirken istandsattes til den store reformationsfest (nedenfor s. 282), erstattet med en ny, og samtidig blev den anden skrifttavle restaureret¹¹.

Rundetårn har vistnok haft endnu en dør ud i det fri. Klokkerens bolig lå ved hjørnet af Købmagergade og Landemærket i tiden fra 1687 til 1728 (ovenfor s. 241 f.), og det måtte være rimeligt, om han fra sin gård havde direkte adgang til tårnet. Beslagsmeden¹², der 1731 havde samtlige kirkens døre under behandling, noterer i sit regnskab: »... ein thür beschlagen ..., so von den Runden Thorn in den Hof gehet«, hvilket er det eneste skriftlige vidnesbyrd, der har kunnet findes om en sådan dør. Men murværket lige til venstre for hovedindgangen til Rundetårn viser efter afdækningen 1950 et tydeligt spor af en tilmuret åbning, sikkert et oprindelig vindue, der i 1680'erne er blevet udvidet til en dør, men hvis senere skæbne er ukendt¹³.

Straks til højre for indgangen til Rundetårn findes et aflukke, adskilt fra

sneglegangen ved en væg med en fladbuget dør. Aflukket, som på grund af rampens konstruktion bliver lavere og lavere hen mod kirkegavlen, er af gammel herkomst. Det er gengivet allerede hos Thurah og er rimeligvis ældre, mulig endda fra tårnets første begyndelse. »Kælderen« kaldes dette rum ofte i kirkens regnskaber, og det vides senere i tiden at have været udlejet til forskellige handlende¹⁴. Under gulvet i denne kælder fandt man 1921 et dybere liggende rum dækket af en tøndehvælving og muret med 1600'ernes små sten¹⁵; en lodret kanal i tårnets sydmur udmunder i dette underjordiske hul og viser, at der må være tale om en affaldsgrube fra en »hemmelighed«. Skakten kan føres op til et par små rum, datidens priveter, lige uden for bibliotekssalen. Det kan vel være dette sted, der hentydes til i kirkens ældste regnskaber: »For tho bredder med trinde hul paa til locomenterne udi thaarnet«.

Portalens sirlige former er dog kun for nips at regne og skulle blot ses af gadens passanter. Men tårnets kolossalarkitektur, der er stor og naiv i sine stærke reliefvirkninger med den djærve opdeling af murfladerne ved vældige lisener, rundbuefriser og dybe, tomme vindueshuller, skulle virke på afstand og med enkle midler, synlige over store dele af byen. Øverst oppe, med front mod vest, anbragte Christian IV. sin rebusindskrift, som med sin størrelse på næsten 9 m i højden formelig synes at råbe sit budskab ned til Universitetet. »Doctrinam et justitiam dirige Jehova in corde Christiani Quarti«, således kan skrifttegnene bedst løses (fig. 8).

Indskriften har en lang forhistorie, der er gengivet af Vilhelm Wanscher¹⁶, og som derfor ikke i enkeltheder skal gengives her. Den er ikke blot tegnet af kongen selv, men utvivlsomt i sin sindrighed også opfundet af ham, skal man dømme efter de direktiver, han gav 1636, da den store klokke på Kronborg skulle støbes med en lignende rebusformel. Også i Uelliggeist havde en af klokkerne fået en indskrift i lighed med den på Kronborg fra det samme år, 1640, da kongen tegnede sit første mere komplicerede udkast til indskriften på Rundetårn (I, 700). Denne blev i sin endelige form opsat 1642 og kan passende løses: »Den rette lære [*doctrinam*] og retfærdighed [symboliseret ved et sværd], styr [*dirige*], Jehova [gengivet i hebraiske skrifttegn] i Christian IV.s hjerte [gengivet ved kongens kronede monogram og et hjerte]«. Skrifttegnene var forgyldte, hjertet, pulden og det indre af kronen stod rodmalet, og hele skriftfeltet var anbragt på sandstenskvadre. Der er nogen usikkerhed ved sværdets oprindelige udseende. På Rach-Eegbergs billede fra 1749 (fig. 3) er det forsvundet, og sådan ønskede man også ved en istandsættelse 1934 at gengive det, men praktiske grunde talte for at lade det forgyldte. Men på det ældste farvelagte billede, vi kender af tårnet, i Tribollets stamborg fra 1670'erne, er også sværdet forgyldt; den nuværende farveholdning er måske derfor også den oprindelige (Tribollets billede gengivet i Rundetårn 1637-1937, s. 23).

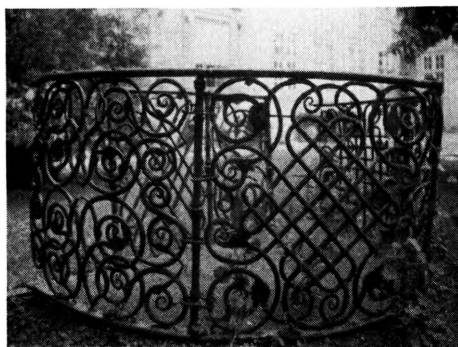

Fig. 11. Rundetårn. *Gitterværk fra 1640'rne. Nationalmuseet.

Rundetårn er særdeles vel bevaret. Dets ydre er i tidens løb ikke meget forandret, og i dets indre løber sneglegangen nu som for 300 år siden op mod tårnets øverste stokværk. Det er først heroppe, der kan være tvivl om den oprindelige indretning. Skiftende generationer af astronomer har haft skiftende krav til instrumenterne og deres opstilling, og dette har medført adskillige ændringer. Det var endelig også denne øvre del af tårnet, der blev hårdest angrebet af branden 1728, og som derfor i årene derefter blev gennemgribende fornyet.

I sit skrift om det astronomiske tårn nævner Christen Longomontanus 1639, at Hans Majestæt ville kunne køre op til tårnets top i en vogn¹⁷; på den tid var Rundetårn ikke færdigt, og forfatteren kendte altså ikke slutresultatet, der blev, at sneglegangen ikke gik til tops, men standsede ved tårnets øverste stokværk: en gennemført kørebane helt op til tårnets flade tag ville også tage for megen plads fra de småbygninger, der skulle anbringes her til de astronomiske instrumenter. Der måtte altså bygges en trappe fra det øvre, hvælvede stokværk til platformen. Fra tiden omkring 1640 er der ingen efterretninger om en sådan trappe. Men efter branden 1728 indgav stenhuggeren D. Gercken et overslag vedrørende Rundetårns reparation, og heri hedder det, at der i tårnet fandtes en vindeltrappe af sten, der var helt ødelagt, og hvis 25 trin derfor måtte fornyes¹⁸. Det blev dog ikke stenhuggeren, men tømreren, der 1731 kom til at forny vindeltrappen, og da blev den af træ og var indbygget i den hule spindel¹⁹. Her har den da ganske sikkert altid været, og den har formentlig oven på det flade tag været skærmet af et gitterværk, som endnu findes i Nationalmuseets varetægt (fig. 11).

Efter Longomontanus' plan skulle der oven på tårnet bygges fem astronomihuse, efter mønster fra Thyge Brahes Stjerneborg formet som »krypter«. Helt som han havde foreslået det, blev det vel ikke, men 1642 lod kongen på rustkammeret i tøjhuset tegne en plan af Rundetårns platform med angivelse af, hvor de forskellige instrumenter skulle stå, og han bad derefter Longomonta-

nus om at tage værket i øjesyn²⁰. Fra dec. 1643 har vi tømreren Poul Goltz' kontrakt om opførelsen af fem astronomiske huse på Rundetårn, et med en diameter på 10 alen, fire på 6 alen, alle 4 alen høje²¹. På dette tidspunkt må arbejdet dog være sat i gang, for allerede i juli samme år befalede Christian IV., at mester Hans Ahnemøller skulle fjerne taget af »den runde tingest, som staar oven paa det trinde Taarn«, og i stedet skulle der gøres et (spær?) værk af jern, hvorpå der kunne lægges et kobbertag²². Mærkelig nok gengiver de ældste stik, vi har af Rundetårn (fig. 10), ikke disse astronomihuse; men på billedet i Tri-bollets stambog er der gengivet to, og det er udenfor al tvivl, at de altid har været der.

På tårnets flade tag blev 1643 anbragt et smedjernsgitter i 54 felter med rigt varierede mønstre som spiraler i alle mulige kombinationer, krydsende linier og blomster; syv felter bærer kongens navneciffer med valgsproget RFP, og i de tre af disse felter findes tillige årstallet. I tre andre felter findes den korslagte hammer og nøgle, der med rette opfattes som Caspar Finckes bo-mærke²³. Denne berømte mester har da udført både dette gitter og det tidligere omtalte meget mindre gitter omkring vindeltrappen, der førte op til platformen. — Gulvet heroppe var lagt med planker; de har sandsynligvis været beklædt med bly eller kobber. 1679 fik gulvet en beklædning af vaterklinker²⁴.

Der nævnes store brøstfældigheder ved tårnet 1668 og 1694. I sidstnævnte år stod observatoriet under Ole Rømers ledelse, og man ved, at han har sørget for en reparation²⁵; men det kan ikke af datidens brevsager ses, om han har ændret noget ved de astronomiske huse, og sandsynligst er det, at observatoriet stod i sin oprindelige skikkelse, da byens store brand også ramte Rundetårn.

Da branden den 21. oktober 1728 hen under aften nåede til Trinitatis kirke, angreb den først og fremmest selve kirkebygningen og det derover liggende bibliotek, medens Rundetårn på grund af sin konstruktion var brandsikkert. Alligevel gik det hårdt ud over observatoriet, der var af træ, og tårnets øverste stokværk, hvor alt brændbart blev ødelagt, desuden også Thyge Brahes store Stjerneglobus²⁶. Ved den derefter følgende reparation måtte tårnets øvre murværk udbedres, en del af konsollerne udskiftes, hvælvingen under platformen og en del af spindelen i tårnets akse ombygges eller helt fornyes. På platformen, hvor Caspar Finckes gitterværk havde modstået ilden, blev der lagt kobbertag, og der opførtes nye astronomihuse²⁷. Efter Thurahs afbildninger synes der at have været to huse, hvoraf det nordlige havde fladt tag, det sydlige var cirkulært med en hvælvet hætte; regnskabet²⁸ for dette sidste lyder: » . . . paa dend sirchelhundede grundmuur forfærdiget eet Speerverch udi 1/16 Kant«. Desuden vises der hos Thurah (fig. 15) mod vest en smal, fir-

kantet overbygning, der var skåret gennem hvælvingen nedenunder. En ukontrollabel efterretning fortæller, at der også mod syd havde været en sådan gennemskæring, der endnu 1822 var synlig, men som derefter lukkedes²⁹.

Opbygningen af de nye astronomihuse er gået i takt med genopbygningen af kirken, men de bevarede brevsager viser, at astronomerne tøvede med at opstille nye apparater, fordi den meget bjergsomme klokker Søren Matthiesen til stadighed lukkede folk op på Rundetårn, endnu mens byggearbejderne stod på. Da man så lod håndværkerne afskilre den øverste del af tårnet med en skillemur og satte lås for, lod klokkeren låsen bryde for at skaffe de betalende turister adgang til platformen³⁰. Disse omstændigheder førte til nogle ejendommelige dispositioner, Universitetet foretog med hensyn til adgangen til tårnet. For astronomerne var der kun een adgang, nemlig vindeltrappen i spindelen (ovenfor s. 257); den var delvis ødelagt og blev derefter fornyet af træ, og det var denne nye vindeltrappe, klokkeren brugte, og da han havde kongens støtte, kunne man ikke gøre ham noget. Universitetet lod da en ny trappe opføre, den såkaldte »italienske« trappe, der førtes ind i en særlig udbygning over biblioteksloftet, hvor resterne af trappehusets svære konsoller endnu ses, og derfra ledes op til platformen, men inden for gitterværket³¹. Skønt de overleverede brevsager om dette trappehus er meget sparsomme, kan der næppe være tvivl om, at man ønskede den italienske trappe anvendt af turister, mens vindeltrappen i tårnets akse forbeholdtes embedsmænd ved observatoriet. Blandt de unøjagtigheder, der knytter sig til gengivelsen af kirken i »Danske Vitruvius« 1746, er der også den, at den indre vindeltrappe ikke er gengivet, skønt regnskabernes tydelige udsagn går ud på, at der efter 1731 var hele to trapper op til Rundetårns flade tag. Trappen fra 1731 blev snart fjernet; vi ved ikke hvornår, men gamle billeder synes at vise, at det senest er sket omkring 1807 (fig. 24).

Medens der stod stilladser om kirken, lod man også tårnets mure reparere; de blev, som før nævnt, »dønniket«, altså vel pudsede, og stod for eftertiden med grå overflade.

De følgende tiders ændringer ved Rundetårn skal herefter ganske kort refferes.

1778 blev de astronomiske huse fra 1730'erne fjernet og erstattet af en ottekantet centralbygning med korte udløberfløje mod nord og syd. Nyindretningen af observatoriet bekostedes af grev Otto Thott, over hvem der øverst i sneglegangen sattes en mindetavle 1780 (senere nedtaget, 1931 genfundet ved kirkens orgel, 1936 istandsat og genopsat i tårnet)³². Da samtidig biblioteket fik to læsestuer (nedenfor s. 273) med opvarmning ved kakkelovn, førtes en skorsten op over tårnets tag, atter fjernet 1928.

1807. Under bombardementet var tårnet stærkt udsat, og ilden fængede i

platformens gulv, men blev hurtigt slukket. Den øvrige skade, forvoldt ved bomber, var hurtigt udbedret. Derimod blev i de følgende år sneglegangen inddraget i de nye museumsplaner (s. 283) og anvendt som runehal. De mange runesten forblev her, også efter at oldsagsmuseet 1832 var flyttet til Christiansborg, og blev først 1867 anbragt i Nationalmuseet ved Frederiksholms kanal³³.

1822. Under en istandsættelse ledet af P. Malling blev der indrettet en ny vindeltrappe i spindelens øverste afsnit; tårnets gulv, der tidligere var kobberklædt, blev nu belagt med fliser. Et skillerum blev opført tværs over sneglegangen ved indgangen til biblioteket³⁴. — På grund af gentagne selvmordsforsøg blev tårnets vinduesåbninger, der hidtil kun var dækket af trælemme, 1833 forsynet med gitre af jern³⁵.

1861 flyttede man observatoriet fra Rundetårn til Østervold³⁶; de dermed forbundne ændringer ved Rundetårns bygning iværksattes først ved kirkens istandsættelse knap 10 år senere.

1870. Ved kirkens restaurering fik Rundetårns ydre blændingsfelter et tykt lag cementpuds³⁷. Observationsbygningerne fra 1778 blev revet ned og erstattedes af en lille, muret rundbygning med kegletag, populært kaldet »Pebberbøssen«.

1890 anbragtes det høje sikkerhedsgitter³⁸ (atter til forhindring af selvmordsforsøg) et stykke inden for Caspar Finckes gitterværk fra 1643.

Senere restaureringer ved tårnet fandt sted 1904 og 1921—22. Af større betydning var det, at magistraten 1928 overtog administrationen af Rundetårn og her 1929 indrettede det nye folkeobservatorium. Den lille rundbygning på tårnets tag blev delvis nedrevet; kun dens underste del indgik som led i en ny observatoriebygning, opført efter tegning af arkitekt Henning Hansen. Samtidig indrettedes i øverste stokværk en embedsbolig for tårnets inspektør. Ved rampens øvre, nordre runding, tæt ved planetmaskinens mur, anlagdes ovenover rampen en ny trætrappe, som fører op til den ældre vindeltrappe i spindelen. Mellem den nye trætrappe og spindelen udsparedes et par rum, som inddroges under inspektørboligen, og hvorfra der er adgang til bagsiden af Rertram Larsens urværk ved planetmaskinen.

1934 blev rebusindskriften fra 1642 restaureret; skrifttegnene, kronen og sværdet blev opforgylt (parerstangen på det sidstnævnte, der i tidens løb var forsvundet, blev nu atter tilsat), mens hjertet, pulden og det indre af kronen blev malet røde³⁹.

1950. Da cementpudsen fra 1870 i tidens løb viste tilbøjelighed til afskalning, blev tårnets ydre grundig istandsat fra 1949 under ledelse af Thomas Havning. Rlændingernes oprindelige rød-gule afstribning blev genfremdraget, murværket fornyet på de steder, hvor de gamle sten var ødelagt. Hele Rundetårn står nu i blank mur.

Inventar, mindetavler m.m. Da man 1928—29 indrettede det nye folkeobservatorium på Rundetårn, lagde man også ved Harald Mortensens initiativ grunden til et astronomisk-historisk museum, indrettet i bibliotekets tidligere læse- og udlånsstuer. Det eneste af de her udstillede instrumenter, der fra første begyndelse har haft sin plads i Rundetårns gamle observatorium, er en kvadrant, udført 1777 af Johan Ahl⁴⁰. — En planetmaskine, der oprindelig var konstrueret af Ole Rømer, men som efter 1728 ændredes af Peder Horrebow, og siden har været næsten ruineret, er 1928 atter istandsat; den er anbragt øverst i tårnet på sydvæggen ind mod de ringformede astronomistuer (nu opsynets bolig)⁴¹. På sneglegangens vestvæg umiddelbart ved siden af planetmaskinen er opsat den tidligere nævnte mindesten om Otto Thotts gave til observatoriet 1780. — Ved tårnets fod, ind mod den fordums kirkegård på det sted, hvor en overgang runestene fra Tirsted, Tryggvælde og Bregninge har haft deres plads, er 1932 opstillet en granitbuste af Thyge Brahe, udført af Siegfried Wagner.

Rundetårns kunstneriske afstamning. Som astronomisk observatorium var Rundetårn sikkert et unicum. Der findes næppe i datidens Europa noget tilsvarende. Men som almindeligt arkitekturværk er der flere analogier, og forskningen har ofte beskæftiget sig dermed. Allerede det ydre er mærkeligt, fordi motiver af vidtforskellig herkomst er blandet sammen. Tårnets dobbeltvinduer i spidsbuet spejl indeholder — som oftere i kirkebygninger fra Christian IV.s tid — mindelser om middelalderens gotiske arkitektur; og murfladernes opdeling i felter med lisener og rundbuefriser ligner romansk arkitektur fra den tidligere middelalder, ligesom dette ældgamle motiv flittigt var blevet benyttet i den sengotiske arkitektur fra 15. århundrede, f.ex. i den såkaldte »Kong Hans' gård« i Ålborg⁴². Motiverne kan altså være hjemlige, de kan være kommet mange steder fra, men de kan også have indfundet sig af sig selv, fordi Rundetårn ved sin størrelse og placering krævede en enkel og kraftig leddeling af fladerne. Spørgsmålet om tårnets afstamning, dets slægtinge både inden og uden for landets grænser, både inden og uden for Europa, melder sig først, når man kommer til den indre opbygning med den snoede spiralrampe som det altbeherskende træk. Allerede Longomontanus' ord om, at denne sneglegang skulle gøre det muligt for kongen at køre op i tårnet, er bemærkelsesværdige, fordi vi deraf fornemmer, at Christian IV.s andel var større end den, man normalt tillægger en byherre, og fordi man derigennem ledes til at spørge, hvilke forudsætninger kongen havde for at kende samtidens ride- og køresneglegange ved de europæiske fyrstehoffer⁴³.

Inden for Danmarks grænser var der dengang eet fortilfælde: sneglegangen »Kokkenborg« ved Varbergs fæstning i Halland, antagelig fuldført i 1620'rne. Uden for landets grænser kendes sådanne spiralramper, indbygget i svære tårne,

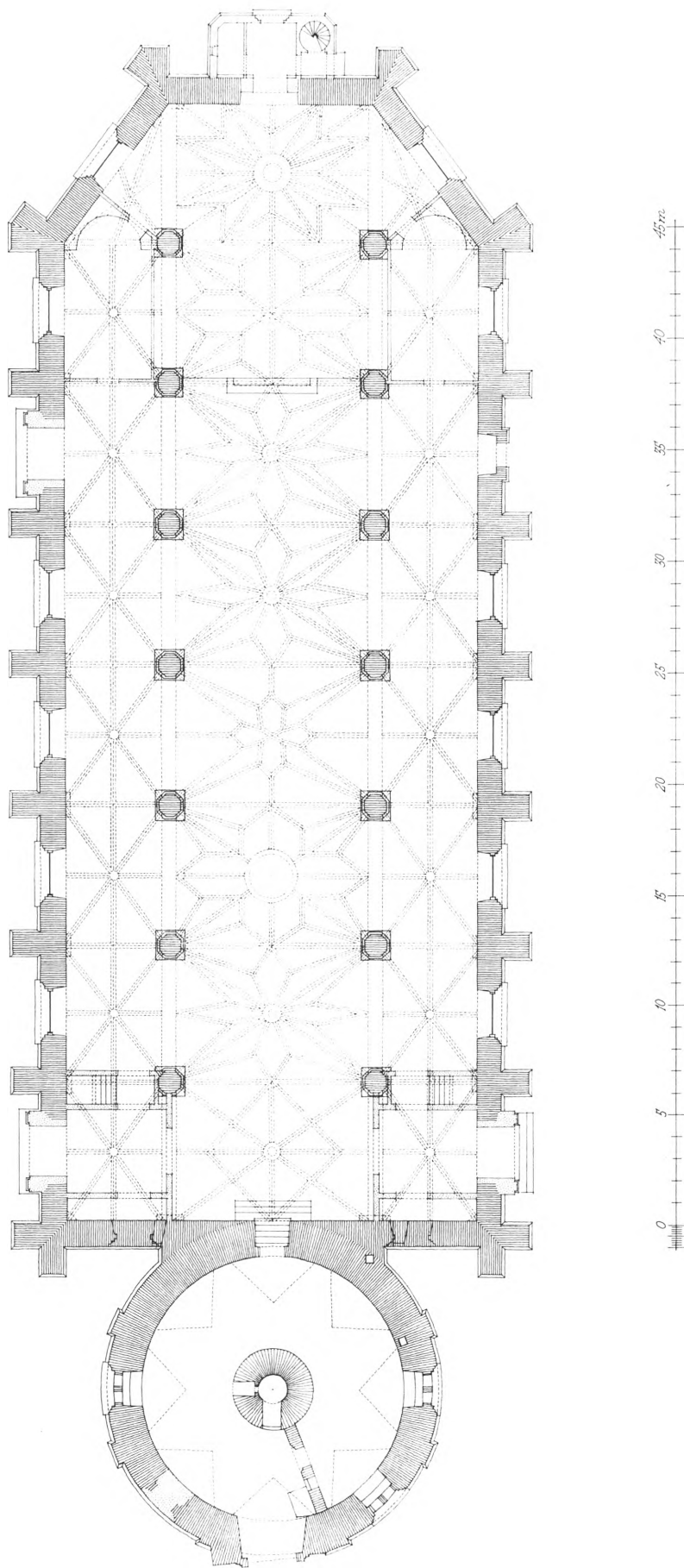

Fig. 12. Trinitatis kirke. Plan 1:300. Opmålt 1923—25 af Helge Finsen og Flemming Teisen.
Eftertegnet 1961 af Holger Schmidt.

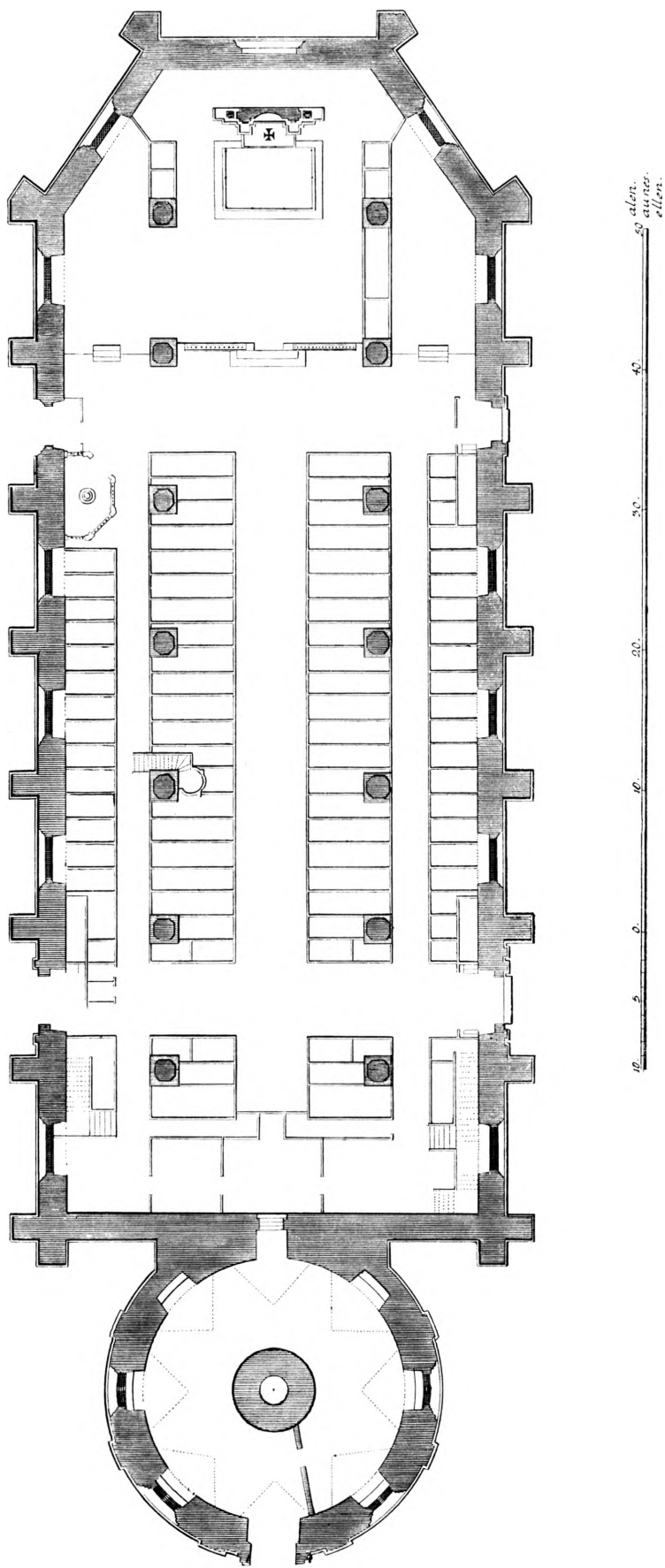

Fig. 13. Trinitatis kirke. Plan 1:300. Efter Thurahs Danske Vitruvius 1746.

ved flere nord- og mellemtyske fyrsteslotte, bl.a. ved det længst forsvundne slot i Berlin og i de kursachsiske slotte »Hartenfels« (ved Torgau) og »Annaburg«. Det første slot har Christian IV. selv besøgt, da han i sin ungdom skulle bejle til den brandenburgske prinsesse Anna Cathrines hånd; de to andre ejedes af nære slægtninge til det danske kongehus: den sachsiske kurfyrstinde »Mutter Anna« var Frederik II.s søster. Det er derfor næsten en nødvendig forudsætning, at den slags bygværker var kendt ved det danske hof, ligesom vi vanskeligt kan forestille os, at Christian IV. har været ved Berlinerslottet uden at se tårnet med ridesneglegangen. Længere behøver man derfor ikke at gå, når man vil oplede de europæiske forudsætninger for Rundetårns udformning. Men motivet kan dog følges videre. Noget tyder på, at det var kommet til Tyskland fra Loire-egnen, hvor slottet i Amboise havde hele to tårne med indbygget sneglegang, endda i en udformning, der kommer det københavnske Rundetårn meget nær; da slottet i Amboise har været offentliggjort i Ducerceaus arkitekturteoretiske skrifter, kan den danske konge eller hans betroede arkitekter ad den vej have haft kendskab dertil. Andet tyder endvidere på, at sneglegangsmotivet er kommet til Frankrig fra Italien, og skal man søge efter slægtninge uden for Europa, kommer den mauriske verden i betragtning med det marokkanske Hassantårn i Rabat som et smukt eksempel — firkantet om en indre sneglegang⁴⁴. En lignende opbygning kendes fra klokketårnene i Sevilla og Venezia. Det er derfor muligt, at Rundetårns sneglegang er af østerlandsk herkomst, men dette har næppe været Christian IV. bekendt. Han har utvivlsomt arbejdet ud fra forudsætninger, der geografisk og kulturelt havde en snævrere horisont.

KIRKE OG BIBLIOTEK

1637—1728

Trinitatis kirkes bygning, som opførtes i tilknytning til Rundetårn, noget senere og i langsommere tempo, tog form af en dansk købstadkirke fra den senere middelalder, med skib og kor i eet, tresidet afsluttet kor og med høje, spidsbuede vinduer anbragt i felterne mellem de stærkt fremspringende støttepiller. Det var en streng, næsten spartansk, arkitektur, smykkeløs bortset fra portalerne, blot oplivet af murstenenes farvespil.

Vestgavlen er samtidig med tårnet. Til dette ældste parti hører også den vestligste del af skibet nærmest ved tårnet, både på nord- og sydsiden, hvor der til begge sider ses en stående fortanding⁴⁵. På Greys' stik fra 1646 (fig. 10) er kirkegavlens mure tæt ved Rundetårn ført op til gesimshøjde; ved den tid har kirkens grundvold været lagt, men man ved intet om, hvor højt kirkemurene var ført op. Fortandingen ses endnu udvendig i skibets vestfag, tydeligere dog over de senere indsatte hvælvinger og bedst her på nordsiden. Ved Helge Finsens og Flemming Teisens undersøgelser i 1920'rne opdagede man, at der i dette ældste parti af kirkemurene sidder en fladbuget frise indvendig på vestgavlen og på langsiderne det lille stykke hen til fortandingen, ca. 14 m over kirkens gulvflade og kun synlig i det lave rum mellem hvælvingerne og bibliotekets gulv. Der er vistnok kun een forklaring mulig: man havde oprindelig tænkt sig kirken fladloftet, således at dens loft tillige blev bibliotekets gulv. Da man efter Rundetårns fuldførelse tog fat på den egentlige kirkebygning, blev planerne ændrede, og kirken blev overhvalvet. Endnu et træk viser, at denne forklaring er den rette: i vestgavlen sidder to tilmurede vinduer, et på hver side af tårnet. Stenene, der fylder de store vindueshuller, er de samme små, hollandske mopper, som den øvrige kirke er bygget af, og vinduernes tilmuring er sket under selve byggearbejdet, idet sideskibshvælvingerne skærer sig ind under vinduernes top.

Med sine 50 m indvendige længde var Trinitatis kirke en af hovedstadens største kirkebygninger, omtrent på størrelse med S. Nicolai. Kun Vor Frue var større. Det er endda givet, at den nye studenterkirke var for stor; den lille akademiske menighed med professorer og studenter har aldrig kunnet fylde rummet. Fra bygherrens side er der ikke givet forklaring på dette unødvendigt kostbare byggeri. Man kan gætte, at kongen af æstetiske grunde har ønsket en monumental bygning i forbindelse med Rundetårn, men der er også en anden mulighed, nemlig hensynet til biblioteket, der skulle indrettes i den øvre, lavere mezzanin. Man har været tvunget til først at udregne, hvor stor en gulvflade bogsamlingen behøvede, og Universitetsbibliotekets gulvareal kom på denne måde til at bestemme kirkens længde.

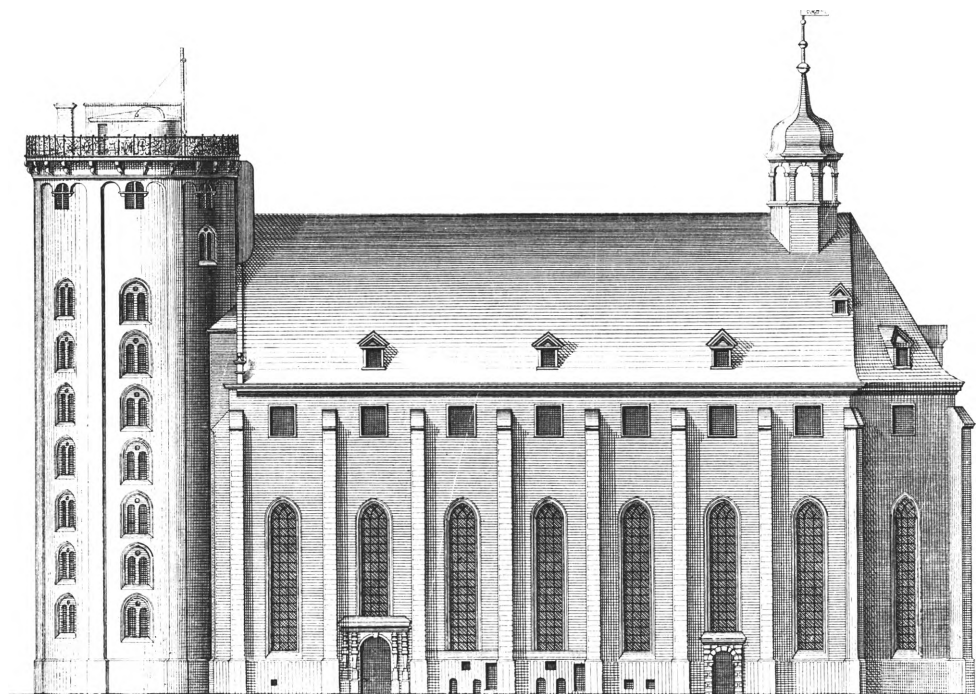

Fig. 14. Trinitatis kirke. Opstalt 1746. Efter Danske Vitruvius.

Tagspærerne stod rejst 1646, ifølge et udateret kongebrev fra dette år. I et senere brev, dateret 23. dec. 1646 meddelte Christian IV. sin kansler Christen Thomesen Sehested, at arbejdet med »Regenskirken« nu var kommet så vidt, at der skulle fremskaffes skifer til tagets tækning⁴⁶. De mægtige tagflader, som var skråt afvalmet mod øst, og som var prydet med to rækker kviste, stod da skifertækket lige til 1728. Over tagryggen sad, ligesom efter 1728, et rytterspir⁴⁷ med kirkens klokker, repareret eller delvis ombygget 1675. Det er gengivet på et par Københavns-prospekter, Willem van de Veldes fra 1658 og Wilchen Riboldts fra o. 1690; de er ret forskellige, idet det første er gengivet med nederlandsk præget løgkuppel og derover et højt og meget slankt spir, mens det andet synes lavere med et gennembrudt lanternestokværk. Måske er der tale om to forskellige spir, før og efter ombygningen 1675 — eller også har van de Veide, som jo tegnede sit prospekt på stor afstand fra Københavns rhed, ladet fantasien råde.

Hvorledes opbygningen af *det indre* skulle udformes, dengang man endnu tænkte sig kirken fladloftet, er ikke klart. Da man derimod, formentlig endnu i Christian IV.s levetid, besluttede at hvælve kirken, delte man den i tre skibe, adskilt ved høje ottekantede piller, der bar de stjerneformede hvælv. Ligesom

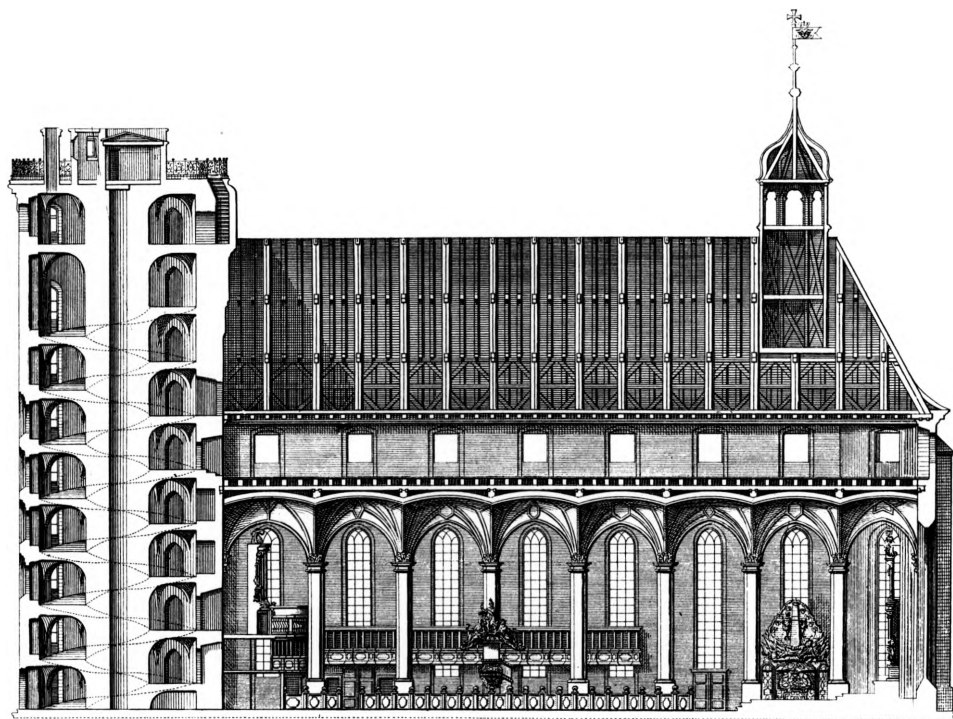

Fig. 15. Trinitatis kirke. Snit 1746. Efter Danske Vitruvius.

det ydre havde hjemlige forudsætninger og lang tradition bag sig, har også det indre, formet som kirkehal med hoved- og sideskib ført op i samme højde, dybe rødder i senmiddelalderens nordiske bygningskunst; man tænker nærmest på 1400'ernes udformning af Birgittinerkirkerne. Det er i Trinitatis kirke kun kapitælerne og stjernehvælvenes ledføjninger, der røber en senere tid.

Den bygmester, der havde ansvaret på byggepladsen, var Leonhard Blasius, der sammen med Hans Ahnemüller 1643 sluttede kontrakt med Tømreren Poul Goltz, væsentlig om stilladstømmeret⁴⁸. Arbejdet må altså være sat i gang umiddelbart efter Rundetårns fuldførelse. Kirken stod som nævnt under tag 1646, og arbejdet med hvælvingerne kan være påbegyndt i tiden derefter; de jernankre, der spændtes tværs over de tre skibe, og for hvilke der findes regnskaber⁴⁹, var opsat 1647. Ifølge en ukontrollabel, men sandsynlig oplysning hos Resen⁵⁰ blev den sidste sten i hvælvingerne indmuret 1651. De sidste år inden indvielsen 1656 må da være hengået med inventaret, særlig orgelet. På den tid var Albertus Mathiesen kongens bygmester; han disponerede gravpladen for kirken (s. 319) og har utvivlsomt også ledet de sidste byggearbejder, men kan ikke have nogen andel i bygningens udseende.

De murede, ottekantede piller, der bærer hvælvingerne, har basis og kapitæl

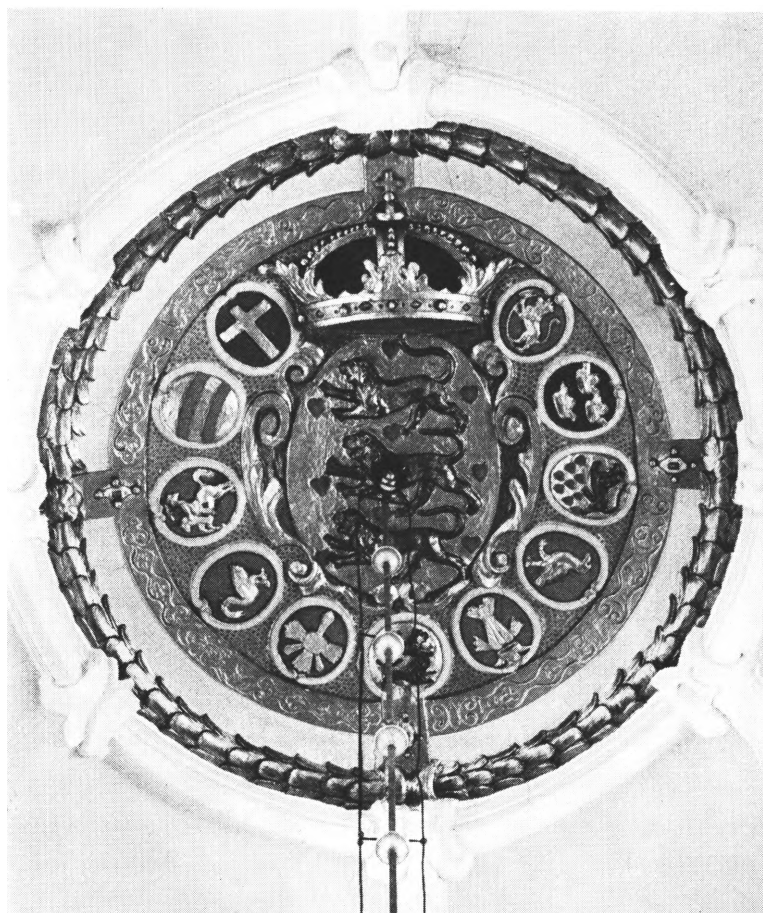

Fig. 16. Trinitatis kirke. Interiør set mod øst.

L. L. 1960

Fig. 17. Trinitatis kirke. Interior set mod vest.

L.I., 1960

Fig. 18. Trinitatis kirke. Toprosen med rigsvåbenet i midtskibets hvælv.

af sandsten, med smalle ledføjer i »dorisk« orden. Denne udformning af det bærende system blev ved byens genopbygning efter branden 1728 kopieret nøjagtigt af Krieger i Helliggeistes kirke. I Trinitatis kirke er alle hvælvene stjerneformede, med ribber, og muret i en halv stens tykkelse. Simplest er sideskibshvælvene. De otte hvælv i midtskibet er mere komplicerede, efter rigt varierede mønstre, og næppe to af dem er ens (fig. 19). Ribberne stiger op fra (nu forgyldte) bladværter over kapitælnes dækplader, deler sig netformet over den kuplede flade, krydses i talrige stukornamenter (blomsterklynger, kerubhoveder, masker eller kartoucher) og samles i toppunktet af en roset. Kun een af hvælvingerne er af senere oprindelse, nemlig den anden regnet fra øst, som blev nyopført efter branden 1728, men som set nede fra kirkens gulv ikke væsentligt skiller sig ud fra de øvrige⁵¹. Den sjette hvælving fra øst har i stedet for toprosen et stort rigsvåben, stafferet og forgyldt, med krone pegende med sin top mod øst; våbenet bærer hverken initialer eller årstal (fig. 18).

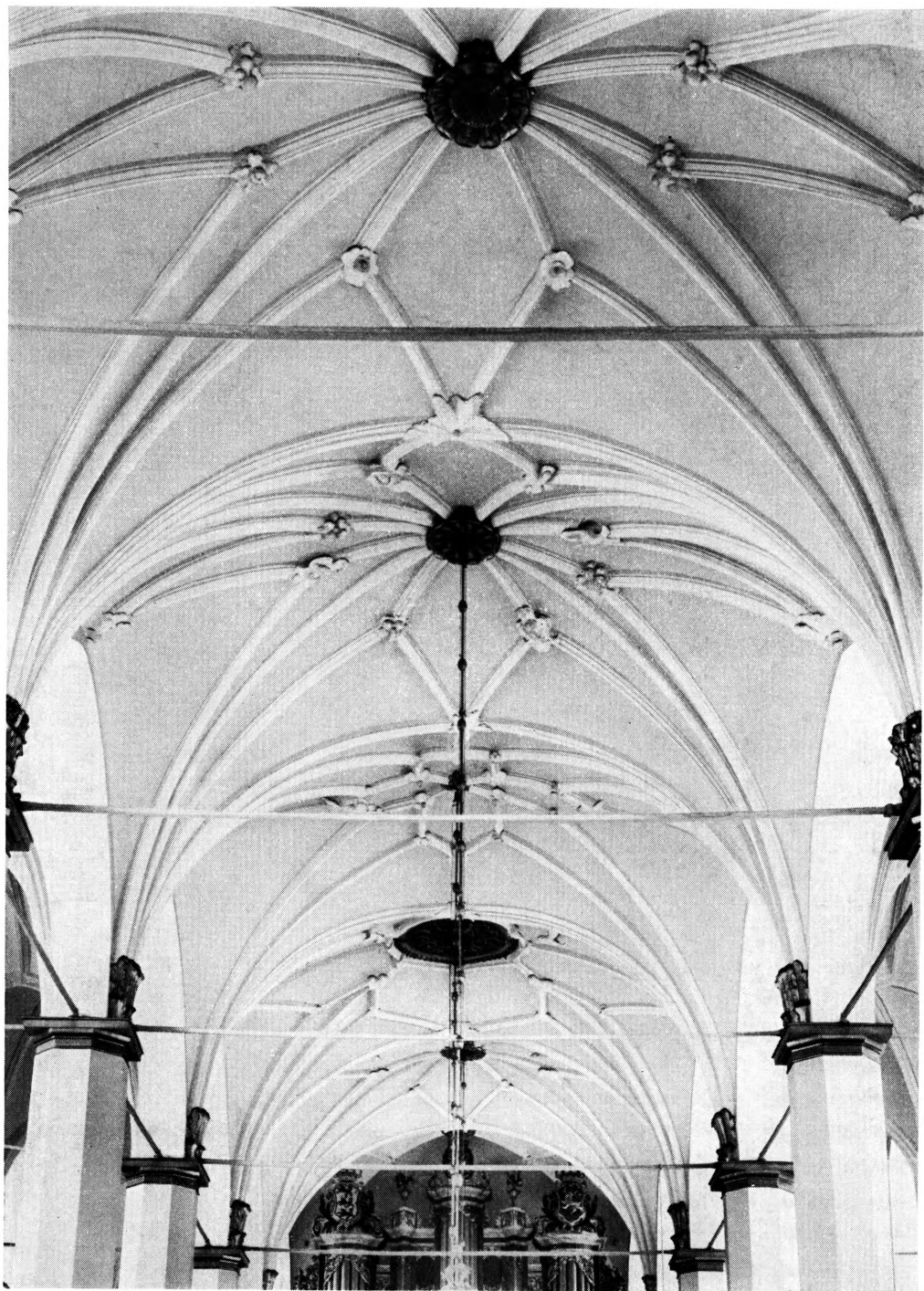

Fig. 19. Trinitatis kirke. Midtskibshvælvinger

L. L. 1960

L. L. 1961

Fig. 20. Trinitatis kirke. Søndre korportal.

åbningen var rundbuet i vistnok glat karm. Den tilsvarende norddør kendes kun fra Thurahs plan (fig 13) og synes at have haft en enklere indfatning; vi ved desuden, at P. Malling 1817 karakteriserede den som »tarvelig«. Den anden portal mod nord, ud for østre tværgang, ses på samme plan ikke at være kendetegnet med signatur, der tyder på indfatninger af nogen som helst slags. Den blev 1817 udskiftet med en anden efter tidens krav mere stilbetonet, dengang kirken fik sin hovedfacade lagt fra sydsiden om til nordsiden (nedenfor s. 282). Foruden disse portaler var der lire indgange til kirkebygningen fra Rundetårn. Den nederste, under orgelet, synes i nyere tid længe at have været tilmuret. I næste stokværk følger døren til orgelet, dernæst længere oppe døren til biblioteket, og endelig øverst døren til ringerloftet. Alle fire døre var anbragt i lladbuede muråbninger.

Biblioteket i kirkens andet stokværk blev først indviet på 20-årsdagen for grundstenens nedlæggelse, den 7. juli 1657 — godt et år efter kirkens fuldførelse. Men det havde da stået færdigt i længere tid, idet overførelsen af bøgerne⁵² fra det gamle liberihus ved Universitetet til det nye lokale vistnok fandt sted allerede 1652.

Salen står der endnu (fig. 21), men i en mere reduceret skikkelse end i 1600'rne. Indgangen var dengang som nu i sneglegangens 5. vinding gennem

Portaler. Foruden Rundetårns portal (ovenfor s. 254) er nu kun een af kirkens fire portaler bevaret, den sydlige i østre tværgang, tredje fag regnet fra øst (fig. 20). Den har sandstensindfatning i stærkt fremspring, rundbuet med bosserede flanker, kapitælbånd i vederlags-højde og i det ligeledes bosserede øvre felt en slutsten formet som diamantbosse; skråtaget foroven er blytækket. I det indre har portalen fladbue uden indfatninger, men er delvis dækket af nyere karm af træ. Af de øvrige *†portaler*, der sidst er ændret 1870, kendes kun den sydvestre, der ligesom den korresponderende på nordsiden sad i andet fag regnet fra vest. Den var højere end kordøren, var flankeret af dobbelte pilasterstillinger (vistnok som hermer tilspidset nedad) og dækkedes foroven af vandret gesims under det fremspringende skråtag; dør-

Fig. 21. Trinitatis kirke. Bibliotekssalen. Ældre foto fra o. 1900
i Nationalmuseets billedsamling.

en dobbeltdør, der i ny tid er blevet erstattet af jerndøre, men hvis gamle stabler (fra tiden efter 1728?) endnu sidder på deres oprindelige sted. Rummet var dengang noget større end nu, idet to mindre biblioteksrum med mellemliggende gang ved hovedporten er indrettet ved nyordningen 1777. Salen fik lys fra kvadratiske tofags vinduer ved langsiderne; kun i midten, over altervæggen i kirken fandtes et større trefags vindue⁵³. J. L. Wolf har beskrevet salen og dens udsmykning 1654. Træloftet var gult, de underliggende svære bjælker, der gik fra væg til væg, var rødmaledede, en farvesammensætning, der ikke var ualmindelig på lofter fra 1600'rne⁵⁴. De røde bjælker understøttedes af »store jernstager, smukt udarbejdet«. Bogskabene, der var stafferet i rødt og forgyldning, stod ved vinduespillerne langs væggene; dørene havde foroven ståltrådvinduer, forneden fyldinger med Thomas Bangs ordsprog og fyndord. Vor viden om bibliotekssalens udseende fra hin ældste tid er dog ret ringe. Det lidet, der vides, er samlet i Svend Dahis mønstergyldige fremstilling.

Ligesom Rundetårn byggedes for astronomien, var biblioteket indrettet for lærde sysler, og det hele bygningskompleks rummede således en sammenblanding af kirkelige og verdslige funktioner. Men heller ikke her mangler fortilfælde. Visbys domkirke på Gotland, forud byens tyske kirke, var på samme måde bygget i flere stokværk med et stort lagerrum over kirkens hvælvinger, kendetegnet den dag i dag ved en kran i kirkens østgavl; derover var der i tredie stokværk planlagt en stor lys sal med vinduer til tre sider. Vinduerne er

der endnu, og det planlagte gulv markeres ved de lange rækker af bomhuller⁵⁵. Da udformningen af denne øvre sal i Visby domkirke har store ligheder med bibliotekssalen i Trinitatis kirke, er det vel tænkeligt, men ubeviseligt, at kongen har fået visse ideer om verdslig anvendelse af sakralbygninger fra den gotlandske domkirke.

I Sydslesvig og Holsten findes en del eksempler på kirker sammenbyggede med rundtårne, og disse tårne indgik ikke i kirkerummet, men må have tjent verdslige formål⁵⁶. Fra Sydslesvig kan således nævnes de tidligmiddelalderlige kirker i Sønderstabel, Kosel og Oversø. Om der er anden forbindelse mellem disse monumenter og studenterkirken i København end den, at de lå i den samme konges landområde, kan ikke vides og er vel heller ikke sandsynlig. Men eksemplerne viser dog, at Rundetårn med den tilhørende kirke ikke var slet så enestående, som man i første omgang skulle tro.

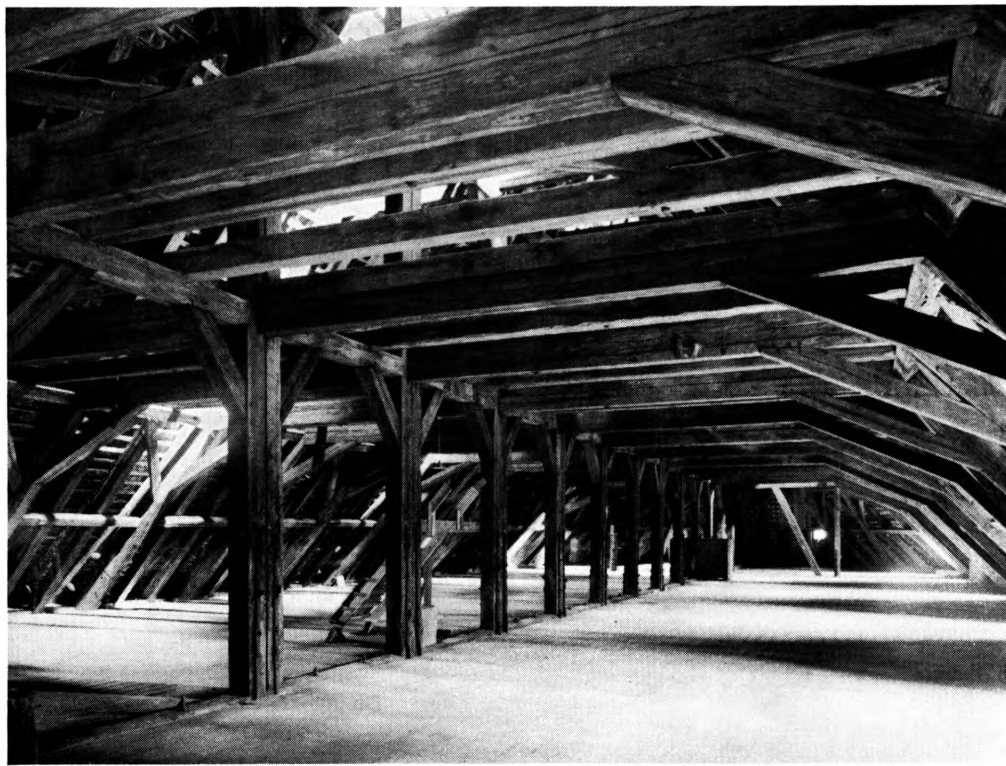

Fig. 22. Trinitatis kirke. Tagkonstruktionen, kaldet »Ringerloftet«.

KIRKE OG BIBLIOTEK

1728-1807

Den store ildebrand, som i dagene fra den 20. til 22. oktober ødelagde store dele af hovedstaden, ramte også Trinitatis kirke, torsdagen den 21. oktober omkring kl. 4 om eftermiddagen. Mange havde søgt herhen med de ejendele, de havde reddet ud af deres brændende hjem, og Rundetårns sneglegang var på det nærmeste ufremkommelig på grund af opmagasineret bohav⁵⁷. Tårnet, der var bygget i fuld mur, modstod også ildens angreb, undtagen øverst oppe i astronomikamrene (ovenfor s. 258); men selve kirken blev hårdt medtaget. Luerne fra de omliggende gårde antændte kirkens mægtige tagværk og rytterspiret, og det nedstyrtende tømmer satte ild i biblioteket, hvor bøgerne, som næppe nogen havde evnet at evakuere, blev et let bytte for luerne. Rytterspiret og urværket slog ved sammenstyrtningen hul på et par hvælvinger⁵⁸, og dermed fik ilden indpas i selve kirkerummet, hvor alt inventar blev øde-

lagt. Trods dette var Trinitatis dog bedre stillet end andre af byens brandhægede kirker, Vor Frue, Helliggeist, Reformert kirke og Vaj senhusets kirke, der alle havde langvarige og meget omfattende reparationer; kun Petri tyske kirke havde ligesom Trinitatis både murene og hvælvingerne i behold, og disse to kirker var da også de første, der blev indviet efter stadens genopbygning, henholdsvis 2. september og 7. oktober 1731.

De første planer, som kort efter branden blev udarbejdet vedrørende Trinitatis kirkes genopbygning, regnede ikke med noget bibliotek, overhovedet ikke med noget nyt andet stokværk; biblioteksmurene skulle nedbrydes, støttepillerne forkortes i forhold dertil, og en ny kransgesims trækkes hele kirken rundt⁵⁹. Det var J. C. Krieger, der stod for ledelsen, og det er ham, der i sit første overslag over byggeudgifterne meddeler, at kongen ønskede bibliotekets mure brudt ned. Men i juni 1729 fremkom Krieger med nye overslag, der medtog rekonstruktionen af biblioteket⁶⁰; hvilke tanker man i det forløbne halve år havde gjort sig om bogsamlingens fremtidige skæbne, er ganske ukendt, men nu havde Frederik IV. besluttet at genoprette biblioteket på dets historiske sted, omend i mere beskedent udstyr.

Murerarbejdet med det ydre omfattede næsten udelukkende udbedring af de lidte skader, men næsten ingen ændringer i bygningens udseende. Regnskaberne handler om reparation af pillerne, vinduerne, gavlene ved Rundetårn og af den øvre del af biblioteksmuren med en ny kransgesims, den der endnu findes her. Kun arbejdet ved gavlen rummer nogen interesse. Der var to stumper skrågavle på hver side af Rundetårn; de var på Christian IV.s bygning trukket langt tilbage i forhold til ydermuren, mens de flugtede over den indre side af kirkerummets og bibliotekets vestgavl. Dette gælder endnu den søndre gavl, mens den nordre nu er forskudt mod vest i forhold dertil. Denne forskydning kan kun have fundet sted i tiden omkring 1730, og man kan deraf se, at den nordre gavl må have været ødelagt ved branden. Fra gaden lægger man knap nok mærke til, at linierne ikke flugter, fordi Rundetårn er imellem; det er først på kirkeloftet, uregelmæssighederne kommer til syne.

Af regnskabsposterne har desuden udgifterne til vinduerne en vis interesse. Der opregnes nemlig 16 vinduer i kirken mod 19 i biblioteket⁶¹. Tallet viser med tydelighed, at kirkens store korvindue bag alteret ligesom de to i vestgavlen var tilmuret og sikkert har stået tilmuret en rum tid før 1728. I biblioteket derimod kom der vinduer til alle sider, både det brede trefags vindue over kirkecoret, alle de 16 tofags vinduer på langsiderne og desuden to vinduer i vestgavlen.

Over den nye gesims rejstes det store tagværk, som endnu eksisterer (fig. 22), og som over coret bærer det lille ottekantede rytterspir (fig. 23), kobberklædt med karnissvunget hjælm og med høj fløjstang⁶². Tagfladerne, der blev dækket af sort-

L.L. 1961

Fig. 23. Trinitatis kirke. Klokkespiret.

glaserede tagsten, modsat den tidligere periodes skifertag, fik 12 små kviste, der først forsvandt ved ombygningen 1870.

Det mest gennemgribende arbejde gjaldt dog det indre. Her måtte billedhuggeren Didrich Gercken forny alle pillernes baser af gotlandsk sandsten⁶³; desuden blev 14 kapitæler, der var ødelagt ved branden, fornyet i stuk⁶⁴. Den skade, der to steder var forvoldt ved klokkespirets og urværkets nedstyrtning, blev udbedret; således synes i det mindste hvælvingen lige under rytterspiret at være fornyet (ovenfor s. 270). Krieger nævner i denne forbindelse, at rigsvåbenet i midtgangen kun havde lidt ubetydelig skade og derfor let kunne istandsættes. De forgyldte blikstjerner, der efter senere tiders regnskaber var spredt over hvælvingernes kapper, stammer sikkert fra denne tid.

Murerarbejdet ved genopbygningen af kirken blev overdraget mestrene Lars Eriksen og Søren Sørensen (kontrakt af 4. maj 1729), mens Krieger selv havde tømrerarbejdet i entreprise (kontrakt af 10. maj 1729). Snedkerarbejdet, der overvejende omfattede inventaret, overdroges Jochim Koch (kontrakt af 11. maj 1729). Istandsættelsen omfattede også korets trappesten, af gotlandsk kalksten, og hele kirkegulvet, der blev belagt med Ølands-fliser (kontrakt med stenhuggeren Joseph Lutz af 11. april 1731). Af særlig interesse er klejnsmedens regnskab⁶⁵, fordi det opregner samtlige dørbeslag; foruden kirkens fire indgange nævner dette regnskab: en almindelig dør fra Rundetårn til kirken (dvs. døren under orgelet), og yderligere tre døre fra tårnets sneglegang til kirken, nemlig en til orgelet, en til biblioteket og en til ringerloftet. Af disse døre er den nederste under orgelet *genåbnet* ved restaureringen o. 1870, efter at den i lange tider havde været tilmuret⁶⁶; hvorledes dette forhold var i 1740'erne er ikke helt klart, idet Thurahs plan viser en dør til kirken med trin, mens hans snit nærmest tyder på, at åbningen var tilmuret.

Arbejdet ved Trinitatis kirke var afsluttet 1731. I april fik tømrerne sidste termin af deres tilgodehavende; 5. maj kunne bygningskommissionen meddele konseillet, at maleren Fr. Holm var færdig med at forgylde knapper og fløjstang på klokkespiret, og de øvrige håndværkere, som f.ex. stenhugger og

bly tækker, tik slutbeløbene udbetalt i maj og juni⁶⁷. Kirken blev som nævnt indviet 7. oktober 1731. I mellemtiden havde menigheden været henvist til at afholde gudstjeneste i Garnisons kirke, mens brudevielser, skriftemål o.lign. foregik i den gamle Regenskirke (ovenfor s. 233).

Biblioteket. Da Frederik IV. i foråret 1729 havde udtalt ønsket om at få genoprettet biblioteket på sit oprindelige sted, havde Krieger som nævnt ladet udarbejde et overslag over omkostningerne, dateret 14. juni. Dette foranledigede de to tilsynsførende, V. Lerche og C. Worm, til at meddele kongen, at de hellere havde set det nye bibliotek indrettet andetsteds - og man antydede to (ikke nærmere stedfæstede) muligheder, fordi kirkens gamle mure måske ikke tålte den store vægt. Alligevel hed det i en følgende kgl. resolution af 27. juni, at Frederik IV. var betænkelig ved at ændre noget i hans forfædres foranstaltninger og derfor »allernaadigst ville, at oftbemelte Biblioteqve paa det stæd over Trinitatis Kirke, hvor samme tilforne været haver, skal opbygges og indrettes . . . «⁶⁸

Bibliotekssalen stod færdig 1731; inventaret synes dog først at være opstillet det følgende år.

Udstyret blev ikke det samme som i Frederik II's bibliotekssal. Rummet, der nu var mere spartansk, blev opdelt i tre dele, svarende til kirkens midt- og sideskibe, ved to rækker svære træstolper uden nogen udsmykning. Loftet blev fladt og gipset⁶⁹. Salens østligste del »Choret« blev ved en skranke afskilret som et særligt parti. Her anbragtes den nye manuskriptsamling, der lidt efter lidt skaffedes til veje, først og fremmest den senere så berømte arnamagnæanske samling. Bøgerne blev opstillet i store skabe ved pillerne. — En ændring af forholdene i bibliotekssalen skete 1776—77, da der ved indgangen fra Bundetårn afskilredes to mindre rum med mellemliggende gang. I denne skikkelse stod da biblioteket, til det flyttedes 1861, og sådan fremtræder salen også nu i sin ret forsømte forfatning; blot vinduerne er ændret 1870 (fig. 21).

Om kirkebygningens videre skæbne efter 1731 er der kun få og spredte oplysninger, da regnskaber og brevbøger så godt som slet ikke er bevaret. Man ved, at kirken 1763 undergik en ny istandsættelse⁷⁰, men ikke hvad denne gik ud på. Trinitatis kirkeboder, som byggedes ved ringmuren på hjørnet af Købmagergade og Landemærket, og som lå her til nedrivningen 1817, er tidligere omtalt s. 243 (fig. 1 og 6). Selve bygningens udseende giver da helleringen oplysninger om væsentlige ændringer, for vi når frem til hovedstadens næste skæbneår, 1807.

KIRKE OG BIBLIOTEK

1807—1817

Det tredobbelte kompleks havde biblioteket og observatoriet hidtil uanstødet fungeret i Universitetets tjeneste. Men med selve kirken var det anderledes; dens præg af studenterkirke var gået tabt i tidens løb, og dens forhold til Universitetet overhovedet var løsnet⁷¹. Omkring år 1800 var Trinitatis på det nærmeste en almindelig københavnsk sognekirke uden egentligt institutionspræg. Men begivenhederne i det skelsættende år 1807 ændrede for en tid ganske dette forhold, og i tiåret fra 1807 til 1817 blev kirken atter knyttet intimt til Universitetet, hvilket satte stærke spor i dens bygningshistorie, og samtidig kom biblioteket på kirkeloftet til at undergå en frugtbar udvikling, der i sig bar spiren til Nationalmuseets oprettelse.

De engelske bomber, der i de kritiske septemberdage 1807 haglede ned over København, havde også sigte mod Rundetårn (üg. 24). Man havde i tide været forberedt på det værste, og da bibliotekskommissionen i sensommeren 1807 havde gjort sig klart, at et muligt forestående bombardement kunne få frygtelige følger for Universitetets bogbestand, besluttede man i god tid at gøre det yderste for at hindre en gentagelse af katastrofen 1728. Man overdrog derfor professor Rasmus Nyerup at evakuere de største kostbarheder⁷². Bistået af seminarister fra Blaagaard lod han derefter alle manuskripterne pakke i sække og stuve ind i kælderen ved Rundetårns fod. Derefter udtog man de kostbareste af bøgerne, der pakkedes ind i 60 sække, som skulle forvares i den hule spindel i tårnets midte; men inden planen var iværksat, kom bombardementet. Samtidig havde professor Matthias Bugge evakueret observatoriets instrumenter, der blev anbragt i de hvælvede rum øverst i tårnet. Da tillige de brandhærgede familier i stedse stigende tal søgte ly i spiralgangen med deres bohaver, var Rundetårn forvandlet til eet eneste stort beskyttelsesrum⁷³.

Bevogtningen af Rundetårn var de første bombardementsnætter overdraget et lille detachement fra kronprinsens livgarde, der sammen med Knud Lyhne Rahbek, professor Bugges to sønner og kirkens borgerlige værge, hørkræmmer Tvermoes, afværgede alle ulykker. Men den sidste nat blev situationen kritisk. Ilden væltede fra Kultorvet langs Lille Købmagergade ned mod Trinitatis kirke; hele Krystalgade og den ene side af Landemærket blev hin nat luernes bytte⁷⁴, og kirken var gentagne gange i største fare. Fire bomber slog ned i biblioteket, og observatoriets træværk brød i brand. Nyerup skønnede da, at nu måtte de i forvejen sammenpakkede bøger bringes bort fra kirkeloftet. Han fik dertil assistance af 24 mand fra Landeværnet, der stuede bøgerne ind i tårnpillen. Samtidig havde kirkeværgen fået hjælp fra byens brandmandskab, hvem han lovede en dusør, om de kunne afværge yderligere fare. Det gjorde

de, og Konsistorium bevilgede dem senere den lovede belønning. Men professorerne undlod ikke ved denne lejlighed samtidig at udtale deres tak til kirkeværgen, der lod sit eget hjem i stikken for at frelse Trinitatis kirke og det store bibliotek. Det er vist temmelig sikkert, at denne ene mands indsats mere end noget andet har bragt vort monument nogenlunde uskadt ud af katastrofen. Det var også Tvermoes, der i tiden derefter ledede reparationen af bygningen; hans samlede regning lød på 3000 rdl., altså et relativt beskedent beløb⁷⁵.

Ikke blot kirken, men også randbebyggelsen uden om dens kirkegård var i hovedsagen blevet skånet. Bag koret ligger endnu (1961) en klynge huse fra 1700'erne, og den gamle bryggergård ved kirkegårdens sydside er stadig (trods forandring 1879) i sin kerne et ildebrandshus fra tiden efter 1728. Skånet var tillige Rundetårns glørværdige genbo Regensen, og i Latinerkvarteret, der ellers var så hårdt ramt ved Universitetets og Vor Frue kirkes ødelæggelse, var i det mindste hovedstrøget, Store Kannikestræde, intakt fra Regensen til Borcks kollegium. I dette område måtte nu det hjemløse Universitet søge efter plads. Vi veed, at man lagde beslag på Regensens kirke (ovenfor s. 233); også Elers kollegium, hvor Oehlenschläger fra 1810 holdt æstetiske forelæsninger, måtte stille sit auditorium til rådighed⁷⁶. Og endelig kom Trinitatis kirke i søgelyset. Nu da byens hovedkirke, Vor Frue, for mange år ud i fremtiden var sat ud af funktion, blev Trinitatis kirke midlertidig indsat i dens sted som Københavns fornemste kirke. Ved Universitetets fester af mere beskedent omfang, som f. ex. de årlige rektorskifter, kunne Regenskirken fungere som solenitetssal. Men større officielle højtideligheder fejrede man i Trinitatis. I vinteren 1808 afholdt Universitetet her den dobbelte fødselsdagsfest for kongen og kronprinsen, og på samme måde blev Trinitatis kirkerum rammen om den sørgefest, man 1814 afholdt i anledning af Christian VII.s død (seks år efter dødsfaldet), med kantate af F. L. Kunzen og B. S. Ingemann⁷⁷. Endelig blev det her, Universitetet i 1817 fejrede 300 året for reformationen ved en storstilet fest, der i normale tider ville være fejret i Vor Frue. Men Trinitatis kirke opfyldte ikke alle betingelser for at være ramme om så store højtideligheder. Festen kom derfor til at bryde ind i kirkens bygningshistorie og bidrog til varigt at ændre dens udseende.

I april 1817 havde man besluttet at rydde ringmuren ud til Købmagergade⁷⁸, fordi magistraten på dette sted ønskede en mindre udvidelse af gadearealet. Kort efter, maj 1817, dukkede planen op om også at fjerne den del af ringmuren, der dækkede for kirkens nordlige façade. Det skete netop med henblik på den kommende reformationsfest. Kirkens hovedfacåde var ved den tid den søndre, der vendte ud mod kirkegården. Ved den planlagte fest var det temmelig ugørligt at lade de kongelige korteger køre ind over kirkegården, ligesom de store processioner af præster og professorer vanskeligt ad denne vej

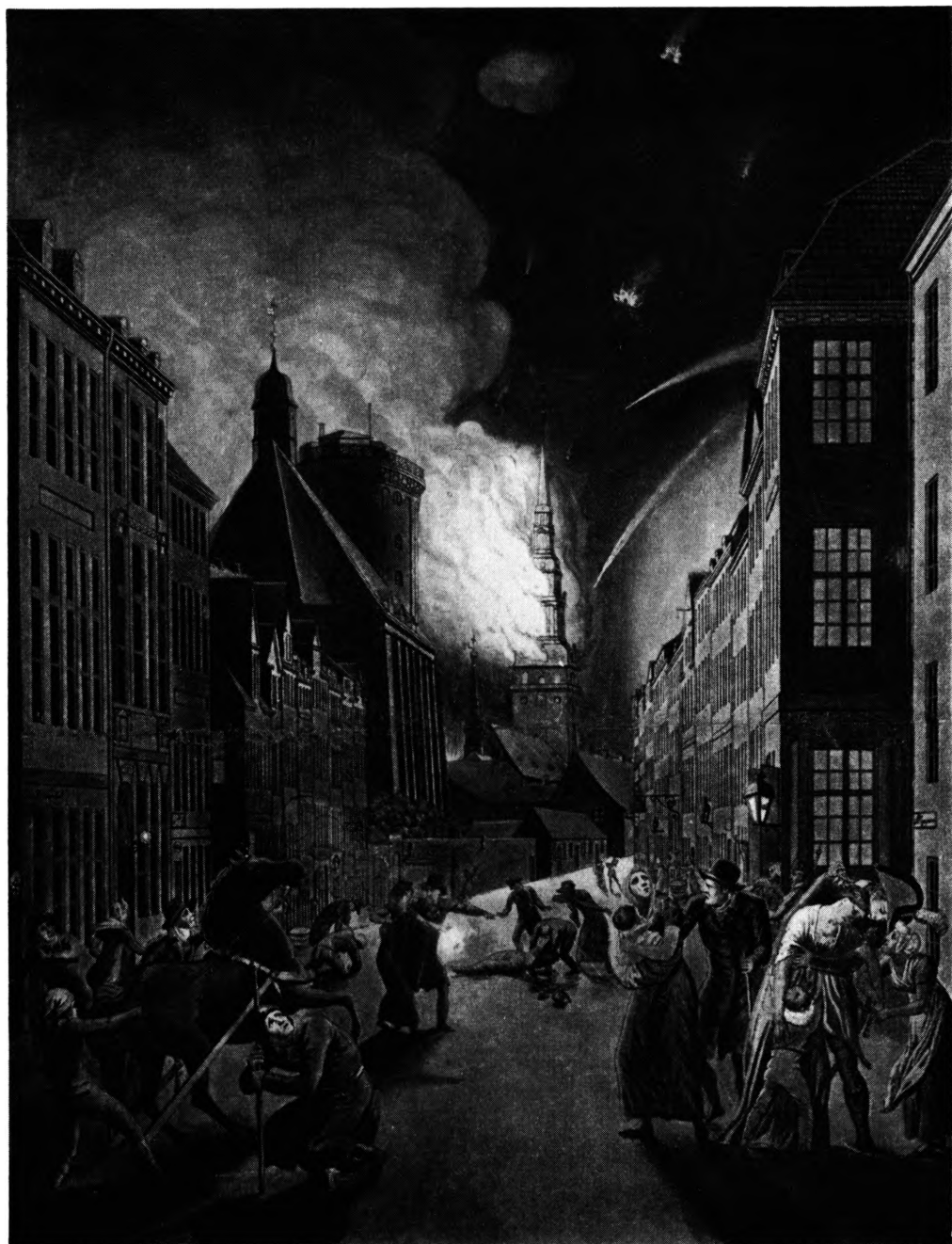

Fig. 24. Trinitatis kirke under bombardementet 1807. Stik af G. L. Lahde efter tegning af Eckersberg.

kunne komme til kirken med manér. Ved et åstedsmøde i Landemærket den 22. maj⁷⁹, hvor foruden repræsentanter for Universitetet og magistraten også deltog de to bygmestre C. F. Hansen og P. Malling, overvejede man for første gang at »vende« kirken, idet man gjorde nordfaçaden til den vigtigste. Den havde aldrig været særlig prunkende; ganske vist havde den to portaler ligesom sydfaçaden, men ingen af dem var anselige. Den østligste, der altid synes at have savnet indfatning, stod 1817 tilmuret og havde vistnok været det i mange år. Den vestlige, der kun kunne nås gennem en smal låge i ringmuren, havde nogen arkitektonisk smykke, som dog ikke fandt nåde for Mallings øjne. I første omgang vedtog man kun at rive muren ned og ombygge den østligste af portalerne. Senere på året fældede man også dødsdommen over butikkerne⁸⁰; det skete i utide, midt i en lejemaalperiode, og Universitetet måtte derfor yde erstatning til lejerne og for øvrigt også til kirken, der gik glip af solide indtægter. Hvem der har foreslået butikernes fjernelse, nævnes ikke, men gentagne gange falder der et ord om, at en frilægning af hele kirken vil være standen til megen zir. Man aner bag dette et nyere syn på arkitekturen — mon ikke denne sidste etape af saneringen om Trinitatis kirke skyldes Malling? Det var ham, der skulle give kirken det præsentable ydre ved kongemodtagelsen. Han har da også haft det held, at han kom til at ombygge begge nordportalerne⁸¹; dette står ganske vist ikke skrevet noget sted, men vi ved, at han har fremsat planen, og billeder af kirken fra 1820'erne viser begge Mallings nye portaler (fig. 25). De var anbragt i kraftige murfremspring, synes opført af teglsten, havde spidsbuede spejl med aftrappede karme og foroven en vandret spidsbuefrise; dørflojene fik skråtstillede fyldinger, og vinduesspejlene foroven havde stjerneformet sprosseværk. De er et udslag af en meget tidlig nygotisk arkitekturstrømning og er samtidige med C. F. Hansens tindekrans på S. Nicolai kirketårn (I, 518)

Også på anden måde pudsede man kirken op til den forestående fest. Ved indgangen til Rundetårn var (som omtalt ovenfor s. 255) den ene af indskrifttavlerne faldet ned 1807 og måtte fornyes 1817, mens den anden blev istandsat, og begge tavler fik forgyldte bogstaver⁸². I det indre af kirken blev der indrettet en særlig kongestol (nedenfor s. 308) og i koret på C. E. F. Weysses initiativ et nyt pulpitur, det såkaldte »Orchestra«, hvor det kgl. kapel stog opstilling. Det var udtrykkelig forudsat, at kirken, der ikke selv skulle have udgifter af disse forandringer⁸³, måtte beholde alle de »indretninger«, der var nødvendige til reformationsfesten.

Blandt de bøger, man i august 1807 bragte i sikkerhed i Rundetårns midtpilie, var også nogle »antiquiteter«. Det var de oldsager⁸⁴, som Rasmus Nyerup havde ladet opstille i bibliotekssalens såkaldte »kor« - den østligste del af salen over kirkens kor⁸⁵. Runestenene på kirkegården, som vi ville henregne til

Fig. 25. Rundetårn og Trinitatis kirke. Efter stik fra 1820'rne, tilskrevet S. H. Petersen.

antikviteterne, var dengang nærmest opl'attet som appendix til biblioteket: de var litteraturmindesmærker mere end arkæologiske monumenter. Af de 13 runestene, der i 1600'rne var opstillet på Trinitatis kirkegård, var der efter branden 1728 kun tre tilbage, nemlig Vordingborg-, Øster Brønderslev- og Gienstrupstenene, samt en romansk ligsten. De havde stået ved hegnsuren ud til Købmagergade syd for Rundetårn indtil 1803, da de på foranledning af kirkens akademiske værge, professor N. C. Kali, blev flyttet ind i kirken, hvor de lå i det nordvestre hjørne, der hvor nu den nordre forhal er⁸⁶. Disse fire monumenter blev den 11. februar 1807 opstillet i Rundetårns vinduesnicher tæt ved indgangen til biblioteket⁸⁷. De øvrige oldsager, stammen i det 1807 oprettede Oldnordiske Museum, blev på ny opstillet i »koret« i bibliotekssalen⁸⁸, hvor de fik deres endelige ordning 1809, og hvor de forblev, til hele samlingen — bortset fra runestenene — 1832 flyttedes til Christiansborg. Man kan altså opfatte det, der her skete, som oprindelsen til det danske Nationalmuseum, i hvis protokoller de tre nævnte runesten blev indført som de første numre i den rækkefølge, hvori de ovenfor er opregnet⁸⁹.

I de følgende år kom i alt otte runesten til Trinitatis kirke. De lire opstilledes i Rundetårns sneglegang; tre hvoriblandt to meget store — fik plads på kirkegården, mens en romansk gravsten fra Gesing (Randers amt) anbragtes i

kirkens nordre koromgang⁹⁰. Som det ovenfor s. 260 er omtalt, forblev stenene ved kirken til 1867.

Christian IV.s gamle kirke, der var bygget for at tjene både litterære, astronomiske og kirkelige formål, havde nu under Nyerups og navnlig under Fr. Münters ledelse sat et fjerde skud, det arkæologiske, stærkt inspireret af den romantiske digtning og så livskraftigt, at det snart sprængte alle rammer. Hvorledes et påtænkt museum i Nicolai kirkeruin samtidig dukkede op, men atter opgivet, er tidligere nævnt i anden forbindelse (I, 513). Foreløbig måtte oldsagsamlingen blive på det sted, hvor den først var skabt. Vi tør også tro, at denne ordning ganske var i overensstemmelse med den kongelige bygherres oprindelige hensigter med den mærkelige kirkebygning.

BYGNINGSHISTORIEN I NYERE TID

Det 19. århundrede bragte store og omvæltende begivenheder i den fordums studenterkirkes liv. Biblioteket på kirkeloftet og observatoriet i Rundetårn blev 1861 flyttet andetsteds hen, og få år efter afviklede man Universitetets godt 200-årige patronat. Også bygningen selv kom til at undergå adskillige ændringer, hidført af et par store istandsættelser, der i det væsentlige gav kirken det udseende, den nu har.

Den store restaurering 1834—35 gjaldt det indre. En testamentærisk gave fra Christoffer Hauschild⁹¹ gjorde det muligt for kirken at påtage sig de store udgifter, der var forbundet med rejsning af indre stilladser, afbørstning og og hvidtning af vægge og hvælv m.m. I den meget omfattende beretning, der foreligger derom, og i de ligeledes fyldige regnskaber, kan man i mange enkeltheder følge, hvad der er sket, og desuden få oplysninger om ting, vi ikke kendte i forvejen. Således omtales ved koret en tilbygning:

†*Sakristi*, af ukendt alder; 1834—35 blev dets mure strøget »ud- og indvendig«; trappen dertil blev omlagt; en del hvælvinger »under kirkegulvet og i sakristiet« udbedredes, og to døre samt et stykke panel blev malet⁹². — Det fremgår af sammenhængen, at der er tale om en bygning, som lå der i forvejen. Da man 1870 nedrev en tilbygning ved korets sydside, må det være dette ældre såkristi, der menes.

Skriftestolene i koret opførtes 1834—35 efter tegning af G. F. Hetsch, i form af to lukkede stuer⁹³. Man valgte at placere dem i korets sidegange, hvor der var ledig plads, ubrugelig til andet formål, dels i den søndre gang over Friis's og von Stöckens gravkældre, dels i den tilsvarende nordre gang over Kørbitz' og Leths krypter, bag Schacks store monument. De to stuer byggedes med vægge af bindingsværk, udadtil pudset, indvendig forneden beklædt med højt panel og derover pudsede vægge med store fyldinger; det panelerede loft har små kassetter med rosetter i krydsene. Da det store »Orchestra« fra 1817 (s. 310) som et mægtigt pulpitur i stor højde strakte sig hele korgangen rundt, byggede man de nye skriftestole ind under denne musiktribune, hvis gulv således blev skriftestuernes loft. Indgangen til stuerne fra kirken blev lagt i begge vestvæggene, foran nedgangene til Friisernes og Kørbitzernes gravkrypter; de to stuers østvægge fik indbyggede, halvrunde nicher med dør ind til gangen bag alteret. Dagslys fik skriftestolene fra en enkelt lyskilde, den nederste del af det tilsvarende korvindue. — Sådan som Hetsch udformede skriftestolene, var de at opfatte som fundament for »Orchestra« og gjorde sig næppe meget gældende i kirkerummet.

En følge af dette byggearbejde inde i selve kirken var, at de gamle smedjernsgitre ved Friisernes og Kørbitzernes gravkrypter måtte flyttes til deres

nuværende plads på begge sider af alteret⁹⁴. Samtidig blev gitrene restaureret (nedenfor s. 324).

I kirkens hvælvinger blev de forgyldte blikstjerner — der nu i 1830'rne nævnes for første gang — delvis fornyet; men de er ældre, er således gengivet på stik fra 1826 (fig. 26) og må efter alt at dømme stamme fra 1730. Rosetterne i ribbehvælvenes øverste kryds blev opforgyldt, og det samme synes at gælde de stukkerede akantusblade over pillernes kapitæler. Alle kirkens vægge og alt træværk blev anstrøget, dog uden at den ældre farvevirkning blev ændret. Endelig blev gulvets fliser, der mange steder var sunket på grund af de neden under liggende grave, på ny planeret og bragt i det rette leje⁹⁵.

En istandsættelse 1848—49 omfattede væsentlig tagværket og ændrede intet ved kirkens udseende⁹⁶. — 1859 forberedtes installation af gas⁹⁷.

Den næste store restaurering begyndte 1869 og afsluttedes 1871; dog var den forberedt nogle år tidligere, idet arkitekt Th. Sørensen allerede 1861 havde udarbejdet tegninger og overslag til en reparation samt opførelse af et ligkapel⁹⁸. Disse begivenheder falder således sammen med afviklingen af Universitetets interesser i kirkebygningen og er selvsagt direkte foranlediget deraf. Man ser tillige af en skrivelse fra kirkens styrelse til Universitetets kvæstor, dateret 1. juni 1865, at kirken er meget betænkelig ved at overtage ansvaret for Rundetårn, med mindre en gennemgribende undersøgelse af bygningens forfatning kan godtgøre, at man ikke vover sig ud i det rene æventyr". At også kirken kunne formodes at lide under indre brøst, erfarede man den 3. dec. 1863, da tagrytterens fløjstang, formodentlig svækket af den idelige klokkeringning ved Frederik VIFs død, knækkede og styrtede ned på gaden¹⁰⁰. Ved denne lejlighed blev det overdraget kgl. bygningsinspektør Chr. Hansen at udarbejde de tegninger, der i hovedsagen blev fulgt ved den kommende istandsættelse. Da det historisk begrundede patronat nu blev ophævet, traf man den ordning, at Universitetet afviklede sit ejerforhold ved at give 2500 rdl. til tårnets og bibliotekssalens istandsættelse, mens magistraten, kirkens nye patron, skaffede et lån på 40 000 rdl., der skulle afdrages ved ligning på menigheden¹⁰¹. Chr. Hansen overlod derefter den daglige ledelse til stadsbygmesteren N. S. Nebe-long, der havde arkitekt Anthon Møller til konduktør¹⁰².

Medens man i 1830'rne mest havde koncentreret sig om det indre, gjaldt istandsættelsen 1869 ff. nok så meget det ydre. Arbejderne omfattede i første omgang nedbrydning af »en udbygning ved kirkens sydside«, altså det formodede gamle sakristi¹⁰³. Dernæst indsattes der nye granitkvadre under en del af støttepillerne, mens kirkens murede sokkel mellem pillerne fik et lag cementpuds. I bibliotekssalen blev de gamle firkantede vinduer erstattet med nye, spidsbuede dobbeltvinduer som dem, der findes på Rundetårn¹⁰⁴. De to gavlstumper ved vestmuren, nord og syd for Rundetårn blev istandsat med nye

Fig. 26. Trinitatis kirke. Interiør. Efter farvelagt stik af J. C. E. Walter 1826.

sandstenslugler ved gavlfoden¹⁰⁵ — de oprindelige fra o. 1730 var forlængst borte, antagelig siden 1807. Alt det udvendige murværk blev eftergået og nye sten indsat i stedet for de ødelagte. En af de mest gennemgribende ændringer skete ved portalerne. Kun den sydøstre fik lov at stå (fig. 20). De to ved vestre tværgang blev nedbrudt, dørhullerne tilmuret, og nye portaler indrettedes i skibets vestligste fag med indfatninger af portlandcement¹⁰⁶. Også den nordøstlige portal fik en tilsvarende indfatning; således forsvandt begge Mallings portaler fra 1817 og på sydsiden en portal fra kirkens ældste tid — uden tvivl

var dette den mest indgribende ændring, der foretoges under Nebelongs ledelse. Ved østgavlen bag alteret opførtes en lav *sakristibygning* med skrå hjørner; den rummer foruden præsteværelse (omdannet 1960) tillige nedgang til varmekælderen¹⁰⁷. Der blev nemlig ved denne lejlighed for første gang indlagt centralvarme, hvad der medførte omdannelse af Luxdorpha krypt under alteret (nedenfor s. 322) samt opførelsen af en lidet klædelig skorsten ved østgavlen¹⁰⁸.

I forbindelse med varmeanlægget måtte man i det indre af kirken opbryde store dele af gulvet; i midtgangen må mange murede grave være forstyrret, men nøjere enkeltheder derom kendes ikke. Regnskaberne meddeler endvidere at mange, ikke nærmere stedfæstede, gravkrypter fik repareret hvælv og mure; kun om gravene under orgelet siges det udtrykkelig, at deres murværk blev brudt ned¹⁰⁹ og gravene fyldt.

Efter forslag af Heinrich Hansen blev kirkens indre, navnlig piller og hvælv malet i strålende kulører med limfarve og guld¹¹⁰ og stod i denne skikkelse til 1909. — I forbindelse med de nye portaler opførte man to forstuer med panelede egetræsvægge¹¹¹; herfra førte tillige nye trapper op til pulpiturene (se nærmere under inventar s. 308), idet alt træværk, også panelværk om pillebaser og langs ydervæggene blev holdt i mørk egetræskulør, medens kun alter, prædikestol og det store standur fik lov at beholde den gamle staffering fra 18. århundrede. Døren fra Rundetårns sneglegang til kirken blev genåbnet (ovenfor s. 277) og ligeledes den tilsvarende dør ovenover ind til orgelet¹¹². Den sidste mere radikale ændring i det indre blev nedtageisen af det gamle »Orchestra« fra 1817; der mangler direkte meddelelser om, at denne sløjfning fandt sted, men det kan antagelig kun være sket på denne tid. Fjernelsen af denne tribune var sikkert dikteret af ønsket om at rense kirken ud for senere tiders tilsætninger, hvilket ofte er et gode; men i dette tilfælde blev de to skriftestole fra 1835 ligesom afdækket og står nu med deres to store kasser som ubehagelige indsnit i et ellers harmonisk rum.

Til den således afsluttede restaurering hørte også regulering af omgivelserne (ovenfor s. 244) med nedrivning af de sidste hegnsmure, opsættelse af nye jerngitre, anlæg af en kirkehave og anbringelse af digtmonumentet (s. 373). Man stræbte ganske åbenbart efter i det ydre og indre at normalisere kirken, idet man strøg en del af de bizarre træk, der skyldtes kirkens særlige oprindelse. På godt og ondt er det i store træk den Trinitatis kirke, vi endnu kender i dag.

Sluttelig skal der gives en kort redegørelse for de seneste års ændringer: 1885 ændredes forstuerne døre således, at de kunne åbnes udad¹¹³. 1886 og 1903 blev varmeapparatet fornyet¹¹⁴. 1908—09 fik kirken elektrisk lys indlagt, og væggene blev hvidtæt¹¹⁵. 1928 blev kirkehaven omlagt (ovenfor s. 245). 1927 fulgte den nedenfor s. 322 nærmere omtalte nyordning af gravkrypterne under koret, og 1934 blev kirkens indre påny hvidtæt¹¹⁶.

INVENTAR FØR 1728

Om kirkens inventar i de første tiår efter indvielsen foreligger der få og spredte oplysninger, der gør det sandsynligt, at man på flere punkter havde nøjedes med rent foreløbige foranstaltninger. Det gælder både altertavle og døbefont. Kun orgelet blev bygget op som et af de største og smukkeste i hovedstaden. Først ved den endelige regulering af sogneforholdene i 1680'erne kom man i gang med at udstyre Trinitatis kirke med mere værdigt inventar. Det gælder således Lambert van Havens nedennævnte altertavle, desuden altersølvet, det nye korgitter og en ny døbefont. Endvidere fik kirken først ved denne tid sine store pulpiturer; fra 1656 og i de nærmest følgende år havde kirken været mere end stor nok til den lille menighed, der samledes her. Først ved sogneudskillelsen blev kirkegængernes tal så stort, at det blev nødvendigt at bygge disse pulpiturer; når vor kirke således i de første 30 år af sin tilværelse var pulpituløs, var den i virkeligheden netop på dette punkt et særsyn mellem de andre københavnske kirker. Det meste af dette inventar, først og fremmest træværket, blev luernes bytte ved den store brand 1728, og kun altersølvet blev reddet. Ved hjælp af to inventarfortegnelser fra 1686¹ og 1720² er det dog muligt i store træk at danne sig et billede af kirkens indre udstyr før katastrofen.

†*Alterklæde*. 1) Formentlig fra kirkens indvielse, skænket af dronning Sophie Amalie¹ (jfr. messehagel). 2) Skænket af forvalter på Rosenborg Hans Eilersen Koch¹, † 1703 (jfr. oblatæske, messehagel og jordpåkastelsespade). 3) 1711, af rødt fløj², skænket af brygger Jacob Løvberg³ (sml. alterstager 1711).

†*Altertavler*. 1) Den første alterprydelse var et krucifiks, som blev leveret af Willum snedker og Tobias Frum, maler, i sommeren 1656 efter ordre fra Universitetets kansler og rektor, og som ifølge kirkens ældste regnskaber af tvende karle 30. maj 1656 blev båret fra Christianshavn til kanslers hus og derfra til Hellig Trefoldigheds kirke⁴. Her stod det til april 1686 og blev derefter, da kirken i mellemtiden havde fået Lambert van Havens mere pompøse altertavle, afhændet til S. Nicolaj kirkes værge, Henrik Høyer¹. 2) 1686. Siden 1681 havde kirken forhandlet med generalbygmesteren Lambert van Haven om udkast til en ny altertavle⁵; i april 1684 blev det meddelt, at kongen bifaldt tavlen efter van Havens »dessein«, og i maj 1685 blev modellen godkendt af Konsistorium⁶. Billedskærerarbejdet blev udført af Tyge Lauritsen Worm, kgl. billedhugger på Bremerholm, og ifølge den med ham sluttede kontrakt⁷ af 6. august 1685 skulle tavlen være færdig og opstillet inden Mikkelsdag 1686; da han fik sin endelige afregning 20. nov. 1686, har han utvivlsomt også overholdt sine terminer. L. van Haven påtog sig også at udfærdige selve altermale-

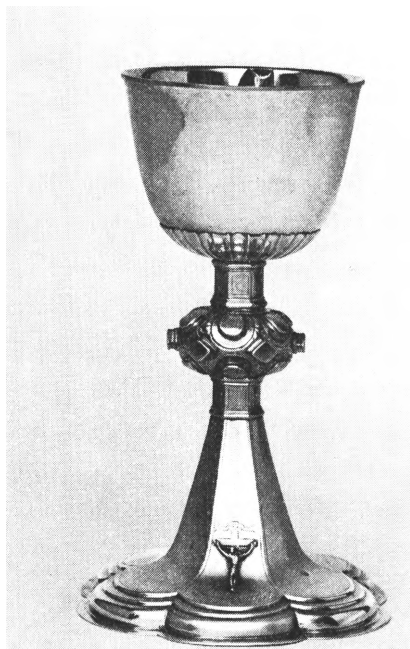

Fig. 27. Trinitatis kirke. Alterkalk 1687. »...» vede at udføre »Paa bedste maade efter

den gamle og i Kristi tider brugelige jødiske skik og vane at sidde til bords«; dette nadverbillede skulle males »paa fint og dertil tjenligste dug eller dynevaar, i længde og bredde efter den proportion, som stedetsstorlighed mest kan taale«. Lambert van Haven har vistnok opfyldt sine løfter m. h. t. selve tavlen. Men de to andre malerier, han havde lovet at skænke til kirken, var i alle tilfælde endnu ikke afleveret 1689, da han udbad sig — og vistnok også fik bevilget — skøde på gravkrypten i koret.

Altersølv. Kalk 1687 (fig. 27). Sekstunget fod af almindelig barokform med lille, støbt krucifiks fastnippet på en af tungerne, hvorunder der findes en indskrift med graveret kursiv: »Anno 1687 Denne er Trinitatis Kierckes Kalck med tilhørige Disch«. Sekskantede skaftled, rund fladtrykt knop med glatte rudebosser og drevne tunger, ægformet, foroven udsvejende bæger hvilende i en kurv af bægerblade. Kalken har rester af forgyltning; bægeret er indvendig opforgylt. På fodplade og bæger to ens mestermærker for Christian Winnecke, Kbh. (Bøje 199), sml. alterkande 1687. Under fodpladen er stemplet et D i en cirkel. Højde 31,5 cm. Samtidig *disk* med ophøjet bølgekant og graveret cirkelkors på randen, rester af forgyltning. 18,7 cm i tv. Ingen stempler. Ifølge inventariet 1720 er såvel kalk som disk bekostet af kirken.

riet, og hans Ion for hele arbejdet skulle være et gravsted⁸, der på kirkens bekostning skulle mures, beliggende i koret mellem von Stöckens og Erasmus Brochmands krypter, dvs. gravplanens nr. 8 (fig. 52). I generalbygmesterens overenskomst⁹ om altertavlen med kirkens akademiske værge hed det, at han »den kand forferdige paa beste Maade, som hand sielfff veed udi sin Konst, og effter den schick som de gamle Tiider haffuer medført, saa hand kand haffue Reputation deraff«. Da van Haven sluttelig lovede at levere hele tre malerier til kirken, er det ikke helt klart, hvilket af dem der var det egentlige altermaleri, »det mellemste store Skilderie ... paa Alter-Tafflen«; men sandsynligvis var det en nadverfremstilling¹⁰, som han lo-

Oblatæsker. 1) 1684. Cylindrisk med glatte sider og let hvælvet låg med graveret versalindskrift langs kanten:

»Her er den rette Ark det Himmel Manna giemmer, hvor ved min Iesvm ieg i Werden aldrig glemmer«.

Midt på låget er indgraveret det sammenskrevne monogram H D E R S D og årstallet 1685. Højde 4 cm, 10 cm i tv. Under bunden Københavns bystempel 1684

og mesterstempel for Jens Nielsen Bach (Bøje 198). Muligvis identisk med den runde sølvæske, Hans Eilersen Koch — ifølge inventarierne — forærede kirken (jfr. alterklæde, messehagel og jordpåkastelsesspade).

2) 1696 (fig. 28). Rektangulær æske på kuglefødder, fladt i kanten hvælvet låg med to felter dannet af påloddede profillister, et rektantet uden om et ovalt, hvori fastnitted kors og I H S i et pånitted, støbt ornament. 15 x 11 cm, højde 7 cm. Under bunden fire stempler: København 1696, gardein Conrad Ludolf, mester Ditlev Brasenhauer, Kbh. (Bøje 231) og månedsmærke for fiskens tegn. Ifølge inventariet 1720 skænket af madame Lerchwant.

Alterkander. 1) 1687 (fig. 29). På lågets overside en støbt fremstilling af nadveren (fig. 30). Som lukke for tuden et englehoved; gæk af form som et oprejst akantusblad. Midt på korpus er i en bladramme graveret: »Trinitatis Kerkes Alter Kande 1687«. Indvendig forgyldt. Højde 24 cm. Ved tuden tre stempler: København 1687, gardein Conrad Ludolf (disse to stempler gentages på indersiden af låget), mester Christian Winnecke, Kbh. (Bøje s. 44), sml. alterkalk 1687. Under foden og inden i låget er stemplet et D i en cirkel. Ifølge inventariet 1720 er kanden bekostet af kirken.

2) 1726 (fig. 31). På fod, korpus, tud og låg graverede rengenceornamenter. Midt på korpus står med graveret kursiv »Trinitatis Kierkes Alter Kande 1726«. På lågets overside et støbt blomsterornament; stor gæk af form som en knop med akantusblade. Højde 22 cm. Ved tuden to stempler: København 1726 og gardein Conrad Ludolf; indvendig i låget mestermærke for Jens Pedersen Komløv, Kbh. (Bøje 321).

†*Kalk og †disk* hidrørende fra kirken uden for Nørreport, omtalt i inventariet 1686, men kendes ellers ikke. Det er muligvis denne kalk, der blev opforgylt for de penge, der indkom ved salget af Regenskirken kalk 1661 (ovenfor s. 236)¹¹.

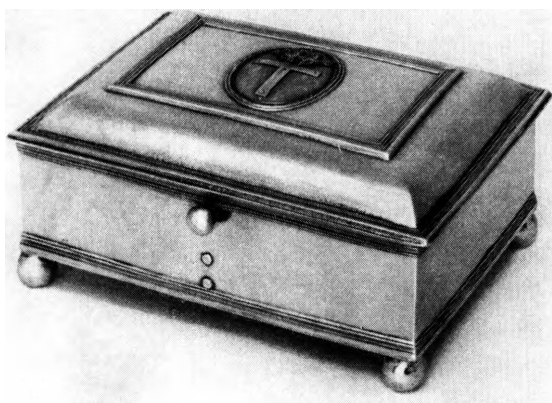

Fig. 28. Trinitatis kirke. Oblatæske 1696.

L. L. 1960

Fig. 29. Trinitatis kirke. Alterkande 1687.

†*Alterstager*. 1) Et par messingstager² omtales 1686 og 1720 og er muligvis identiske med dem, murmester Andreas Frech (jfr. †lysekrone 1654) i 1659 lovede at skænke kirken¹².

2) 1711, et par sølvstager, givet af brygger Jacob Føvberg² (jfr. alterklæde 1711); de blev omsmeltet, da kirken i 1757 fik nye sølvstager (se s. 302).

† *Messehagler*. Inventariet 1686 nævner følgende: 1) Dronningens messehagel, 2) fra Regenskirken, solgt til Island 1694, 3) foræret af forvalter Hans Eilersen Kochs hustru (jfr. alterklæde, oblatæske og jordpåkastelsesspade) og 4) skænket af dronning Sophie Amalie til kirkens indvielse (jfr. alterklæde). I inventariet 1720 opregnes tre messehagler: en til højtidene, en af rødt fløjls til søn-

dag og fredag og en gammel og slidt.

**Fontefod* (fig. 32) o. 1685, af smedjærn, formet som en trefod med ring foroven til et dåbsfad. Balusterformet skaft; ringen til dåbsfadet bæres af seks bøjede stænger, der er forpaglet til balustrens hoved; hveranden af disse stænger har sideskud i form af spiralsnoede blade og nedenunder brede, nedhængende blade med oprullet spids; de tre andre bærestænger er glatte, men med nedhængende smalle spiraler. Om balustrens fod er der tre brede, svungne bægerblade, mellem hvilke den egentlige fod med tre dobbeltspiraler er indpasset. Fodens spiraler har let indristede ornamenter.

I 1685 blev dåbsstedet ændret (se †dåbsgitter) og samme år skænkede Gertrud salig Frantz Jonsøns 100 rdl. og hendes broder Hans Troner 20 rdl., der skulle anvendes til forfærdigelse af en font¹³. Formentlig er den identisk med den ovenfor beskrevne og med den jernbuk til at sætte dåbsfadet på, som nævnes i inventariet fra 1686. Herefter omtales stativet ikke i kirkens arkivalier før 1872, da det blev skænket til Nationalmuseet; vægten blev ved denne lejlighed opgivet til 74 pund¹⁴. Den blev dog ikke indført i museets tilgangsprotokoller; men i 2. afdelings herregårdskapel er udstillet den ovenfor beskrevne fontefod af smedjærn, fra slutningen af 1600'rne. Denne fontefod, hvis herkomst hidtil ikke var kendt, viste sig ved en kontrolvejning at have en vægt

på 72 pund. Der kan næppe være tvivl om, at den stammer fra Trinitatis kirke.

†*Døbefont*. I 1660 blev der indrettet en dåb ved prædikestolen. Der blev i dette øjemed anskaffet et egebord, som midlertid skulle fungere som font¹⁵. Det blev endnu registreret i kirkens inventarium fra 1720.

Dåbsfad 1691, af sølv, ifølge indskrift tilhørende Vor Frue kirke, hvorfra det 1859 blev overdraget til Trinitatis kirke (se nedenfor s. 303).

† *Dåbsfade*. 1) Af tin, skænket til kirken af Bertel Tømmermand, omtalt i 1686-inventariet. 2) Et stort tinfad

»med Messing puchler forgyldt, med Kaabersticher arbeid«; ifølge de to inventarier var fadet skænket af klokkeren Matthias Sørensen (jfr. fontelåg og ur). 3) Et sølvfad, skænket til kirken af Madz Christensen og hustru; omtales kun i 1720-inventariet. 4) Et lille tinfad af samme beskaffenhed som nr. 2, »til at have vand i«, skænket af klokkeren Matthias Sørensen, er omtalt i 1686-inventariet.

†*Fontelåg*, af indlagt træ, skænket af ovennævnte klokker (jfr. dåbsfad og ur)¹.

†*Dåbsgitter*. I februar 1685 gav Konsistorium tilladelse til, at der på begæring af menigheden måtte indrettes et dåbsgitter med drejede piller, og »en fornem matrone« lovede at skænke 100 rdl., hvis pillerne blev udført efter en fremvist model, hvilket bifaldtes¹⁶. Inventariet fra 1720 omtaler de 32 messingpiller om dåben.

†*Dåbsmaleri*, skænket af kongens maler Zacharias Getreuer, forestillende Kristi dåb; på malerens begæring blev det 1719 ophængt over dåben¹⁷.

†*Korgitter*. 1690 bevilgede Konsistorium et korgitter¹⁸, og inventariet 1720 omtaler de 26 messingpiller, som koret var indelukket med. Metallet fra dette korgitter anvendtes 1731 til de nye messingbalustre (s. 305). På hver side af dette korgitter må de to jerngitre med låger, som nu flankerer altertavlen, have stået (s. 324).

†*Prædikestole*. 1) Det eneste, der vides om kirkens ældste prædikestol, er, at

L. I., 1960

Fig. 30. Trinitatis kirke. Alterkandelåb 1687.

L. L. 1960

Fig. 31. Trinitatis kirke. Alterkande 1726.

dikestolen er det eneste af inventaret fra tiden før 1728, der omtales; den var af blåt og hvidt norsk marmor og prydet med adskillige zirater af hvidt marmor.

†*Stolestader*. Ganske som nu var de ældste stolestader opdelt i lange og korte stole²⁴, der 1660 blev inddelt og takseret²⁵. Ved sogneudvidelsen 1683 blev der — så vidt det kan ses — ikke indrettet nye stole; man tog blot også de nederste i brug, hvad der forårsagede den ovenomtalte flytning af prædikestolen. Til professorerne var der anvist stole i koret²⁶, og de har formentlig stået på hver side af gangen til altret²⁷, mens der i kirken var stole til studenterne²⁸. Der er intet spor af en kongestol før 1807 (s. 308), men derimod fandtes allerede før 1728 lukkede stole²⁹, hvis placering og nærmere udformning ikke kendes.

†*Degnestol*, bag altret over Erik Krag's gravkrypt (s. 363), omtalt 1660³⁰.

**Stol*, af renæssancetype fra slutningen af 1600'rne. Af sortmalet træ; lige ben, der forbindes ved et kryds og tværstivere, og som har afvekslende drejede og firkantede led. Rektangulær ryg, formet som en polstret ramme; nyere betræk. Nu i Dansk Folkemuseum (Nationalmuseets 3. afdeling).

†*Kisler og skabe*. 1686 inventariet nævner kirkens kiste, der i 1720 omtales

den i forbindelse med sogneudvidelsen i 1683 blev flyttet til den næstnederste pille, for at præsten bedre kunne høre¹⁹. 1721, da kirken havde fået en ny prædikestol, bevilgede konsistorium, at den gamle måtte foræres til St. Hans Hospital uden for Vesterport²⁰.

2) 1721, af marmor²¹; arbejdet udførtes under tilsyn af generalbygmester J. C. Ernst²², men stenhuggerens navn er ikke overleveret. Arkivalierne giver kun den ene detaille, at himlen var prydet med en sol, som skulle forgyldes »med den beste slags guld og ikke paa ordinaire Maade som malerne bruger, men af den beste mester og saaledis at det kunne være kirken til ære og prydelse, effterdj det kostede mange penge«²³. At det har været et fornemt stykke inventar fremgår af Den Danske Vitruvius (I, s. 76), hvor — foruden Schacks epitafium — præ-

som en gammel kiste i koromgangen. Inventariet 1720 opregner to skabe, eet der rummer bøger, og eet i koromgangen til messeklæder.

†*Pulpiturer*. I tiden før sogneudvidelsen 1683 kendes ingen pulpiturer i kirken. Dog blev der ved kirkens indvielse til brug for musikanterne optømt et pulpitur, men dette blev nedrevet allerede i 1659³¹.

I 1683 blev det nødvendigt at forøge antallet af siddepladser i kirken, og Konsistorium foreslog et pulpitur til studenterne³². I marts 1686 undersøgte man om de fornødne pladser kunne opnås ved, at man lod »de gemene Folk« nøjes med klapper som i de andre kirker. Det pålagdes klokker Matthias Sørensen at levere en fortegnelse over alle, der behøvede stolestader³³. I april 1686 forhandlede om opgang til og placering af pulpiturene³⁴; men først i juni 1690 blev det besluttet i stedet for stolene under orglet at bygge tre pulpiturer³⁵, og i marts 1703 søgtes penge til værket fuldførelse³⁶. Det ene af disse pulpiturer Kriegers overslag 1730³⁷ oplyser, at der før

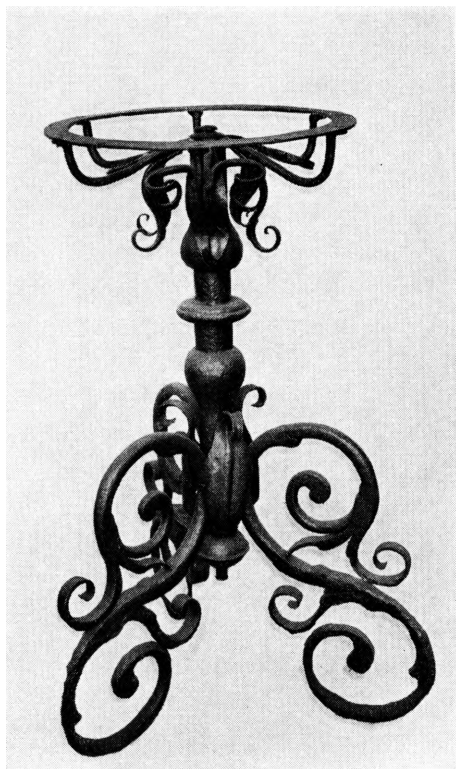

Fig. 32. Trinitatis kirke. * Fontefod o. 1685. Nationalmuseet.

branden var syvpulpiturstole på dette sted. Placeringen af de to andre er mere usikker; måske har de fået plads langs kirkens ydermure.

†*Orgel*. Fra den hamborgske orgelbygger Hans Christof Frietzsch er bevaret to dispositionsforslag: et i en kontraktkoncept af 4. aug. 1656, og et dateret 10. aug. samme år³⁸, overleveret i en afskrift fra 9. okt. 1656. Dispositionen af 4. aug. viser et orgel på 42 stemmer fordelt på hovedværk, brystværk, rygpositiv og pedal. Klangligt var det meget bredt anlagt med vide mensurer og fuldt principalkor i hovedværk (16-fods lejet), rygpositiv (8-fods lejet) og pedal (16-fods lejet). Af de 42 stemmer var ikke mindre end 12 anbragt i pedalet, der foruden principalkoret og fløjtestemmerne havde basun, trompet, dulcian og skalmøj. Til dette instrument var bestemt 10 store spandbælge, af hvilke den største skulle være 10x5% fod; desuden sløjfevindlader, en spærreventil til hvert manual, to tremulanter og kopling til rygpositivet.

Forbilledet for den anden disposition, der må være udarbejdet efter orgel-

byggerens ankomst til København³⁹, var Johan Lorentz' orgler i S. Nicolai (I, 524) og S. Petri kirker (I, 266). Dispositionen viser 40 stemmer, hvis klanglige opbygning var af en ganske anden traditionel karakter end i det første forslag. Frieztzsch skrev, at opbygningen skulle være som i Nicolai kirke, men det nye orgel skulle have betydelig videre mensur (C i Nicolaj skulle svare til F i Trinitatis), for dog at opnå noget af den bredde og gravitet, som var tilstræbt i den første disposition. Han beregnede seks spandbælge, alle 10x5% fod, en spærreventil til hvert manual og pedal, tremulant og kopling rygpositiv-hovedværk.

Frieztzsch synes ikke at være gået i gang før efteråret 1656⁴⁰, og meget tyder på, at hans orgel blev en modifikation af det første forslag. 10. sept. 1656 forhandlede man i Konsistorium⁴¹ — på foranledning af kongen og kansleren — om hvorvidt orglet alligevel skulle bygges efter den første disposition; man mente dog ikke, kirkens økonomi kunne bære en sådan udgift. Men 11. okt. 1656 enedes Konsistorium om, at der skulle bevilges 600 rdl. ud over den fastsatte sum til en udvidelse af den sidste disposition⁴². Derfor blev det også nødvendigt med en udvidelse af bælgværket⁴³, der i stedet for de planlagte seks bælge kom til at omfatte seks bælge med een folde og lire med to folder. Til bygning af orgelhus og façade akkorderedes med snedker Niels Hansen⁴⁴ (kontrakt 12. feb. 1657⁴⁵), og hans sendrægtighed, der endte i en proces⁴⁶, i forbindelse med orgelbyggerens voldsomme temperament⁴⁷ og de mange vanskeligheder, Københavns belejring forårsagede, bevirkede, at orglet — efter mange genvordigheder — først stod færdigt i 1660, hvor det blev besigtiget i juni måned⁴⁸.

Allerede 1663 viste der sig mangler på bælgværket⁴⁹. I 1685 sluttedes kontrakt med Johan Petersen Bodtsen⁵⁰ om en reparation, der især omfattede registreringen; og 1710 fandt en reparation og udvidelse sted ved Peter Petersen Bodtsen⁵¹.

* *Pengetavle*, fra slutningen af 1600'rne, af rødmalet træ med udskæringer, 23 X 14 cm; kanten 4,80 cm høj. Kassen er indvendig beklædt med blåsort klæde. På bagsiden et drejet håndtag med enkle udskæringer. Bygskjoldet, der foroven er buet, har på forsiden et udskåret og stafferet krucifiks; ved korsets fod er en hovedskal og to korslagte knogler; i baggrunden er Jerusalem antydning som en by med tårne og rødmaledede mure; nedenunder er skåret med versaler: »Morte mea vt vivas«. Bygskjoldets bagside er glat og forgyldt og bærer indskrift i fraktur, hvid- og brunmalet: »Præstens Tavle for Brudefolk«. Siden 1889 på Nationalmuseets 3. afdeling.

† *Pengetavler og -bosser*. Fra 1656 foreligger en instruks for klokkeren vedrørende ombæring af tavlen⁵². Under Svenskekrigene forordnede Frederik III., at der i Vor Frue og Trinitatis kirker skulle indsamles til de syge og kvæstede

i en særlig tavle; de indkomne penge skulle lægges i en blok⁵³. I 1675 blev Kvæsthus-tavlen indført⁵⁴. Fra 1686 kender vi tavler for de fattige, hr. Poul (kapellanen), Pesthuset og Kvæsthuset⁵⁵, mens inventariet fra samme år i stedet for Pesthusets nævner kirkens tavle. I 1686 skrev kirkens værge til rektor magnificus, at Trinitatis kirke nu havde samme antal tavler som byens øvrige kirker, nemlig søn- og helligdage: kirkens, de fattiges, hr. Pouls, Pesthusets og Kvæsthusets; om fredagen: de fattiges, hr. Pouls og Pesthusets⁵⁶. Om tavlernes udseende vides, at de var af træ (inventarium 1686), og at kirkens tavle var smykket med en sølvplade (inventarium 1720). 1686-inventariet opregner to beslagne *†pengebøsser* til kirkens og de fattiges penge; på dette tidspunkt havde de afløst nogle gamle, rustede blikbøsser. Præsten hr. Pouls tavle er mulig identisk med den, der nu findes i Nationalmuseets 3. afdeling.

†Lysekroner. Begge inventarier opregner fire lysekroner; i inventariet 1686 er de placeret som følger: Erik Krag's over altergulvet, dr. Hans Leths på den nordre side ved koret, Andreas Frechs fra 1654⁵⁷ midt i kirken (jfr. alterstager) samt den fjerde i den nederste (dvs. vestligste) tværgang.

-fLy searme. I 1686-inventariet omtales følgende lysearme: een med to piber på hver af de øverste piller i koret, en topibet på den nordre side over Leths grav i koret (s. 344), en topibet på prædikestolen og en på pillen over for prædikestolen, desuden i kirkens kiste.

†Jordpåkastelsesspade. Ifølge inventariet 1720 var »Præsteschuffen« prydet med en sølvknap og skænket af slotsforvalter Hans Eilersen Koch (jfr. alterklæde, oblatæske og messehagel). Til sand fandtes ifølge 1686-inventariet et gammelt messingbækken.

†Standur. I 1683 lovede klokker Matthias Sørensen, der også var urmager⁵⁸, at skænke »et rart quarter Verck med en stor SchiffTve vel stafferet«; det skulle stå inde i kirken⁵⁹. I 1686 inventariet omtales et nyt kvarterværk med »perpendicul«, der i 1720 angives at hænge på den søndre side af pulpituret.

†Tårnure. 1655 forhandlede sejmager Hans Jensen⁶⁰ om et ur til Trinitatis kirke⁶¹; urhuset udførtes af tømrer Poul Christensen⁶², og 1657 blev uret besigtiget af fire mestre⁶³. I 1658 ønskede det omboende borgerskab uret sat i gang, men konsistorium foretrak at vente til bedre tider, medmindre urmageren ville tilse værket på egen bekostning⁶⁴. 1660 blev Hans Jensen antaget til at føre tilsyn med uret for 4 rdl. årligt⁶⁵. I 1680'erne var der planer om et nyt ur; men da urmager Jørgen Schmidt i 1690 leverede et nyt værk til Vor Frue kirke, kom det gamle ur herfra vederlagsfrit til Trinitatis⁶⁶. Foruden det igangværende tårnur nævner inventarierne et gammelt *-furværk fra Regenskirken*, som stod på loftet.

-fKlokker. Kirken havde ialt tre klokker, der omtales allerede i 1656⁶⁷. Den ene var fra 1647, støbt af Claus van Dam⁶⁸.

INVENTAR EFTER 1728

De store byggearbejder ved Trinitatis kirke i 1730'rne havde blot sigtet på, at man nu skulle gengive kirken det udseende, den havde før den store brand. Anderledes gik det med inventaret. Her måtte alt træværk fornyes, og der blev ikke tale om en genskabelse af det tabte, men om en helt moderne nyskabelse i tidens smag, regencetidens rige barok, sådan som den var formet i tidens to fineste kirkelige monumenter, slotskirkerne på Fredensborg og Københavns slot, hvis billedhuggere og billedskærere nu kom i arbejde ved de fleste af de ruinerede kirker i hovedstaden. Således leverede Fr. Ehbisch til Trinitatis kirke både altertavle og prædikestol, Didrich Gercken udførte døbefonten, og orgelet byggedes af Daniel Lambert Kastens. Under orgelet og langs skibets sydmure opsattes pulpiturer med lukkede stole (mod syd i to etager), og stolestaderne skulle udtrykkelig udføres efter model fra slotskirken i København. Koret og døbefonten indrammedes af messingbalustre, senbarokkens forkærlighed for marmorering og stærke farvevirkninger blev også manifesteret her, selvom stafferingen først blev endelig afsluttet i 1750'erne, og resultatet blev et kirkerum, som endnu i vore dage har bevaret noget af ånden fra 1730'rne, og som endnu bedre kan studeres på Walters (farvelagte) stik (fig. 26) fra 1826.

Da begivenhederne 1807 medførte, at Trinitatis kirke midlertidig måtte overtage nogle af de opgaver, der ellers tilkom Vor Frue som rigets hovedkirke, kom dette til at medføre en del ændringer i kirkens interiør. Der kom for første gang en kongestol 1807, og reformationsfesterne 10 år senere medførte både en fornyelse af denne stol og en udvidelse deraf med plads til det kgl. følge og den nedenfor s. 310 omtalte store musiktribune i koret til brug for Det kgl. Kapel og operaens sangerkor.

Et par store hovedreparationer i 1800'rne har i meget ændret dette billede af kirkens indre. 1834—35 byggedes de to skriftestole i koret (s. 285), og 1869—71 blev meget af stoleværket helt forandret. Alle lukkede stole på pulpiturene og nede i kirken samt kongestolen og det øvre pulpitur på sydsiden blev taget ned. Samtidig fik inventaret en ny staffering, der sammen med en mangefarvet bemaling af piller og hvælv (s. 288) brød med den ældre farveholdning fra 1730'rne; kun orgelet, kor- og dåbsgitrene beholdt den tidligere marmorering. Altertavle og prædikestol fik en tung rødbrun marmorering (ses endnu på prædikestolen), pulpiturene blev egetræsmaledede og stolestadernes oliemaling blev erstattet af en lakering.

Den nyeste ændring fandt sted 1956, da Gerckens font fra 1731 blev erstattet af en ny, og orgelbalustraden, ligeledes fra 1731, blev gennembrudt for at give plads for et rygpositiv.

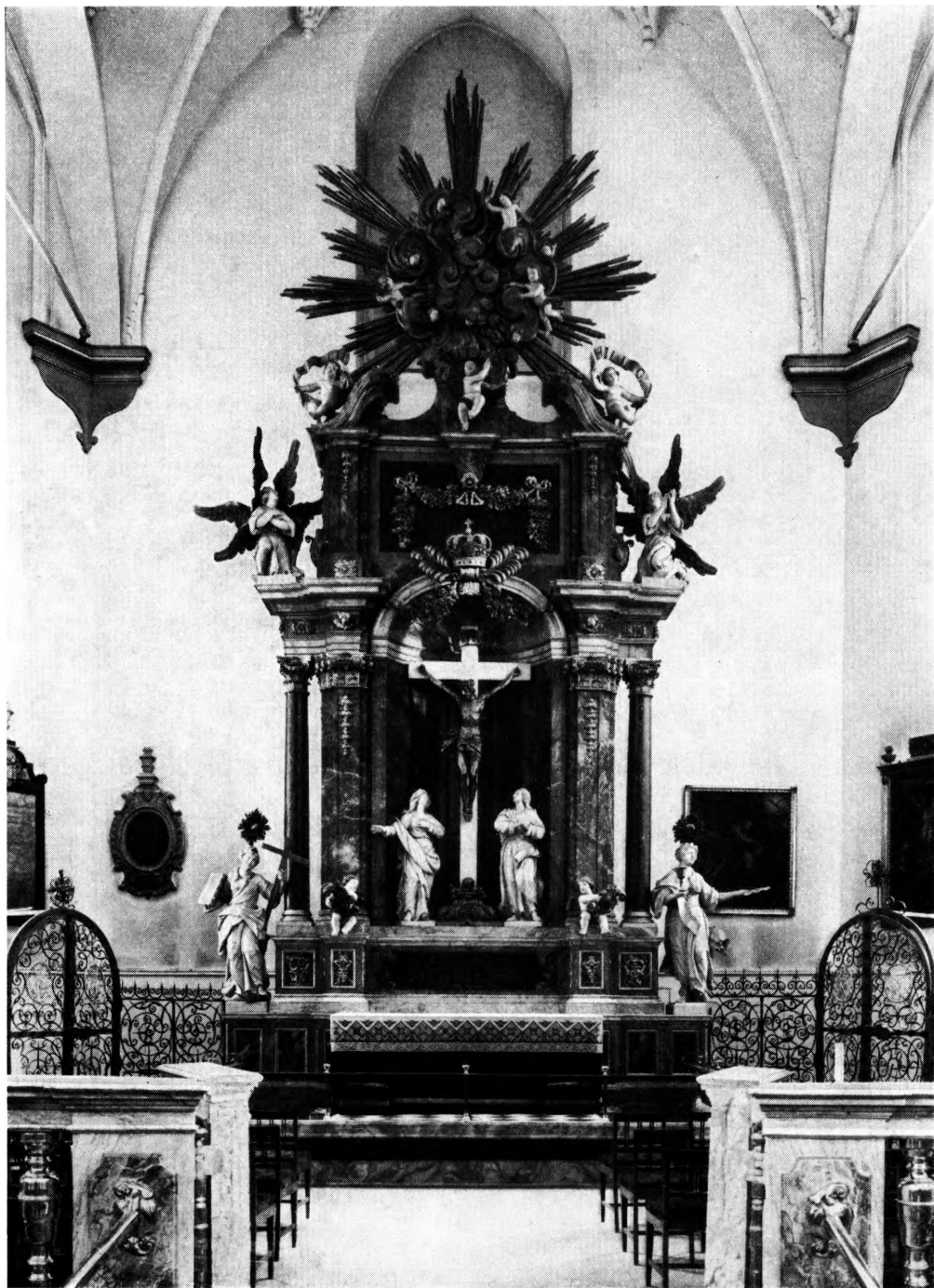

Fig. 33. Trinitatis kirke. Altartavle o. 1730.

fig. 34. I Trinitatis kirke: Sidefigur fra altærtavlen.

Alterbord o. 1730, af træ med fyldinger. Træværket er marmoreret, ramme-stykkerne lyst rødbrune, fyldingerne mørkere.

Alterklæder. 1757 fik kirken som gave to røde fløjsalterklæder med guldgaloner; det ene var skænket af brændevinsbrænder Lars Nielsens enke, det andet af brygger Jens Larsen Gries. Det ene af disse er bevaret: 1) 1757, af sort (nyere fløj), 93 cm højt, 390 cm bredt. Forneden en bred guldkant; i midten tre sammenslynge-gede navnetræk, hvorimellem ses JLG, omgivet af en bladkrans, der foroven har en grevekroner (?). Jonge¹ omtaler i denne forbindelse »en broderet Krands om Donators Navn«. 2) O. 1880, et smalt guldbroderet antependium, skænket af pastor Georg Schepelern, der har ladet sine børns fotografiske portrætter indfælde i broderiet som englehoveder.

† *Alter klæder.* 1) 1757, det ovennævnte alterbordsforhæng, skænket af Lars Nielsens enke (Jonge). 2) 1807 fik Trinitatis kirke ved en unavngiven velgører en pengesum, bl.a. til anskaffelse af et nyt alterklæde².

Altærtavle 1731 (fig. 33—35), af Fr. Ehbisch³. Anselig baroktavle af træ med klar arkitektonisk opbygning (postament, storstykke, attika og topstykke) hvilende på bred, paneleret sokkel. Storstykket er i tre planer: midtfeltet i form af en fladbuet niche, flankeret af fremskudte korintiske pilastre, og yderst i mellemp Janet to korintiske søjler, der bærer den forkrøbbede gesims. Denne brydes af en opskydende midtniche, som foroven kranses af festons, og som bærer en stor kongekrone. Den høje attika er dekoreret med en pålagt blomsterguirlande og kronet af den svungne, brudte gavlf, hvorover topstykket: Guds øje i stråleglorie og skyformationer, engle og kerubhoveder.

Altærtavlen er prydet med stærkt bevægede friskulpturer: i storfeltsnichen en krucifiksgruppe med Maria og Johannes i folderige gevandter; på soklen står to kvindeskikkelser, den ene med kors og bog (ifølge Thurah »Fiducia in Deum«, d.e. Troen), den anden med kalk og bog (Thurachs »Gratia Divina«, d.e. Nåden). To tilbedende serafer knæler på storstykkets gesims; under topstykket sidder tre små engle med skriftbånd, og på postamentfremspringet andre to (fig. 35), der bærer kartoucheskjolde.

Altertavlens nuværende staffing (vel fra 1870 og 1908, fornyet 1960) er en rødbrun marmorering med forgyldte ornamenter, mens skulpturenes oprindelige elfenbenshvide farve og krucifiksets forgyldning ved en restaurering 1931—

40 blev fremdraget og opmålet sammen med indskrifterne; på postamentet læses med forgyldt fraktur: »I ere bievne salige af Naade« etc. (Epheserne 2, 8—10)⁴; ved krucifiksets fod: »Døden er opsluget formedelst Seier« (Cor. 15, 54); på de skjolde, der holdes af englene på postamentet: »Der skal være Glæde for Guds Engle« etc. (Luk. 15, 10). De tre engle under topstykket holder skriftbånd med sortmalede versaler: »Hellig«.

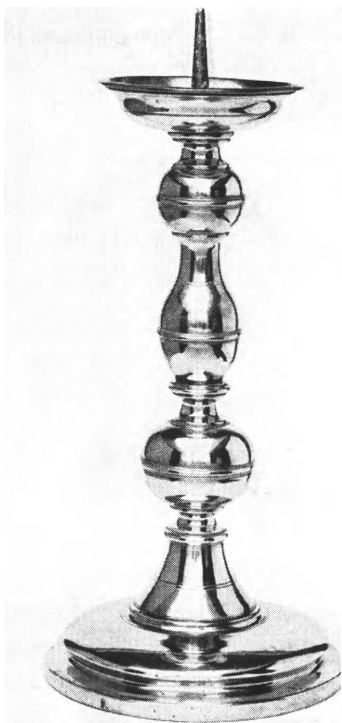

L.L. 1960

Trinitatis kirke. Lille engel fra altertavlen.

Oprindelig stod altertavlen uden staffing⁵, og først 1756 blev det muligt gennem en donation at lade den male og forgyldte⁶. Ved den ovenomtalte restaurering af skulpturerne 1931—40 blev ialt fem farvelag af dækket⁷, og af disse kan de fire dateres efter arkivalierne: 1756, 1834—35⁸ (fra denne istandsættelse stammer de to palmegrene, der kranser kronen på storfeltets niche), 1870, da alteret blev marmoreret, forgyldt og bronzeret⁹; og endelig 1908, da hele tavlen påny blev malet, mens dele deraf blev marmoreret og matlakeret og figurerne forgyldt og bronzeret¹⁰. Fælles for alle farvelagene er, at man til hver tid har stræbt en efterligning af marmoret; klædedragterne er ikke gennem farvelag karakteriseret som sådanne; serafernes vinger, der nu er forgyldte, var oprindelig af samme farve som figurerne. Mellem Thurahs afbildning (tab. 74) og tavlen, som den står i dag, er der nogen uoverensstemmelse; mulig har Thurah nøjedes med at gengive en approberet tegning og ikke bekymret sig om, at denne under udførelsen i enkeltheder er blevet ændret.

Væggen bag alteret har været ubrudt i lange tider. Det store vindue i korets østmur er utvivlsomt muret til i 1680'erne (s. 276, note 61). En oval glug over alteret, omtalt i et glarmesteroverslag fra 1728, kan i tiden efter 1730 have tjent til at skabe et skær af dagslys i trekanten med Guds øje over Ehbisch' tavle. Hvornår den er muret til, synes der ikke at være efterretninger om. Det ses endvidere på billedet fra 1826 (fig. 26), at altervæggen har haft en kalkmalet dekoration med svære drapperier. Den kan passe til tiden omkring 1730; formentlig er den strøget over enten 1835 eller 1870.

L.L. 1960

Fig. 36. Trinitatis kirke. Alterstage af messing 1732.

Altersølv. Kirkens vasa sacra blev reddet ved branden og er stadig i brug (s. 290). Kun to ting er anskaffet efter 1728: en *ske* i rokokko, der på bagsiden har to næsten udslidte stempler, muligvis for Sivert Thorsteinsson (Bøje s. 73), samt en *alterkande* af sølvplet fra o. 1900.

Sygekalke. 1) O. 1800, 12 cm høj, helt forgyldt, rund, glat fod og fodplade, ligesom skaftled, knop og bæger uden forsiringer. Dertil vinbeholder med oblatgemme i skruelåg. Mestermærke for Hans Christian Winther (Bøje 691), guardeinmærke for Fr. Fabricius samt Krebsens tegn. Den tilhørende *disk*, der har diameter 9 cm, har graveret kors og bærer samme mesterstempel. 2) Fra slutningen af 1800'rne. 14 cm høj, rund fod og fodplade, glat knop. Enkelt, prikket prydmønster. Spor af ind-

vendig forgyldning. Indlæg med vin...

beholder og oblatgemme i skruelåg. Mestermærke for Fr. Chr. Christensen (Bøje s. 154) og guardeinmærke for Simon Groth (Bøje s. 14). Samtidig *disk*, diameter 7,2 cm.

Alterstager. 1) 1732 (fig. 36), to barokke messingstager, leveret af rotgeter Jacob Knudsen for 30 rdl.¹¹ Højde 71 cm.

2) 1757 (fig. 37), af sølv, i rig rokokko, smykket med drevne rocaille-ornamenter og hvilende på tre støbte prydben. På skafternes øverste led er i rocaille-ramme graveret L. G. for Lars Gries (idet stagerne bekostedes af den ovenfor s. 300 omtalte grieske donation). Højde 81 cm. På foden tre stempler: København 1757, guardein Christopher Fabricius og mester Andreas Jacob Rudolph (Bøje 464). I disse stager indgik materialet fra kirkens ældre sølvstager fra 1711 (s. 292)¹².

Messehagler. 1) 1757, skænket ligesom ovennævnte alterklæde af Jens Larsen Gries' legat, »af fin ægte carmosin-rødt Fløjel« (Jonge). Formodentlig er den identisk med en hagel, som endnu er i kirkens eje, af nyere fløjel, men besat med en bred guldgalon og på rygskjoldet et guldbroderet krucifiks i højt relief, begge dele i 1700'nes stil. 2) 1816 anskaffede kirken en ny messehagel, idet

dog galonerne fra en ældre hagel blev overført på nyt fløj. Den kan være identisk med en messehagel, som kirken endnu ejer, og hvis guldbesætning, bl.a. med et bredt kors, i ny tid er overført på violet fløj. 3) 1864 lod kirken fremstille en ny messehagel, hvorpå der sattes guldgaloner og et »Guld Dobbeltkors«. Er efter al sandsynlighed identisk med en hagel, som i senere tid har fået nyt grønt fløj, men som er prydet med ældre guldgaloner og et glat guld-kors fra tiden omkring midten af 1800'erne¹³.

Alterskranke 1731¹⁴. Retkantet, bestående af en profileret, grå-hvid marmoreret underliste af træ (for-nyet 1835)¹⁵, ni glatte opstandere af jern, hver med et klokkeformet mes-singfodstykke og en messingknop foroven. Alterskranken blev 1835 noget formindsket¹⁶.

Døbefonte. 1) 1956, af bremersand-

sten, cylinderformet korpus på fod med spiralformet indskriftbånd om kummen, efter tegning af kgl. bygningsin-spektør Thomas Havning.

2) 1731 (fig. 38), udført af Didrich Gercken¹⁷. Hvid italiensk marmorfонт i vaseform med ottekantet, profileret fod, tilsvarende balusterskaf og cirkulær, flad kumme med enkel profilering. Da kirken 1859 fik det nedennævnte store, gamle dåbsfad, måtte fontekummen udhugges¹⁸. På kirkeloftet.

Dåbsfade. 1) 1691 (fig. 39). Oprindelig hjemhørende i Vor Frue Kirke, men i 1859 skænket til Trinitatis¹⁹. Fornemt arbejde i sølv med drevne ornamenter. På randen barokke storblomster, bladværk og englebørn, og i bunden en fremstilling af Kristi dåb. På fadets rand er over for hinanden anbragt to indskrifter i smalle, ovale bladrammer: øverst en latinsk og nederst en dansk versalindskrift (gengivet I, 40). På de to modsatte sider to støbte segl: Universitetets og Frue kirkes. På bagsiden er med skriveskrift anført, at fadet 1859 af Vor Frue kirke er skænket til Trinitatis. 58 cm i tv. Ved siden af den latinske indskrift fire stempler: København 1691, gardein Conraf Ludolf, mester Niels Svendsen 1689 (Bøje 194) og månedsmærke for Skorpionens tegn.

L.L.mo

Fig' 37^c Trinitatis kirke' Alterstage af sølv 1757.

L. I., 1960

Fig. 38. Trinitatis kirke. Fonten fra 1731 med tilhørende dåbsgitter prøveopstillet på kirkens loft.

2) 1826, enkelt tinfad; på bagsiden to stempler: København 1808 og C N B 1817 for Christian Norberg. Ifølge regnskaberne anskaffet 1826²⁰. Søndre skriftestol.

Dåbskande 1871 (ifølge stempel på hanken), af tin. Søndre skriftestol.

■ *Dabskander*. 1820 anskaffedes en dåbskande af engelsk tin, og samtidig blev en gammel tinkande på 2 $\frac{3}{4}$ pund solgt²¹.

Dåbsgitter (fig. 38), første halvdel af 1700'erne. Da Didrich Gerckens font blev opstillet i 1731, var den indrammet af et *†jerngitter*²²; men det må ret snart være erstattet af det nuværende fontelukke af egetræ med messingbalustre; da Vor Frue kirke i 1736 skulle have et fontelukke, anførtes, at det skulle være af egetræ som i Trinitatis (I, 139), og på Thuraahs plan fra 1746 ses et dåbsgitter med balustre. Gitteret har 22 slanke messingbalustre i en noget enklere udførelse end korgitterets (se ndf.). Balustrene er fordelt med to i hver låge, 2x6 og 2 x 3 i selve dåbsgitteret. Glatte, lodrette rammestykker og smukt profileret under- og overliste. Træværket og det tilhørende glatte rygpanel står i en blød, gråhvid marmorering, formentligt stammende fra 1871²³. Det har utvivlsomt altid været stafferet på denne måde.

På Thuraahs plan ses font og fontegitter i skibets nordside, men i 1835 blev de flyttet til korets sydside over for Schacks epitafium²⁴. 1956 anbragtes den nye font i skibets nordside ud for korgitteret, og den gamle font og fontegitteret blev stillet på loftet.

Fig. 39. Trinitatis kirke. Dåbsfad 1691.

Korgitter 1732 (fig. 40). Klokkestøber Henrich Tessin²⁵ leverede 1732 i alt 26 messingbalustre og et gelænder til et korgitter (materiale fra det gamle korgitter (s. 293) indgik i støbningen)²⁶. De 26 balustre, der svarer ret nøje til Helligåndskirkens (I, 685), er fordelt med 2x10 i selve gitteret og tre i hver låge; gangjernene går på en smal baluster. Gelænderets usymmetriske håndliste bæres forneden af en smal baluster, mens indføringen i korgitteret skjules af en messingkartouche. Træværket, der nu står i samme grå-hvide marmorering som fontegitteret²⁷, består af et højt, glat fodpanel, profilerede over- og underlister og sidestykker med pålagte platter i en lidt mørkere marmorering. To legemsstore engle knæler yderst på korgitterets overliste; de er gråmalede med forgyldte attributter: et røgelseskar og en blomstergren²⁸ (fig. 41). De er formentlig skåret af Ehbisch.

Prædikestol med himmel (fig. 42) 1731, af Fr. Ehbisch²⁹. Stolen bæres af en engel (fig. 43), over hvis hoved skyformationer danner overgangen til den karnisformede underbaldakin prydet med tre kerubhoveder. Postament og gesims udgøres af forgyldte bukkelborter hvorimellem den udbugende kurv smykket

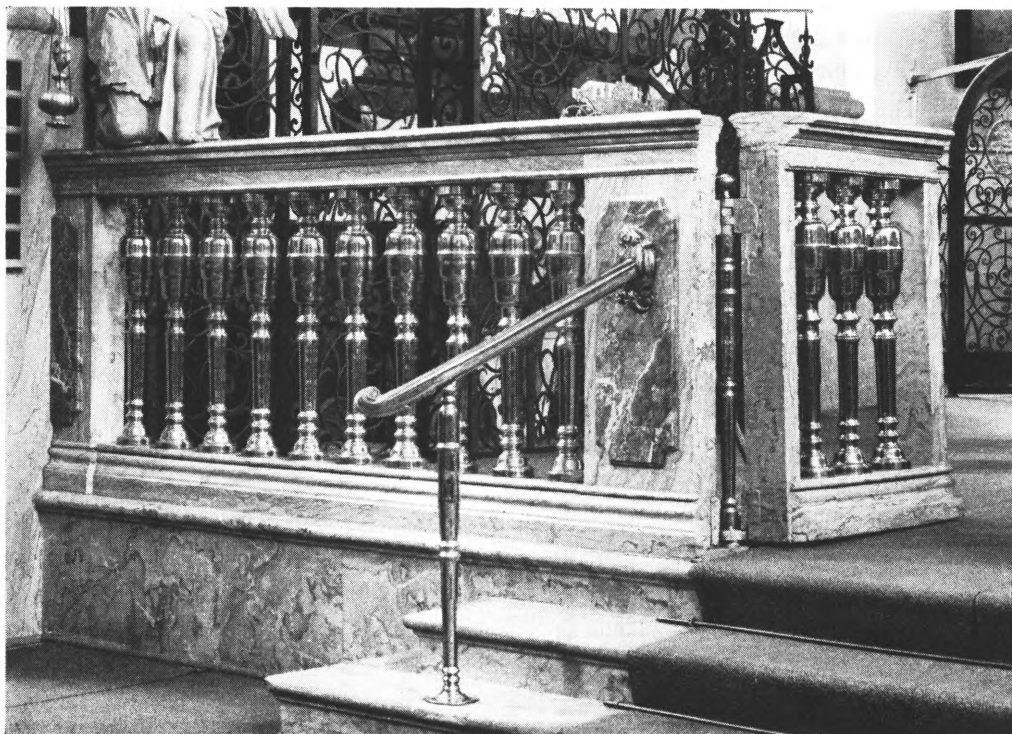

Fig. 40. Trinitatis kirke. Korgitter 1732.

L. L. 1960

med forgyldt akantus. Underbaldakinens tredeling gentages i korpus, der i midten har en skriftkartouche, hvorover to svævende englebørn, som holder en blomsterkurv imellem sig. På stolens to andre frie sider findes volutbøjler med kraftig akantus. Samtidigt glat rygpanel med en smal, pålagt bort af blade og klokkeblomster. Den bredt svungne lydhimmel har nedadbøjede sidevinger, der skal se ud, som om de kunne svinge om et par hængsler i form af to vandret liggende balusterformede stave, der løber ud i et stort skruehoved af træ. Over disse »bevægelige« led er en skråt opstående bukkelbort, og på den indsvajede pyramidestub herover står Kærligheden med flammende hjerte og to småbørn, flankeret af Håbet (mod øst) og Troen, denne sidste vistnok helt fornyet 1871. På himlens underside en forgyldt Helligåndsdue, der stammer fra 1834³⁰. Samtidig opgang ³¹ (fig. 44) bestående af fyldingspaneler og en dør med svunget gavlbryd af en forgyldt vase. På hver side af døren et lille smedjærnsrækværk³² med messingknopper³³.

Prædikestolen, der ligesom altertavlen var ustafferet til 1756³⁴, står nu med samme marmorering som denne. Bukkelborterne og bladornamenterne er forgyldte, bære-englen og kurvens engle bronzerede, og himlens skulpturer er malet grå-hvide. I stolens skriftkartouche står med forgyldt fraktur: »Jeg vil

give Eder Hyrder« etc. (Jer. 3, 15). Som altertavlen har den været underkastet opmalinger 1835, 1871 og 1908³⁵.

Stolestader 1730—32³⁶. Staderne er opdelt i lange og korte stole; de lange på hver side af midtergangen og de korte langs kirkens ydermure. Hvert stade har en pilasterprydet gavlplanke kronet af en muslingskal, og lågerne har frisefyldinger med dobbeltspejl, det øverste med forsænkede rundhjørner. Ifølge kontrakt af 26. sept. 1729 med billedskærer Henrich Fischer skulle han skære »172 Muschler effter den Model som findes i Deris Mejets. Slots Kircke«³⁷ (jfr.

S. Petri kirke I, 318). Imidlertid fremgår det af afregningen med billedskærerens enke 1732, at der kun var leveret 125 muslingskaller³⁸, og af disse er nu 103 bevaret; de resterende 35 af de ialt

138, som ses i kirken i dag, er af nyere dato. Ved hovedreparationen 1834—35 blev også stoleværket istandsat, og to dobbelte stole nederst i kirken fjernedes³⁹. Stolestaderne står nu omtrent i den skikkelse de fik i 1871; ved denne lejlighed blev en oliemaling fjernet, låger, gavlplanker og paneler, der er af egetræ, ferniseret og lakeret, og sæderne blev egetræsmalet. Samtidig anskaffedes 14 nye stader af eg, som blev anbragt vestligst i skibet⁴⁰.

Skriftestole 1835 (s. 285). To *armstole* af egetræ, efter tegning af G. F. Hetsch, 1835, til brug for præsterne i skriftestolenes halvrunde niches, findes endnu ved kirken⁴¹. †*Skriftestole* 1731⁴². Der var ialt tre, af hvilke den ene muligvis er indrettet efter 1735⁴³. I kapellanens skriftestol fandtes en forgyldt versificeret indskrift på latin⁴⁴. Skriftestolene, der stod i koret⁴⁵, fjernedes 1835.

†*Præste- og -degnestole* blev opsat 1731⁴⁶.

† *Fadderstol* ved døbefonten, omtalt 1821; da dåben i 1835 blev flyttet (s. 304) indrettedes nye bænke⁴⁷.

†*Brudestole* omtales 1858⁴⁸.

†*Lukkede stole*. 1731 ff. omtales to lukkede stole nede i kirken, den ene var forsynet med syv vinduer⁴⁹. Disse to stole kan følges et stykke ind i 1800'rne. Fra 1807 findes et overslag vedrørende forgyldning af »16 Støer Capeteler med Over- og Understøkker« på de runde »udstaaendes« stole⁵⁰, og 1848 blev disse stole hovedrepareret⁵¹. De fjernedes 1871⁵².

L.L. 1960

Fig. 41. Trinitatis kirke. Engel fra korgitter.

I 1817 indrettedes under den nye kongestol (se ndf.) lukkede stole med skydevinduer⁵³. Men da man 1834—35 byggede en ny halvrund vestibule med bagved liggende redskabsrum i skibets vestende, måtte de lukkede stole nedtages⁵⁴.

†*Kongestole*. 1) 1807. Under Vor Frue kirkes genopbygning blev, som ovenfor s. 231 omtalt, de højtideligheder, der før holdtes i denne kirke, henlagt til Trinitatis, og det blev derfor nødvendigt at indrette en kongestol her⁵⁵. Man ville dog ikke bygge en stol til dette særlige formål, og nøjedes derfor med at pynte lidt op på den midterste pulpiturstol under orglet⁵⁶.

2) 1817. Ved den store reformationsfest (s. 280f.) indrettedes derimod en rigtig kongestol på den gamles plads. På hver side blev der opført loger til kavaliererne og hofdamerne, og under disse anbragtes de ovenomtalte lukkede stole. Logerne, der hver inddeltes i fire afsnit, blev malet med oliefarve og brystværnsfyldingerne marmoreredes⁵⁷. Der var to opgange til kongestolen, een i nord og een i syd. I Nationalmuseets arkiv findes en tegning, der viser kongestolen flankeret af de to loger og med underliggende lukkede stole. Tegningen, der ikke er dateret, viser indretningen fra 1817 til 1834. Sidstnævnte år fjernedes de underste stole (se ovenfor), da der i forbindelse med den nye vestibule blev indrettet en indgang under kongestolen til kirkens midtergang. Ved samme lejlighed blev kongestolen forgyldt og bronzeret⁵⁸. 1871 blev denne kongestol nedtaget, og en loge indrettedes på søndre pulpitur over for prædikestolen⁵⁹.

Pulpiturer 1731⁶⁰. Langs skibets søndre og nordre mure er anbragt pulpiturer, der hviler på tynde jernpillere; desuden også i skibets vestende under orglet. Brystværnene, der fagdeles af pilaterfremspring med pålagte platter, har profileret, udkragende gesims og brede felter med barokfyldinger i glatte ramme-stykker. Ifølge kontrakten med maleren 1731⁶¹ skulle pulpiturene males med oliefarve: fyldingerne perlefarve, »rabatterne« lysegrå og listerne guldgule. I pulpiturene blev 1730 indrettet lukkede stole med vinduer ud mod kirken. Pulpiturene står nu i den skikkelse, de fik ved hovedrestaurationen 1869—71, ved hvilken lejlighed de østligste fag fjernedes, og de to jern vindeltrapper blev opsat; samtidig blev de lukkede stole fjernet, og nye afdelinger og bænke opsat⁶². Pulpiturnes nuværende egetræsmaling stammer fra 1908⁶³.

■*Pulpiturer*. 1) 1731 blev der under orglet indrettet et pulpitur med syv lukkede familiestole⁶⁴. I stol nr. 6 blev 1807 kirkens første kongestol indrettet (se ovenfor).

2) På sydsiden fandtes pulpiturer i to etager; det kan ikke med sikkerhed fastslås, om det øvre pulpitur blev indrettet samtidig med de to andre. Det nævnes første gang i kirkens ældste fortegnelse over udlejede stole fra 1805⁶⁵, men må være ældre. I en synsforretning fra 1865 hedder det⁶⁶, at det øvre pulpitur er farligt at benytte, fordi det hviler på træstolper og bræddeskillerum

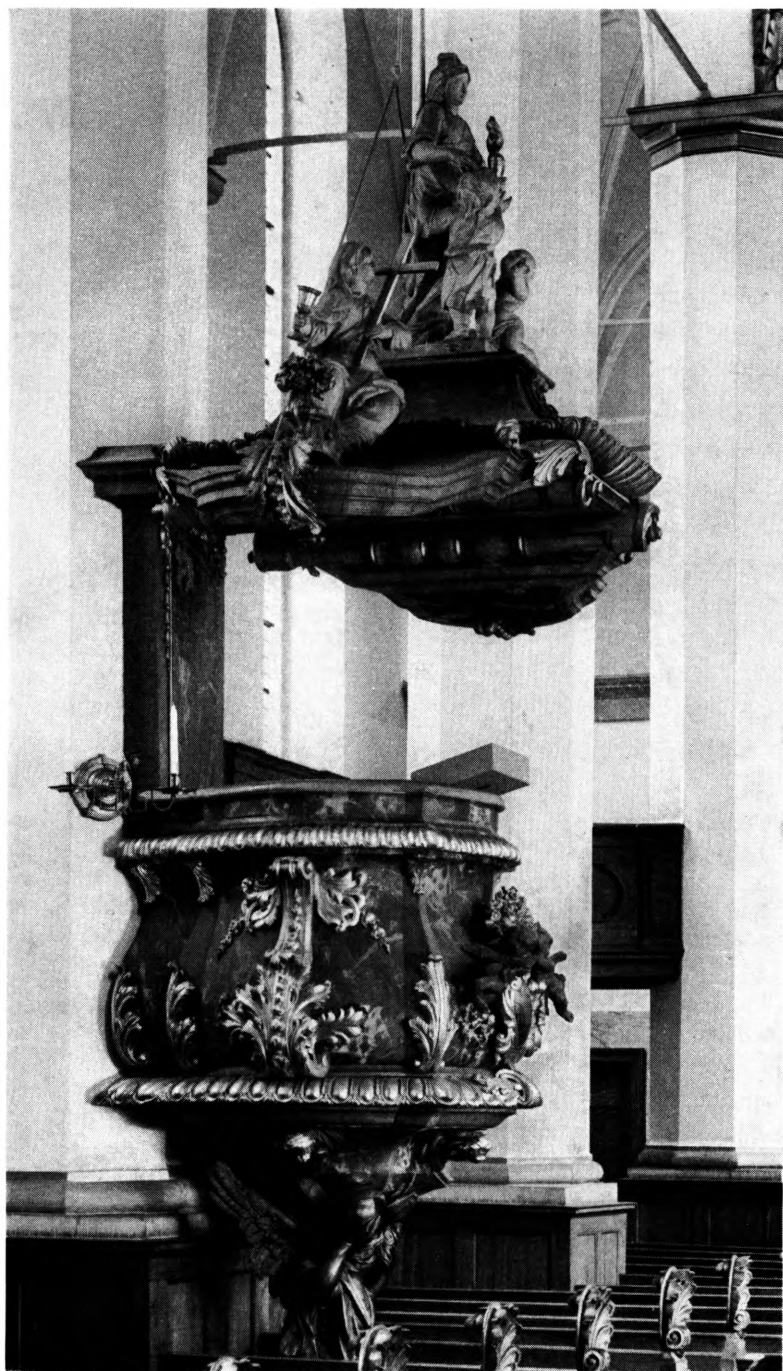

Fig. 42. Trinitatis kirke. Prædikestol 1731

L. L. 1960

L. L. 1900

Fig. 43. Trinitatis kirke. Engel fra prædikestolen.

blev bygget til dette formål. Man fulgte Weyses anvisning, og det nye »Orchester« blev derefter anlagt i stor højde — vistnok korresponderende med det nu forsvundne øvre pulpitur (ovenfor nr. 2) og ligesom de andre pulpiturer forsynet med paneleret og marmorert brystværn — på begge sider af koret over Schacks og Friis' gravkrypter med indbyrdes forbindelse og trappe bag alteret⁶⁷. De to skriftestole, som G. F. Hetsch 1835 byggede i koret (s. 285), viser endnu ved deres loftshøjde, hvor »Orchesterets« gulv var anbragt. Musiktribunen er endnu omtalt ved kirkens store reparation o. 1870, men må være taget ned kort derefter⁶⁸.

Orgelpulpitir 1731 (fig. 17 og 45 f.) er bygget over halvmåneformet grundplan med balustrade i enkelt rammeværk og med profilerede over- og underlister. Det stod ifølge overslaget af 1731 i rød-hvid marmorering⁶⁹, der senere (vistnok 1870) afløstes af egetræsmaling. I 1956 blev midtpartiet gennembrudt, da der skulle skaffes plads til et rygpositiv, og hele pulpituret blev derefter påny marmorert. Hvor orgelbalustraden møder sidepulpiturerne, er der opsat et trægitter med gennemsavede ornamenter, mulig stammende fra 1800'erne.

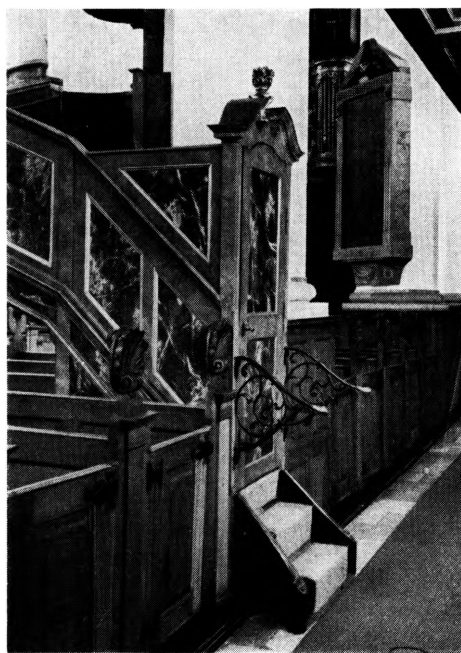
Orgel 1956 (Marensen og Son), 50 stemmer fordelt på hovedværk, brystværk,

og ikke — som de andre pulpiturer — på jernstolper. Det blev vistnok nedtaget ved kirkens istandsættelse 1869—71.

3)

kaldet »Orchester«, blev dette år indrettet i koret (ses på Walters interiørbillede fig. 26). Ved de store reformationsfester, som 31. oktober og 1. november 1817 skulle fejres i Trinitatis kirke, fordi Vor Frue som rigets hovedkirke endnu ikke var genopbygget, var der planlagt et stort musikprogram under medvirken af Det kgl. Kapel og sangere fra operaen. P. Malling, som ledede de ret omfattende arbejder ved Trinitatis kirke i denne anledning (s. 282), havde oprindelig tænkt, at musikerne og sangerne burde anbringes på et af pulpiturene. Men Weyse, der havde komponeret musikken til kantaten (tekst af Fr. Høegh-Guldberg), ønskede kapel og sangerkor anbragt ved alteret, hvor der kunne blive plads, når en særlig tribune

rygpositiv og pedal. Hovedfaçaden⁷⁰ (fig. 46), der stammer fra Daniel Lambert Kastens orgel 1731, afspejler instrumentets oprindelige opdeling i hovedværk, brystværk, overværk og pedal. Den er inddelt af tårne: yderst til pedalets piber, herimellem to spidsvinklede tårne og i midten et til hovedværkets piber, der afbrydes ved brystværkets rammelåger. Mellem disse tårne er smalle pibefelter. Såvel disse som tårnene har i hjørnerne forgyldt bladværk, og façadens vinger udgøres af svungne volutbøjler med akantus, hvorimellem gennembrudte ornamenter og festons. Hvert tårn har et topstykke, der rejser sig over façadens kraftige, profilerede gesims. Over de yderste tårne det danske og det norske rigsvåben, i midten Christian VI.s kronede spejlmonogram⁷¹ og over de spidsvinklede tårne to blomstervaser. Ligesom

L. L. 1960

Fig. 44. Trinitatis kirke. Opgang til prædikestol.

altertavle og prædikestol stod orgelfaçaden uden staffering indtil 1757⁷².

På orgelbalustraden ud for spillebordet var før 1956 (fig. 45) anbragt det kronede rigsvåben med vildmændene⁷³ flankeret af guirlander med blomster, akantusblade og luevaser. Disse ornamenter blev 1956 indarbejdet i den af Th. Havning tegnede rygpositivfaçade, og under rygpositivet anbragtes Frederik IX.s kronede monogram.

Kastens værk fra 1731, hvis disposition kendes fra kontrakten⁷⁰, havde 40 stemmer fordelt på hovedværk, brystværk, overværk og pedal. I klangopbygning var det meget lig samme mesters orgel i Holmens kirke fra 1738 (II, 110), blot blev det tredie principalkor i Trinitatis-orglet anbragt i overværket, da der ikke blev bygget rygpositiv. Foruden de 40 stemmer skulle orglet have en tremulant, en cimbelsstern, fire spærreventiler, fem vindlader og seks bælg (sidstnævnte anbragt på kirkeloftet over biblioteket).

Dette orgel blev mellem 1731 og 1870 underkastet følgende større reparationer: 1757 ved Hartvig Møller⁷⁴, 1792 ved orgelbygger Scheer⁷⁵. Fra 1826 findes et tilbud på en istandsættelse fra orgelbygger Demant på 853 rbd.⁷⁶, men det vides ikke, om reparationen fandt sted. I forbindelse med kirkens hovedrestauration 1834—35 reparerede orgelbygger Ramus instrumentet for 130 rbd.⁷⁷

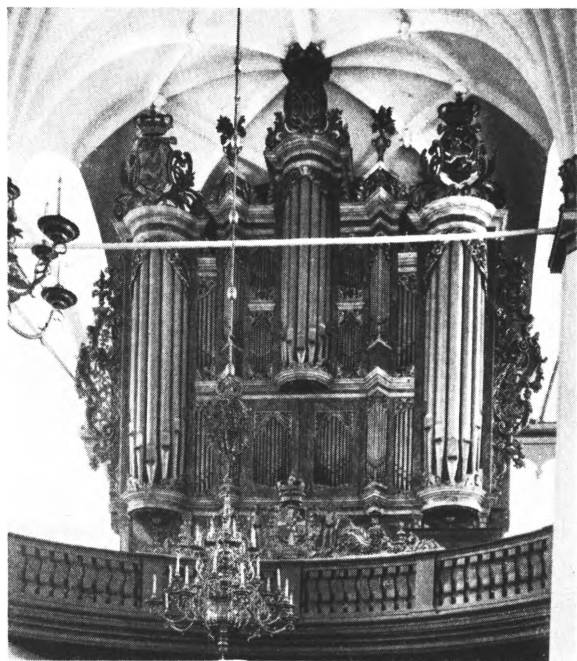

Fig. 45. Trinitatis kirke. Orgelet for sidste istandsættelse.

to pedelværker (med eet pedalklaviatur)⁸². Pedalet fik fire vindlader, første og andet manual hver to og tredje manual en. Seks kubiske bælg. Kastens façade blev stående; den blev malet og forgyldt, og façadepiberne udskiftet med 102 blinde⁸³ og 21 klingende piber. Dette orgel blev ombygget i 1915 af I. Starup, og helt kasseret i 1956.

Komponisten A. P. Berggreen virkede som organist ved Trinitatis kirke fra 1838 til sin død i 1880⁸⁴.

* *Pengetavler*. 1) 1730, af sort træ belagt med skildpaddelinér og med indlagte ornamenter af elfenben, perlemor og flerfarvet træ, 26 X 18,5 cm, 6 cm høj, rygskjoldet 19 cm højt (fig. 48). Buede, karnisformede sider; rygskjoldet har knækket gavl, der støttes af to pilastre med skildpaddefinér, mens de dorisk-toskanske kapitæler og de forkrøbbede gavllister er af sort træ; foroven tre sølvknapper. Midt på skjoldets forside, indrammet af fire små elfenbensplader er pånippet en større plade af sølv, der foroven er rundet, og som bærer et graveret billede af den opstandne frelser, siddende på graven med højre hånd løftet velsignende og holdende korset i venstre; foroven er med versaler graveret: »Soli Deo Gloria — Gud alleene Æren«; og under billedet: »Christus stoed op af Døde og frelste Guds Kircke af Nøden«. Foran rygskjoldet er afskilret et mindre rum med fast, øvre låg og foransat forskydelig plade af træ, begge sider indlagt med stjernemønstre af finér, flerfarvet træ, elfenben og perlemor. På bagsiden

I 1859 påtænkte kirken at anskaffe et nyt orgel⁷⁸, men planerne blev ikke realiseret. Kastens værk var imidlertid i en sådan forfatning, at det fra 1862 ikke kunne bruges. 1862—70 måtte kirken klare sig med et lejet positiv⁷⁹.

1870 blev på opfordring af kirkens organist, A. P. Berggreen, indhentet tilbud på et nyt orgel fra Daniel Köhne og Knud Olsen⁸⁰. Tilbudene blev gennemgået af Berggreen, hoforgelbygger Barnus og professor Hartmann; Knud Olsen blev indstillet, og der sluttedes kontrakt med ham 13. juni 1870⁸¹. Ifølge denne skulle orglet have 36 stemmer fordelt på tre manual-værker og

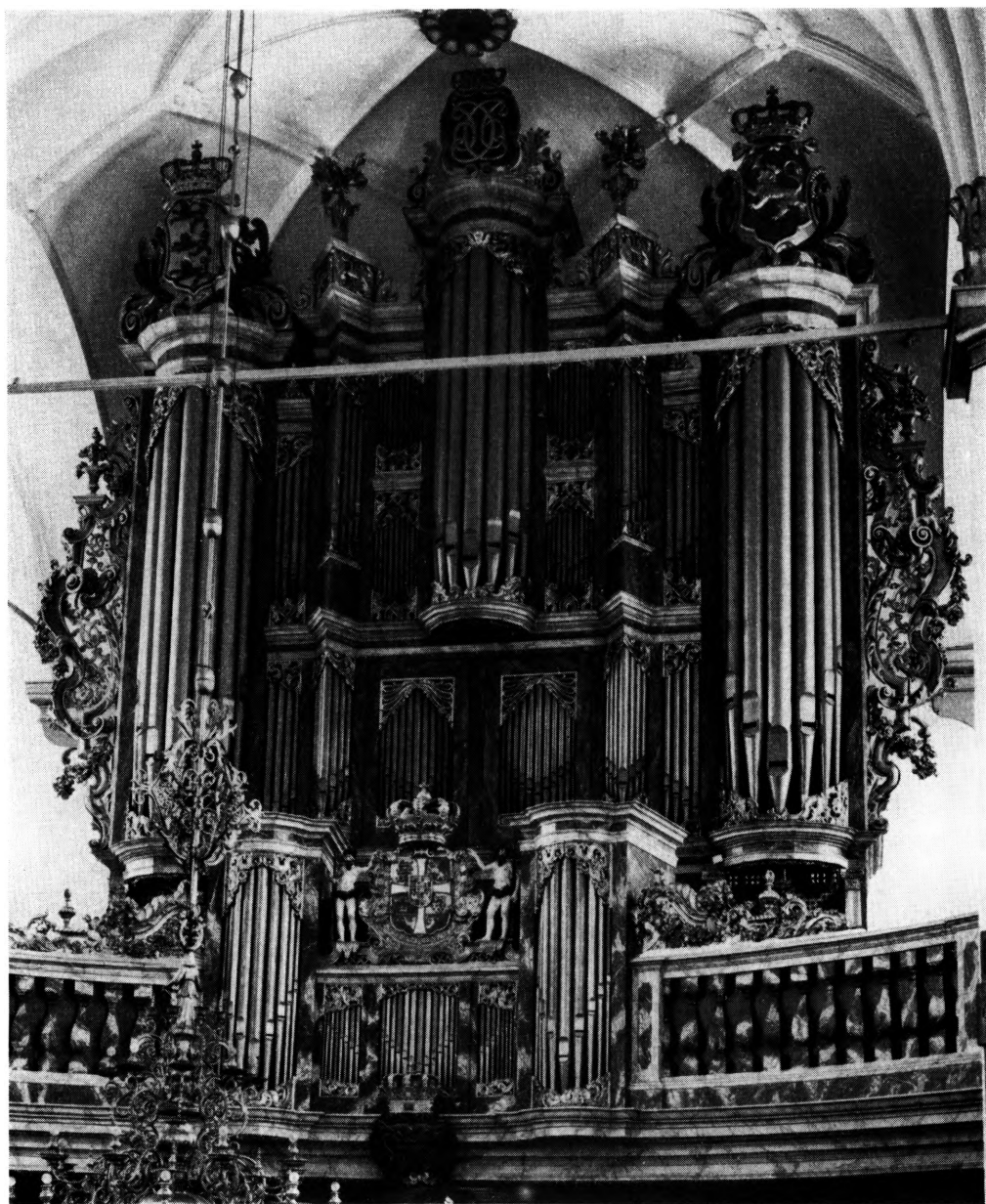

Fig. 46. Trinitatis kirke. Orgelfaçade.

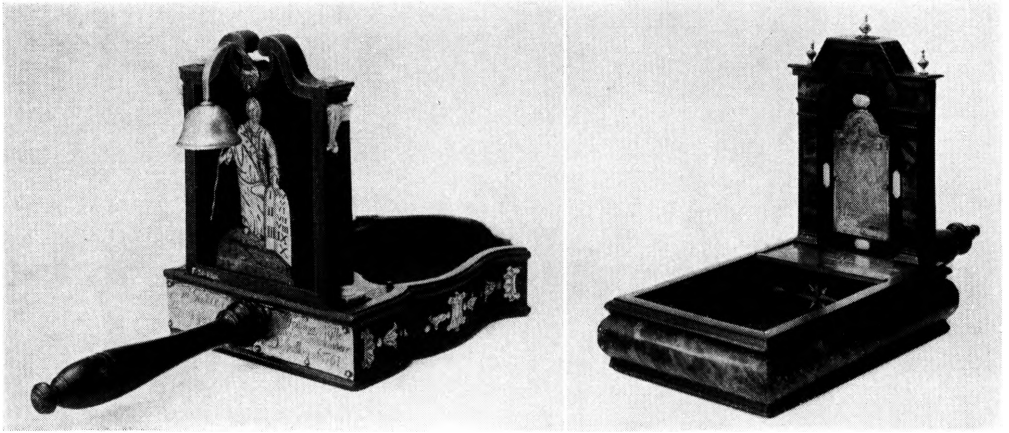
et drejet håndtag af brunligt træ. Rygskjoldets bagside, der foroven har bøjle af sølv med stor sølvbjælde (knebelen mangler), har på midten, randet af flerfarvede profilbånd, skildpaddefinér og små elfenbensplader, en større oval sølvplade med graveret gengivelse af en kalk og oblat, omgivet af skyer og englehoveder, hvorunder læses med graverede versaler: »Iesus i den Nat der hand

blev / forraad tog hand Broddet / desligeste ogsaa Kai / cken og sagde Dri / cker alle heraf«. Derunder med graveret kursiv følgende navnetræk: L L S W Aö 1730 B R A D, mulig hentydende til Lars Larsen Voldsgaard, brændevinsbrænder i Adelgade⁸⁵. — Tavlen, der synes velbevaret, er vistnok identisk med en kirketavle, der 1818 blev istandsat⁸⁶ med nye »Ibentræs Kanisser« og lister og på de manglende steder påny belagt med skildpadde og perlemor »samt en ny Sølvvase og dito Skruer....« Overførtes 1889 fra Trinitatis kirke til Nationalmuseet.

2) 1761, af sort træ med indlagte ornamenter af perlemor; 26 x 17 cm, 4,8 cm høj; rygskjoldet 6,2 cm højt. Selve tavlen, der har lodret standkant med profilister, har barokt svunget kontur. Inderst ved rygskjoldet sidder et fast låg, fortil tunget. Både standkant og låg har indlagte ornamenter af perlemor: rocailler og klokkeblomster på kanten, mens låget randes af en kæde af ruder og ovaler og i midten tillige det glorieprydede lam med korsbanneret på piedestal. Rygskjoldet er fortil bygget som en portal, flankeret af to søjler med skildpaddefinér (den ene fornyet 1909) og med baser og dorisk-toskanske kapitæler af ben, bærende en brudt, volutsvunget gavlj; af ben er tillige et par ornamentknapper over søjlerne og to volutter øverst på rygskjoldets flanker. I rummet mellem søjlerne i et oventil buet felt med profilkant er indsat et graveret billede, udført i slebet glas med underliggende tinfolie, forestillende Kristus stående i en barokkirke med tavlet gulv, arkader med gallerier og hvælvinger båret af piller med ioniske halv søjler; arkaderne og de halvrunde vinduer foroven samt hvælvingskappernes ornamenter er blanktslebne som spejlglas. På rygskjoldets bagside, over det drejede håndtag er indlagt en fremstilling af Moses på Sinai Bjerg med lovens tavler; bjerget er gengivet i grønt, Moses i elfenben, tavlerne og staven i perlemor. Nedenunder, på begge sider af håndtaget, er pånippet en sølvplade med indskrift i graveret kursiv: »Til Guds Ære og de Fattiges Nytte Givet af Trinitatis Menigheds Forstandere Tham Peders Collding den 1 May Ap 1761«. På rygskjoldet er foroven anbragt en sølvbøjle pånippet for og agter med en muslingeformet plade; i bøjlen en stor sølvbjælde uden knebel. Tavlen er 1889 overført til Nationalmuseet (fig. 47).

†*Pengetavler*. Bygningskommissionen gav 1731 meddelelse om, at kirken selv måtte anskaffe sig tavler⁸⁷. Deres antal kendes ikke, og udover de to ovenfor nævnte ved man ikke noget om dem. 1775 omtales det⁸⁸, at der ved gudstjenesterne cirkulerede følgende tavler for: kirken, aftensangspræsten, kateketen, Konventhuset, Pesthuset, Søkvæsthuset og Plejekommissionens fattige; den første og den sidste er lige omtalt, men de øvrige kendes ikke mere. — 1827 anskaffedes to nye mahognitavler med forsølvet tud og lås for skufferne⁸⁹.

Tavleombæringen ophørte fra 1. januar 1878, efter kgl. forordning af 18. december 1877⁹⁰.

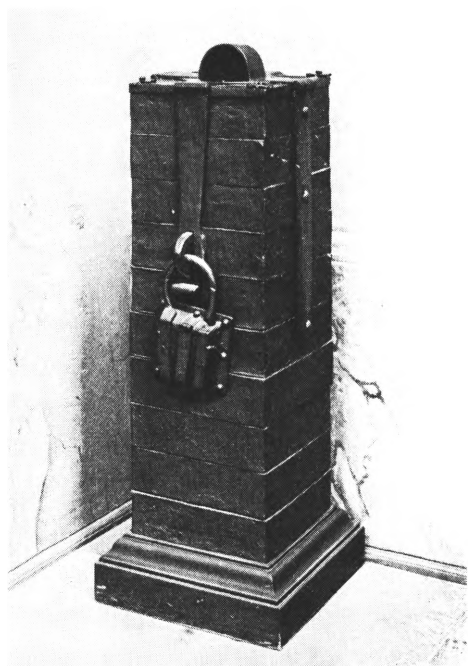
L. L. 11)61

Fig. 47-48. Trinitatis kirke. * Pengetavler. 1730 (til højre), 1761 (til venstre). I Nationalmuseet.

Pengeblokke o. 1730. I kirkens østre tværgang, ved dørene ind til de to skriftestuer, står to pengeblokke, som må stamme fra tiden umiddelbart efter branden 1728. Begge er af ganske ens opbygning: firkantet, helt jernbundet med brede, vandrette bånd uden nagler. Låget er ligeledes jernbundet, med fire hjørnerosetter, pengespalte og tre bøjler, der går halvt ned ad blokkens sider. Oprindeligt har der været to låse; nu er kun een stor taskelås bevaret. På den ene af blokkene sidder en jernske med kæde, beregnet til at stikke penge ned med, sandsynligvis fra 1815⁹¹. Blokkene må senere (vistnok 1835) være fjernet fra deres sted og stod 1926 opmagasineret i Friis' gravkælder. De er nu atter opstillet i kirken, (fig. 49).

†*Pengebøsser*. 1731 gav Bygningskommissionen kirkens akademiske værge, Hans Gram, ordre til at anskaffe tre lukkede blikbøsser til kollekt⁹².

Lysekroner. 1) 1780. Stor krone med to rækker lysearme. I nederste ring er otte større og otte mindre arme, hver arm af dobbelt C-bøjleform. Den øvre ring har otte mindre arme af samme form. Balusterformet skaft med prydarmer, der løber ud i zirater, skiftevis med klokkeblomster og knoppede spyd. Den svære kugle, der forneden har pæreformet dup, bærer indskrift med graveret kursiv: »Borger og Herberger her i Kiøbenhavn / Iohann Larsen Seifert / haver skienket og givet denne / Lyse-Krone / Anno 1780 til Guds Huuses Ziir og Prydelse og til Erkiendtlighed / for Guds faderlige Forsyn over ham siden Aaret 1742 da han som et fattigt fader- og moderløs / Barn stod paa dette Kirkegulv til Confirmation til sammes Vedligeholdelse med Lys og / aarlig Reengiørelse haver han til denne kirke efter sin Død testamenteret / Et tusende Rigsdaler«. Over den bøjleformede bærerling et firedobbelt ornament af smedejern, forgyldt og gennembrudt arbejde med spiraler udgående fra fligede akanusbægre. I midtskibets sidste fag før østre tværgang. Ifølge Johan Seiferts

L. I., 1960

Fig. 49. Trinitatis kirke. Pengeblok o. 1730.

der bæreringen som topfigur har Salvator Mundi med sejrspanen, bærer på kuglen indskrift med graverede versaler: »Denne Lyse Krone er skienket til Trinitatis Kirke af Borger og Tobaksspindermester Rasmus Iørgensen og Hustrue Anne Pouls Daatter Den 5 December Anno 1790«. Kuglen ender forneden i profileret dup. Over bæreringen et gennembrudt, forgyldt smedejernsornament som ved den foregående krone, men lidt enklere. Kronen hænger nu i midtskibets tredje fag regnet fra vest, tæt ved prædikestolen. Der hang den utvivlsomt også oprindeligt (fig. 26); men ligesom Seiferts krone blev den 1870 flyttet til et af sidefagene i østre tværgang. På ældre fotografier fra slutningen af 1800'erne ses midtskibet derfor uden kroner, kun oplyst af gaslamper på stolestaderne. 0.1909 er den flyttet tilbage til det sted, hvor den først var ophængt. Samtidig kom der *fire nye lysekroner*, alle med elektrisk lys, to i midtskibet, to i østre tværgang.

†*Lysekrone*. 1819 nævnes den nye lysekrone ved alteret⁹³. Den blev repareret 1825 (men ses ikke på stikket fig. 26) og er mulig identisk med en krone, som i regnskaberne for 1832 og 33 går under det mærkelige navn »Luftballonen«.

†*Lysearme*. 1818 anskaffede kirken 12 nye »lamper«. Ved istandsættelsen 1835 blev der anbragt 22 messinglamper på pulpiturene⁹⁴. De er mulig identiske med en del af de lysearme, der nu er anbragt på ydervæggene i begge kirkens pulpiture. Ved installeringen af gas i kirken 1871 sættes der kandelabre

epitafium (s. 366) hang kronen oprindeligt i den østre tværgangs midtfag, og dér findes den også afbildet på stikket fra 1826 (fig. 26). Efter restaurationen 1870 flyttedes den ud til den ene af samme tværgangs sidefag og forblev her, til kirken 1909 fik elektrisk belysning. Derefter ophængtes den på sin nuværende plads (fig. 50).

2) 1790, af opbygning omtrent som foregående, men en smule mindre. I nederste ring har de otte større og otte mindre lysearme brudt C-bøjleform, krydset af små pryddarme med pæreformede knopper, der rejser sig lodret over en skål af fligede bægerblade. Den øvre ring har, anbragt på balusterskaffet, otte S-formede bøjler med lysearme og otte mellemfaldende pryddarme med

knoppede spyd. Kronen, der øverst un-

på korsranken (nu atter fjernet) og på gravgitrene på begge sider af koret et par store jernstativer til lys, fjernet 1949⁹⁵.

Malerier. 1) 1738, forestillende Kristi dåb, signeret Andreas Pedersen Bränniche 1738, i enkel guldramme. Der findes ingen efterretninger om, hvorledes billedet er kommet til Trinitatis kirke.

I et malerregnskab fra 1871 er omtalt forgyldning af rammen om et billede ved døbefonten; det kan efter al sandsynlighed være dette, så meget mere som stikket fra 1826 (fig. 26) viser et billede i forgyldt ramme på skibets nordøstre pille, netop der, hvor fonten tidligere var anbragt. Nu i korgangen syd for alteret.

2) Fra begyndelsen af 1700'erne, forestillende Korsfæstelsen, rimeligvis kopi efter Heinrich Krocks ældste altertavle fra 1728 i Vartov kirke; i forgyldt empireramme, i hvis topstykke der er en gengivelse af marterredskaberne, flankeret af luevaser. I søndre korgang.

3) 1873, Velsignelsen, signeret A. Dorph, i samtidig ramme. Ifølge indskrift på rammen er billedet skænket 1873 af fru B. Deichmann, f. Gyldendal. Det er anbragt på søndre skriftestols nordvæg ud mod koret og har således indtil 1956 dannet baggrund for kirkens gamle marmorfont.

Standur 1757, stafferet, forgyldt og marmoreret; skænket nævnte år af brygger Lars Gries' legat, udført af urmager Peter Michael Abel. Uret står — og har altid stået — på pillen over for prædikestolen, hvilende på en jernstøtte. Over buet underbaldakin er der et karnissvunget postament, og derover den opad svagt tilspidsede kasse. De tre urskiver sidder i lysninger, der oventil har svungne gavle, kronet med rocaille-kartoucher. Det lavthvælvende tag hæver sig bag en lille balustrade med gennembrudte ovaler og krones foroven af Salvator Mundi med den udfoldede sejrsfane. Alle hjørner er alfasede og pro-

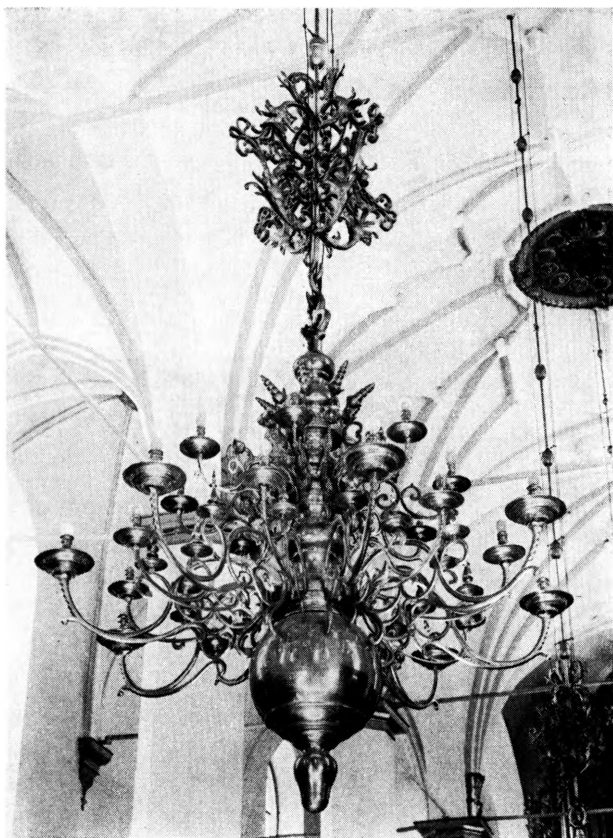

Fig. 50. Trinitatis kirke. Lysekrone 1780. ^{10R}

filerede; felterne er kantet med lister og belagt med små rocaille-ornamenter. Fire frit udarbejdede putti, en af dem med en le, står i gavlhjørnerne over urskiverne. Alle træflader er marmoreret, alle ornament og lister forgyldt, idet stafferingen er genopfrisket 1835 og 1871⁹⁶ (fig. 16).

Tårn 1731, udført af urmager Peter Mathiesen, som 27. juni 1730 underskrev en kontrakt derom. 17. maj 1731 meddelte Bygningskommissionen, at rytterspiret på Trinitatis kirke nu var færdigt, og at man således turde forvente, at urværket snarest kunne opsættes. Dette må også være sket, eftersom Peter Mathiesen i juni 1731 fik udbetalt sidste termin på tårnuret. Om urets videre skæbne er der kun få meddelelser. 1841 skrev den akademiske værge til Konsistorium, at uret var i stykker og ikke havde været i funktion i adskillige år. Det kom mulig heller ikke i gang igen. Nu står det ubrugt i en kasse på kirkeloftet⁹⁷. Det velbevarede og smukt udførte værk, som endnu har sin hagegang i behold, synes aldrig at have haft urskiver, men har angivet tiden ved kvarter- og timeslag. På bagsiden af en af de lodrette rammestænger ses to utydelige stempelafttryk. Den ene af de vandrette rammestænger foroven har indhugget indskrift: Peter Mathiesen Copenhagen 1731 og på bagsiden et spejlmonogram, sandsynligvis PMS for Peter Mathiesen. Urværket har haft sin plads på første afsats af trappen op til rytterspiret, hvor den trapezformede kasse til det endnu bevarede pendul er anbragt.

Klokker 1937. I rytterspiret hænger to klokker, støbt 1937 i 300-året for kirkens grundstens nedlæggelse.

†*Klokker* 1731. Klokkestøberen Henrik Tessins kontrakt vedrørende tre klokker til Trinitatis kirke er dateret 17. feb. 1730. H. T. skulle selv betale smeden, tømmermanden og remmesnideren, samt holde kirken fri for al udgift. Klokkerne skulle være færdige inden 1. juli 1730, »...da med enhver af dem skal giøres prøfveringning, 24 timer i tre dage, hver dag i otte timer«; der var tale om den store, den mellemste og den lille klokke. Trods kontraktens ord synes klokkerne først at være færdige 1731, da Bygningskommissionen i marts nævnte år gav Tessin ordre til at lade klokkerne ophænge. — En af klokkerne blev omstøbt 1799; den store klokke blev repareret 1818, da der blev betalt 100 rbd. for at tage den ned »og vende til en anden kant og afskære den sprukne ridse med en buesav, 11 tommer op i klokken, saa at den uden fare kan bruges«. 1858 var hele to af klokkerne ubrugelige og blev derfor solgt, hvorefter en ny indkøbtes hos Gamst Lund. Ved kirkens reparation 1871 var der således kun een klokke tilbage af Tessins fra 1731, og nu blev både denne og den nyanskaffede fra 1858 kasseret og erstattet med to nye fra Anker Heegaard i Frederiksværk⁹⁸. Disse omstøbtes i Frederiksværk 1885—85 og afløstes 1937 af de nuværende.

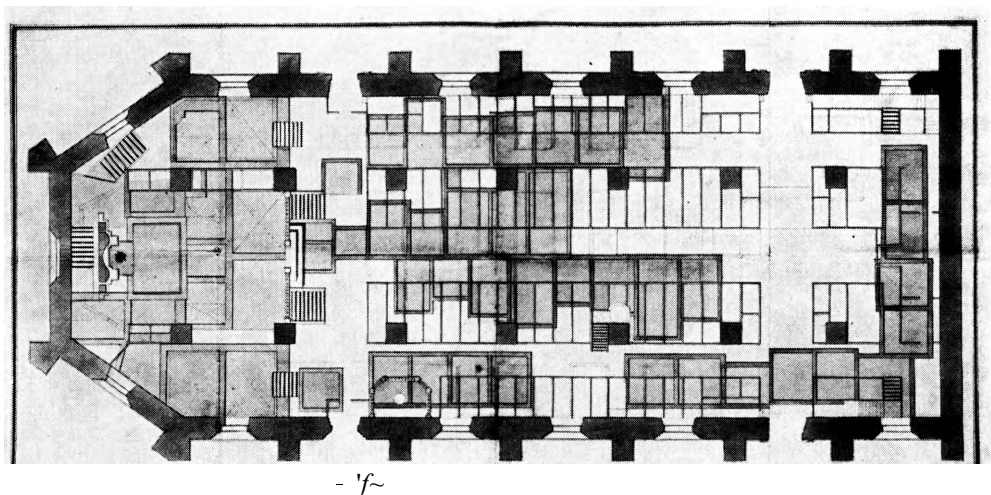

Fig. 51. Trinitatis kirke. Gravplan o. 1740, med indtegnet stoleværk, alter og font. LA.

GRAVMINDER

Efter kirkens indvielse overdrog Konsistorium til kongens bygmester Albertus Mathiesen at udarbejde en gravplan for begravelser under kirkens gulv. Arkitektens forslag indkom 27. september 1656 og blev derefter sendt rundt til professorerne; endelig godkendt blev det ved Konsistoriums møde 6. november samme år¹. Af forslaget, der kun kendes i referat, fremgår det, at der på det tidspunkt hverken var krypter eller murede grave i kirken; de ville blive indrettet, efterhånden som der var behov derfor. Albertus Mathiesens plan gik derfor ud på at afstikke, hvormange krypter der kunne indrettes under det hævede korgulv, og at inddele det øvrige kirkegulv i samlede enheder, hvori der med tiden kunne indrettes gravsteder, dels murede, dels muldbegravelser. Når referatet af forslaget sammenholdes med listerne i kirkens gravbøger og med en gravplan (fig. 51), der stammer fra tiden o. 1740, og som findes i kirkens arkivalier, kan man skimte hovedtrækkene i planen.

I koret skulle der mellem professorernes stole indrettes fire dobbelte begravelser, der med tiden kunne mures og hvælves, til en pris af 200 rdl. for hver enkelt gravplads. De betegnedes på 1656-planen med Litra A og omfatter på den moderne gravplan (fig. 52-53) formodentlig numrene 2 og 3. Næste gruppe, Litra B, omfattede begravelser »under alterfoeden« og er mulig de senere murede krypter 7 og 12, de dyreste i koret, idet prisen var 300 rdl. for en enkelt gravplads. »Om Litra C blev besluttet«, hedder det i Acta consistorii, »at dersom nogen af disse dobbelte steder blev muret, da derfor at give 200 rdl., hvis

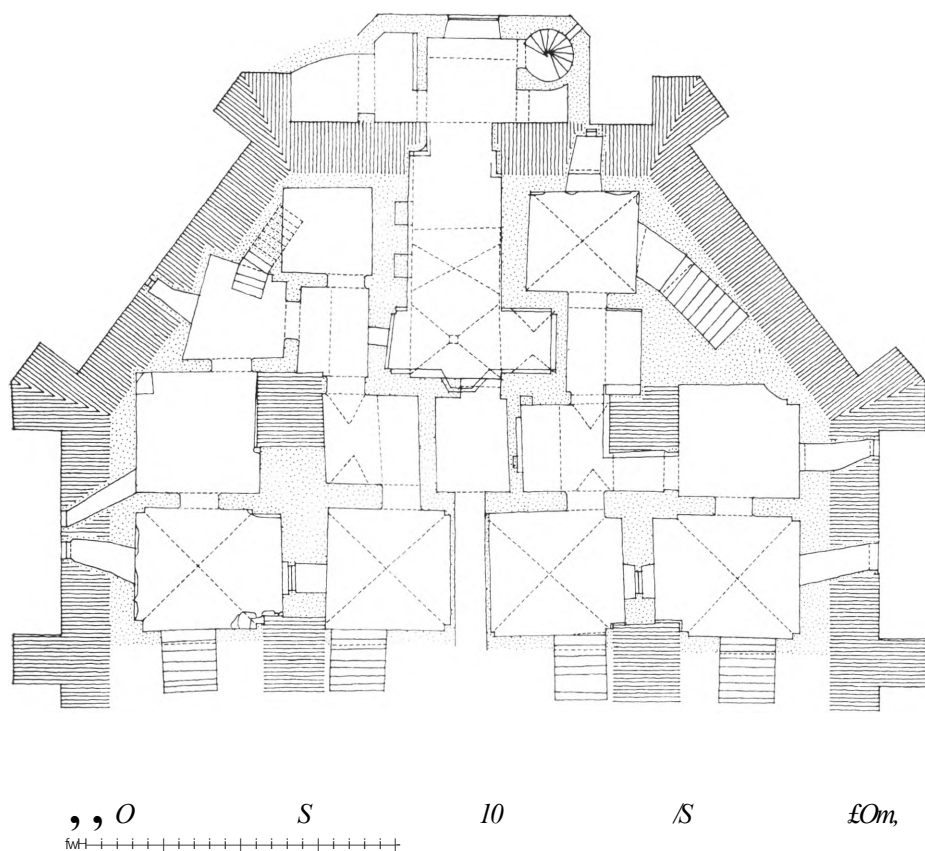

Fig. 52. Trinitatis kirke. Korets gravplan 1:200. Målt 1961 af Holger Schmidt.

ikke 150 rdl.«, et af de mange vidnesbyrd om krypternes stykkevise tilblivelse. Disse grave under gruppe C skulle efter beskrivelsen ligge »ved siden af alterfoden« og kan således formodentlig være numrene 6, 8, 11 og 13. Litra D og E siges begge at være bag koret. Man kan da gætte på, at gravene under Litra D, der skulle sælges til 100 rdl. pr. grav, omfattede numrene 1, 4, 5 og 9, mens Litra E, der falbødes til en pris af 100 slettedaler for hver, da måtte dække resten, nemlig 10, 14 og 15. Dog er forholdene her lidt usikre efter indrettelsen af varmekælderen 1870, og heller ikke gravplanen fra 1740 er helt tydelig på dette punkt.

Den første gravkrypt, der murede i koret, var Diderich Fuirens, købt 1656, muret 1657 (nr. 6). I rækkefølge blev det derefter: Gersdorffs og Krags grave (nr. 3 og 15), begge erhvervet 1658; Hans Mathiesen Mikkelsbørgs krypt (nr. 14) 1663; Schacks (nr. 2) og Brochmands (nr. 7), begge 1664; Friis' (nr. 4) 1666; Jørgen Elers' (nr. 13) 1667; von Stöckens (nr. 9) og Hans Leths (nr. 5), begge købt 1674; Körbitz' (nr. 1) 1675; Claus Sohns grav (nr. 10) 1676; Jørgen Eiler-

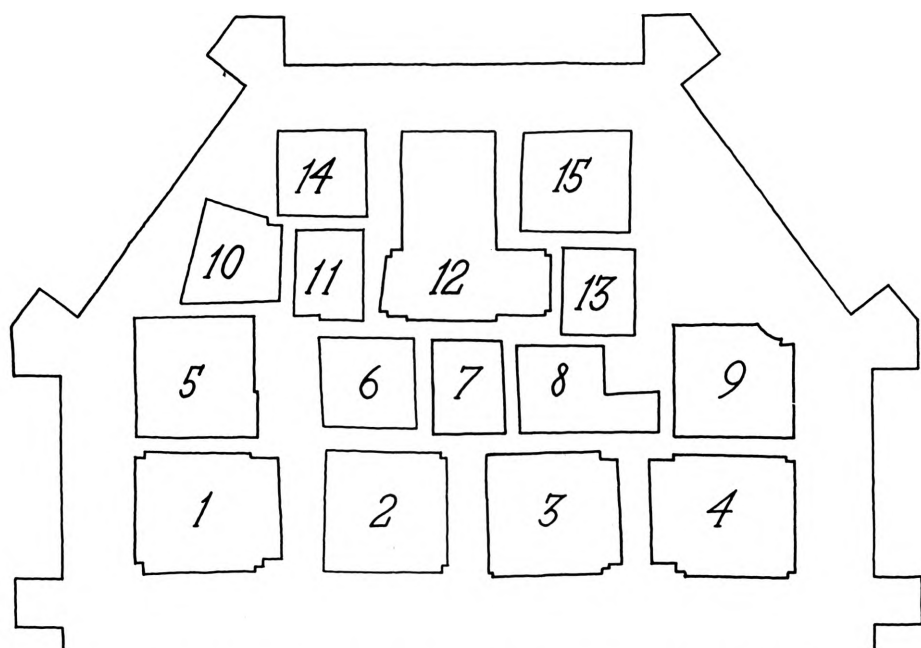

Fig. 53. Trinitatis kirke. Skematisk og nummereret gravplan over koret. Ved Holger Schmidt.

sens (nr. 11) 1679; kgl. bygmester Lambert van Havens (nr. 8) 1681; og Bolle Luxdorphs gravkrypt (nr. 12) 1686.

Albertus Mathiesen selv fik 1657 bevilget gravsted til nedsat pris, »anseende den umage, han havde med at disponere gravstederne i samme kirke«²; den lå i Litra H, i midtskibet under orgelet, efter gravbogens oplysning³ den næstsidste grav ved opgangen fra kirken til Rundetårn, under kvindestolene på nordsiden.

Gravkrypterne i koret beherskes overvejende af den ældre enevældes førende, fornemme slægter som Schack, Gersdorff, Friis, Körbitz, von Stöcken osv., dog med enkelte universitetsfolk og borgerlige imellem. Ligesom tilfældet var i Vor Frue og S. Nicolai kirker, tænkte man sig også her i Trinitatis kirke at fylde korrummet med store og pragtfulde epitafier, endda efter en vel tilrettelagt plan. Det antydes allerede 1675⁴, at Friis' og Körbitz' epitafier skulle korrespondere og have ensartet opbygning; de lå begge i korgangen, det ene mod syd, det andet mod nord over nedgangen til selve krypterne, og de to ensdannede monumenter stod således som slutpunkter for det lange blik gennem kirkens søndre og nordre sideskib. Det var endvidere tidligt bestemt, at Schacks store monument skulle stå der, hvor det endnu findes, i korets nordside, ligesom kirkens patroner gerne havde set, at Gerdorffernes aldrig udførte epitafium skulle stå som pendant til Schacks ved korets sydside; Konsistorium henvendte sig således 1682 til rigsdrostens arvinger om at forfærdige epitafiet »paa

det, koret kunde skikkelig vorde indelukt⁵, men altså uden resultat. Om denne ganske storstilede plan ligesom gravplanen fra 1656 kan føres tilbage til Albertus Mathiesen, ved man ikke. Han var død, længe før man begyndte at realisere planen, og helt fuldført blev den aldrig.

På lignende måde, som tilfældet var i koret, var det øvrige kirkegulv delt i større enheder fra Litra F til H. En del af disse grave er murede, en del er muldbegravelser. I midtskibet må nogle af disse grave være forstyrret i 1800'rne, da man indlagde varmeledninger, men i vort århundrede synes de ikke at have været rørt, og der vides for nærværende grumme lidt om deres tilstand og indhold af gravminder. — Ad arkivalisk vej³ kan det bestemmes, at en stor muret grav i kirkens midtskib, mod syd under mandsstolene tilhørte professor Jens Jensen Bircherod (d. 1686). På modsat side under kvindestolene hvilede i den første murede grav regnet fra tværgangen, kirkens første sognepræst Jens Justesen (d. 1684), mens den anden sognepræst, magister Albert With, havde grav på sydsiden som nabo til Bircherod. I Albert Withs grav, der endnu fremtræder muret med en lav tøndehvælving synlig under stolenes plankegulv, blev hans datter, bispinde Helene Cathrine Thura, nedsat 1760. Året før, den 13. september 1759, var hendes berømte søn, arkitekten Laurids de Thurah, blevet bisat her som den tredje kongelige bygmester i Trinitatis kirke. Endvidere blev i midtgangens nordside nedsat to af kirkens velgørere, bryggerne Jacob Løvberg (d. 1721, se s. 292) og Jens Larsen Griis (d. 1757, se s. 302), i henholdsvis grav nr. 2 og 3 efter Jens Justesen. En fuldstændig inventarisering af begravelserne under kirkegulvet vil først kunne gives engang i fremtiden, når alle gulvfliser bliver optaget.

Ved omfattende undersøgelser og restaureringsarbejder 1926—27 blev krypterne under koret åbnet, istandsat og gjort tilgængelige. En indgående registrering og beskrivelse, som Nationalmuseet dengang foretog, er i dag den bedste kilde til vor viden om disse begravelser⁶.

To af de oprindelige gravkrypter var da i forvejen rømmet, idet man 1870 havde indrettet fyrekælder i Luxdorpha og Erasmus Hansen Brochmands begravelse, nr. 12 og 7 på fig. 53. Kisterne herfra var enten gravet ned eller overført til andre krypter. Disse to fyrrum ligger i korets akse og deler de eksisterende gravkældre i to grupper, en nordre og en søndre, der er uden indbyrdes forbindelse, mens der inden for hver af grupperne siden 1927 har været etableret direkte forbindelse mellem de enkelte rum. Adgangen til den søndre gruppe sker nu ad den gamle, murede trappe til Erik Krags krypt nr. 15; til den nordre gruppe blev der muret en ny kældertrappe, der munder ud i Claus Sohns krypt nr. 10.

Fra begyndelsen havde hver krypt sin egen adgang. Der var således murede trapper ned til Krags og Luxdorpha kældre bag alteret og til de fire vestlige

krypter nr. 1—4 fra gulvet i østre tværgang. Til de øvrige kældre kom man gennem lemme i korgulvet, hvorfra kisterne måtte hejses ned; man ser rester af lemmene overalt, når man står dernede, mens korets fliser ovenfra har udslettet alle spor. De enkelte krypter fremtræder nu med teglstensgulv, hvidtede vægge og lofter og nymurede, fladbuede åbninger til naborummene. — Ved restaureringen fjernede man en række af de kister, som enten havde ringe historisk interesse, eller som var yderlig slet bevaret, og kunne derefter opstille de resterende kister mere overskueligt, end tilfældet havde været i de tidligere så tætpakkede krypter; i de fleste rum står kun en enkelt række kister på gulvet; i Friis' krypt er der to lag, hvor det øvre hviler på bærestænger indfattet i de originale bomhuller, der ved kryptens anlæg er muret til dette formål. Af nordsidens begravelser bevarede man kister fra Körbitz' og Schacks gravkældre, mens flertallet af kisterne i de øvrige rum (på nær Hans Grams, se s. 362) blev rømmet ud og gravet ned. På sydsiden for man frem med mere lempe; her var det væsentlig kister fra van Havens krypt og en del Luxdoph-kister i Krag's krypt, der måtte holde for ved udrensningen, mens kisterne fra de øvrige kældre bevaredes næsten fuldtalligt. — Før udrensningen fjernede man en del kisteplader og -beslag fra de kister, der skulle rømmes ud, og hængte dem op rundt omkring i krypterne. Både disse løse inventargenstande og kisterne, såvel de endnu eksisterende som de udrangerede, vil blive omtalt i det følgende under den gravkrypt, som de oprindeligt har tilhørt, ikke efter deres nuværende placering.

BEGRAVELSER I KORET

Körbitz' gravkrypt, nr. 1 på gravplanen fig. 53, ligger nordligst i den forreste række af gravkældre under koret. Skødet oplæstes på Konsistorium den 14. april 1676, hvor man besluttede, at rigsmarskal Körbitz skulle have overladt et begravelsessted til en værdi af 700 rdr. mod at betale blot 400 rdr. og »... at hans Excellenz paa egen bekostning lader Pladsen opfylde og Trappen til Opfyldningen (dvs. udgravningen) forfærdige, udi lige Proportion med den, som nu er til Koret, uden Kirkens videre bekostning«⁷. Ved sin død samme år efterlod Körbitz et legat på 600 rdr. til vedligeholdelse af hans gravkælder, epitafium, fanestænger og jerngitter⁸.

Gravkrypten er krydshvælvet og har gammelt teglstensgulv. Af den trappe, ad hvilken man oprindeligt har haft adgang, ses nu kun de nederste trin gennem en fladbuget døråbning nordligst i kælderens vestvæg. Dens senere blændede udmunding, der sandsynligvis endnu kunne ses oppe i kirken i 1835, havde sin plads mellem muren og den nordre pille i østre tværgang. I kælderens nordmur er der en lang skakt med et rektangulært lufthul ud til Landemærket; overfor denne sidder i sydmuren et rektangulært vindue med smedjernsgitter

ind til Schacks gravkammer. Nyere (1926) er den døråbning, som er brudt i østmuren, og som gennem Leths gravkrypt danner den nuværende adgang til kælderens (fig. 54).

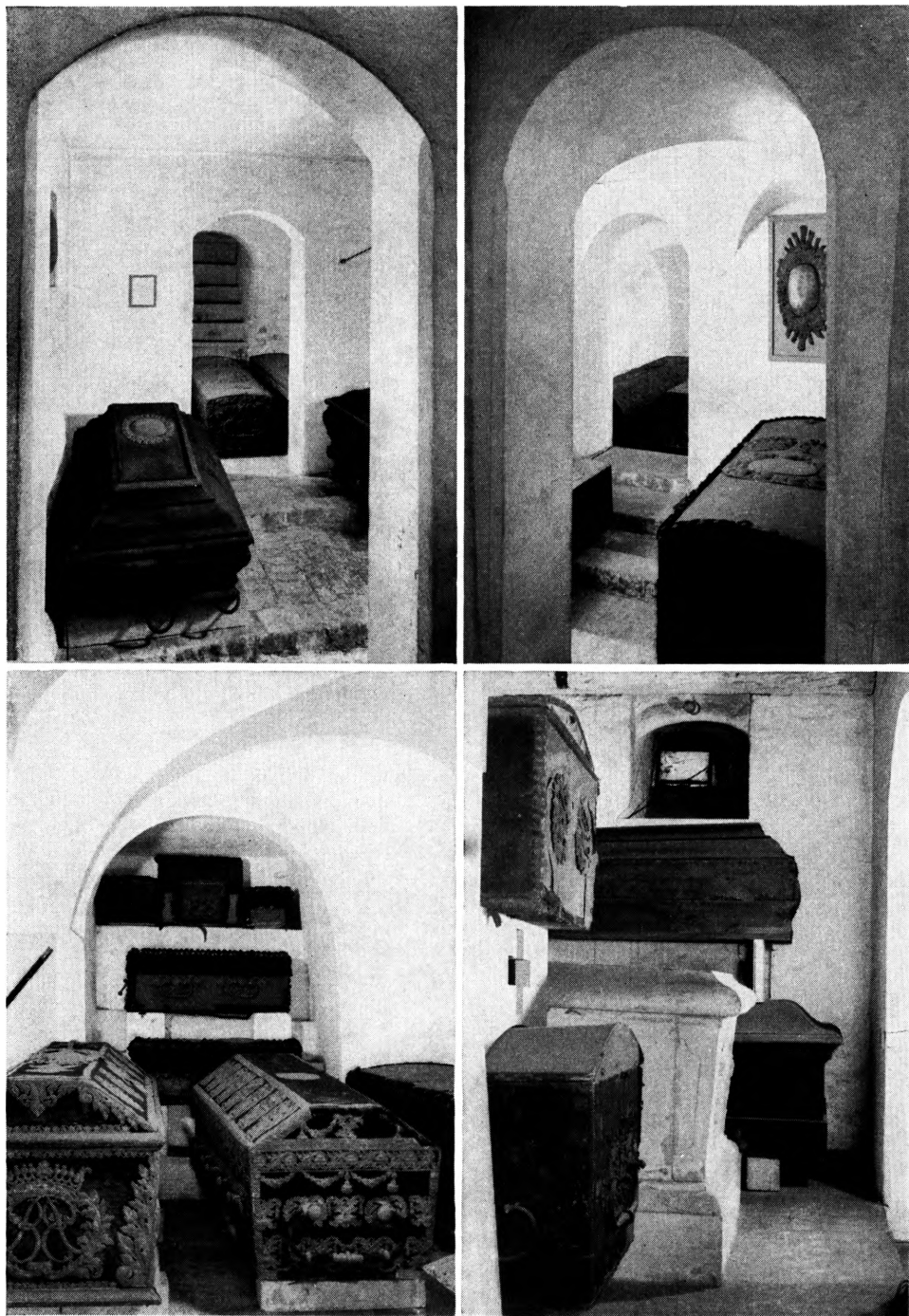
Da jødeforfølgelserne satte ind under besættelsen, var det i Körbitz' gravkælder, man skjulte Synagogens Thoraruller.

†*Epitafium* 1676 for Johannes Christophorus Körbitz, ridder af Elefanten, rigsråd, rigsmarskal etc., med latinsk inskription, var opsat over nedgangstrappen ved tværgangen mellem muren og pillen. Ved branden 1728 led det så stor skade, at man frygtede, det ville falde omkuld, hvorfor det blev taget ned af stenhuggerne Joseph Lutz og Didrich Gercken⁹.

Jerngitter o. 1680 dækkede oprindelig nedgangen til krypten fra østre tværgang. Det har i midten en stor, rundbuet dør med to fløje, oprindelig anbragt foran nedgangen til krypten, flankeret af lavere gitterværk i sortmalet smedjærnsarbejde med spiralmønstre. I dørfløjene forgyldte, indrammede spejlmonogrammer med J C K for Johan Christoffer von Körbitz. Gitret er opbygget på samme måde som det tilsvarende fra Friisernes gravkrypt (s. 341), ligesom dette i Caspar Finckes stil; der er også ligheder med gitret ved Schacks epitafium, og det er sandsynligvis gjort af den samme mester, der udførte de to andre, Jochim Heims fra Kiel. Det flyttedes fra sin oprindelige plads i 1835, da man byggede skriftestolen over den nordre koromgang over Körbitzernes krypt, og blev opstillet på sit nuværende sted mellem nordre skriftestols østvæg og alteret.

Kister. Af de ti kister, der i tidens løb er blevet nedsat i krypten, findes der i kirken syv bevaret, fire i selve Körbitz-kælderens og tre, som ved omordningen fordeltes i andre krypter: 1) 1650. Den første datter af råds- og hofmarskal Iohan Christoff von Körbitz og Christinæ Lvtzow, d. 1650 på Hellerup den 9. juli kl. 3 (kistepladens ordlyd). Rektangulær spædbarnekiste, 64x36 cm, højden 33 cm, med glatte sider og svagt buet låg. På låget har siddet et nu forsvundet kors, derunder en rektangulær *kisteplade* af messing, 22 x 32 cm, med graveret, tysk versalindskrift; over indskriften er graveret Körbitz' og Lvtzows våbner på hver side af et Jesus-monogram, nederst er graveret et dødingehoved på krydslagte knogler. Kisten, som ikke er nævnt i nogen gravliste, er hensat i Eilersens kælder, gravplan nr. 11 (fig. 63).

2) 1676. Iohan Christof von Lützelburg til Zscekewitz, af slægterne Lützelburg og Körbitz, kammerjunker hos prins Georg; f. i Dresden 1648 den 19. marts, d. 1676 den 18. december (efter indskrift på kistepladen). Rektangulær, læderbetrukken kiste med beslag af jernblik, 190x72 cm, højden 57 cm, lige sider og svagt buet låg; otte bærehanke i store beslag med blomster og akantus. Kisten har langs alle kanter brede, gennembrudte akantusborter. Låget er bl.a. smykket med en stor tulipan i hvert hjørne og en oval *kisteplade* af

L. L. 1960

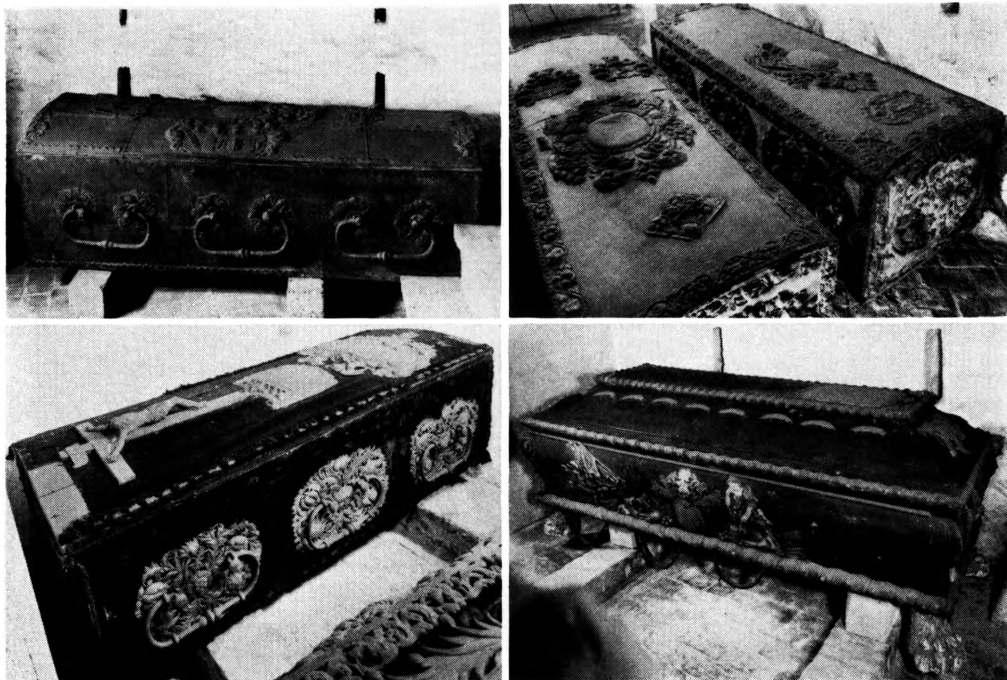
Fig. 54-57. Trinitatis kirke. Korets gravkældre. Fig. 54. Leths krypt med blik ind i Körbitz', øverst til venstre. Fig. 55. Fuirens og en del af Schacks krypt, øverst til højre. Fig. 56. Bielke-Gersdorffs krypt, nederst til venstre. Fig. 57. von Stöckens krypt, nederst til højre.

tin, 28x23 cm, med graveret, tysk versalindskrift; kun halvdelen af rammen — en engel omgivet af frugtranker og akantus — sidder endnu tilbage. Over lågets hovedende ses spor efter nu forsvundne ornamenter, formentlig våbner. Kisten står ved nordmuren i Körbitz' kælder (fig. 59).

3) 1679. Moritz Fridrich von Körbitz, »Pfaltz Nevburgischer Gewesener Fendrich«. F. □ 16D i □, ældste son af sachsisk-nauenburgsk kammerjunker, stiftshauptmand og »Ober Steyer Ein Nehmer« Caspar Kühne Rudolph von Körbitz og Anne Marie von Ltitzelburg; kom 21. december 1678 til København for at følge sine forfædres fodspor og fortsætte sin påbegyndte krigsprofession, indtil »Am 26 January Ao 1679 un uermuthlich getahnen harten Fail vnd zu geschlagen Schlag uorhindert worden«, d. næste morgen mellem kl. 5 og 6 (refereret efter kistepladens ordlyd). Rektangulær, læderbetrukken kiste, 206 x72 cm, højden 56 cm, som i hele sit udseende er meget lig nr. 2. På låget en oval *kisteplade* af kobber, 28x24 cm, i ramme af jernblik hvor engle omgivet af frugtklynger og akantus liankerer den graverede, tyske versalindskrift. Under kistepladen ligger et ejendommeligt lille ornament, formentlig dannet af resterne af kantborterne, sat sammen i en rude, i hvis midte er anbragt to støbte, krydslagte knogler. Over kistepladen to våbner, Körbitz' og Ltitzelburgs (?). Kisten står i Körbitz' kælder ved siden af nr. 2 (fig. 59 og 68).

4) 1682. Johann Christopher von Körbitz til Hellerup, ridder, gehejme-, etats-, justits- og krigsråd, rigsmarskal, stiftsbefalingsmand over Siælends stift og amtmand over Kiöbenhavns og Roeskilde amter; f. 1612 den 13. august i Dresden, tjente gennem 49 år tre konger, d. 1682 den 20. august, 70 år og syv dage gammel (refereret efter indskrift på kistepladen). Rektangulær, metalbeklædt kiste (fig. 70), 211 x74 cm, højden 68 cm, lige sider og tresidet låg med faldende højde mod fodenden. Kisten er overalt smykket med påsatte ornamenter af blik, som undertiden bærer spor af forgyldning. Otte bærehåndtag med store blomsterbeslag, der på langsiderne forbindes af snore med kvaster. På hver af lågets skråsider er påsat otte anevåbner flankeret af basunblæsende engle. Oven på låget ligger en skjoldformet *kisteplade*, 61x34 cm, med dansk kursivindskrift i forgyldt ramme, formet som draperier, kronet af basunblæsende engle. Over kistepladen et stort krucifiks, hvis Kristusfigur nu mangler, men som endnu har bevaret INRI-pladen. På fodendens gavl et kronet spejlmonogram. På hovedendens to svævende engle, som holder et forgyldt våben, hvorover et forgyldt skriftbånd: Iohan Christo[f] von Körbitz. På kistelåget er anbragt en marskalstav, og på væggen over kisten hænger en sabel. Kisten står syd for de to ovennævnte i Körbitz' gravkrypt.

5) 1693. Christina Ltizow, f. 1615 den 15. november i Plauge i Mecklenburg, g. 1. gang med Christian IV.s rigsråd Knud Ulfeld, g. 2. gang med Johan Christof von Körbitz (nr. 4), d. 1693 den 16. oktober i København (efter kistepla-

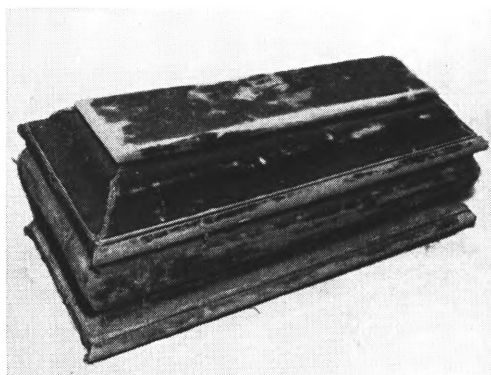

L. L. 1960

Fig. 58-61. Trinitatis kirke. Kister fra korets gravkældre. Fig. 58. Christina Lützow (s. 328), øverst til venstre. Fig. 59. Moritz Friederich von Körbitz og (til højre derfor) Johan Christoff von Lützelburg (s. 324), øverst til højre. Fig. 60. Magdalena grevinde von Schack (s. 333), nederst til venstre. Fig. 61. Körbitz-kiste uden indskrift, nederst til højre (s. 328).

dens indskrift). Rektangulær kiste af samme opbygning og udsmykning som nr. 4, 189x70 cm, højden 68 cm (fig. 53). *Kistepladen*, 64x31 cm, er også ganske tilsvarende, men i noget enklere udformning. På låget endvidere et krucifiks, hvis Kristusfigur har forgyldt hår og lændeklæde. På fodendens gavl ses et beskadiget spejlmonogram og på hovedendens et Lützow-våben. Kisten er hensat op til sydmuren i Körbitz' kælder.

6) 1694. Christina Lutzou, »født til disse livets Yeye / Den attende April, da Een, Sex syv og fem / Var voris mercke til, hvor tiden den gick frem / Af Lutzous Adelig og Alefelders Stammer / som Wisselberg besad hun her met rette Brammer / I ludlands Riber Stift i det berømte Land / Af hvilke Cimbri har sit Navn mand fra mand / Hun obfødt er i det Naunkündig Sted og Bye / Af hvilcken Over ald, gaar største rijgt og Rye / Jeg meener Kiøbenhafn hvor hun Opklecket er / Af hindes Faster som tilforn boede der / I Høstemaand er hun, Ved Herrens haand afmeyet / Den siet og tivend dag. Ved salig Død bort Feyet. / Fra Lalands Beritzgaard, da mand et tusend schref / Sex hunder Ni og Fier da hun sit Løb fuld dref / I Hindis Nittend Aar sampt Uger Ni og Otte / Og Dage □ og □ som afSkar Livets totte / Dog til et bedre lif, som hendis Siel

L. L. 1960

Fig. 62-63. Trinitatis kirke. Barnekister. Fig. 62. (til venstre). Fra Schacks gravkrypt (s. 336).

Fig. 63. Fra Körbitz' gravkrypt (s. 324)

da fick / Der hun Ved salig Død til Hemmels glæde gick« (kistepladens ordlyd). Læderbetrukken kiste (fig. 58), 192x75 cm, højden 63 cm, med lige sider og meget lavt, tresidet låg. Otte bærehanke, hver med to små rosetformede beslag. På langsiderne smalle borter af jernblik og for enderne bredere akantus- og blomstersmykkede borter, sammensat af rester af ornamentbånd. Midt på hver af lågets skrå sider er anbragt alliancevåbner, og imellem dem sidder på lågets vandrette flade den skjoldformede *kisteplade* af kobber, 25 x 18 cm, med graveret kursiv; i akantusramme, hvoraf kun halvdelen er bevaret. Over lågets hovedende: I H S, udklippet af ornamenteret jernblik, herunder et forgyldt skriftbånd med afdødes navn i versaler. Kisten ses stående ved nordmuren i Claus Sohns grav, gravplan nr. 10.

7) Første halvdel af 1700'erne. Ulæselig indskrift. Barokprofileret kiste (fig. 61), 209x80 cm, højden 72 cm, med fire løvefødder, overtrukket med sort fløj og smykket med bemalede bly ornament. Kistens vandrette ledføjer ninger har bukkelbort forneden og foroven på låget, og på hjørnerne findes bladbøjler med englehoveder (kun to er bevaret); på den tilgængelige langside ses et forgyldt Körbitz-våben med bladværk, flankeret af forgyldte armatur-beslag og en sørgende yngling (fig. 61 og 65). Gavlene smykkes af masker mellem snorguirlander og draperi, på fodenden tillige af en fremstilling af Døden. På det karnisformede låg ligger en stærkt forvitret, rektangulær *kisteplade* af bly, 29x31 cm, med en nu fuldstændig ulæselig kursivindskrift. Iflg. gravlisten³ kan der være tale om enten overkrigssekretær Johan Christoffer Körbitz, d. 1726 den 24. december og bisat i Trinitatis 7. januar 1727, eller dennes søn, løjtnant Johan Christian Körbitz, d. 1729 o. 24 år gammel og bisat i Trinitatis kirke 30. marts 1729. Kisten står i Leths kælder, gravplan nr. 5, ved nordvæggen.

†Kister. 1) 1686. Hofmarskal Råbens barn, d. 1686 den 1. maj, nævnt i grav-

Fig. 64. Trinitatis kirke. Epitafium over Hans Schack (s. 330).

bogen³. Kisten må være nedgravet i 1927 uden at være identificeret, hvis den ikke er rømmet ud før.

2) 1689. Marskal Råbens frue, d. 1689 den 8. november, nævnt i gravbogen³. Kisten lod sig ikke identificere og må være gravet ned 1927 eller før.

3) 1770. Frider[ikke] Dorotheja von Kyrbitz, f. 10. [sept.] 1710, datter af Johan Chr[is]toph von Kyrbitz til Bellrieth og Hel[lerup] ... og Char[lotte Sophie] von Hars[t]al[l], g. m. Otto [Christopher] van der Osten ..., tre døtre, hvoraf to er døde. D. 1770 den 10. [sept.]. Kisten, som nævnes 1926—27, må da være nedgravet. Oval, *løs kisteplade* af bly, 35 x 22 cm, med voksover-

træk, hvori en stærkt beskadiget kursivindskrift, nu opsat på sydvæggen i Leths kælder. En blystøbt stråleramme, som har omgivet skriftfeltet, er også gået tabt.

Schacks Gravkrypt, nr. 2 på gravplanen fig. 53. Konsistorium besluttede den 3. januar 1664 at tillade feltmarskal Hans Schack frit valg af et lejersted i Trinitatis¹⁰. Ifølge gravbogen³ foretoges den tidligste bisættelse i krypten i 1670.

Den krydshvælvede gravkrypt svarer i udseende til Körbitz'. Trappen, som man skimter gennem en rundbuet dør nordligst i vestmuren, har, inden den blev blændet, mundet ud i kirkens østre tværgang umiddelbart syd for den nordre pille. Den nuværende adgang, en fladbuet døråbning i sydmuren ind til Fuirens krypt (fig. 55), stammer fra 1926—27. I nordvæggen ses vinduet med smedjernsgitter, som er nævnt ovenfor under Körbitz' kælder.

Med tildelingen af dette gravsted forventede konsistorium, at feltmarskallen på anden måde ville vise sig kirken nådig; og ved sin død 1676 efterlod Hans Schack et legat på 500 rdr. til et epitaf i kirken. I pagt med de ovenomtalte planer for korets udsmykning (se s. 321) havde »procurator templi Trinitatis« den 31. juli året før anvist Schack epitafiumsplads mellem de to øverste piller i korets nordside; altså direkte over hans gravkrypt⁴. Kirkens store iver efter at få korets udsmykning bragt i stand fremgår af brevvekslingen, som den førte med enkegrevinde Schack i den årrække, der forløb inden monumentet kunne opstilles¹¹.

Epitafium 1687¹². Hans Schack greve, arveherre til Schackenborg og herre til Giselfeld og Gram etc. Gravmonument af sort, hvidt og broget marmor, udført 1687 af Artus Quellinus den Yngre og endelig opstillet i Trinitatis kirke 1689 (fig. 64). Monumentet er udført i Antwerpen på grundlag af et udkast, som Hans Schacks efterkommere lod arkitekten Hans van Steenwinkel (den yngste) tegne i 1686, og siden ad søvejen fragtet til København, hvor Quellinus' søn med hjælp fra den københavnske billedhugger Chr. Nerger ledede opstillingen af det i Trinitatis. Gravmælet består af en figur af den hvilende feltherre i hvidt marmor, anbragt på et højt, vandret leddelt postament og set på baggrund af en sort obelisk i et stort felt af broget marmor omgivet af en sort, svungen og profileret ramme. I den øvre del af det høje postament af sort marmor findes et hvidt felt med den sorte indskriftplade, af form som en skuesarkofag, med en biografisk versalindskrift på latin og over denne et Schack-våben. Figuren af feltherren, der er udført efter et malt portræt, viser Hans Schack i rustning med allongeparyk og skærf hvilende på en hynde, idet han halvt siddende med ansigtet mod beskueren støtter på venstre albue, mens han i den højre hånd holder marskalstaven ved sit bøjede højre knæ. Den hvilende krigshelt har til begge sider sejrstrofæer, vajende faner og krigsarmatur, lige-

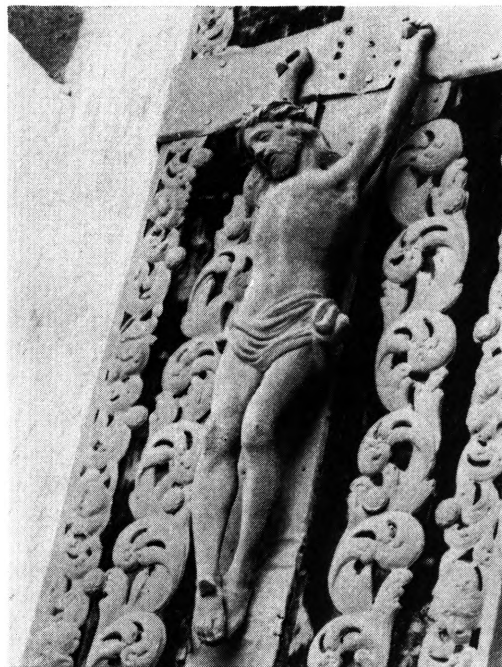
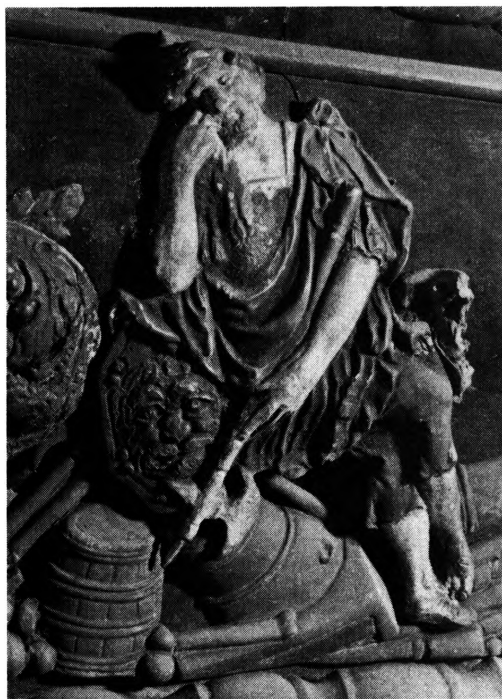

Fig. 65-68. Trinitatis kirke. Krucifikser og andre kistedekorationer fra gravkældrene. Fig. 65, overst til venstre. Fra uidentificeret Körbitz-kiste. (s. 828). Fig. 66. overst til højre. Fra Magdalena Schacks kiste (s. 333). Fig. 67, nederst til venstre. Fra Otto Dieberich Schacks kiste (s. 334). Fig. 68, nederst til højre. Fra Moritz Körbitz' kiste (s. 326).

ledes i hvidt marmor. Den høje og brede plade af broget marmor, der danner monumentets baggrund, og som ved den sorte obelisk i midten er delt i to halvdele, er behængt med 16 anevåbner samt hjelme, rustninger, skjolde og lignende. Øverst på obelirken, over en smal, hvid gesims, sidder et kronet Schack-våben i hvidt marmor.

Monumentet blev delvis ødelagt 1728, da klokkespiret under branden styrtede ned gennem korhælvket. Det henstod i stærkt molesteret skikkelse gennem en lang årrække; trods Universitetets ihærdige bestræbelser over for familien, der havde stillet en snarlig istandsættelse i udsigt, blev det først restaureret 1780 af Andreas Weidenhaupt. Epitafiet beskyttes af et *gravgitter*, opstillet 1693 og udført i 1600'ernes vanlige stil med fantasifulde spiralslyngninger af Jochim Heims fra Kiel¹², hvis forbogstaver man finder stemplet på Mogens Friis' gravgitter (nedenfor s. 341), og hvem man utvivlsomt også må tilskrive det usignerede gitter fra Korbitz' grav. I midtfeltet på Schacks gitter ses i en ovalramme et kronet spejlmonogram med feltherrens forgyldte navnetræk; det øvrige sprinkelværk er sortmalet. — Ligesom selve monumentet må også gitteret være omdannet 1780: de øverste spiraler i det oprindelig meget højere midtfelt er skåret vandret af og er erstattet af en tværstang med tandsnit i nyklassicismens ånd.

†*Ligsten*. Resen¹³ meddeler 1683 indskrifterne på to nu forsvundne ligsten.

1) 1672. Magdalena grevinde v. Schack, g. m. Otto Diderich v. Schack, datter af Bertram Rantzau-Ascheberg og Dorothea Brockdorff; f. i Kiel 1657 den 18. marts, d. i København 1672 den 10. juni. Tysk indskrift. 2) 1676. Hans Schack greve af Schack; f. 1609 den 28. oktober, d. 1676 den 27. februar. Dansk indskrift.

Fra undersøgelsen 1926 nævnes ti *kister*, syv voksen- og tre barnekister. Desuden må en navnløs barnekiste i krypterne stamme fra Schacks kælder, hvor den iflg. gravlisten 1656—1720¹⁴ kan være bisat 1709 (jfr. kiste nr. 9).

1) 1665. Frederich Schack, f. i København 1663 den 26. december mellem kl. 5 og 6 om morgenen, søn af Hans Schack til Møgeltønder og Gramb, ridder, feltherre, rigsråd etc. og dennes hustru Anne Schack, af den adelige stamme »der Blomer till begge Nevwen og Kaltenhof«; d. 1665 den 10. juli om aftenen mellem 4 og 5 (kistepladens ordlyd). Rektangulær, læderbetrukken barnekiste med lige sider og svagt buet låg, 113x55 cm, højden 45 cm. Seks bærehanke i beslag med gennembrudte storblomster. Langs låget er en frynse påsat med søm, i hvis hoveder man ser skiftevis en løve og en lilje, figurer fra Schack-våbnet. På låget en oval *kisteplade*, 24 x 29 cm, med graveret dansk versalindskrift omgivet af en bred, gennembrudt ramme med store blomster; på pladens bagside er graveret et billede af syndefaldet. Over kistepladen ligger en plade med Schack til Schackenborgs våben. Kisten står ved foden af den gamle trappe i Schacks kælder.

2) 1670. Dorothea Hedwig Schack, f. 1662 den 15. september i Hamburg, datter af Ioachim Schack til Sneumgaard, oberst til fods; d. 1670 den 20. november i København (kistepladens ordlyd). Rektangulær, læderbetrukken kiste med lige sider og svagt buet låg, 144x61 cm, højden 43 cm. Seks bærehanke, hver i to rosetformede beslag. Langs lågets kant ses spor af frynser; oven på låget en oval *kobberkisteplade* med bred, gennembrudt blomsterbort, 51 x 44 cm, og herover ligger der to ens plader med Schack-våbnet. Kisten står nu i Fuirens kælder (gravplan nr. 6) langs sydvæggen.

3) 1670. Avgvsta Rvmohrin f. Schack; f. 1655 den 30. september i Lavwenbvrq i fyrstendømmet Sassen, g. m. Dettleff Rvmohren, arveherre til Roest og Todemarck, oberstløjtnant til hest; d. 1670 den 17. november og begravet den 19. december i København (kistepladens ordlyd). Rektangulær, læderbetrukken kiste med lige sider og svagt buet låg, 192x72 cm, højden 72 cm, otte bærehanke med store, gennembrudte beslag af smedejern. Langs lågets kant sidder en beskadiget frynse med klunker slået på med søm af tin, hvis hoveder skiftevis er udsmykket med en løve og en lilje. Oven på låget en oval *kisteplade* af messing med en bred, gennembrudt blomsterramme, 64 x 50 cm, og tysk versalindskrift. Over kistepladen to firdelte våbner, og herover en rest af et krucifiks — toppen med INRI-pladen. Kisten står langs nordvæggen i Fuirens kælder (gravplan nr. 6).

4) 1672. Magdalena grevinde von Schack f. Ranzow; f. 1657 den 18. marts i Kiel, datter af Bertram Ranzow, arveherre til Aschberg og Lammershagen, oberst til hest, og Dorothea Ranzow f. Brockdorff af huset Rixdorf; g. m. Otto Diederich greve af Schack, arving til Mögeltunder, Gramm og Gieselfeldt, kammerherre; d. 1672 den 5. maj i København, begravet 10. juni (efter kistepladen). Rektangulær, fløjsbetrukken kiste med lige sider og svagt buet låg, 196x71, højden 58 cm (fig. 60). Otte bærehanke i fint formede, gennembrudte akantusbeslag med store blomster, af bemalet messing. Langs kanterne brede guldborter med korte, sorte frynser. På låget ligger over fodenden en *kisteplade* af messing med tysk versalindskrift i et usædvanlig bredt, skjoldformet skriftfelt omgivet af en bred, slynget bladværksbort smykket med frugtklynger, ranker og øverst to putti, som bekranser et dødningehovede. Over kistepladen et kronet (Rantzau-?) våben omgivet af draperi; øverst på låget et krucifiks af tin med støbt Kristusfigur (fig. 66). Kisten står nu i Mikkelsborgs gravkælder (gravplan nr. 14) langs med nordvæggen.

5) 1676. Hans greve af Schack til Schackenberg, arveherre til Giselfeld og Gram, ridder, gehejmeråd, feltherre, præsident i Krigskollegiet, oberst til hest og fods, assessor i Statskollegiet og Højesteret; f. 1609 den 28. oktober om aftenen mellem 8 og 9 i fyrstendømmet Schleswig på Ynnwalds Gaard, af slægterne Schack og von der Wisch; kom 18 år gi. første gang i krigen under Chri-

stian IV., siden tjente han i Sverrig og allerlængst tid i Franchrig, hvor han tjente sig op gennem alle Charger; han begav sig derefter hjem, blev ansat som statholder af hertug Franz Carl af Saxonlawenbvirg og fik ved dennes død to år senere kommandantskabet i Hamborg som generalløjtnant indtil 1657; af Frederik III udnævnt til generalløjtnant, senere feltmarskal og endelig til feltherre; i 1671 blev han af Christian V. ophøjet til den »Grefvelige Dignitet oc Stand«; d. 1676 den 27. februar (efter kistepladens indskrift). Rektangulær, messingbeklædt kiste, 206x48 cm, højden 81 cm, med lige sider og tresidet låg, rigt smykket med ornamenterede messingbeslag, hvorpå rester af forgyldning. Langs lågets lang- og kortsider er udsmykkede, gennembrudte lister sat på med søm, som har fligede blomsterhoveder. Otte bærehanke med store, rosetformede beslag. På hver af lågets skråsider lire alliancevåbner flankeret af putti. På hovedendens gavl Schacks kronede våben og på den modsatte hans spejlmonogram, H G S. Over lågets fodende ligger den ovale *messingkisteplade*, 64 x 30 cm, randet af engleansigter foroven og af armatur forneden med dansk indskrift med ophøjede versaler. Over kistepladen et stort, forgyldt krucifiks med korsarmene bøjet ned over lågets skrå sider og fastholdt af fire bladværksomgivne evangelistmedailloner sat på i hjørnerne; Kristusfiguren er forsvundet. Øverst på låget en medaillon, hvori ses sejrsgudinden med krigstrofæer. Kisten står som den midterste i Schacks gravkælder.

6) 1683. Otto Dieberich [!] greve af Schack, f. 1652 den 21. september i Kiel, arveherre til Schackenburg, Brinck, Gisselfeld og Gram, ridder af Dannebrog, kammerherre, stiftsbefalingsmand over Ribe stift og amt; gennem to ægteskaber fader til seks børn; d. 1683 den 1. juli i Itzehoe (kistepladens oplysninger). Trapezformet kiste, 211x78 cm, højden 83 cm faldende mod fodenden, med lige sider og højt, tresidet låg; beklædt med fløjl og overalt prydet med blyornamenter og pyntesøm med Schack-våbnet. Otte små bærehåndtag i ovale blybeslag med blomster og akantus. Drevne blomsterborter langs alle kanter; blystøbte blomsterkranse og frugtklynger på kistens og lågets sider. Midt på låget et krucifiks (fig. 67) af blik med støbt Kristusfigur; over dette to engle, der samler hænderne under et kronet Schack-våben med palmeblade om. På hovedgærdets gavl er anbragt den runde *kisteplade* af kobber, 36 x 40 cm, med latinsk kursivindskrift i ovalt skriftfelt omgivet af akantus og frugtornamenter. Kisten er hensat i Mikkelsborgs kælder (gravplan nr. 14), hvor den står langs sydturen side om side med Otto Dieberichs første hustrus, Magdalena f. Ranzows kiste (ovenfor s. 333).

7) 1688. Anna Biomen grevinde af Schack til Schackenburg, f. 1632 den 25. juni »ud af de Højadelige Huse dansk oc Tydsck Neuenhof«, g. 16[48] den [31. aug.] med Hans greve af Schack til Schackenburg etc.; d. 16[88] den [28. febr.] som enke (efter indskriften). Trapezformet kiste, 204x81—67 cm, højden 81

L. L. 1900

Eig. 69-70. Trinitatis kirke. Kistedekorationer fra gravkældrene. Fig. 69, til venstre. Buste fra Dorothea Sophia Marschalcks kiste. Fig. 70, til højre. Fra Johan Christoph Körbitz' kiste (s. 326).

cm. I udstyr ganske svarende til Hans Schacks (nr. 5). På låget ligger to forgyldte *messingkisteplader* begge i smalle akantusrammer, der foroven afsluttes af et englehoved. Nærmest hovedgærdet den største plade, 27 x 24 cm, der har en biografisk kursivindskrift på dansk; den mindre plade, 24x19 cm, ved fodenden har en opbyggelig indskrift med kursiv. Ved undersøgelsen 1926—27 fandt man på den inderste kiste en oval, forsølvet *indskriftplade*, der kort meddelte Anna Biomes navne og data på tysk med kursiv. På låggavlen et firdelt alliancevåben, Blome-Sehested-Rantzau-Ahlefeldt. Kisten står ved sydvæggen i Schacks kælder.

8) 1707. Sophie Dorothea Marschalck enkegrevinde af Schack, f. 1656 den [8. december], datter af Johan Friderich Marschalck og Margrethe Bielcke; hof jomfru hos dronning Charlotta Amelia; 1670 g. m. Otto Diederich greve af Schack til Schackenborg (se nr. 6), der døde 1683; 1701 overhofmesterinde hos dronning Charlotta Amelia; d. 1707 den [10. november]; gravmindet forfærdiget efter dronningens befaling (efter indskriften på den nu næsten ulæselige kisteplade, som ordlyden er iflg. afskrift af aftryk fra 1863). Pompøs, trapezformet barokkiste af træ, beklædt med kobber, 232x105—96 cm, højden 95 cm; flanker og låg indadsvajede, hvilende på fire ornamenterede kuglefødder. De vandrette ledføjer ninger er forkrøbbede om fremspring (»risalitter«, eet på hovedenden, to på hver langside), overlisten tillige bøjet uden om segmentgavle over alle fem risalitter. Alle lodrette kanter er belagt med bladborter i fliget storakantus. Midt på den tilgængelige langside holder to putti en krone over et våben, flankeret af de to »risalitter« med røgelsekar i relief. I hovedendens fremspring er anbragt en kobberstøbt kvindebuste (fig. 69), uden portrætlighed med Sophie Dorothea Marschalck (se afbildning i Stamtavler over

danske Adelsslægter XIII), men ganske svarende til busten på en Gyldenløvekiste fra Petri kirke (I, 371) og antagelig seriefremstillet. På den tilsvarende fodende et palmetsmykket spejlmonogram. På låget, hvis flanker bærer otte våbner, står ved hver ende en støbt luevase; ved hovedenden sidder tillige en stor støbt, sørgende kvindefigur, nu uden attributter; på midten af låget er i højt relief gengivet den langskæggede dødsengel. Over fodenden ses en skråtstillet, rektangulær *kisteplade* af tin, 45x35 cm, at læse fra fodenden. Dens overflade synes at være behandlet med et eller andet materiale, der nu er stærkt forvitret, hvorfor den danske kursivindskrift nu er næsten ulæselig. — Kisten, som med sin størrelse, udformning og sit righoldige udstyr, til tider af næsten klassisk tilsnit, virker ret enestående på beskueren, er som nævnt gjort på dronning Charlotte Amalies befaling. Dorothea Marschalck blev bisat i den »tyske kirke«³, S. Petri; først året efter overførtes kisten til Trinitatis. Den står nu ved nordvæggen i Schacks kælder.

9) 1709 (?). »Et barn«. Trapezformet, fløjlsbetrukken barnekiste, 63x32—25 cm, højden 27 cm faldende mod fodenden, med rigt profilerede sider. Kisten er ikke nævnt i nogen af indberetningerne fra restaureringen, men man må vist med støtte i gravlisten 1656—1720¹⁴ henføre den til Schacks kælder. Kisten er nu overført til Eilersens kælder (gravplan nr. 11), hvor den står ved sydmuren, (fig. 62)

10) 1741. Carl Æmilius baron von Schack, »Justice Raad, Assessor udi Höyeste Rat og HofT Ratten samt Præsident i dend Kongelige Rorg Ratt paa Christiansborg Slott«; f. 1703 den 29. september i København, søn af Bartram baron von Schack, kammerherre og »Envoye extraordinaire«, og Augusta Elisabeth von Ahrenstorph; g. m. Lovise von Callneyn, datter af stiftamtmand i Ribe Hinrich Ernst von Callneyn, »som nu begræder hendes SI. Herres alt for tilige Afgang« 1741 den 31. december; i ægteskabet en afdød datter og tvende sønner (efter kistepladens indskrift). Trapezformet, fløjlovertrukken kiste, 193x101—85 cm, højden 56 cm faldende mod fodenden; profilerede sider og låg, som det var typisk for tiden; langs kisten underkants sidder rester af sortovertrukne bærestropper. På låget en *kisteplade* af tin, 35 x 22 cm, med blystøbt stråleramme, hvori skyer og engleansigter og et korslam foroven, et timeglas forneden omkring et hvælvet, ovalt skriftfelt med dansk kursivindskrift. Kisten er hensat i Leths begravelse (gravplan nr. 5), hvor den står ved sydmuren.

11) 1742. Carl Emilius Schack, søn af si. Carl Æmilius baron von Schack (ovennævnte) og sønnesønnesøn af feltherre Hans Schack (nr. 5); d. □ (efter kistepladens oplysninger). Iflg. gravbogen³ bisat 9. januar 1742. Trapezformet sortmalet og kraftigt profileret barnekiste, 88x34—26 cm, højden 25 cm faldende mod fodenden. På låget en oval, fliget *kisteplade* af tin, 12x13 cm, med

dansk kursivindskrift. Kisten står over nr. 1 på trappen i Schacks kælder. På trinnet ovenover står der en mindre, sort *æske* (til ben?).

Endvidere har krypten ifølge gravbøger og -lister rummet følgende *†kister*.

1) 1676. Grev Schacks søn, bisat 1. maj. 2) 1698. Fru Margaretha Bielke, bisat 13. november. Disse kisters senere skæbne er nu ukendt.

GersdorfJ-Bjelkes gravkrypt, nr. 3 på gravplanen lig. 52, blev erhvervet af rigshofmester Joachim Gersdorff ved kongebrev af 10. juni 1658¹⁵; rigshofmesteren, der døde 1661, blev dog bisat i S. Nicolai kirke (bd. I, s. 560, 574) og senere overført til Trinitatis kirke 23. februar 1674¹⁶. Den krydshvævede gravkælder med nyere teglstensgulv er af samme udseende som de to ovennævnte. Trappenedgangen fra korsranken ved kirkens østre tværgang har siden 1835 været tildækket, og nu ses kun de nederste trin under en rundbuet dør i kælderen vestvæg. I sydvæggen et vindue med jerngitterværk ind til Mogens Friis' krypt (gravplan nr. 4). I østvæggen den nuværende adgang, en fladbuet dør, brudt 1926-27 ind til van Havens kælder (nr. 8). — Overdragelsesbrevet af 1658 gav tillige rigshofmesteren ret til at opsætte et epitafium oppe i kirken på en pille eller på væggen. Ved skrivelse af 3. juni 1682 begærede universitetet, at Joachim Gersdorffs børn og arvinger omsider ville lade monumentet opsætte: i modsat fald skulle de afstå det dertil udsete sted til Hans Schack eller en anden interesseret, »paa det Koret kunde skikkelig vorde indlukt«⁵. Men monumentet blev aldrig opstillet, antagelig fordi familien mente, det var tilstrækkeligt med epitafiet i S. Nicolai kirke (bd. I, s. 560). — I kirkens begravelseslister opregnes 12 nedsatte kister³; men det kan ses, at kælderen har rummet flere endnu¹⁷. Ved saneringen af krypterne fandt man 14 kister (fig. 56), heraf fire voksenkister, nu stående på gulvet; begyndende fra nord:

1) 1655. Olegard Hvitfeld, født på Lilø 16. maj 1622, datter af Hendrig H. til Lilø og Margrete Rosenkrantz til Glimminge; g. m. Joachim Gerstorf til Tvnbyholm, død på Lilø 1655 (Kistepladens ordlyd). Ligesom sin husbond var Øllegaard Huitfeld oprindelig bisat i S. Nicolai kirkes kor (bd. I, s. 560). Rektangulær, læderbetrukken kiste, 202x70 cm, 65 cm høj, med rette sider og svagt buet låg; otte bærehanke med beslag i flettede båndmønstre. Kistens overkant og hjørner er behængt med kvastrækker. På låget nær hovedenden to våbner og derunder *kisteplade* af tin, 60x67 cm, med ophøjet midtfelt, randet med en række af små spiraler, stiplede ned i kanten og uden om denne af en gennembrudt blomster- og akantusbort. Dansk indskrift med graverede versaler.

2) 1661. Jochum Gerstorf til Tyndbyholm, ridder, Danmarks riges drost og høvedsmand over Callingborig len, son af Casper Christoffer Gerstorf til Sæbygaard og Else Munck; f. på Sæbygaard 11. november 1611, d. i Kiöbenhavn

19. april 1661 i hans alders 49 år 5 måneder og 17 dage (kistepladens ordlyd). Kisten er af samme type som nr. 1, 209x73 cm, højden 63 cm, som allerede nævnt har denne kiste sammen med hustruens nr. 1 stået i S. Nicolai kirkes kor. Øverst på låget to våbner, midt på låget en rest af *kistepladen*, hvis forsvundne indskrift på dansk er gengivet hos Resen¹⁸; bevaret er blot den øvre del af den gennembrudte bort af tin med bibelske relieffer omgivet af slyngværk med engle.

3) 1685. Magdalena Sibylla Gerstorpha, datter af Joachim Gerstorph; f. 1643 den 19. februar, g. m. Georgius Bielke, statholder i København, d. 1685 den 5. oktober (kistepladens oplysninger). Trapezformet, fløjlsbetrukken kiste, 178 x74—65 cm, højden 63 cm, med rette sider og tresidet låg. Langs alle kanter er der, delvis defekte, ornamenterede blylister. Ligeledes blybeslag på kistens sider, guirlander, akantus etc. På højre side af låget er bevaret otte våbner, på den venstre ses kun aftrykket i betrækket. Oval *kisteplade* af tin, 24 x18 cm, med graveret kursivindskrift på latin; pladens bort er fjernet. I betrækket ovenpå låget tillige aftryk af et forsvundet krucifiks.

4) 1696. Jørgen Bielke, herre til Höfvitsholm, søn af Jens Bielke til Østeråd og Sophia Brockenhuus til Ellengaard i Norge, hvor han fødtes 21. juni 1621;

6. Marts 1661 g. m. Magdalene Sibille Gerstorf, tre sønner — tre døtre; kammerjunker under Christian IV., stiftamtmand nordenfjelds under Frederik III., general ved infanteriet, og ved sin ankomst til Kiøbenhafn udnævnt til rigens råd; under Christian V. gehejmeråd, statholder og »premier Comendant« her i staden; d. 1696 den 17. februar (kistepladens ordlyd). Trapezformet, fløjlsbetrukken kiste af samme type som nr. 3, 194 x80—75 cm, højden 76 cm faldende mod fodenden. For kistens ene ende er pånittet et Bielke-våben af bly, for den anden et spejlmonogram under nitakket krone, begge med rester af forgyldning; på siderne store beslag med engle, fugle og bladmotiver; langs kistens underkant, rundt langs låget og langs dettes midtfelt er lister af bly og blyornamenter af delvis gennembrudt arbejde ved hjørnerne; på lågets skråsider er lirdelte anevåbner, og ovenpå låget ligger øverst et blystøbt krucifiks, nederst et vinget timeglas over et dødningehoved med korslagte knogler. Midt på låget en *kisteplade*, 74x33 cm, med skjoldformet skriftfelt af messing, omgivet af akantusbort med trivelige englebørn ved flankerne, forneden med frugtranker, øverst en brynjeklædt dødsengel, der bærer skriftbånd med »memento mori« i højre hånd. Beslagene af bly. I skriftfeltet dansk, graveret kursivindskrift. — En marskalstav er ophængt på vestvæggen over kistens hovedende.

I krypten findes yderligere følgende barnekister:

5) 1652. Margrethe Gerstorf, datter af Jochom G. til Tvnby Holm og Ølegaard Hvitfeld; f. på Tvnby Hollem 2. marts 1648, d. 1652 den 13. august (efter indskriften). Rektangulær, læderbetrukken barnekiste, 125x47 cm, høj-

den 45 cm, med lige sider og svagt buet låg; seks bærehanke i rosetformede pladebeslag, af smedejern. Kisten smykkes med gennembrudte akantusbeslag af bly langs kanter og hjørner; i lågets hjørner akantusbeslag med basunengle. På låget overside en rektangulær *kisteplade* med rundede hjørner, 23x30 cm, kantet af en slyngværksbort, hvori er indarbejdet englebørn, timeglas og dødningehoved. Dansk indskrift med graverede versaler. Endvidere over lågets hoved- og fodende to indskriftplader, den ene med JAHVE (hebraisk), den anden med bibelcitater, Luk. 23. — Kisten er opstillet nord—syd ved østvæggen.

6) 1666. Øllegaard Sophia Bielche, datter af Iørgen B. og Magdalena Sybilla Gerstorff, f. 1664 den 15. november, d. 1666 den 19. februar. Rektangulær barnekiste med svagt buet låg og overtrukken med læder, 93x43 cm, højden 34 cm. Seks bærehåndtag i blomsterformede beslag. Langs låget en kvastbort. Ved underkanten af kisten og ved hjørnerne påslagne tøj borter. På låget to våbner, Bielke-Brockenhuus og Gerstorff-Hvitfeld. Mellem de to våbner et simpelt trækors med indskriftplade og nedenunder en oval *kisteplade* af kobber, 35x40 cm, med blomster- og akantusbort samt forneden et dødningehoved. Dansk indskrift med graverede versaler. — Opstillet nederst på den tilmurede trappe (fig. 56).

7) Ubekendt fra 1600'rne. Rektangulær, læderbetrukken barnekiste uden indskrift, af samme type som nr. 5. Langs låget sidder en række sømhoveder, skiftevis formet som stjerner og rosetter. På låget to våbner, som på nr. 6. — Opstillet på trappetrinnet oven over den foregående.

De følgende barnekister er opstillet på de øverste trin af trappen (fig. 56); kistepladernes indskrifter, såfremt de findes, er utilgængelige.

8) Fra 1600'rne, uden indskrift; rektangulær, læderbetrukken barnekiste med buet låg, 73x37 cm, højden 29 cm. Seks bærehåndtag i enkle blomsterbeslag af smedejern med indridsede ornamenten. Langs hjørner og kanter en påslagen tøj bort og langs låget rester af en kvasterække. Af *kistepladen* på låget er kun bevaret den bort, som har indrammet skriftfeltet.

9) 1600'ernes anden halvdel. Rektangulær, læderbetrukken barnekiste med svagt buet låg, 65 x 32 cm, højden 26 cm, og seks bærehanke som nr. 8. Langs kanterne en påslagen tøj bort. På låget en utilgængelig *kisteplade* og slægtsvåben.

10) 1600'ernes anden halvdel. Barnekiste helt som nr. 9 og med samme dimensioner. *Kisteplade* utilgængelig.

11) 1600'ernes anden halvdel. Barnekiste af samme type som de tre foregående, 60 x 34 cm, højden 24 cm. Kisten har haft fire bærehanke, to for hver langside; kun et bevaret, af smedejern.

I disse fire barnekister vides at ligge: a) Scharlotta Amalia, Jørgen Bielchis og Magdalena Sibilla Gerstorffs datter, f. 21. maj 1666, d. samme år 2. juni. b) Christian, Jørgen Bielches og Magdalenæ Sibille Gerstorffs unge søn, d. 1669

den 31 august kl. 8, to timer gi. c) Christian Bielke (nr. to af samme navn), de foregåendes broder, d. 1673 (iflg. indberetning til NM.).

12) 1680. Christian Gerstorff, søn af Fridrich G. og Lisbeth Scheel, f. 1680 den 3. februar, »død paa Femfte Lefnetzdag« (kistepladens ordlyd). Rektangulær, læderbetrukken barnekiste, 67x34 cm, højden 32 cm, med akantusbeslag af bly langs kanterne og ved hjørnerne. På låget ligger et Scheel-våben, mens et andet (Gersdorff- ?) er forsvundet. Oval, foroven og forneden tilspidset *kisteplade* af messingblik med akantus- og blomsterbort, 29 x 28 cm, med graveret dansk kursivindskrift: »Her hafuer Huilested dend Paradise Pode, som aller kortest tiid i Verdens Haue groede.... Christian Gerstorff... .f. 3. feb. .. .1680 Den Plante knap fick roed før Syndebræd den fick / Forlof af Sting saa at Vexten undergick / paa Femfte Lefnetzdag...«

†Kister 1) 1670. Jørgen Bielchis og Magdalene Seville Gerstorfs vnge søn, f. 1668 »ved 11 slet« den 8. april, d. 1670 den 17. februar. Indskrift på †*kisteplade* meddelt af Resen¹⁹. Kisten sandsynligvis forsvundet inden restaureringen 1926.

2) 1675. Christian Gerstorfs og Sophia Nansens søn, f. 1675 »ved 6 slet om morgenen« 21. marts 1675, d. samme år 24. juni »ved 11 slet om aftenen«. Kisten sandsynligvis forsvundet inden restaureringen.

3) 1717. Friderica Lovisa Friis, f. 28. december 1711 på Frijsenborg, datter af Christian Frijs, greve til Frisenborg, kammerherre og oberst til hest, og Ølegaard, f. Gerstorff; død på Frisenborg 10. august 1717 (kistepladens ordlyd). †*Barnekiste* med profilerede sider og tresidet låg med indadbuede skråsider og det grevelige Friiske våben for den ene ende. Rektangulær *kisteplade* af kobber med afskårne hjørner, 25x20 cm. Dansk kursivindskrift. Stod oprindelig i Bielke-Gersdorffs krypt, men er 1926-27 fjernet og nedgravet. Kistepladen opbevares løst i Friisernes krypt (gravplan nr. 4).

4) Beg. af 1700'rne. †*Kiste* af samme type som nr. 3, uden beslag og indskrift, nu nedgravet.

Mogens Friis' gravkrypt, nr. 4 på gravplanen fig. 52, blev efter ansøgning af 9. december 1665 ved Konsistoriums resolution af 18. november 1666 overdraget til rentemester Mogens Friis, som selv havde udpeget det ønskede sted »... i gangen ved altergulvet. . . næst op til sal: rigens drostis (Gersdorffs) begravelse, lige saa stor som hans, med indgang og trappe dertil. . . , med et vindue ud til kirkegaarden, og et sted derhos paa muren til en tavle at opsætte«²⁰. Sagen synes dog først at være gået endelig i orden efter rentemesterens død 9. juli 1675, idet Konsistorium 26. juli dette år bevilgede, at »Sal: greve Mogens Friis maa bekomme et begravelsessted i Trinitatis kor ved den søndre side. . . . samt epitafium, som skal korrespondere udi Struktur og proportion med Hans

Excellence hr. rigens marskals« (dvs. Körbitz) for en betaling af ialt 400 rdr.²¹

Krypten, der er den sydligste i den forreste række af fornemme gravkældre under koret i Trinitatis kirke, svarer i udseende og indretning ganske til de tre andre. Trappen og døråbningen fra østre tværgang er nu helt lukket fra kirken; efter meddelelse fra klokkeren Søren Mathiesen er døren muret til allerede 1728³, mens alle ydre spor af trappen oppe i kirken vistnok først er udslettet 1835. Som tilfældet er i de foregående kældre kan man se døren til trappen og dennes nederste trin i kryptens vestre ende. I dens nordvæg har man det omtalte vindue ind til Bielke-Gersdorffs

krypt, og i sydvæggen en lysskakt med lufthul og tilgittret åbning ud til kirkegården. En fladbuget dør i østvæggen fra

von Stöckens gravkammer (gravplan nr. 9) blev brudt gennem muren ved saneringen 1926—27.

†*Epitafium*²². 1677, over Magnus Friis, greve til Frisenburg, friherre til Frisenwold og stamherre til Boller &c., hvid ridder, rentemester, stiftsbefalingsmand i Århus og Kalø og assessor i Statskollegiet og Højesteret; f. 1623 den 7. september, d. 1675 den 9. juni; opsat af enken. Latinsk indskrift. — Var anbragt over nedgangen til krypten mellem muren og pillen. Hvornår det forsvandt vides ikke. Ifølge en muligvis upålidelig meddelelse hos Hoffman²³ skal det endnu have eksisteret i 1763.

Gitter. Hvad der ovenfor s. 324 er sagt om Körbitz' gravgitter, gælder også dette (fig. 71). Det kronede og forgyldte navne-ciffer, der ikke klart kan opløses, siges almindelig at hentyde til Magdalena Sibylle Gersdorff og Jørgen Bielke. Men gitteret kan aldrig have været anbragt ved det Bielke-Gersdorffske gravsted, og den forgyldte grevekroner modsiger også en sådan placering. Det er meget rimeligere at anbringe gitteret som et modstykke til Körbitz', og under grevekronen kan man i det mindste tyde cifrene M G F som Mogens greve Friis. På indersiden af den højre dørføj findes et rundt mesterstempel med bogstaverne I H for Iochim Heims, se under Schacks gravgitter s. 332²⁴.

Kister. Da graven blev undersøgt ved saneringen, rummede den ti kister,

Fig. 71 Trinitatis kirke. spejlmønogram T Friis' gravgitter,

heraf fire barnekister. Disse ti kister er nu opstillet i to lag, det øverste på gamle bærestænger af jern omfatter nedennævnte numre: 6, 3, 9, 10 og 5 regnet fra syd; i det underste lag på gulvet står i samme orden numrene 1, 2, 4, 7 og 8.

1) 1665. Frederic Friis, f. 1663 den 15. oktober i København, søn af Mogens Friis til Boller og Favrskovf, Frederik 111.s råd, rentemester etc. befalingsmand over Lister og Mandals Len, og Anna Marie OfTenberg, Mogens Friis' anden hustru; d. 1665 den 29. august (kistepladens ordlyd). Rektangulær barnekiste med let buet låg og kraftig, påslagen fodliste, 102 x 48 cm, 41 cm høj. Seks bærehåndtag med blomsterformede, brudte hængselbeslag af smedjern. Kisten er langs alle kanter, hjørner og rande smykket med rækker af messingsøm, hvis hoveder er udformede som siddende eger. Oval *kisteplade* af messing, 42 x 48 cm, med dreven blomster- og bladbord, er anbragt ved lågets fodende. Dansk indskrift med graverede versaler. Over hovedenden de fædrene og mødrene, todelte anevåbner, ligeledes af messing.

2) 1671. Charlotte Amelia Friis, f. 1670 den 15. november i København, datter af Mogens Friis, greve til »Frijsenborre, herre til Boller og Faversghovf« etc. og Anna Maria OfTenberg, grevinde af Friis; d. 1670 den 13. august i København. — Rektangulær barnekiste af fyrretræ, 91 x 48 cm, højden 42 cm, med udad skrånende sider og med lister langs kistens bund og hjørner. Svagt buet låg. Seks bærehåndtag i gennembrudte hængselbeslag af jern. Langs låget ses skruehoveder. På låget en oval *kisteplade* af messing med massivt udformet blomsterbord, ca. 27 x 36 cm, og dansk indskrift med graverede versaler. Kisten står øst for og i forlængelse af nr. 1).

3) 1675. Mogens Friis, greve af Frisenborg, friherre til Boller og Farskov og Møgelkier, ridder, geheime-, etats-, justits- og kammerråd &c., f. 1623, d. 1675 (efter indskrift på *†*kisteplade). — d'rapezformet kiste med skrå sider og tresidet låg, 208 x 93—87 cm, højde 95 cm faldende mod fodenden. Overalt beklædt med kobber og forsynet med drevne, forgyldte kobberornamenter; langs lågets underkant og kistens hjørner er der profilerede lister, langs med alle yderkanter på fladerne og især i disses hjørner ses blomsterornamenter formet som rosetter eller tulipaner. Otte bærehåndtag af smedjern med hankebeslag. På begge lågets skråsider er der fire firdelte anevåbner omgivet af blomsterkrans og slyngværk og med to englebørn som skjoldholdere; imellem våbnerne sidder der i relief vingede ansigter. På lågets overside et kors sammensat af lister med blomsterornamenter; på hovedgavlen af låget sidder et bladværksomgivet, kronet våben (Friis) og på fodgavlen et kronet spejlmonogram, G M F for »grev Mogens Friis«, støttet af to flyvende englebørn og omgivet af palmeblade.

4) 1689. Mariana Christina Friis; f. 1675 den 11. juni i København, datter af Mogens Friis, greve af Frisenborg, ridder, gehejmeråd og stiftamtmand i Århus

og Anna Maria »von Offerberg«; d. 1689 den 8. november (kistepladens indskrift). — Trapezformet, kobberbeslagen kiste med tresidet låg, 178x78—67 cm, højden 69 cm faldende mod fodenden, forsynet med forgyldte kobberlister omkring kistens bund, låget og lågets midtfelt. Langs kistens hjørnekanter samt i hjørnerne af lågets midtfelt sidder bladværksbeslag i forgyldt kobber. Lågvaglens har været flankeret af vingede hermer, kun én bevaret ved hovedenden. I begge lågets gavlfelter et kronet skjold med et indviklet spejlornament: M S F J (?), med palmebladsbort op omkring. På lågets skrå langsider to gange fem tre- eller firdelte anevåbner med bladværk på siderne mellem blomsterornamenter. Oven på låget nær hovedenden ligger et støbt kobberkrucifiks. *Kistepladen* ved fodenden af låget er af forgyldt kobber, 55x35 cm, med en bort af draperi endende i volutter omkring et skjoldformet skriftfelt, hvorover ses en kjortelklædt engel. Dansk indskrift med graveret kursiv. »Hun dyders frugtbar quist.. Af guds frygt hun forvist mange frugter bar« og »gick den vej bered som er til Himmerig / med Lampen tendt, ieg ved, / gaf hun sin brudgom sig / Frisenborg 8 nov 1689«.

5) 1694. Anna Maria Offenbergs, Mogens Friis' anden hustru, d. 1694. Ingen indskrifter. Rektangulær kobberkiste med rette sider og tresidet låg, 219x91 cm, højden 94 cm. Seks store, runde fødder med bukler. Langs kistens bund sidder 16 »øjer« af smedejern til bærehåndtag. Langs kistens kanter er der påsat smukke, støbte eller drevne beslag eller lister af kobber. I hjørnerne, fra top til bund, står fire kraftige, svungne akantusvolutter af støbt kobber; og langs kistens overkant sidder en akantusbort med nedadvendte tulipaner. På siderne af kisten er der store dydefigurer i drevet arbejde; på den tilgængelige højreside sidder Troen og Håbet og på den venstre side Kærligheden og Retfærdigheden, alle med deres attributter. Imellem dydefigurerne, der er anbragt yderligt på siderne, står der på midten i en akantus-kartouche det grevelige friiske våben flankeret af et par store, kjortelklædte engle med palmeblade, som holder en krone over det ovale våbenskjold. På lågets gavle sidder i et ovalt, kronet og laurbærkranset skjold, der yderligere flankeres af palmeblade, et (omvendt) *spejlmonogram* i drevet kobber: A M O G F, for Anna Maria Offenbergs grevinde af Friis. På lågets skrå langsider ses otte dobbelte anevåbner med akantus-»vinger«. Oven på låget er den eneste udsmykning et beslag på fodenden, en bladværksomgivet oliekanne.

6) 1699. Niels Friis, søn af Mogens Friis, d. 1699. Ingen indskrifter. Rektangulær kiste af sortmalet fyr, 237 x 105 cm, højden 91 cm, med seks fladtrykte kuglefødder og ti sorte bærestropper anbragte langs kistens bund ved fødderne. Kisten har en bred fodliste og udad-svajende sider og på låget blødt buede skråsider og -gavle. Den er smykket med ornamenter af støbt bly eller tin, overalt forgyldt. I hjørnerne svungne hermer, kvindebuster med volutter istedet for

arme; og på siderne, i drevet kobber, store bladornamenter med klokkeblomster, slyngværk og draperinger. For kistens ene ende ses det grevelige friiske våben med ordenskæde (storkors) omkring et *spejlmønogram*: G N F, for greve Niels Friis. På lågets overside er der kun et simpelt, fladt kors.

7 og 8) Slutningen af 1600'rne. Indeholder sandsynligvis spædbørn, der efter gravbogen skal være bisat henholdsvis den 13. april 1698 og den 2. september 1701. Trapezformede barnekister uden indskrifter, nærmest at ligne ved nr. 2. —

7) 86 x 44—40 cm, højden 40 cm faldende mod fodenden, med to bærestropper på hver af langsiderne; i hjørnerne af låget kvadratiske bladværksbeslag af kobber. Midt på låget et simpelt (nu krøllet) messingkors. — 8) 89 x 41—38 cm, højden 43 cm, faldende mod fodenden. Ingen bærehåndtag, ingen beslag. Står vest for nr. 9 i forlængelse af denne.

9) 1700'ernes begyndelse. Ukendt. Trapezformet, fløjlsbetrukken kiste, 158 x 62—51 cm, højden 50 cm faldende mod fodenden; profileret, med let buede sider og fladt, karnisformet låg. Beslag og ornamenter af bly. I spidsen af kistens hjørner sidder under låget nogle støbte englehoveder, på langsiderne bladguirlander og rester af beslag; ved fodenden ses en »genius« i klassisk klædebon og for hovedenden et nu defekt friis-våben med rester af forgyldning. I hjørnerne på lågets karnis bladværksbeslag med volutter foroven og i hjørnerne af midtfeltet på låget ligger beslag formede som englehoveder. Af *kistepladen* er der midt på låget blot bevaret en rest af blomsterborten, skriftfeltet mangler, — det har målt ca. 34 x 26 cm. — I fløjlet over fodenden ses aftryk af et kraniebeslag med korslagte knogler under. (På denne kiste ligger en del løse og af-faldne beslag fra de øvrige kister samt Frederica Lovisa Friis' løse *kisteplade* — se under Bielke-GersdorffTs gravkælder nr. 13).

10) Senere i 1700'rne. Ukendt. Trapezformet, sortbetrukken kiste, 196 x 84—69 cm, højden 82 cm faldende mod fodenden, med en enkel, ret kraftig profilering på siderne af kisten og det forholdsvis høje låg. Ti sorte bærestropper langs kistens underkant; langs lågets kant ses store skruehoveder. Af beslag er blot bevaret en blystøbt stråleramme med engleansigter i, som har siddet omkring *kistepladens* nu forsvundne, ovale indskriftfelt (65x36 cm).

Dr. Hans Leths begravelse, nr. 5 på gravplanen fig. 52 ligger nordligst i den anden række af korets begravelser; under det, der i Albert Mathiesens plan kaldes »Litra D bag Koret«. Den bevilgedes solgt til hofprædikant dr. Hans Leth for 100 slette daler den 16. januar 1675²⁵. Gravbogen meddeler, at der intet skøde kendtes. Den tidligste nedsættelse af kister, gravbogen³ nævner, fandt sted den 2. marts 1676, Hans Leths hustru og barn.

Krypten blev ved restaureringen 1926 forsynet med to døråbninger, mod øst til Claus Sohns grav, gravplan nr. 10, og mod vest til nr. 1; ved samme

lejlighed fik kælderens sit nuværende flade, gipsede loft (fig. 54). Den lange skakt med lufthul ud til Landemærket højt oppe i kælderens nordvestlige hjørne er derimod oprindelig.

Den 17. juli 1675 fik Hans Leth tilladelse til at opsætte et epitafium i kirken for den samme pris som den for graven²⁶. Epitafiet synes aldrig at være opsat.

†*Kister*. Ved istandsættelsen af gravkældrene fandt man i Hans Leths grav 33 kister stablet oven på hinanden i fire lag under lidet værdige forhold. Af disse kunne de syv bestemmes nærmere, nr. 1, 2, 3, 4, 6, 8 og 15. Desuden nævnes otte løse kisteplader. Da kisterne skønnedes for ringe til at blive bevaret, er de alle gravet ned. I krypten står nu to kister, flyttet hertil fra Körbitz' og Schacks begravelser (henholdsvis kiste nr. 7 og kiste nr. 10). Kistepladerne — ialt 18 — er nu opsat forskellige steder i krypterne.

Løse kisteplader. 1) 1739. Dorothea Sophia Mørck f. 1701 (?), g. m. Christian Langemach Leth, professor, præst ved Trinitatis; datter af Alexander Mørck og Anna Sophie Böckmann; d. 1739 den 15. april, 27 år otte måneder og 14 dage gi. Oval kisteplade af tin med gulmalet, blystøbt stråleramme, flammetunger, 47 x 30 cm; dansk indskrift, navne med kapitæler og versaler, ellers skriveskrift. »Dorothea Mørck! du er den Store Herres Gafve / Hand Skabte, Kiöbte, og dig Salved med sin Aand, / Nu Mættes du af Ham Med Frugt af Lifsens Hafve«. Kistepladen er opsat i Bielke-Gersdorffs kælder på sydvæggen lige inden for døren. Den medtagne †*kiste* var overtrukket med fløjel og havde tidstypiske, blidt profilerede sider og låg.

2) 1747. Jacop Leth, f. 19. juni 1747, d. samme år den 26. juli. Oval kisteplade af tin, 20 x 10 cm, med graveret blad bort og indskrift på latin med graveret kursiv. Lå på låget af en for datiden almindelig profileret †*barnekiste*, der blev fundet i det næstunderste lag og gravet ned i 1926—27. Pladen er nu opsat på en tavle med tre rækker kisteplader på østmuren i Leths gravkammer.

3) 1750. Ulrica Eleonora Elizabeth Leth, f. 1749 den 13. februar, datter af Christian Langemach Leth, sognepræst til Trinitatis kirke, og Charlotte Margrethe Hübsh; d. 1750 den 14. september. Oval kisteplade af tin med dansk, graveret kursivindskrift, 28x18 cm, som indsat i en †stråleramme lå på det høje karnisprofilerede låg af en †*barnekiste* med rester af fløjls overtræk, som var hensat i det underste lag kister inden den gravedes ned. Kistepladen er opsat på tavlen med tre rækker kisteplader på østmuren af Leths gravkammer.

4) 1752. Charlotte Margrethe Hübsch, f. 1710 den 19. september, datter af kammerjunker »Jacob Hubsch« og Elizabeth Hübsh; 1742 den 21. februar g. m. professor, sognepræst ved Trinitatis Christian Langemach Leth; d. 1752 den 21. oktober. Oval kisteplade af tin hvælvet, 59 x 32 cm, med gulmalet, støbt blyramme med solstråler, øverst englehoved og nederst le, spade, timeglas og dødningshoved omkring dansk kursivindskrift; lå på det karnisprofilerede låg af

en profileret *†trækiste* fra det næstøverste lag kister. Den er nu opsat midterst i en række af tre kisteplader på østvæggen i Mikkelsborgs gravkælder (gravplan nr. 14).

5) 1753. Jacob Leth, f. 1752 den 8. februar, søn af Christian Langemach Leth, sognepræst i Trinitatis kirke, og Charlotte Margrethe Hübsch; d. 1753 den 11. juli. Oval kisteplade af tin med blystøbt, gulmalet bladbort, 32 x 10 cm, og graveret, dansk kursivindskrift. Hverken kisteplade eller kiste er nævnt i indberetningerne 1926—27. Pladen er opsat på tavlen på østvæggen i Leths gravkammer.

6) 1755. Jacob Bruun, f. 26. april 1726, »værdig Søn af. . .salige hr. Urban Bruun«, etatsråd og anden deputeret for Finanserne; d. 1755 den 22. december. Oval kisteplade af tin, 57 x 24 cm, med dansk kursivindskrift. Fundet på låget af *†kiste* med de for tiden gængse profderinger, som stod i det næstøverste lag. Nu opsat på østmuren i Bielke-GersdorffTs kælder (gravplan nr. 3).

7) 1759. Christian Leth, f. 1695 den 28. december, søn af Jørgen Leth sognepræst til Storeheddinge kirke og provst i Stevns herred og Helena Dorothea Franck; 1728 den 15. december g. m. Mette Maria Swane, to sønner og fire døtre, hvoraf to døtre lever endnu; 1712 antaget i Rentekammeret, 1752 etatsråd; d. 1759 den 24. august. Dansk kursivindskrift på oval tinkisteplade med blystøbt stråleramme med skyer og engle, øverst en hvilende engel, forneden en skægget dødsgegnis med timeglas, 93x43 cm. Hverken kisteplade eller *†kiste* omtales i indberetningerne 1926—27. Pladen er opsat på vestvæggen i von Stöckens kælder (gravplan nr. 9).

8) 1764. Christian Langemach Leth, professor, sognepræst til Trinitatis kirke; f. 1701 den 20. august, søn af Jørgen Leth, sognepræst til Store Heddinge og provst over Stevns herred, og Judithe Langemach; 1732 sognepræst ved Sandefjords menighed i Norge, 1736 »professor Cateches: et S. S: Theologiæ Extraordinarius« og sognepræst ved Trinitatis kirke i København. 1733 g. m. Dorothea Sophia Mørck, fire døtre, der alle lever, to gifte; g. anden gang 1742 m. Charlotte Margaretha Hübsch, tre sønner og tre døtre; to sønner og en datter døde; 1763 g. tredje gang m. Christine Estenberg, som sammen med syv børn og otte børnebørn begræder tabet ved hans død den 18. august 1764. Efter dansk kursivindskrift på oval kisteplade af tin med støbt stråleramme og hvilende engel foroven og svævende, nøgen og skægget dødsgegnis forneden, som på nr. 7. 90x40 cm. Den fandtes på låget af den profilerede, fløjlsbetrukne *†kiste*, der stod i det underste lag. Kistepladen er opsat på østvæggen i Fuirens begravelse (gravplan nr. 6).

9) 1766. Anna Skjønning f. Leth. F. 1697 i Store Heddinge, datter af Jørgen Leth, sognepræst smst. etc. og Helena Dorothea Franck; 1725 den 13. juni g. m. Peter Skjønning, kammerråd og renteskriver for Fyens stiftskontor, enke i

næsten 22 år; syv afdøde børn; d. 1766 den 6. oktober og efterlader sig en svigersøn, fire sønner, to døtre og to børnebørn. Dansk kursivindskrift graveret på løs kisteplade af tin med form som skriftblad, 33 x 22 cm. Pladen sidder på den tavle med tre rækker kisteplader, som er anbragt på østvæggen i Leths gravkammer.

10) 1767. Mette Maria Leth f. Svane, etatsrådinde; f. 1709 den 18. oktober; 1728 den 15. december g. m. Christian Leth, etatsråd og kommitteret i Kammerkollegiet; to sønner og fire døtre, hvoraf to endnu lever; enke i otte år; d. 1767 den 31. marts. Løs kisteplade af tin, skriftblad, 35x21 cm, dansk indskrift med graveret kursiv. Pladen sidder nu i tavlen med kisteplader på østvæggen i Leths gravkammer.

11) 1778. Peter Anthon Schönning, f. 1773 den 9. september, søn af søkaptajn Peter Schiönning og Marie Christine von Nägler; d. 1778 den 16. marts. Efter indskrift med kursiv på løs kisteplade, 26 x 17 cm, af tin, skriftblad med graveret kant. Er nu opsat på tavlen med tre rækker kisteplader på østvæggen af Leths gravkrypt.

12) 1779. Johannes von Aphelen, virkelig justitsråd, professor »for Philosophiae« ved Kbh's universitet; f. 1719 den 27. oktober, d. 1779 den 31. juli; efterlader sig sin hustru gennem 19 år Helena Dorothea Skiönning og en uforsørget søn og datter. Efter indskrift på løs kisteplade af tin; som et skriftblad med skraveret kant, 33 x 24 cm; dansk indskrift med graveret kursiv; gravvers: »Men dig, du Unge som tvivle om Guds forsyn / Sit lærerige Excempel paa en dydig Vandel hvori / Han, som en anden Jacob med Stav i Haand / Efter 30 Udlændigheds Aar han omsider med / Intet svinget sig op i sit Fæderneland / Til de Studerendes offentlige Lærer og til en / Saa Agtværdig Mand i Staten, at hans Navn / Vil altid blive i en velsignet Erindring / Hos en Skiönsom Efterslægt.« Pladen er en af de tre, som er opsat på østvæggen i Mikkelsborgs krypt (gravplan nr. 14).

13) 1781. Hans Myhre, f. 1734 den 24. august på Molde i Norge; 11. Oktober 1766 residerende kapellan til Trinitatis kirke; 24. August 1767 g. m. Mette Kö[lich]en, nu enke; d. 1781 den 28. april. Graveret dansk kursivindskrift på løs kisteplade af tin, bladformet, 38x21 cm. Sidder nu på den sydlige del af vestvæggen i Claus Sohns gravkammer (gravplan nr. 10).

14) 1782. Helena Dorothea Flensborg f. Leth; f. 1698 den 18. juli; g. 1734 den 14. marts m. schoutbynacht Christian Peter Flensborg; enke 1767 den 8. august; d. 1782 den 28. april. Kisteplade af tin formet som en skriferulle med skraveret kant og påsatte rocailler af bly, 37 x 23 cm; graveret, dansk kursivindskrift. Var påsat låget på en kraftig profileret *fkiste* med rester af fløjlsotræk og sorte bærehåndtag langs bunden, som stod i det næstunderste lag; sidder nu på tavlen med kisteplader på østvæggen i Leths gravkammer.

15) 1784. Agnete Marie Schiønning, f. 1782 den 2. september, datter af justitsråd Christian Schiønning, kommitteret i Rentekammeret, og Marie Schiønning, f. Olrog; d. 1784 den 25. juni. Dansk kursivindskrift på løs kisteplade af tin med skriftrulleform, 23 x 13 cm. Opsat på tavlen med tre rækker kisteplader på østvæggen i Leths krypt.

16) 1788. Peter Janus Bording, kommandørkaptajn; f. 1729 den 24. juni i Hedemarken i Bergens stift, søn af Georg Bording, oberst over et norsk infanteriregiment, og Kirstine f. Svane; 1761 den 25. november g. m. den nu dybt-sørgende enke Kirstine f. Leth; d. 1788 den 24. november, otte dage efter »at Han som Chef var fra Norge hjemkommen med det Kongl. Orlog Skib Justitia«. Dansk, graveret indskrift, skriveskrift, på en løs kisteplade af tin, 33x22 cm. Sidder nu på østvæggen i Claus Sohns begravelse (gravplan nr. 10).

17) 1789. Kirstine Bording f. Leth; f. 1733 den 1. marts, datter af Christian Leth, etatsråd og kommitteret i Kammeret, og Mette Marie Svane; g. 1760 den 24. november m. Peter Janus Bording, kommandørkaptajn i Søetaten; d. 1789 den 27. maj; bisat ved siden af sin mand. Efter dansk, graveret kursivindskrift på en rektangulær, løs kisteplade af tin, 33x22 cm. Kistepladen er nu opsat på tavlen med tre rækker kisteplader på østvæggen i Leths begravelse.

†Kisteplader. Resen meddeler i Inscriptiones 1683²⁷ teksten på følgende tre †kisteplader.

1) 1669. »Mag. Hans Lettis oc Anne ChristofTersdatters dødfødde Søn. Den 8. octob. Anno 1669«.

2) 1669 Anne Hansdatter, f. i Ræinge (!) præstegård i Fyn den 20. marts 1658; d. 1669 den 7. december udi sit 12. år.

3) 1670. Matrone Anne Christoffersdatter Hemming; f. i Assens 1629 den 11. februar; g. første gang m. Hans Pofvelsen i 12½ år; g. anden gang m. Hans Leth, hofpredicant »paa 14 aar«; d. i Kbh 1670 den 11. juni udi sit 42. år.

Didrik Fuirens gravkrypt, nr. 6 på gravplanen fig. 52, er det tidligst indrettede gravkammer i koret, 1657 købt af Thomas Fuiren, som den 7. marts anmodede Konsistorium om et gravsted til sin året før afdøde broder Didrik. Efter han den 2. april havde betalt værgen 200 rdr., overlod Konsistorium ham et gravsted, »oppe udi Choret paa den nordre Side, ved Alterfoden, sub Litera C, efter den *delineation* som om begravelser udj samme Kircke er fattet (se s. 319); han maa lade grundmure. . .« Man gav ham samtidig tilladelse til at opsætte »et skickeligt Monument paa Muren. . .«²⁸.

Kirkens styrelse måtte i første omgang afvise arvingernes ønske om et skøde til den begravelse, de havde købt, fordi, som professorerne svarer den 17. oktober, kirken ikke havde kongens konfirmation på *jus patronatus*²⁹. Da sagen dog udviklede sig, kunne skødet udstedes allerede den 22. oktober 1657, hvor Kon-

sistorium af »den høje Øvrighed« havde fået ret til at sælge ligsteder i Trinitatis³⁰.

Til vedligeholdelse af grav og epitafium havde Henrik Fuiren, en anden broder til Didrik, den 12. december 1660 testamentarisk skænket kirken 500 rdr.³¹ Den 30. december 1679 fritog imidlertid baron Didrik Fuiren, søn af den i 1656 afdøde Didrik og brodersøn til den ovennævnte Henrik, kirken for dens vedligeholdelsesforpligtelser, tilbageleverede universitetet sit skøde og afstod fra både grav og epitafium³². Gaven på de 500 rdr. skulle overgå til kirkens frie rådighed, »dog at dend altid blifver under *Titulatio Legati Fuireniani* paa Rente bestaaende...«. Slægten Fuiren var bekendt for sine store donationer; men den tanke forekommer vel ikke urimelig, at Didrik Fuiren, der 1677 var blevet op-højet til den arvelige friherrestand, havde den agt at skabe sin slægt et andet, storslået og mere præsentabelt gravmæle.

Til trods for denne afståelse prøvede han den 13. marts 1686 at erhverve sig et gravsted i Trinitatis kirke, det samme som også Luxdorph søgte og fik (se nedenfor)³³. Ved sin død samme år nedsattes Didrik (Theodorus) Fuiren den 30. september ved siden af sin fader. Gravbogen nævner kun disse to nedsatte i krypten³. Didrik Fuirens enke, Margrethe Elers omgikkes efter hans død med planer om at bygge familien et gravkapel ved Trinitatis; og hun fik da også af kirken tilladelse til at opføre et sådant mellem kirkegårdsmuren ud til Landemærket og korets mur, med adgang dertil fra koret³⁴. Disse planer blev senere forladt; og da friherreinden i 1708 døde, bisattes hun i Frue kirke i en statelig dobbelt-sarkofag af marmor, som bar hendes og Didrik Fuirens navne. I samme kirke havde hun også ladet opsætte et epitafium over sig og sin mand med latinsk inskription forfattet af biskop Thura (I, 72 f.). Eftersom man ved restaureringen fandt to kister i Fuirens krypt, der synes at være de samme to, som er omtalt i gravbøgerne, må det antages, at baron Fuiren aldrig blev overført til sarkofagen i Vor Frue. Det skal dog tilføjes, at Fuiren-kisterne i Trinitatis ikke lod sig identificere i 1926—27.

Året efter friherreinde Elers død og bisættelse betalte Kirstine Fuiren, g. m. afdøde Jens Harboe, Trinitatis 500 rdr. »for at erlange til Cassation een af hendis SI. Fader.. .Friherre Diedrich Fiuren udgifne revers og afstaaelse dat: 30. Dec. 1679.. .paa det dend begravelse, som hans si. Farbroder Hinrich Fiuren til hans si. Faders Graf og Epitaphium at vedligeholde havde forerret. . .«³⁵ og på den måde bevare graven og epitafiet mod tilintetgørelse. Da Kirstine Harboe, som var det sidste medlem af slægten Fuiren, døde 1735, blev hun begravet i Frue kirke.

Gravkælderens nordre del er dækket af et halvt tøndehvælv; over den søndre trediedel ses den trælem, gennem hvilken man fordm har nedsat kisterne. I kælderens vægge ses de murede huller til to lag bærestænger. Gennem to dør-

åbninger i øst og vestmurene formidler kælderens idag adgangen fra Jørgen Eilersens kælder (gravplan nr. 11) til Schacks kælder (gravplan nr. 2, fig. 55). Til Eilersens kælder var der allerede fra gammel tid en mindre åbning (et luft-hul?), som ved restaureringen indgik i den nuværende dør.

Epitafium 1732 (1656), over Theodorus Fuiren, Georgs søn, d. 1656, 35 år gammel. Latinsk graveret kursivindskrift, der bl.a. omtaler Fuirens mange rejser og meddeler, at hans enke, Anna Christina Friis, sammen med sønnen Theodorus, født efter faderens død, har rejst dette mindesmærke, der efter ødelæggelsen ved branden 1728 blev fornyet 1732. — Det ældre epitafium blev således opsat o. 1656 af de efterlevende, og dets indskrift, kendt fra Resen, svarer nøje til det nyere epitafiums tekst fra 1732; her er blot tilføjet meddelelsen om epitafiets ødelæggelse og det nyes opsættelse. — Rektangulær tavle af hvidt, året marmor, med profilerede rammer af sort marmor og et topstykke, der med svunget sort profil indrammer to våbner og krones af en vase med spejl-monogram. Højden o. 270 cm, bredden 112 cm. I nordøstre korgang ved alteret.

†*Gravsten*. Resen nævner³⁶ i 1668 en gravsten med latinsk indskrift over Theodorus Fuiren, f. 1621 den 8. marts i København, d. 1656 den 15. januar smst. Stenen er nu nok gået tabt. Den har sandsynligvis ligget over lemmen.

†*Kister*. Som nævnt omtaler Søren Mathiesen kun to gravsatte i denne krypt, nemlig Didrik Fuiren, d. 1656, og dennes søn baron Didrik Fuiren, d. 1686. Ved restaureringen 1926—27 fandtes to da ubestemmelige kister, af hvilken den ene havde endda særdeles rige beslag. Kisterne blev gravet ned. En del bevarede beslag, forgyldte våbner og akantus-grene med blomster, gennembrudte hjørne-ornamenter af blik med engle og timeglas samt et Jesus-monogram af tin, er blevet opsat på en tavle, der ses på nordmuren i kælderen. Idag rummer krypten to Schack-kister (nr. 2 og 3).

Kisteplade. Endvidere er bevaret en skjoldformet kisteplade af messing, 28 x 17 cm, med latinsk inskription med graverede skriveskrift-bogstaver, over Theodoricus Fuirenius Georgs søn, forfattet af dennes posthume søn (filius posthumus) »Theodorus Fuiren Lib Raro in Fuirendall«. Kistepladen nævnes ikke i indberetningerne fra 1927. Over indskriften, der beklager, at fader og søn aldrig fik hinanden at se, svæver to engle, som holder en bladkrans; under indskriften et J C for Jesus Christus. Pladen er opsat i Claus Sohns gravkammer (gravplan nr. 10) til højre for døren til Hans Leths kælder.

Professor Erasmus Hansen Brochmanns † *krypt*, nr.7 på gravplanen fig. 52. Den ligger »midt for Alterfoden«, i den anden række af korets gravkældre og blev anskaffet efter hans død for 150 rdr. Skødet udstedtes 24. september 1664, og det bestemtes, at det skulle overdrages til hans enke³⁷. 1701 blev skødet fornyet af »mag Brochmanns enke« (en svigerdatter?), og atter i 1738 af professor

Steenbuck³. Det må nævnes, at en fætter til Erasmus Hansen Brochmann, nemlig Erasmus *Enevoldsen* Brochmann, ligeledes professor (dog professor »eloquentia« — for veltalenhed og ikke som E. Hansen for teologi), som døde 1662, også blev bisat i Trinitatis kor, hvor der over ham blev sat et *sepulchrum* med en stærkt panegyrisk indskrift på latin forfattet af P. N. Mehrn³⁸. Om hans grav vides kun at den 1681 var ved at blive overdraget til en assessor Jørgen Verts³⁹. Det må dreje sig om en af korets da få jordbegravelser.

Der nævnes i gravlisten³ kun to begravne i E. H. Brochmanns krypt, nemlig foruden ham selv (han døde 19. august 1664) Drude Brochmann, som døde 9. september 1680. Ved varmekælderens indretning (se ovenf.) forstyrredes kælderens totalt. Hvis kisterne endnu eksisterede, må de være gravet ned ved den lejlighed.

† *Gravsten* 1664. Erasmus Johannis Brochmannus, professor i teologi. Mindesmærket udført ved enken, Elisæ Petras omsorg »inter gemitus et lacrymis« — mellem sukke og tårer — »Anno MDCLXIV«. Latinsk indskrift overleveret af Resen i 1683⁴⁰.

† *Kisteplader*. 1) 1664 Erasmus Joh. Brochmand, teologisk professor ved Københavns universitet og rektor smst., d. 1664, 38 år gi. Oval kisteplade, ca. 28x38 cm, med graveret latinsk versalindskrift. Aftryk af pladen fra 1863. Teksten minder meget om indskriften på ovennævnte †gravsten.

2) 1680 Drude Rasmvsdatter Brochmand, f. 1663 i Kbh. den 26. januar; datter af si. Rasmvs Brochmand, teologisk professor, og Else Pedersdatter til Weilegaard; 10. august 1680 trolovet med mag. Nicolas Smed »vice lectori Bergensi oc Canonico«; d. 1680 om aftenen den 1. september kl. 9. Graveret, dansk kursivindskrift på skjoldformet, foroven afskåret plade, 29x23 cm. I den nederste tilspidsede ende er graveret et net lille bladornament. Aftryk af pladen fra 1863.

Lambert van Havens krypt nr. 8 på gravplanen fig. 52. Om gravkryptens opvindelse hører vi den 30. december 1681⁴¹, da generalbygmester Lambert van Haven fik tildelt en muret grav mellem Erasmus Hansen Brochmann og von Stöcken til gengæld for et *maleri af Nadveren*, han havde leveret kirken⁴². Graven er på det nærmeste rektangulær med en stor niche i sydvæggens vestre del, hvorigennem man kommer ind i v. Stöckens kælder. Fra øst og vest er den tilgængelig fra henholdsvis Elers og Bielke-Gersdorffs kældre gennem fladbuede døråbninger, der er brudt i murene i 1927. Rummets søndre halvdel er dækket af et fladbuget hvælv, der spænder øst—vest, mens der over den øvrige del ligger et hvidtet bjælkeloft, hvori der har været en lem til at nedsætte kister igennem. I de hvidkalkede vægge ses adskillige murede huller til bærestænger.

Ved undersøgelsen fandt man her 11 kister stående i fire lag oven på hin-

anden. Af disse var syv barnekister, af hvilke én ikke kunne identificeres. Alle kisterne er nu fjernet fra kælderens, to bevarede kister står i v. Stöckens kælder (gravplan nr. 9). Resten er gravet ned, og kistepladerne fra dem sidder på en tavle, som er opsat på vestvæggen i nichen. I krypten står nu to Elers kister (nr. 6 og 7).

Kister 1) 1695. Lambert van Haven, generalbygmester og inspektør over kongens kunstnere og arbejdere; f. 1630 den 6. april, d. 1695 den 8. maj (kistepladens ordlyd). Trapezformet kiste, 208x94—80 cm, højden 89 cm faldende mod fodenden. Rette sider, kraftige fod- og hjørnelister, en profileret gesims langs kistens overkant og et låg med en stor, flad karnis. På kistens sider er der rester af betræk og diverse blylister. *Kisteplade* af kobber, rektangulær, 28 x 33 cm, med afskårne hjørner. Den bærer en graveret kursivindskrift på dansk. Kisten, som stod i underste lag, er ved restaureringen hensat i v. Stöckens kælder ved sydmuren.

2) 1729. Anne Slange, f. 1653 den 18. maj; 1674, i oktober måned, g. m. Lambert van Haven, general bygmester; 12 Rørn; enke 1695; d. 1729 i august (efter kistepladen). Trapezformet kiste, 189x76—67 cm, højden 60 cm aftager mod fodenden. Rette sider, profilerede ender og låg, og en stor hulkehl rundt langs bunden. På lågets kanter ses rester af søm og læderbetræk. *Kisteplade* af tin, 38 x 26 cm, af form som et skriftblad, med graveret, dansk kursivindskrift. Stod i underste lag kister, men er nu flyttet til v. Stöckens kælder, hvor den står ovenpå Lambert van Havens, hendes husbonds, kiste.

Løse kisteplader 1) 1677. Christian van Haven, søn af generalbygmester etc. Lambert van Haven og Anne Pedersdatter; f. 1676 den 8. oktober i Kbh., d. 1677 den 17. januar. Kisteplade med ovalt skriftfelt omgivet af en akantusbort, hvori frugter og musicerende engle, 26 x 22 cm, med dansk versalindskrift, af kobber. Opsat på vestvæggen af nichen.

2) 1677. Helene van Haven, datter af Lambert van Haven, generalbygmester etc. og Anne Peders-Datter Slange; f. 1677 den 20. oktober, d. 1677 den 30. december. Dansk kursivindskrift graveret på kisteplade af kobber, 31 x 21 cm, med skjoldformet skriftfelt og akantus-blomsterbort. Opsat på nichens vestside.

3) 1681. Peder van Haven, søn af Lambert van Haven, kgl. generalbygmester samt inspektør over alle kongens »Konster« og Anna (Pedersdatter) Slange; f. 1681 den 24. januar i Kbh., d. 1681 den 5. april. Skjoldformet kisteplade af kobber med bort af akantus-blomster og volutter, 39 x 29 cm. Dansk indskrift med graverede versaler og kursiv. Opsat på vestsiden af nichen.

4) 1683. Salomon van Haven, søn af Lambert van Haven, generalbygmester og Anna Slange; f. 1682 den 20. april i Kbh., d. 1683 den 29. januar. Oval kisteplade af messing med bort, inderst ved skriftfeltet en bladkrans og uden om

denne frugter og akantus, 25 X 23 cm, og dansk versalindskrift. Som de øvrige opsat på nichens vestmur.

*5) 1761. Peter Nicolai von Hauen, inspektør og møntmester ved den kgl. Mønt i Kbh., kammerråd; søn af Lambert van Haven og Anna Slange, søster til sal. konferensråd Slange; f. 1689 den 19. april; drev studier ved sølv- og bjergværker i Norge og blev 1714 møntinspektør i Glykstad, 1716 inspektør for den Rensenborgske Mynt; fik 1723 sæde i kommissionen angående møntprøverne ved den københavnske mønt og blev 19. november 1725 inspektør ved samme, »og tillige forundt Exspectance paa Mynte og Stadens Guardeins Tienneste«, som han tiltrådte i 1729 efter et ophold i Kongsberg for der at ordne møntvæsenet; den 11. marts 1749 inspektør og møntmester ved den da indrettede kgl. Mønt i København, udnævnt til kammerråd. 26. september g. m. Christine von Hauen f. Leegaard, datter af kommandørkaptajn Friderich Jørgen Leegaard og Christine Fogh; en datter d. H/4 år gi.; efter sin afsked den 21. april 1761 blev han den 24. april udnævnt til justitsråd; d. 1761 den 28. september. Oval kisteplade af tin, 38 X 24 cm, med dansk, graveret kursivindskrift; nu på Folkemuseet.

6) 1771. Christine Leegaard, f. 1732 den 4. februar; g. første gang m. Peter Nicolai v. Hauen, g. anden gang m. kommandør og kammerherre Conrad Schindel; d. 1771 den 24. marts. Kisteplade af tin, 15x25 cm, med udtrukne hjørner og svungne sider, med graveret kursivindskrift på dansk, lå på låget af en profderet, betrukken *†kiste* med 12 bærestropper, som nedgravedes 1926—27. Nu opsat på nichens vestvæg.

†Kisteplader 1) 1684. Anne Metta van Haven, datter af Lambert v. Haven og Anne Slange; f. 1683 den 16. december kl. 6 om morgenen, d. 1684 den 30. januar. Messingplade med bladramme på *†barnekiste* med lige sider og svagt buet låg, nedgravet 1927.

2) 1751. Christian Friderich van Hauen, hofretsassessor og borgretspræsident på Christiansborg slot; f. 1687, d. 1751 i februar. Oval *†kisteplade*, ca. 37x20 cm, med dansk kursivindskrift. Gravvers: »Mærck Læsere, hvad er vort Liv? en kiedsom Vandring / Der Modgang Möye, Sorg meest giver til Forandring, / Naar Enden endes først ald Fare, ald Fortred / Hvad fordeel er da ey, at komme snart afsted.« Aftryk af kistepladen fra 1868.

3) 1756. Anna Christine v. Hauen, datter af kammerråd og møntinspektør Peter Nicolai v. Hauen; f. 1754 den 2. oktober, d. 1756 den 26. januar. Oval *†kisteplade*, ca. 20x13 cm, med dansk kursivindskrift. Aftryk af pladen fra 1868.

I indberetningerne⁴³ fra tyvernes undersøgelser nævnes tre uidentificerede kister, to profilerede voksen-kister og en barnekiste, hvor kistepladernes blystøbte rammer sad tilbage, men skriftfelterne var fjernet. Visse ting tyder på,

at det drejer sig om Chr. Fr. v. Hanens, Anna Christine v. Hauens og Peter N. v. Hauens kister (se †kpl. nr. 2 og 3 og løs kpl. nr. 5). Kisterne var hensat i de to øverste lag, og har været genstand for plyndring eller tidligere undersøgelser.

von Stöckens gravkrypt, nr. 9 på gravplanen fig. 52. Ifølge gravbogen³ er gehejmeråd von Stöckens grav blevet købt i 1674 for 200 rdr. Det fremgår af udtalelser på Konsistorium, at man ved indrettelsen af denne grav måtte flytte trappen til Erik Krag's begravelse, som ligger umiddelbart øst for von Stöckens (gravplan nr. 15), velnok fordi den var i vejen for byggeriet⁴⁴. Året efter har von Stöcken ansøgt om at få overdraget Mogens Friis' gravkrypt; Konsistorium udskød først afgørelsen, og ved Mogens Friis' begravelse kort efter i sin egen krypt må ansøgningen være opgivet⁴⁵.

Gravkælderens er dækket af et hvidtet bjælkeloft, som mod syd har haft en lem til kisternes nedsættelse. Ud til kirkegården er der i sydmuren et lufthul med en lang skakt, i vestmuren blev der ved istandsættelsen brudt en fladbuet døråbning til Mogens Friis' kælder (nr. 4); overfor luftskakten istandsatte man i nordmuren en tidligere adgangsåbning til van Havens kælder (se fig. 57).

Epitafium o. 1730 over Henric de Stöcken, ridder af Danebrog, hvid ridder, gehejmeråd, rentemester og generalkrigskommissær, født 8. maj 1631, død 20. juni 1681, gift med Anna Catharina de Delden, fire sønner, to døtre; tre af børnene hviler her. Over Christophorus Ernestus de Stöcken, admiral og Holmens chef, født 4. august 1664, død 23. januar 1713 [skal være 1711]. Over Johannes Henricus de Stöcken, ridder af Danebrog, hvid ridder og »ad Ordines Foeder. Belg. Legatus« (dvs. gesandt ved de habsburgske Nederlande), født 10. maj 1666, død 11. november 1709. Og over Gerhardus Christianus de Stöcken, ridder af Danebrog, hvid ridder, generaløjtnant over fodfolket og guvernør over citadellet Frederikshavn, født 13. januar 1671, død 13. august 1727, efterladende sig hustru Francisca Felicita de Vekene. Latinsk indskrift med graverede versaler, der sluttelig meddeler, at et ældre epitafium blev ødelagt 1728 og derpå fornyet. Sortmalet oval indskrifttavle, omgivet af profileret sandstensramme, på hvis overkant der i midten sidder et bladornament. Over rammen krones epitafiet af trofæer som ramme om familiens våbenskjolde. På væggen uden om epitafiet ses spor af en kalkmalet grå dekoration, enten draperier eller skyer. Monumentet sidder over graven i korets sydomgang, men er næsten utilgængeligt, da det delvis dækkes af den 1835 opbyggede søndre skriftestol.

Gravminder. I gravlisten¹⁴, er opregnet syv begravede i kælderen, nemlig gehejmeråd v. Stöcken, 1681 bisat med hustru og et barn, tre sønner, »Envoie« Hans Henrik 1710, admiral Christoffer Ernst 1711, og kommandant Gerhard Christian von Stöcken 1727 (el. 28), samt dennes enke, d. 1767. Ind-

beretningerne fra restaureringen⁴⁶ meddeler ikke mange oplysninger om forholdene i denne krypt. Den synes at have været tom bortset fra:

Sandstenssarkofag, fra midten af 1700'rne. Sarkofagen er rektangulær, 220 x 118 cm, højden 112 cm aftager mod fodenden til 100 cm. Den har langs bunden en profileret fodliste, siderne, der skråner udad omsluttet af forhøjede lister langs hjørnerne, overkanten og underkanten. I en kartouche for fodenden sidder et v. Stöcken-våben, og langsiderne smykkes på midten af et cirkelformet felt omsluttet af en smal ramme, der spænder fra sidens top til bund; hovedenden er utilgængelig. Låget, med karnis langs kanten, er sammensat af tre dele, en plade ligger på tværs af kisten ved hovedenden og dækker de første ca. 60 cm fra gavlen og ned, to andre plader dækker henholdsvis højre og venstre halvdel af resten. Sarkofagen indeholdt et kvindeligt, på hvis højre lillefinger sad en ring med bogstaverne G C V S. De står måske for Gerhard Christian von Stöcken, g. m. Felicia Franciska de Yeekene, d. 1767. Indberetteren⁴⁶ slutter: »Den anden [hånd] var med Vold revet af — var der mon Ringe paa?» (fig. 57).

Rådmand Claus Sohns gravkrypt, nr. 10 på fig. 52 ligger op til nordmuren i den tredie række gravkældre, regnet fra korsranken. Det er ad en nyindrettet trappe fra koret til denne krypt, at man idag har adgang til nordsidens begravelser. Kælderen blev købt i 1676 for 333 rdr. (?) og den tidligste bisættelse fandt sted 2. juni 1676, hvor et af Claus Sohns børn blev begravet³.

Den hvidkalkede kælder står idag gennem nyere døråbninger i vest- og syd-muren i forbindelse med Hans Leths kælder (nr. 5) og Jørgen Eilersens kælder (nr. 11). Trappeopgangen til koret fylder omtrent hele østsiden af rummet. I nord er der en lysskakt med tilgitret lufthul ud til Landemærket. Kælderen dækkes af et nyere betonloft.

Gravminder. Foruden ovennævnte melder gravbogen³ om ni nedsatte kister i denne kælder, som indeholdt medlemmer af familierne Sohn og v. Knuth, og endvidere om Treschows, Ursula Friis Rottbølls⁴⁷ og Hans Grams⁴⁸ kister. Sidstnævnte blev overført hertil fra Mikkelsborgs kælder (se der) og som den eneste bevaret ved saneringen.

Løse kisteplader 1) 1765. Gerhard Treschow, sognepræst til Trinitatis menighed i København; f. 1704 den 4. juli; 1731 præst i Birkerød; 1765 præst ved Trinitatis; 7. oktober 1734 g. første gang m. Maria Dorshæus, d. 1735 den 4. december, en datter d. 1738; 20. maj 1740 g. anden gang m. Maria Berg, nu enke; fem døtre, hvoraf en lever; G. Treschow døde 1765 den 20. november efter langvarig sygdom. Graveret dansk kursivindskrift på oval kisteplade af tin, ca. 90x40 cm, med støbt blyramme med stråler, skyer og engle, en hvilende kvindefigur foroven og en olding forneden. Denne type kisteplade er ret

almindelig; lign. plader fra samme tid, som findes forskellige steder i kældrene, er allerede omtalt. Noget forvitret. Sidder på østvæggen i Fuirens kælder nr. 6 på gravplanen.

2) 1767. Ursula Friis Rottbøll, f. Schnabel; f. 1732 den 20. maj; g. 10. maj 1762 m. professor Christen Friis Rottbøll; d. 1767 den 10. februar (efter kistepladen). Ifølge gravbogen bisat i Sohns kælder; 1927 blev hendes *†kiste* fundet i Erik Krag's begravelse (nr. 15) i det underste lag Luxdorph-kister og gravet ned. Inden Luxdorphs kælders indrettelse til fyrrum må kisten være overført til denne (nedenf. s. 357 ff.). Kisteplade af tin, 18 x 26 cm, firsidet, med udtrukne hjørner og svungne, skraverede kanter med en kraftig indskæring midt på kortsiderne. Dansk kursivindskrift. Opsat på nordvæggen i Elers gravkrypt, gravplan nr. 13.

Mag. Jørgen Eilersens gravkrypt, nr. 11 på gravplanen fig. 52, har adgang til Claus Sohns krypt (nr. 10) mod nord og Mikkelsborgs (nr. 14) og Fuirens (nr. 6) krypter mod henholdsvis øst og vest; den sidstnævnte adgang synes at have været fra gammel tid, medens de to andre er nyere. I sydmuren ses en (ny) lem ind til fyrrummet, tidl. Luxdorphs kælder (nr. 12). Den ganske lave krypt har teglstengulv og hvidkalkede vægge og er dækket af tøndehvælvet loft. Skødet er udstedt den 4. oktober 1679 til mag. Jørgen Eilersen, d. 1686, der den 13. april 1678 havde fået forundt en begravelse efter den for professorene vanlige form⁴⁹.

Epitafium 1732. Georgius Hilarius [Jørgen Eilersen] professor, fordum rektor ved Københavns skole, Rektor Magnificus 1677, efor ved Yalkendorfs collegium etc.; d. 1686. Marmor. Sortmalet, oval tavle med forgyldt fordybet kursivindskrift, 65 cm høj, 54 cm bred. Tavlen omgives af en grå kartouchesramme med stiliseret palmetmotiv, øverst et barneansigt med en vase over, forneden en mindre, oval tavle, sortmalet i grå ramme, hvis indskrift meddeler, at monumentet er restitueret i 1732 efter branden 1728. Den største højde er 180 cm, største bredde 90 cm. Latinsk indskrift. Eilersens døds- og fødselsår er ikke meddelt. Epitafiet sidder på korets østmur, nord for altertavlen.

Ved gravkældrenes undersøgelse 1926—27 tømtes denne for sit indhold af fem *†kister*, stående i to lag, som ikke lod sig identificere. På en *^barnekiste* fandtes et beslag, T R R 1662. Alle kisterne blev gravet ned⁵⁰. Gravbogen³ nævner som bisatte blot Jørgen Eilersen.

Kisteplader. 1) 1654. Christina Bangiani datter, g. m. Georgius Hilarius, rektor ved Københavns skole og rigens professor («professoris regii»); fire børn; d. 1654 den 22. juli. Latinsk graveret versalindskrift på oval *†kisteplade*, 28 x 22 cm. Efter aftryk fra 1863.

2) 1686. »Salig Mag: Jørgen Eilersöns Liig Hand Döde dend 22 Sept Anno

1686«. Dansk kursivindskrift overleveret gennem et aftryk fra 1863. Den ovale plade målte 24 x 42 cm.

Bolle Luxdorpha *f*gravkrypt, nr. 12 på gravplanen fig. 52. Den fungerer nu som fyrekælder og har fuldstændig ændret skikkelse.

I året 1686 ordnedes mellem universitetet og kammer- og kancelliråd Bolle Luxdorph et mageskifte, hvorved sidstnævnte fik overladt graven under alteret, mens universitetet tilegnede sig et hus i Landemærket med tvende våninger, som man ville bruge til bolig for klokker og kapellan⁵¹.

Ved branden 1728 blev graven og de heri hensatte kister (ialt 11) ødelagt; men den sattes atter istand og forblev i familien Luxdorpha's eje, som stadig lod foretage nye bisættelser i den. Da kirken i 1870 fik indrettet sine fyrinstallationer, blev denne krypt ligesom Erasmus Hansen Brochmanns (nr. 7) fuldstændig forstyrret. Kun krydshvælvet, som forud dækkede graven, kan endnu ses i et stykke af loftet i den nuværende fyrekælder. Indholdet af kister blev ved denne lejlighed overført til Erik Krag's begravelse (gravplan nr. 15), som må antages da at være tømt for sine kister. De 11 Luxdorph-kister, man fandt her ved restaureringen⁵², gav anledning til, at Erik Krag's begravelse fejlagtig benævnes Luxdorpha's gravkælder.

Gravminder. Af de 1926 fundne 11 kister er de syv gravet ned. Foruden de ni nedennævnte var der to barnekister uden navn, den ene blev brugt som benkiste, samt oversiden af en inderkiste.

1) Trapezformet kobberkiste, 105x47—40 cm, højden 43—38 cm, med tresidet overdel. Pladerne, der danner kistens ender, rager et stykke ud over siderne og toppen på den. Oval *kisteplade* af sortmalet kobber, 28 x 22 cm, med graveret kursivindskrift på latin, forfattet af Bolle Willum Luxdorph. Kisten indeholder det af hans forfædres og slægtninges støv, der levnedes efter branden 1728. Den står nu ved østmuren, straks ved nedgangen fra koret til Krag's begravelse.

2) 1735. Susanna Magdalena Worm, f. 1680. Datter af »Conference Etatz Justitz og Cancellie Raad« etc. Wilhelm Worm og Else Luxdorph; den 21. april 1713 g. m. Christian Luxdorph, »Fordum Hans Kongelig Majestæts Obrister ved infanteriet«, som døde 1726; »Hendes Død var Cronen paa Hendes Lefnet da Hun den 7de Augusti 1735 fandt at Guds Time var Kommen . . .«; hun efterlod sig en af sine fire sønner (efter kistepladens indskrift). Trapezformet trækiste, 204x90—80 cm, højden 65 cm faldende mod fodenden, med blødt svungne, profilerede sider og låg. Rester af sort klædesovertræk på låget. Oval, løs *kisteplade* af tin med blystøbt stråleramme med engle i, 70x56 cm. Foroven i rammen et korslam foruden et timeglas og dødningehoved. Graveret kursivindskrift på dansk, forfattet af hendes søn. Kisten står ved nordmuren i Krag's kælder, kistepladen sidder på muren ved trappen i samme.

3) 1781. Anna Bolette Junge, datter af konferensråd Severin Junge og Catharina Wissing; f. 1719 den 11. oktober; d. »igienem en smertefuld og Langvarig Sygdom ... 14. juni 1781 — Gift samme Dag 1748 med Hr. Bolle Willum Luxdorph« (efter kistepladens oplysninger). Kisten er trapezformet og overtrukken med ret velbevaret, sort klæde. Den måler 187 x 87—68 cm, højden 72 cm faldende til 67, og har profilerede sider. Også låget er profileret og har en ophøjet kant omkring midtfeltet. Langs lågets kant ses der store sømhoveder. Oven på låget en *kisteplade* af skriftbåndsform, 37 x 29 cm, af tin med et rankeornament langs højre side. Dansk indskrift med versaler og kursiv. Kisten står ved nordmuren i Erik Krag's begravelse, oven på nr. 2. Om selve bisættelsen skriver B. W. Luxdorph under den 23. juni: »Min sal. Kones Legeme blev nedsat i min Begravelse, hvor hendes to Brødre staae, i Bunde Kirke, tæt ved min sal. Moders Liig. Begge vare Boliger af de ædlest og kiæreste Siæle. Følgen var: 1 Jeg og Guldenskiold, (2) Provst Yieth og Benzon, (3) Guldenchrone og Fuglede, (4) Christian Osten og Kløeker. — Beist om Eftermiddagen til Nærum.« (cit. Luxdorphs Dagbøger II 230).

4) 1788 Bolle Willum Luxdorph, ridder af Dannebrog, gehejmeråd, assessor i Højesteret, første deputeret i Danske Kancelli, præses for den kgl. Videnskabernes Societet i København etc. (efter kistepladen); f. [1716] den 24. juli, d. 1788 den 13. august i Kbh. Trapezformet kiste, 187 x 90—73 cm, højden 72—64 cm, med glatte sider — de profilerede lister er faldet af — og profileret låg. Af samme type som hustruens Anna Bolette Junges (nr. 3). Bektangulær *kisteplade* af tin, 66x27 cm, med ophøjet midtfelt og hjørnerosetter, foroven en vase. Dansk indskrift med graveret kursiv og versaler (navne og årstal). — I sit testamente redegør B. W. Luxdorph for, hvorledes hans bisættelse skal finde sted, han skriver: ». . . Min Kiste skal være af Busvart som mine salige Forældres var. Paa Pladen skal blot staae mit Navn og Titler efter Maler-Academiets Bog. Fød den 24 Julii 1716 Død den ... og neden under: Impensa monumenti supervacua est. Memoria nostri durabit, si vita meruimus. [Udgiften til et gravmæle er overflødig; mindet om os vil vare, hvis vi ved vort liv har fortjent det.] Kisten sættes i min Fæderne Begravelse imellem min salige Moders og min salige Hustrues. Disse to ædle Siæle erindrer jeg aldrig uden med taareblandet Glæde . . . Min Begravelse (Folk maae giærne sige, hvad de ville) skal ej koste meere end 400 Bdr. Den latinske Sententz kand udelades. D[en]. 12. Februarii 1783 Luxdorph«⁵³. Kisten blev i 1926—27 fundet i det øverste lag; den står nu midt i Krag's kælder ved siden af Susanna Magdalena Worms kiste, nr. 2.

Løse kisteplader. 1) 1748. Jens Junge, premierløjtnant ved sjæll. nationalregiment; f. 1722 den 21. august, søn af Severin Junge, konferensråd og deputeret i Landetatens Generalkommissariat og Karen Meulengracht Wissing; d.

1748 den 30. juni. Efter indskrift på oval tinkisteplade, 32x28 cm, med støbt $\ddot{r}$ stråleramme og hvælvet skriftfelt, hvori er graveret en dansk kursivindskrift. Den er nu sat op i Elers kælder (gravplan nr. 13) på nordmuren.

2) 1749. Emanuel Junge, premierløjtnant ved sjæll. hvervede infanteriregiment; f. 1721 den 19. januar, søn af Sewerin Junge, konferensråd og deputeret i Landetatens Generalkommissariat og Karen Meulengracht Wissing; d.

1749 den 20. maj. Dansk indskrift med graveret kursiv på oval kisteplade af tin, 61 x 33 cm, med hvælvet skriftfelt og blystøbt stråleramme med kerubhoveder og et korslam foroven og et timeglas med vinger. Opsat i Elers gravkælder (nr. 13) ved siden af ovenstående.

3) 1767. Ursula Friis Rottbøll, f. Schnabel. Se under Claus Sohns begravelse (gravplan nr. 10). Opsat sammen med de tre ovennævnte i Elers kælder (nr. 13).

4) 1782. Margarethe Catharina Rottbøll, f. 1782 den 28. maj, d. samme år den 19. august. Båndformet kisteplade af tin med ophøjet midterparti, som støtter på de underbøjede sider, 15 x 19 cm. Dansk indskrift med graveret kursiv. Pladen er opsat i Elers gravkælder (nr. 13) på nordvæggen.

5) 1788. Wohler Rottbøll, f. 1787 den 25. september, d. 1788 den 4. juni. Oval kisteplade af tin med skraveret kant, 16x12 cm. Dansk indskrift med graveret kursiv. Sidder nu på nordvæggen i Elers begravelse (nr. 13).

De fem $\ddot{r}$ kister, som disse kisteplader sad på, heraf to barnekister, er alle gravet ned i medtaget stand 1927.

Elers gravkrypt, nr. 13 på gravplanen fig. 52. Der kendes intet skøde til denne begravelse, men den må have været i brug senest 1686, i hvilket år der ifølge Søren Mathiesen fandt to bisættelser sted¹⁴ nemlig nr. 2 og nr. 3.

Rummet dækkes over den nordre del af et bræddeloft med en gammel lem og ovei den søndre af et halvt, pudset tøndehvælv. I nord- og sydvæggen sidder to rækker murede huller til bærestænger. Gennem to nyere døråbninger i kælderens nordre del i henholdsvis øst- og vestmuren har man idag adgang til Kragss og van Havens begravelser (gravplan nr. 15 og nr. 8).

Gravminder. Af de otte *kister*, som i 1927 fandtes i denne kælder, stående i tre lag⁵⁴, eksisterer idag de syv. Foruden dem, som er opstillet i Elers gravkammer, findes kister herfra i både van Havens og von Stöckens kældre. Hans Grams kiste (se under Mikkelsborgs kælder, gravplan nr. 14) blev efter restaureringen hensat i Elers gravkælder.

1) 1667. »Eggerd aff Elers«, borgmester i Helsingborg; d. 1667 den 4. oktober, 57 år gammel (eller 59 år og 362 dage—?) (efter kistepladen). Rektangulær kiste, 190 x 103 cm, højden 86 cm faldende mod fodenden, med næsten lodrette sider og buet låg og rester af læderovertræk. Otte bærehanke af smedejern, en for hver ende-side og tre for hver langside, i store, gennembrudte pladebeslag.

Kistepladen, 48x61 cm, består af en nærmest oval skriftplade, som omgives af laurbærgrene og to kjortelklædte engle, øverst et krucifiks og nederst et »E E«. Dansk indskrift med graverede versaler. Kisten, som stod i det nederste lag er nu overført til v. Stöckens kælder (nr. 9), hvor den står op mod nordmuren. Eggert Elers kiste er hverken nævnt i Trinitatis gravbog³ eller i gravlisten¹⁴, hvor bisættelserne i 1686 som nævnt er de tidligst omtalte, og man må, kildernes relative pålidelighed taget i betragtning, antage, at han oprindeligt har været bisat andetsteds.

2) 1684. Anna Catharina Elers, datter af Jørgen Elers og Anna Margrete Wandel (nr. 6 og 7); f. 1680 den 28. februar, d. 1684 den 2. januar. Trapezformet barnekiste, 118x52—48 cm, højden 42—37 cm, med glatte, lodrette sider og svagt buet låg. Et medtaget klædesovertræk er påsat med rækker af søm med rosethoveder langs kanten; for enderne er der rester af smedejernsbeslag. †*Kisteplade* af messing med dansk kursivindskrift har ligget midt på låget. Kisten blev fundet i det mellemste lag og står nu ved siden af Anna Margrete Wandalls kiste (nr. 7).

3) 1684. Sophia Christens Datter, enke efter Eggerd Elers, fordum borgmester i Helsingborg (nr. 1); f. i Helsingør den 13. april 1615, g. 1646 den 8. februar, moder til en søn og en datter, enke 4. oktober 1667 og d. 1684 den 25 maj (efter kistepladen). Rektangulær kiste med rette sider og buet låg, 180 x 79 cm, højden 58 cm. Kisten har haft otte bærehåndtag af smedejern, i runde, fligede og brudte blomsterbeslag, som er sat på med søm med rosethoveder; samme slags søm har i rækker på alle kanterne holdt kistens læderbetræk, hvoraf kun rester er bevaret. På låget en *kisteplade*, 60x63 cm, hvis ovale skriftfelt omgives af en krans af blomsterhoveder og udenom dette af akantusløv med grædende putti; øverst et dødningehoved. Pladen bærer dansk indskrift med graveret kursiv. Kisten er fra det mellemste lag i Elers kælder flyttet til von Stöckens kælder, hvor den står ved nordmuren oven på Eggert Elers kiste (nr. 1).

4) 1689. Sophia Elers, datter af Jørgen Elers; f. 1678 den 11. juni; »omkom önncheligen« ved Operahusets brand på Amalienborg den 19. april 1689 sammen med sin broder Eggert Elers (nr. 5) (kistepladens oplysning). Trapezformet barnekiste med lodrette lige sider og tresidet låg, 137x51 cm, højden 50 cm faldende mod fodenden. Seks bærehåndtag i bladindrammede beslag. På kistens sider ses rester af overtræk; og på låget en række blybeslag, over fodenden et vinget timeglas og over hovedenden et dødningehoved med korslagte knogler under; midt på låget ligger den ovale *kisteplade* af bly, 34 x 29 cm, med akantusbort og graveret dansk versalindskrift. Kisten står nu ved sydsiden i Elers gravkælder, men var oprindeligt hensat i det mellemste lag kister.

5) 1689. Eggert Elers, søn af Jørgen Elers; f. 1683 den 24. juli, d. 1689 ved

Operahusets brand den 19. april sammen med sin søster Sophia (kistepladen). Barnekiste, som nr. 4, 121 x48—46 cm, højden 45 cm faldende mod fodenden, dog med rigeligere rester af klædesovertræk. Oval *kisteplade* af kobber med akantusbort, 34x19 cm, og graveret dansk versalindskrift. Eggert Elers var bisat i det underste lag, hans kiste står nu i Elers kælder ved siden af søsterens (nr. 4).

6) 1692. Jørgen Elers, etats-, justits-, kancelli- og kammerråd, deputeret ved Land- og Søetaten, assessor i Højesteret og Kammerkollegiet; f. 1647 den 16. august i Helsingborg, d. 1692 den 19. februar i København (efter kistepladen). Rektangulær kiste, 205 x90 cm, højden 80 cm, med glatte sider og tresidet låg; overtrukken med sort klæde. Otte bærehåndtag af smedejern i runde bladværksbeslag. Kisten er overalt smykket med — ofte profilerede — ornamenterede randbeslag, lister eller guirlander af bly, som omgiver alle felter og fremhæver kistens og lågets kanter; langs hjørnerne af låg og kiste er beslagene formet som båndomvundne »bladstokke« og på siderne sidder lige under kanten bladranke-guirlander bundet op med bånd og sløjfer. På midten af låget ligger den defekte *kisteplade*, 55x33 cm, hvis hjerteformede skriftfelt er fjernet, mens rammen foroven har to engle med timeglas og forneden et hvilende skelet. Den danske frakturindskrift endte med et gravvers: »Da Guds Frygt, Dyd og ædel Mod / Ej fri for Sorg og Avind stod, / Og ej for Dødens Piile, / See da gav ELSERS Siæl sig op / Fra Jordens Støv til Himmel-Top / Og lod her Kroppen hvile / Den Siæl den Himmel fødte Aand / Blev løst af Orme Sækkens Baand, / Og i sin Frihed findes: / End og ved Christi Magtis Liud / Skal denne Levning til sin Fryd / Med Siælen sammen bindis / H. M. D.« (efter aftryk fra 1863). — Jørgen Elers, der med stor sorg mistede sine børn ved »Amalio Ildebrand«, var stifter af Elers kollegium i København. Hans kiste står nu i van Havens kælder, ovenpå nedennævnte Anna Margrete Wandals kiste (nr. 7).

7) 1700. Anna Margrete Wandall, sal. etatsråd Jørgen Elers; f. 1654 den 27. juli; fødte i 15 års ægteskab en søn og to døtre (nr. 5, 2 og 4), d. 1700 den 17. september (efter kistepladen). Trapezformet barokkiste, 212x90—80 cm, højden 65—60 cm, med blidtsvungne sider og lågskråflader. Ligesom ovenstående smykket med rige blybeslag og -lister, gerne profilerede eller »skællede« langs de vandrette kanter. På hjørnerne mellem lågets skråflader og på kistens hjørner sidder der hermer, drevne kvinde-buster med bladværk under og op omkring sig. Under kistens gesimsagtige overkant, hvor der ligger en række skiftevis fligede og retsidede pladebeslag, er der en hulkehl, hvori sidder en bort med vekselvis kvindeansigter og bladværk. På langsiderne sidder under et vingagtigt draperibeslag et våbenskjold, som flankeres af to liggende dødsengle, den ene med le og timeglas, den anden med et dødningehoved; på enderne er

kisten udstyret med et slynget bladværksbeslag omgivet af guirlandeagtige bladranker, der genfindes på forskellige steder af låget. I lågets midtfelt ligger *kistepladen*, hvis rektangulære skriftfelt af tin med afskårne hjørner måler 30 x 21 cm. Det er pragtfuldt omgivet af en (løs) egeløvsramme med akantusvoluter og flankeret af sørgende englebørn. Dansk indskrift med graveret kursiv. Kisten blev fundet stående i øverste lag i Elers kælder; nu er den stillet ved nordmuren i van Havens kælder (gravplan nr. 8) under Jørgen Elers kiste.

†Kis/e. 1729. »Jomfru Kaas« (nævnt i Trinitatis begravelsesbog ca. 1660—1800) bisat den 28. november. En enkel uziret og uprofileret barnekiste med svagt buet låg, blev nedgravet i 1927.

Hans Mathiesen Mikkelsborgs krypt, nr. 14 på gravplanen fig. 52. Den lille, lave kælder er tøndehvælvet, den ligger i korets nordøstligste hjørne. Noget skøde kendes ikke. Kælderen har været i brug siden 1666, hvor den første bisættelse, der er nævnt i gravbogen³, nemlig »Hr. Mikkelsborgs Kæreste« Margareta Rosenmeier (nr. 2) fandt sted. Seks begravede opregnes⁵⁵. Den sidst bisatte er Hans Gram, der nedsattes her i 1748 den 28. februar, for senere, formodentlig i 1782, at overføres til Claus Sohns kælder (gravplan nr. 10) og derfra til Elers kælder (gravplan nr. 13), hvor den står idag. I 1782 solgtes krypten til landsdommer Suhrs enke, der her bisatte sin i 1781 afdøde husbond, Niels Bernt Suhr (nr. 4)⁵⁵. Ved kældrenes undersøgelse i 1926—27 fandtes blot hans kiste bevaret. Den blev gravet ned.

†*Epitafium* 1663. Johannis Meckelborg Matthiæ Fil., d. 1663. Latinsk inskription om talrige rejser. Monumentet opsat af Margareta Rosenmeier og Ingeborg Margareta Meckelborg, hans sørgende enke og datter. Indskrift overleveret af Resen 1668⁵⁶.

† *Gravsten* 1663. Johannes Mecklenborg Matth. Fil. d. 1663. Længere latinsk indskrift omhandlende hans dydige liv og død, samt hans rejser, er overleveret af Resen⁵⁷.

Kiste 1) 1748. Hans Gram ... »D. K. M. Etats og Justits Raad / Geheime Archivarius, Bibliothecarius og Historiographus, Senior Paa / Kiöbenhavns Universitet / Assessor i Consistorio / Var fød 1685 den 28 October / Fra 1703 lagde paa Universitetet Grundvold til den dybe Kundskab i de mange / Videnskaber han besad, de Æristrin hand har gjort ere følgende / 1711 blev Conrector i vor Frue Skole. 1714 tillige Allernaadigst beskikket / Professor Publ. paa Kiöbenhavns Universitet 1720 Assessor i Consistorio / 1730 Allernaadigst bestilt at Være D. K. M. Bibliothecarius, Historiographus / Og Geheime Archiv Secreterer / 1731 Justits Baad og Geheime Archivarius / Var to Gange Rector paa Universitetet / Havde den lykke at opvarte ved 2de Store Kongers Salving Sine Höye / Embeder / Forestod hand til Sin Dødsdag / Med Saadan Flid,

Troskab og Berøm(m)else At Vor Höysalige og nu glørværdigst / Regierende Monarcher / begge have Skiönnet paa hans Store Fortjenester. Den første at beskikke ham / 1746 til Sin Virkelige Etats Raad. Den Sidste at viise Uafladelig Naade for ham / indtil hans yderste Döds Time Som indfaldt d. 19 Febr. 1748 i hans Alders 63de Aar / i et Kierligt Ægteskab har hand levet nogle Maaneder med Velædle og Velbyrdige / Frue Anna Catharina Sylvens / Som ved døden forlod ham 1719 in Maj o Men ingen börn efterladt uden alle / dem der nu i hans död begræde en from faders Tab i hannem Savner / Kongen en tro Mand landet en Ære Europa et Orakel Videnskaber / en U-opløselig Kilde, Universitetet en Stytte, de höye en Ven de ringe / en Hielper, Alle en tilflugt og oprigtig Raadgiver, Skue her et / Excempel at Guds frygt og lærdom har Kundet forene Sig / Med Alle dyder til at giöre en fuldkommen Mand hvis / Navn bliver saa udødelig paa Jorden som / hans Siæl er Ævig i himmelen« (efter kistepladens ordlyd). Trapezformet, profileret og nyistandsat kiste af træ, 212 x 91—77 cm, højden 77—67 cm, med rester af sort klædesovertræk. På låget en oval *kisteplade* af tin, 38 x 25 cm, med stråleramme omkring skriftfeltet, hvis kursivindskrift er citeret ovenfor. Kisten, der i miserabel forfatning blev fundet i Mikkelsborgs kælder, står nu, som allerede nævnt, i Elers kælder (gravplan nr. 13).

Løs kisteplade, 1781. Niels Rernt Suhr, landsdommer på St. Croix i Vestindien; f. 1748 den 6. oktober; 1774 den 16. september g. m. den nu sørgende enke Christine f. Kohi, der efterlever med to sønner. »Eet Aar lang ulægelig Affældighed / Rød ham tage Afskeed fra sit Kald i Verden«; d. 1781 den 14. september. Efter dansk kursivindskrift på kisteplade af tin, 68 x 23 cm, af skrift-rulle-form med påsat blomsterguirlande- og rocailbort af bly. Pladen lå på den kraftigt profilerede, læderbetrukne *kistes* høje, karnisformede låg. Den sidder nu på østvæggen i Mikkelsborgkælderen.

†*Kisteplader*, 1) 1663. Johs. Mathiasen Mecklenborg, d. 1663 den 11. oktober, fader til to sønner og en datter. Den latinske indskrift er gengivet hos Resen 1668⁵⁷. Hans bisættelse er ikke nævnt i nogen gravlister eller gravbøger.

2) 1666. Margareta Rosenmeier, sal. Hans Mathiesen Mikkelsborgs (»Hr. Mikkelsborgs Kæreste« — gravbogen³); f. 1630 den 5. september i København, d. smst. 1666 den 5. april; fødte to sønner og en datter. Ligesom nr. 1 er den latinske indskrift herfra gengivet hos Resen 1668⁵⁸.

Erik Krag's gravkrypt, nr. 15 på gravplanen hg. 52. Den sidste af korets gravkældre ligger under altrets søndre del med nedgang langs korets sydmur. Krypten bærer siden 1927 fejlagtigt betegnelsen Luxdorps krypt, fordi man ved restaureringen fandt en række Luxdorph-kister stående her (se kælder nr. 12).

Ved et kongebrev dateret 10. juli 1658 fik øverste sekretær Erik Krag, kendt

gennem sin medvirken ved Eleonora Christinas fængsling, godkendt tildelingen af grav- og epitafiumsplads i Hellig Trefoldigheds Kirke⁵⁹, og den 18. januar 1660 udstedtes skødet på begravelsen, i hvilket er opregnet dennes plads, mål og »delineation«⁶⁰. Epitafiet skulle sidde bag altret på det søndre hjørne af østmuren.

Til den krydshvælvede kælder leder, som nævnt, en trappe, der dækkes af en lem i korets gulv. Ad denne trappe foregår adgangen til krypterne under sydsiden idag. Trappen og den rundbuede åbning nede i krypten er oprindelig, omend den undergik visse ændringer, da v. Stöckens kælder blev indrettet (se der), hvor trappeløbet fik et knæk lidt under midten. I kældrens vestmur er der brudt en fladbuget døråbning indtil Elers gravkælder (gravplan nr. 13). Lyssakten i østmuren er dækket af en plade i ramme. I de hvidkalkede vægge er der spor af murede huller til bærestænger for de forskellige lag kister.

Hverken *epitafium* eller andre *gravminder* kendes der, bortset fra nedenævnte †kisteplade, noget til idag. I begravelseslisterne³ er nævnet seks bisatte, hvis kister er gået tabt nu. Kælderen må have været tømt inden indretningen af fyrekældrene, hvor Luxdorph-kisterne overførtes hertil. Den rummer nu fire Luxdorph-kister. En Luxdorphkisteplade er opsat på trappens østvæg.

†*Kisteplade*, 1672. Christian Krag, søn af Erik Krag til Bramming, ridder, gehejme- og kancelliråd, og Vibeke Rosenkrantz; f. 1656 den 3. maj i Kbh. »oc kaldede Gud hannem en Glædelig opstandelse paa Christi Aabenbarelsis dag«, iflg. gravbog³ bisat 1672 den 9. december; indskrift overleveret af Resen 1683.

EPITAFIER

Adskillige af de familier, der købte gravkrypter i koret, har i slutningen af 1600'rne ladet deres gravsteder smykke med epitafier. Af disse er kun eet bevaret, nemlig Hans Schacks (s. 330), endda i stærkt fornyet stand. De andre gik til grunde ved branden 1728; dog blev tre af dem genopsat, men i helt ny skikkelse, nemlig epitafierne for Fuiren (s. 350), Jørgen Eilersen (s. 356) og von Stöcken (s. 354), alle i senbarokkens stil. De øvrige epitafier i kirken er alle fra slutningen af 1700'rne, i tidens nyklassicistiske stil. To af dem, nemlig nedennævnte nr. 6 og 9, vides at være udført af Johs. Wiedewelt.

1) Hans greve af Schack 1687, se s. 330.

2) Didrich Fuiren 1732, se s. 350.

3) Jørgen Eilersen 1732, se s. 356.

4) Henrik von Stöcken o. 1730, se s. 354.

5) 1777. Andreas Jensen Møller, borger og garver i Kiøbenhavn, født 6. aug.

1684, død 31. maj 1754, og hustru Johanne Hansdatter Hofman, født 28. december 1677, død 4. august 1749, begge gravsat i den nedenunder liggende

grav, der »nu tilhører deres efterlevende Søn Sr: lens Andresen Møller, Borger og Brygger her sammesteds«, født 10. november 1717, død <4. maj 1800), og hans hustru Ellen Catharina Nørager, født 31. oktober 1719, død 3. juli 1770, »til hvilken ende hand og haver givet til Trinitatis Kirke 500 Rdlr: courant med de Yilkaar at dette Begravelsested aldrig til Kirken hiemfalder, med videre Betingelser, alt efter Rectors og Professorers hannem derpaa meddeelte aabne Brev af 28 Decembr: 1776, som ved Hof og Stads-Retten er læst og paa-skreven den 6 Ianuarii 1777«. Dansk indskrift med fordybede, forgylde versaler. Sortmalet indskriftplade i ramme af året, norsk marmor, højde o. 280 cm, bredde 144 cm. Epitafiet, der er i Wiedewelts klassicistiske stil, er indfældet i nordsidens anden pille, regnet fra vest, og har forneden ved pillens basis et indad svejet fodstykke med guirlande og guttæ (»dråber«) langs underkanten; derover den firkantet opbyggede indskriftramme, forneden med »løbende hund«, foroven med kannelurer og på flankerne pålagte rundstave. Toppen, der har form som en afstumpet trekant af mørkere marmor, har flammeurne mellem festoner. Kirkens begravelsesbog omtaler denne grav som nr. 8 under kvindestolene; den blev muret 1680. Sidste begravelse, ovennævnte Jens Andresen Møller, fandt sted her 8. maj 1800, hvorefter graven tilmuredes.

6) 1783, over borger og garver »her i Staden« Niels Kønsberg, f. 25. november 1730, d. 16. februar 1781, og hans anden hustru Edele Catharina Haren, f. 26. marts 1726, d. 24. august 1781. Den danske indskrift med graverede versaler slutter med en oplysning om, at N. K. har skænket et legat til seks personers »anstændige Underholdning«. Aflangt epitafium, (fig. 72) udført af Wiedewelt, af forskelligt farvet marmor, nærmest i form af en antik sarkofag, 230 cm langt, 115 cm højt, med vandrette ledføj ninger i form af perlestav, guttæ (»dråber«) og tandsnit. Hele monumentet hviler på en stærkt fremspringende plade med konsoller. Den sarkofaglignende hoveddel har siderisalitter i mørkt marmor med ovalfelter hvori symbolske relieffer af hvidt marmor; i midtstykket flankeres den sortmalede indskrifttavle af to nedadvendte dødsfakler. Topstykket, der dækkes af festoner, som til begge sider oprulles i volutter, har på midten en gavltrekant, hvorover, i en murniche, står en gravurne. Epitafiet, der 1784 fik et jerngitterværk til beskyttelse, var oprindelig opstillet i Nicolai kirke, i korets nordre omgang, hvor det undgik ødelæggelse ved kirkens brand 1795 for derefter at blive overført til Trinitatis kirke; herom fortæller en indskrift, malet på en træplade ved epitafiets fod: »Anno 1805 er dette Monument fløttet fra den afbrændte Sant Nicolai Kirke her til Trinitatis Kirke« (I, s. 565).

7) 0.1785, af lyst, året marmor (fig. 74), o. 105 cm højt, 75 cm bredt. Sort indskriftplade med graveret kursiv: »Til ævig Erindring / af trende i Herren hensof - vede Yenner / Mad^{me} Mette Lars Datt^r Rhode / den 29 Januarij 1762. / Herr Jo-

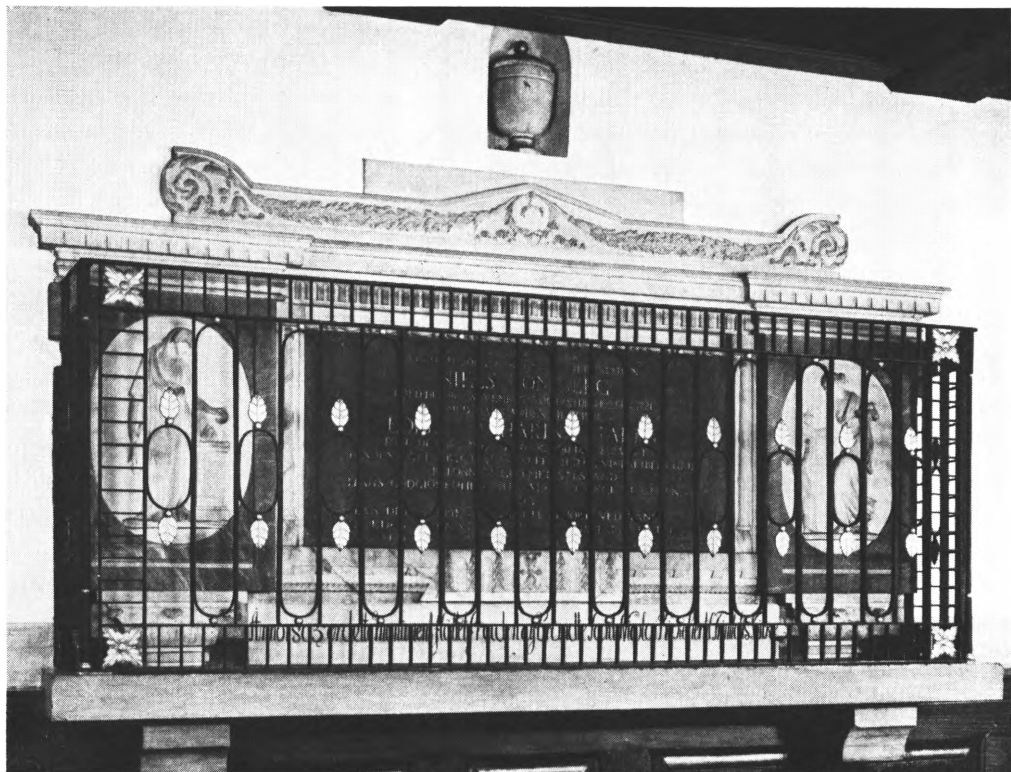

Fig. 72. Trinitatis kirke. Epitafium over Niels Kønsberg 1781 (s. 365).

hannes Gram / den 13 Decembr 1770 / og Hustrue / Catharina Johans Dtr Dellfeld / den 7 Maji 1785. / Hvilke under Stolene N° 9. 10. 11. / for Pillen ere begravne / Have Kirkens Forstandere / opsat dette Æreminde / af Taknemlighed / for felieds Gavnildhed af 3000 Rixdr: / til sammes Prydelse og Understøttelse / og dens Fattiges Skoles Tarv / og til uryggelig Forsikring at deres felleds Grav / i al eftertiden / skal forblive tillukket og urørt«. Monumentet, der er indmuret på østsiden af samme pille, der bærer Jens Larsen Gries' standur, har forneden en støtteplade, hvorfra løfter sig det firsidede gravminde med ramme, hvis lodrette ledføj ninger har kannelurer og nedhængende festoner, mens de vandrette har »løbende hund« og tandsnit. Over den vandrette, øverste blok en olielampe.

8) O. 1791. Johan Larsen Seifert, »fordum Borger og Herberger her i Staden«, født i København 20. januar 1721, død 23. december 1790. »Han haver skiænket til denne Kirke en smuk Lysekrone som hænger imellem Choret og hans Begravelse og Lys 1000 Rigsdaler. Til samme Kirkes Fattig Skoler til hver 100 Rigsdaler. Hans Liig bliver bestaaende i denne Grav indtil Verdens Ende hvilket i Consistorii Protocol er indført«. O. 135x79 cm. Epitafium af året mar-

L. L. 1960

Fig. 73-74. Trinitatis kirke. Epitafier. Fig. 73 (til venstre) Terkel Klevenfeldt 1798. Fig. 74 (til højre) Mette Larsdatter Rhode, Johannes Gram og Catharina Delfeld o. 1785.

mor; hvid indskrifttavle med sorte, graverede versaler, anbragt i midtskibets sydside, østligste pille før østre tværgang. Monumentet hviler på konsolbåret, fremspringende plade; det firsidede hovedstykke har enkelt profileret ramme og derover en brudt segmentgavl, mellem hvis gavlstumper der står en gravurne.

9) 1798. »Terkel Klevenfeldt / sattes dette Minde / af hans / tillige her hvilende / Yndling / Reinholdt Ameln / A° MDCCXCVIII«. 95x51 cm. Epitafium af forskelligt farvet året marmor i nyklassicistisk stil med smal fodplade og derover et foroven rundet hovedstykke, hvori indskriften er graveret med forgyldte versaler, og hvori Klevenfeldts portrætmedaillon i profil, udført af Wiedewelt er indfældet (fig. 73). I søndre sidegang på samme pille som nr. 8.

GRAVSTEN

Ved Trinitatis kirke er bevaret en mindre samling ældre gravsten¹. Ingen af dem stammer fra tiden før 1728. De fleste er nu siden de gentagne omregu-

leringer af den fordums kirkegård (senest 1928) anbragt på kirkepladsen langs kirkens søndre sidemur og i den lille have ved kirkens kor. På dette sidste sted ligger endnu stenen over Johannes Ewald; ved siden af denne er i ny tid lagt en tilsvarende over Johan Herman Wessel, som også begravedes på Trinitatis kirkegård, men hvis grav ikke nøjagtig kan placeres. Her er Wessel også blevet mindet ved et mindre monument, og på kirkepladsen syd for kirken er der 1879 rejst et dobbelt mindesmærke for begge digtere. I selve kirken, hvor der også tidligere har været en del ligsten, er nu kun to bevaret.

Gravsten i kirken. 1) O. 1730, af rød ølandskalk med helt udslidt indskrift, 148x200 cm. I midten et tværovalt indskriftfelt, omgivet af bladkrans og fligede palmegrene ved siderne. I hjørnerne runde medailloner, som forneden indeslutter timeglas og dødningehoved med krydslagte knogler, foroven vistnok borgerlige bomærker (fig 75). I midtskibet foran opgangen til koret.

2) O. 1760. Andreas Sihm, f. 22. oktober 1710, d. 1760 3. maj; hustruen Annas Daater, f. 1. november 1713, lod denne sten lægge, d. □; {datteren Dorothea Maria Mylius, f. Sihm, f. 28. december 1737, d. 1763 17. marts). Dansk indskrift med fordybet kursiv og versaler på rektangulær ølandsk kalksten, 168x97 cm, med blomsterreliefTer i hjørnerne; nederst en roset med krydslagt murhammer, murske og passer: murmester Andreas Sihm er på Geddes kort fra 1757 opført med bopæl i S. Gertrudsstræde, Rosenborg kvarter. Stenen er nu placeret ved søndre forhal.

Gravsten på kirkegården. 1) Fra første halvdel af 1700'rne. Stenen, som må være af ældre dato, end det er angivet i gravskriften, er lagt over b[rænde-
vins]b[ræn]d[e]r Morten Knudsen G[e]bauer², f. 7. januar 1703, d. den 16. november [1770], samt over Jens Christian Møller 4 år gi.; desuden over {Eilert Andersen Møller, b[rænde]vins]b[rænder] i København, f. 19. maj 1723, d. 1773 den 17. september, 50 år gammel; over Lucia Gebauer f. Lind, f. 15. marts 1693, d. 1777 den 13. september; og over »Oletorup død den 7 Iannarius 1782«.) Ret forvitret dansk indskrift med fordybet kursiv på lysgrå gotlandsk kalksten, 175 x 115 cm. Rammelisten er let profileret, og i de fire hjørner er anbragt relieffer af de fire evangelister i fordybede ovalfelter, skråtstillede med orientering efter diagonalerne; evangelisterne ses skrivende og er kendetegnede ved deres symboler. Stenens hele stilpræg og de fire skikkelser stærkt bevægede holdning gør det indlysende, at stenen må være en del ældre end året for Morten Knudsens død; den har da enten været på lager eller er genanvendt, men ingen spor af ældre indskrift kan nu øjnes. Forneden på stenen er indristet årstallet 1805, der må formodes at stamme fra en senere registrering af stene-
nene på kirkegården. Siden 1929 har stenen ligget ved kirkens sydmur.

2) O. 1767. Iohan Friderick Ostersen, borger og grovsmed i København, d.

L. L. 1961

Fig. 75. Trinitatis kirke. Gravsten fra 1700'rne
foran kortrappen (s. 368).

51 år gammel 9. juni 1747; over <grovsmedemester Søren lensen, f. 16. maj 1724, d. 1797 den 23. august.) Dansk indskrift med fordybede versaler på rektangulær, rød ølandsalksten, 185x112 cm; blomsterornamenter i de fire hjørner, nederst i midten en hestesko. Ved kirkens sydmur.

3) O. 1781. »Danne Skalden / Iohannes Evald / fødtes den 18 Nov. 1743 / døde den 17 Marts 1781. / Hans Sange / Høres med Beundring af / hver, som agter Smag, Dyd, Religion / og ere / udødelige som han selv«. Dansk indskrift med fordybet kursiv på rektangulær neksøsandsten, 175 x 105 cm. Da stenens overflade i tidens løb var forvitret, blev den 1905 afslebet og indskriften op-hugget. Endnu ved begyndelsen af 1900'rne lå Ewalds gravsten, såvidt man ved, på sit oprindelige sted øst for kirkens kor, indtegnet på en kortskitse³ fra 1923; den havde dengang sin gamle øst-vestlige orientering. Ved omregulerin-gen af kirkepladsen få år senere blev den drejet, så at længderetningen nu er nord-syd, og den dækker næppe nu digterens grav.

4) O. 1783. Gunild Fogh, f. S[vane], f. □ maj 17[52], d. 1783 den 9. juni, g. i 12 år og 5 mdr. med Børge [Fogh], borger og hørkræmmer i København; en søn, <[Børge] Fogh, f. 6. dec. 1744, d. 11. august [1798].) Dansk indskrift med fordybet kursiv på rødmalet, rektangulær nexøsandsten, 190x127 cm. Indskriften er nu næsten ulæselig, men er her suppleret med en afskrift i Personalhistorisk Tdskr. 4. R. VI, 257. Ved kirkens sydmur.

5) 1791. Ifølge indskriften er stenen nævnte år bekostet af »Tobacks Fabri-quer« Johan Charl Bock, f. [29.] nov. 17[41], d. 1805 den [18.] nov., over hans første hustru Frideriche-Lovise Braads-Datter, f. 1752, d. 17[86] den 7. august; samt over to sønner og tre døtre; <over hans anden hustru Sophia Elisabeth Bock, f. Vinther, d. 1802 den 5. januar, og over hendes seks tidligere afdøde børn af dette ægteskab.) Dansk indskrift med fordybede versaler på rødmalet

neksøsandsten. 145x90 cm, med påsatte hvide marmorrosetter i hjørnerne, hvoraf kun een er bevaret. Indskriften, der nu er temmelig utydelig, er her suppleret med afskriften i Personalhist. Tdskr. 4. R. VI, 257. Ved kirkens sydmur.

6) O. 1793. Catharina Dorothea Ruch f. Gram, f. 19. juni 1713, d. [1793] den 20. maj; tillige over (Maria Ruch, f. 16. december 1746, d. 1808 den 24. juli.) Dansk indskrift med fordybet kursiv på rektangulær gravsten af norsk marmor, 185x115 cm. Stenen har foroven udhugget blomsterkrans, forneden laurbærkvist og palme grene; ved begge sider af det ophøjede indskriftfelt er gengivet to nedadvendte fakler. Ved kirkens sydside.

7) 1795. Else Thomas Datter Rloch, f. i Jylland 20. december 1715, d. i København 11. oktober 1789; samt hendes broder, borger og møller i København, Mads Thomsen Rloch, f. i Jylland 20. august 1723, d. i København 30. april 1793; over (Mette lensdatter Hamrum, f. 23. marts 1735, d. 1808 den 18. februar, g. første gang i 3½ år med Edskel Thomsen Rloch, g. anden gang i 40½ år med Nikolay Ni[ss]en, begge borgere og møllere i København.) Dansk indskrift med fordybede versaler på rødmalet neksøsandsten, 192x125 cm, med rillet rand og hjørnerosetter af hvidt marmor. Nederst på stenen er graveret årstallet 1795. Ved skibets sydmur.

8) O. 1808. »Tobaksfabriquer« Christian Augustinus, f. 28. oktober 1750, d. 1808 den 19. oktober; hans første hustru Lovine Augustinus f. Winther, f. 10. juni 1759, d. 1788 den 3. marts; datteren Anne Elisabeth Augustinus, f. 15. juni 1783, d. 1805 den 20. juni; to børn af andet ægteskab: Carl Christian Augustinus, f. 7. feb. 1798, d. samme år den 21. februar, og Frederikke Sophie Augustinus, f. 28. maj 1799, d. samme år den 6. juni. Dansk indskrift med fordybede versaler på rødmalet neksøsandsten, 150x90 cm, med påsatte hjørnerosetter af hvidt marmor, hvoraf kun een er bevaret. Ved kirkens sydmur.

9) O. 1824. Lorenz Nicolai Fallesen, sognepræst til Trinitatis kirke, f. 20. april 1757, d. 1824 den 11. juli. Dansk indskrift med fordybede, sortmalede versaler på rektangulær, hvid marmortavle, 60 x 58 cm, indsat i korets sydøstre mur.

10) 0.1840. Ludvig Sophus Fallesen, professor, magister, docent i forstvidenskaben, f. 25. juni 1807, d. 1840 den 13. december. Dansk indskrift med fordybede, sortmalede versaler på rektangulær, hvid marmorplade, indsat i muren ved siden af den foregående, 64x44 cm.

* *Gravsten* o. 1767. Claudi Rosset, fordm borger og købmand her i staden, f. 10. marts 1687, d. 1767 den 3. september; »Hand var i hånds Livets Dage een Velgiørere imod mange, een godgiørende imod fattige, allermest imod de bedrøvede Pest Huns Lemmer, hvor hånds Æreminde og Gavmildhed erindres til evig Tiid«. Indskriften er tillige sat over hans hustru, d. 1733 den 18. juni

42 år gammel, og over syv børn, alle døde før hende; samt over hans moder Louise Blumeier Rosset, »som efter 41 Aars Ægte- og 35 Aars Enke-Stand i hendes Alder 100 og 1 Aar den 10. December 1740 salig i Herren døde. Hun saa sine Børn, Børnebørn og Børne-Børns-Børn 65 Siæle«. Dansk indskrift med fordybede versaler på ølandsk kalksten, 200 x 125 cm, på o. 30 cm høj sokkel; profilramme om indskriftfeltet, der har rundede kanter og små ornamenter i de fire hjørner. Stenen, der tidligere stod ved kirkens korgavl, blev vedligeholdt af Københavns Kommune, som i 1917 lod den da revnede sten remplacere af en nøjagtig kopi. Originalen står nu i Medicinsk-historisk Museums gård⁴.

KIRKEGÅRDSMONUMENTER

1) O. 1805. Over brødrene Rasmus og Peder Meller, begge købmænd på Island; de efterlod deres formue til deres eneste søster, Birgitte Meller, som erkendtligt satte dem dette minde. Hvid marmortavle med dansk indskrift i fordybet, sortmalet kursiv, på sandstensstele med profileret sokkel og trekantgavl (fig. 77). Indskriften bærer intet årstal; men da den sidste af brødrene døde 23. februar 1805, må monumentet formodes at være rejst i tiden derefter⁵. I kirkehaven ved korgavl.

2) 1835. Christopher Hauschildt, glarmester, f. 2. april 1749, d. 1834 den 17. juni. Monumentet, der står op ad kirkemuren på høj sandstenssokkel, er af støbejern i 1830'ernes nygotiske stil, formet omtrent som et alterskab, flankeret af to profilsøjler med bladkapitæler, som bærer en dobbelt spidsbue, hvis sammenstød i midten markeres af en hængende konsol, men ingen midtersøjle. Bueslagene følges af hængende krydsbuefriser, og over dobbeltbuen rejser sig et kors med trekløverformede bjælkehoveder. Rammen har sortmalede og forgyldte ornamenter, mens baggrunden er et hvidmalet relief, forestillende Kristi Himmelfart, bivånet af en bedende, knælende mand i antik klædedragt. Hele monumentet er udført af billedhuggeren Carl Frederik Holbech og er indfældet i korets sydøstre mur ved Christopher Hauschildts grav; denne rummer tillige hans hustru (d. 1793), men hun er ikke nævnet i gravskriften, der er støbt med udhævede versaler. Det var Chrf. H., der testamentarisk skænkede kirken en pengesum, for hvilken restaureringen 1835 kunne iværksættes (ovenfor s. 285). I den søndre skriftestol, som ved denne lejlighed byggedes af G. F. Hetsch, er indsat en minderude, udført af Hauschildt 1779, et glasmaleri med ramme af gule og grønne bladranker om et ovalfelt, forestillende nadveren malet i grisaille, muligt glarmesterens eget mesterstykke⁶. — Monumentet er anbragt ved korets sydøstre mur.

3) 1841. lens Hornsyld, »den nidkjære Christi Tiener«, f. 22. oktober 1757, d. 1840 den 25. oktober; og hustru Lovise Hornsyld, f. 25. marts 1765, d. 1833

Fig. 76-78. Trinitatis kirke. Kirkegårdsmonumenter. Fig. 76 (til venstre) Fr. Th. Hurtigkarl 1842.

Fig. 77 (i midten) Rasmus og Peder Møller o. 1805. Fig. 78 (til højre) Jens Hornsyld 1841.

den 3. september. Dansk indskrift med fordybede versaler på stele af bremer-sandsten (fig. 78), foroven dækket af en palmetsmykket gavlfronton som ramme om et lille vinget kerubhoved. Over indskriften er indsat et hvidt marmorrelief, forestillende Den gode Hyrde, udført af H. Y. Bissen, der 25. juli 1841 modtog 250 rdl. for dette monument⁷. Opstillet i kirkehaven øst for koret.

4) 1842. Fredjerik] Theodjor] Hurtigkarl; »Scoliis et scriptis / et munifica donatione / de iuventute academica / Egregie merito / Universitas Hauniensis / pia gratia / p.« (Ved sine forelæsninger, sine skrifter og sine rundhændede gaver højt fortjent af den akademiske ungdom; i ærbødighed og taknemlighed sattes ham dette minde af Københavns Universitet); f. 3. november 1763, d. 1829 den 1. december. Monumentet (fig. 76), som har form af en opretstående stele med et palmetsmykket topstykke, er udført 1842 af H. E. Freund⁸; midt på stelen findes den latinske versalindskrift, hvorover er anbragt et lille kors mellem to rosetter, og forneden en egekrans, der indrammes af en vægt og en opslået bog. — I kirkehaven ved koret.

5) 1863. »Digteren Johan Herman Wessel / cand. philos. / fød 6 October 1742. Død 29 December 1785«. Da der ikke kendes noget gravminde over Wessel fra digterens egen tid blev der 1863 af selskabet »Wessels Minde« rejst et lille monument af hvidt marmor, enkelt firsidet med aftrappet fodstykke og foroven prydet med et glat kors. Under indskriften i fordybede versaler er anført Jens Baggesens vers: »Graad smelted hen i Smil, naar Wessels Lune bød / og Glædens Smil forsvandt i Taarer ved hans Død«. På fodstykket: »Aar 1863 opsat af Selskabet Wessels Minde«. Det nuværende monument er dog en nyere kopi; originalen skal dog endnu eksistere⁹. Det er opstillet i kirkehaven, men gravens nøjagtige placering kendes ikke.

6) 1879. Dobbeltmonument over Ewald og Wessel, opstillet på den tidligere kirkegård mellem søndre hovedindgang til kirken og Priors ejendom. Planen om et sådant fællesminde over de to digtere stammer fra 1875, da V. Bissen udarbejdede et forslag til en støtte af granit og to buster, enten af bronze eller marmor¹⁰. Det endelige resultat blev et sandstensmonument med to genier af bronze på toppen, og på forsiden mod Købmagergade de to digteres portræt i medailloner af bronze, rejst 1879 for midler indbragt ved en offentlig indsamling. Billedhuggerværket er udført af O. Evens¹¹.

7) 1929. Gravsten over Johan Herman Wessel, af samme størrelse og form som Ewalds og anbragt umiddelbart vest for denne. Som ovenfor nævnt kender man ikke nøjagtigt det sted på kirkegården, hvor Wessel blev gravsat.

†EPITAFIER

Blandt de epitafier, som efter overleveringen er blevet opsat i Trinitatis kirke før branden 1728, er kun eet bevaret, nemlig det tidligere s. 330 omtalte monument over Hans Schack. Hovedkilden til vor viden om epitafierne fra 1600'erne er *Resen*, både hans *Inscriptiones* fra 1668 og hans håndskrevne bearbejdelse deraf 1683.

Fra tiden efter 1728 må man blandt de tabte epitafier også opføre det gådefulde mindesmærke over oldforskeren Árni Magnússon, d. 1730. Epitafiets indskrift er gengivet i Erik Pontoppidans *Marmora Danica*, og derefter af Thurah i *Hafnia Hodierna* og Jonge i *Københavns Beskrivelse*¹. Men andre kilder fortæller at Árni Magnússon blev begravet i Vor Frue kirke, deriblandt Jón Ólafsons øjenvidneberetning om selve jordefærden² og begravelsesbogens oplysninger i Landsarkivet for Sjælland³. Disse sidste kilder synes uomgængelige. Sandsynligvis har Erik Pontoppidan ved en redaktionsfejl fået epitafiet placeret i Trinitatis kirke, hvorefter de senere forfattere har taget oplysningen fra ham. Der er desuden ingen reel grund til, at et kulturminde fra 1730 skulle forsvinde

fra Trinitatis kirke, mens det selvsagt let kan være gået til grunde i Vor Frue ved bombardementet 1807.

Udover de nedenfor gengivne forsvundne epitafier meddeler inventariet 1720, at der på kirkeloftet stod »een gammel taflé, som har været opsat i Kirken og blef nedtagen for Pulpiturets bygning schyld«.

1) 1656. Didrik Fuiren, se s. 350.

2) 1659. Reuther, student [faldet ved Københavns belejring]. Latinsk indskrift⁴.

3) 1660. Erik Krag, se s. 364.

4) 1662. Erasmus Enevoldsen Brochmann, se s. 351.

5) 1663. Hans Meckelborg, se s. 362.

6) 1664. Hans Gregersen Lemvig, professor, regensprovst, d. 1664, 31 år gammel⁵. Latinsk indskrift.

7) 1666. Manderup Brahe til Torbenfeld, søn af Ole Brahe Pedersen til Torbenfeld og Mette Rosenkrantz; f. på Torbenfeld 1628 den 20. januar, d. sammesteds 1666 den 18. september, g. m. Birgitte Trolle til Bramstrup, datter af Niels Trolle til Trolholmb og Mette Rud til Scharholt. Dansk indskrift⁶.

8) 1667. Mag. Zacharias Lund, kongens arkivsekretær (»Memoriæ .. . Zachariæ Lundii philologi, poetæ, oratoris, sereniss. Reg. Maj. A. secretioribus literis enodandis«); d. 1667, den 8. juni, 59 år gammel. Latinsk indskrift, forfattet af P. N. Mern⁷.

9) 1671. Povel Golske, f. i kurfyrstendømmet Saxen år 16 □ den □, borger og tømmermand i København, d. 1671 den 1. maj; hans hustru Johanne Nielsdatter, f. i Roskilde 3. marts 1610 og d. 16D i sin alders □ år, lod sammen med sin anden husbond Henrik Bøchmand dette epitafium opsætte. Dansk indskrift⁸.

10) 1676. Johannes Christopher von Körbitz, se s. 324.

11) 1677. Mogens Friis, se s. 341.

12) 1681(?). Henrik von Stöcken. Da epitafiet blev ødelagt 1728 og derefter genrejst med mindeskrift over fire medlemmer af familien von Stöcken (ovenfor s. 354), kan det ikke nu afgøres, om den forsvundne mindeplade er opsat 1681, 1709, 1713 eller 1727.

13) 1686. Jørgen Eilertsen, se s. 356.

14) 1693. Skøde⁹ på Jørgen Nielsen Halds begravelse og »monument« er dateret 6. november 1693.

† GRAVSTEN

1) 1656. Didrik Fuiren, d. 1656, se s. 350.

2) 1663. Johannes Mecklenburg, d. 1663, se s. 362.

3) 1664. Søfren Nielsen From, d. 1664, 49 år gi., og hustru Johanne Gregersdatter Kerner, d. 16D. Dansk indskrift, Resen (Inscriptiones 1683, s. 312)¹.

4) 1664. Jens Gregersen, d. 1664, gravsten i vestre tværgang omtalt i gravlisten².

5) 1667. Reuther, student, d. 1658 under Københavns belejring; jfr. †epitafium, s. 374. Latinsk indskrift (Resen, Inscriptiones 1683, s. 313).

6) 1667. Magister Zacharias Lund, d. 1667. »Hic sita sunt ossa / M. Zachariae Lundii«. Latinsk indskrift (Resen, Inscriptiones 1683, nr. 6).

7) 1668. Albertus Bygmester, d. 1668, sten og grav i den store gang op til kvindestolene omtalt i gravlisten², solgt o. 1720 til Chr. Jørgen Petersen Bager.

8) 1672. Magdalena grevinde von Schack, d. 1672, se s. 332.

9) 1672. M(ester) Povel Guldsk (Goltz) forðum borger og tømmermand her i staden, d. [1671] 67 år gi., og hustru Johanne Nielsdatter, d. □ år gi. Dansk indskrift (Resen, Inscriptiones 1663 s. 311). †Epitafium jfr. s. 374. Graven var iflg. Trinitatis begravelsesprotokol³ i den vestre (»nedre«) tværgang.

10) 1675. Esben Esbensen, d. 1675 den 8. januar, samt to børn og hustru, d. II. Dansk indskrift (Resen, Inscriptiones 1683, s. 312).

11) 1676. Hans greve af Schack, d. 1676, se s. 332.

12) 1676. Nicolaus Holtz, forðum K: M: kunsterfarne destillator i 36 år samt brygger og borger her i staden; og hustru Maren Aug. datter, begge 60 år gamle. »Det som er taget af Jorden er igien kommet til Jorden, det Himmelens var, er og Himmelen givet, huer hafuer sit, Fanden intet«. Dansk indskrift (Resen, Inscriptiones 1683, s. 310).

13) 1676. Regimentskvartermester Christen Jensen Koudahl, f. i Sael i Aalborg herred 20. marts 1611, d. 16 □, samt hustru Catharina Hansdatter, f. i Lofflenborg (?) i Holsten 1613, d. 1676 den 7. nov., og en søn Christen Christensen Koudahl, f. i Ditmarsken »till Meldorp Ao. 1645, som hafde lavet fyrværck Kunst«, d. 1675 den 11. juni, 27 år gi. Dansk indskrift (Resen, Inscriptiones 1683, s. 312). Gravsten i nedre tværgang ved siden af Poul Goltz omtalt i Trinitatis begravelsesprotokol³.

14) 1677. Christian Hugo Lydtzow, ritmester ved kongens livgarde, f. 1646, d. 1677 den 26. januar. Tysk indskrift (Resen, Inscriptiones 1683, s. 310). Gravsten i østre tværgang omtalt i Trinitatis begravelsesprotokol⁴.

15) 1677. Dansk indskrift, der beretter, at stenen er bekostet af Kongl: May: forvalter over det trykte papir i Danmark, Norge og hertugdømmerne Niels Christophersøn over hustruen Christina Jensdatter, d. 1677 den 19. marts, 33 år gi. samt en nyfødt datter. (Resen, Inscriptiones 1683, s. 311). Den lå iflg. begravelsesbogen⁵ i den brede gang ved mandsstolene.

16) Uden årstal. Marcus Krabler, f. i »Membling« (?), forðum borger og logarver i Kiøbenhaffn, d. □ 16D i sin alders □ år, samt hustru Maren Eskilds-

datter, d. □ 16D i sin alders □ år. Dansk indskrift (Resen, Inscriptiones 1683, s. 311). Gravsten⁶ i den brede gang ved kvindestolene.

17) 1684. Magister Jens Justesen, d. 1684. Gravsten i den store gang op til kvindestolene, omtalt i gravlisten².

18) 1706. Hans Olufsen Murmester, d. 1706. Gravsten i nordre gang omtalt i gravlisten².

19) Efter 1728. Hans Legans sten, gravsten på en jordgrav »næst efter Lyt-zous Grav«, købt 1728 af Hans Legan, må inden da have tilhørt kirken, Trinitatis begravelsesprotokol⁷.

20) 1744. Oberstlieutenant Steenwinkel, d. 1694. 1744 blev der iflg. Trinitatis begravelsesprotokol⁸ lagt en sten på graven, efter denne var muret til. Den befandt sig i østre tværgang.

Udover de her nævnte kan anføres adskillige andre sten, som i tidens løb er bortsolgt fra kirken. En liste fra 5. april 1824⁹ omtaler en halv snes gravsten, hvoraf nogle var i brudstykker, som da blev solgt. Fra denne liste skal her omtales:

21) En sten fra 1705, havde tilhørt Ane Helene Beck, d. 1788.

22) Casper Ottesen, med årstallene 1749 og 1753.

23) Hørkræmmer Waagensen 1763.

24) Hørkræmmer Svend Lund, 24. nov. 1791.

KRONOLOGISK FORTEGNELSE OVER KISTEPLADER

1) 1650. En datter af Johan Christoph von Körbitz, se s. 324.

2) 1652. Margrete Gersdorff, se s. 338.

3) 1655. Øllegaard Hvitfeld, se s. 337.

4) 1661. Jochum Gersdorff, se s. 337.

5) 1665. Frederic Friis, se s. 342.

6) 1665. Frederik Schack, se s. 332.

7) 1666. Øllegaard Sophia Bielke, se s. 339.

8) 1667. Eggert Elers, se s. 359.

9) 1670. Augusta Rumohr, f. Schack, se s. 333.

10) 1670. Dorothea Hedvig Schack, se s. 333.

11) 1671. Charlotte Amelia Friis, se s. 342.

12) 1672. Magdalena von Schack, f. Rantzau, se s. 333.

13) 1676. Johan Christoph von Liitzelburg, se s. 324.

14) 1676. Hans greve af Schack, se s. 333.

15) 1677. Christian van Haven, se s. 352.

16) 1677. Helene van Haven, se s. 352.

17) 1679. Moritz Fridrich von Körbitz, se s. 326.

18) 1680. Christian Gersdorff, se s. 340.

19) o. 1680. Didrik Fuiresen, se s. 350.

20) 1681. Peder van Haven, se s. 352.

21) 1682. Johan Christopher von Körbitz, se s. 326.

22) 1683. Salomon van Haven, se s. 352.

- 23 1683. Otto Dieberich Schack, se s. 334.
- 24 1684. Sophia Christensdatter Elers, se s. 360.
- 25 1685. Magdalena Sibylla Gersdorff, se s. 338.
- 26 1688. Anna Blome grevinde Schack, se s. 334.
- 27 1689. Sophia Elers, se s. 360.
- 28 1689. Eggert Elers, se s. 360.
- 29 1689. Mariana Christina Friis, se s. 342.
- 30 1692. Jørgen Elers, se s. 361.
- 31 1693. Christina Lützow, se s. 326.
- 32 1694. Christina Lützow, se s. 327.
- 33 1695. Lambert van Haven, se s. 352.
- 34 1696. Jørgen Bielke, se s. 338.
- 35 Slutningen af 1600'rne, ramme til kisteplade, se s. 357.
- 36 1700. Anna Margrete Wandall, se s. 361.
- 37 1. halvdel af 1700'rne, ulæselig kisteplade fra Körbitz' krypt, se s. 328.
- 38 1707. Sophie Dorothea Marschalck, se s. 335.
- 39 1717. Friderica Lovisa Friis, se s. 340.
- 40 1729. Anne Slange, se s. 352.
- 41 Efter 1728. Kisteplade på benkiste for slægten Luxdorph, se s. 357.
- 42 1735. Susanna Magdalena Worm, se s. 357.
- 43 1739. Dorothea Sophia Mørck, se s. 345.
- 44 1741. Carl Æmilius Schack, se s. 336.
- 45 1742. Carl Emilius Schack, se s. 336.
- 46 1747. Jacop Leth, se s. 345.
- 47 1748. Hans Gram, se s. 362.
- 48 1748. Jens Junge, se s. 358.
- 49 1749. Emanuel Junge, se s. 359.
- 50 1750. Ulrica Eleonora Elizabeth Leth, se s. 345.
- 51 1752. Charlotte Margrethe Hübsch, se s. 345.
- 52 1753. Jacob Leth, se s. 346.
- 53 1755. Jacob Bruun, se s. 346.
- 54 1759. Christian Leth, se s. 346.
- 55 1761. Peter Nicolai von Hauen, se s. 353.
- 56 1764. Christian Langemach Leth, se s. 346.
- 57 1765. Gerhard Treschow, se s. 355.
- 58 1766. Anna Skjønning, f. Leth, se s. 346.
- 59 1767. Mette Maria Leth, f. Svane, se s. 347.
- 60 1767. Ursula Friis Rottbøll, se s. 356.
- 61 1770. Friderikke Dorothea von Körbitz, se s. 329.
- 62 1771. Christine Leegaard, se s. 353.
- 63 1778. Peter Anthon Schønning, se s. 358.
- 64 1779. Johannes von Aphelen, se s. 347.
- 65 1781. Anna Bolette Junge, se s. 358.
- 66 1781. Hans Myhre, se s. 347.
- 67 1781. Niels Bernt Suhr, se s. 363.
- 68 1782. Helena Dorothea Flensborg, f. Leth, se s. 347.
- 69 1782. Margarethe Catharina Rottbøll, se s. 359.
- 70 1784. Agnete Maria Schønning, se s. 348.
- 71 1788. Bolle Willum Luxdorph, se s. 358.
- 72 1788. Peter Janus Bording, se s. 348.
- 73 1788. Wohlert Rottbøll, se s. 359.
- 74 1789. Kirstine Bording, se s. 348.

KRONOLOGISK FORTEGNELSE OVER †K ISTE PLADER

- 1) 1654. Christina Bangiani datter, se s. 356.
- 2) 1663. Hans Matthiasen Meckelborg, se s. 363.
- 3) 1664. Erasmus Hansen Brochmand, se s. 351.
- 4) 1666. Margareta Rosenmeier, se s. 363.
- 5) 1669. Anne Hansdatter, se s. 348.
- 6) 1669. Mag. Hans Leths og Anne ChristofTersdatters dødfødte søn, se s. 348.
- 7) 1670. Jørgen Bielcke, se s. 340.
- 8) 1670. Anne Christoffersdatter Hemming, se s. 348.
- 9) 1672. Christian Krag, se s. 364.
- 10) 1675. Christian Gersdorff, se s. 340.
- 11) 1680. Drude Rasmusdatter Brochmand, se s. 351.
- 12) 1684. Anna Catharina Elers, se s. 360.
- 13) 1684. Anne Metta van Haven, se s. 353.
- 14) 1686. Jørgen Eilersen, se s. 356.
- 15) 1698. Johan Diderichsen, sekretær i Danske Kancelli; f. 1630 den 8. maj i København, »opnaaede en dygtig Students fulde maal, udi sit 22 Aar,« som legationssekretær ved adskillige ekstraordinære ambassader til Holland, Engeland og Franckerige; blev siden tilknyttet stadtholder Ulrich Friderich Guldenløves hof; brugtes i 1679 ved fredsfordraget i Lund i Sckaane og i 1680 ved det kgl. bilager i Sverrig. Testamenterede 500 rdr. til »denne Kirche« og 1800 rdr. til »Hospitalet«; d. 1698 den 21. marts i København. Dansk kursivindskrift, her gengivet efter aftryk fra 1863 af løs, rektangulær kisteplade med afskårne hjørner, ca. 38x25 cm. Iflg. gravbogen var J. D. bisat i »Lützoes Grav« ved østre tværgang.
- 16) 1751. Christian Friderich van Haven, se s. 353.
- 17) 1756. Anna Christine van Haven, se s. 353.

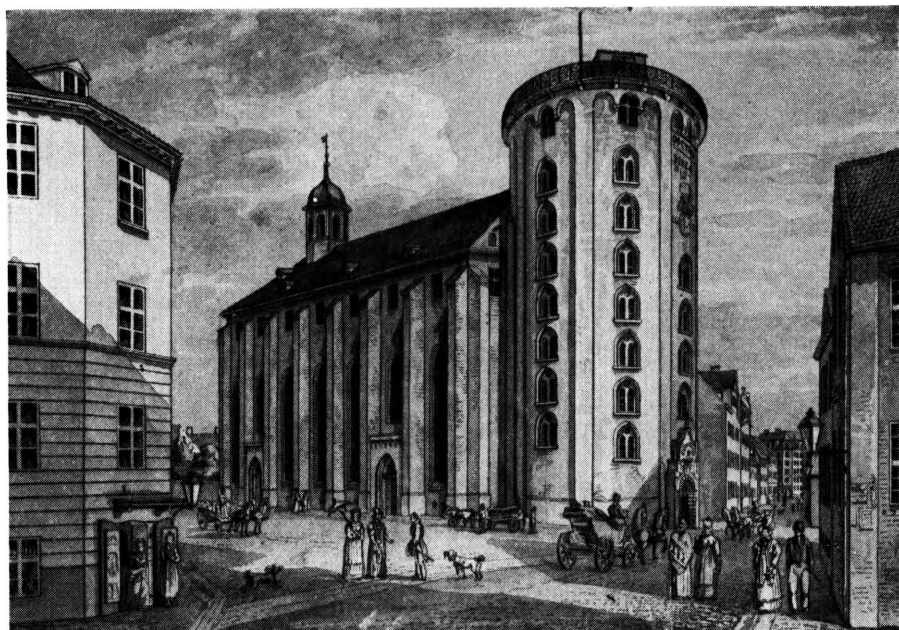

Fig. 79. Trinitatis kirke. Tegning af H. G. F. Fiolm fra 1820'erne i Nationalmuseet.

KILDER OG HENVISNINGER

Forkortelser

RA = Rigsarkivet.

LA — Landsarkivet for Sjælland.

KSA = Stadsarkivet for København.

Marm. Dan. = Erik Pontoppidan: *Marmora Danica* (1739).

Hofm. Fund. = Hofmans Fundationer. Samlinger af Publique og Private Stiftelser, Fundationer og Gavebreve, udg. af Hans de Hofman I—X (1755 ff.).

Kbh. Dipi. = Kjøbenhavns Diplomatarium, udgivet af O. Nielsen (1872 ff.).

KB = Kancelliets Brevbøger.

Egenhændige Breve — Kong Christian den Fjerdes egenhændige Breve I—VIII (1887 ff.).

HMK = Historiske Meddelelser om København (1909 ff.).

A. C. = Acta Consistorii: RA. Universitetets arkiv nr. 85.

Hist. Tidskr. = Historisk Tidsskrift (1840 ff.).

Bygn.k. 1731 = RA. Rentekammerets danske afd., Bygningskommissionen af 10. marts 1731.

L.-W. = Bygn.k. 1731 etc. V. Lerches og C. Worms Overinspektion med de publique Bygningers Opførelse 1728—31.

Pk. III = Bygn.k. 1731 etc. Sager vedk. de enkelte offentlige Bygninger, Pakke III; heri et folieret læg vedr. Trinitatis kirke.

Kopibog = Bygn.k. 1731 etc.: Kopibog 1731—34.

Trinitatis kirkes arkiv er delt i to store hovedgrupper. Den ene stammer fra den tid, da Universitetet var kirkens patron, dvs. indtil 1869, og findes nu på Rigsarkivet under Universitetet, til hvis omfattende arkiv der er en registrant. Den anden gruppe stammer fra Magistratens patronat (efter 1869) og findes i Stadsarkivet på Københavns rådhus.

Denne sidste gruppe indeholder dog tillige en del regnskaber med bilag og korrespondancer fra tiden før 1869, endda lige fra 1800'ernes begyndelse. Endelig er der i Landsarkivet for Sjælland en del stof at hente i kirkens ministerialbøger, hvor bl.a. kirkens ældste inventarium fra 1686 findes. Kirkeregnskaber, der for så mange kirkers historie er en uvurderlig kilde, eksisterer i sammenhængende rækker for Trinitatis vedkommende først fra begyndelsen af 1800'erne og er endda ikke fuldstændige. Til gengæld er kirkens ældste regnskaber 1655—61 blevet fundet for en halv snes år siden i Ribe Katedralskoles bibliotek og er derefter udgivet af Albert Fabritius 1956. Man må også bittert savne de ellers så nyttige inventarielister; de to ældste fra 1686 og 1720 er bevaret, men dermed er det slut. I det hele taget er størstedelen af 1700'erne efter genopbygningen af kirken i 1730'erne i arkivalisk henseende eet eneste tomrum. Disse store og mærkbare mangler ved det overleverede arkivmateriale kan i de ældste tider erstattes med Universitetets forhandlingsprotokoller, *Acta consistorii*, som i 1600'erne giver mange og værdifulde bidrag til Trinitatis kirkes historie, men som desværre også svigter i 1700'erne. En anden stor hjælp giver det rige arkivmateriale, som opbevares under Bygningskommissionen af 1731; de mange protokoller, regnskaber og brevsager, der her er samlet, afrunder vort billede af den ældste kirke og giver os tillige et grundigt indblik i kirken i 1700'ernes sidste halvdel, men kan selvsagt ikke erstatte savnet af senere tiders arkivstof.

Litteratur. Den trykte, almindelige litteratur vedrørende København og de københavnske kirker, omtalt ovenfor i litteraturlisten for hver enkelt kirke, er også anvendt her. Af den særlige litteratur om Trinitatis kirke skal der henvises til: H. Holck, *Københavns Sogne-Kirker Beskrivelse* (1775), s. 62—73; Fr. Thaarup, *Trinitatis Kirke* (1841); C. Rothe, *Kjøbenhavns Kirkers Flistorie* (1854), s. 34—38; Helge Finsen og Flemming Teisen, *Rundetaarn og Trinitatis Kirke* (1932); Frederik Weilbach m.fl. *Rundetaarn 1637—1937* (1937). Iøvrigt henvises til litteraturlisten i *Københavns Bibliografi* (1957) I, s. 191 f.

S. 225—232. *Historisk indledning.* ¹ Hist. Tdskr. 3. R. III, 63 (jfr. nedenfor s. 233).

² Matzen: *Kjøbenhavns Universitets Retshistorie* I, s. 234.

³ Werlauf, *Kjøbenhavns*

Universitets-Bygnings Historie (1836), s. 24. Kilden er A. C. 1634—45, under 6. og 13. juli, 24. og 26. aug. 1636.

⁴ A. C. 14. sept. 1636, fol. 111 a. ⁵ HMK. 3. R. II, s. 291. —

Materialtransporten (nedenfor s. 251) begynder nov. 1636: Kbh. dipi. III, s. 169; jfr. RA.

Universitetet pk. 661.

⁶ Datoen for grundstensnedlæggelsen kendes kun fra indskriften på en forlængst forsvunden lysekrone; jfr. Resen, *Inscriptiones* (1668), s. 206; samt fra

en 1817 fornyet indskrift ved Rundetårns indgang. ⁷ Trinitatis kirkes ældste regnskaber (ed. A. Fabritius 1956), 1655—61, s. 14: ». . . . Indtegt, som er annammidt til Hellig Thre-foldighedtz kirckis biugning. . . . « — A. C. 1652—58, 17. maj 1656, fol. 156 ab, hvori omtales valg af en værge »til den nye Regenskirke, kaldet *Templum Trinitatis*«. ⁸ Navnet

findes i A. C. 1693—1704, 3. feb. 1694: Syn på »den Runde Kirkes store Taarn«. — Holck, *Kjøbenhavns Sogne-Kirker Beskrivelse* (1775), s. 64.

⁹ KB. 1637—39, 21. og 26. feb.

1637, s. 31, 55. — Om restancerne se bl.a. Kbh. dipi. Y, 346, 17. nov. 1651; samt RA. Universitetet pk. 655, under 25. april 1656.

¹⁰ Frederik Frederiksen Rostorff blev officielt antaget til bygnings skriver 25. feb. 1643: Kbh. dipi. III, s. 245; men han havde dog virket som sådan lige fra 1. maj 1637: RA. Universitetet, pk. 655.

¹¹ A. C. 1652—58,

20. marts 1658, fol. 300 a. ¹² Kbh. dipi. III, s. 479.

¹³ A. G. 1658—62, 5. sept. 1658,

fol. 11 b. ¹⁴ RA. Universitetet, pk. 661, under 7. nov. 1739.

¹⁵ A. C. 1748—72, 22.

feb. 1766. ¹⁶ HMK. 4. R. V, s. 402.

¹⁷ Matzen: *Kjøbenhavns Universitets Retshistorie* I, s. 235; KSA. Trinitatis kirke. Indkomne sager 1842—69, under 12. jan. 1869.

¹⁸ A. C.

1813—16, 21. juli 1813, s. 82. Det må dog fremhæves, at Rundetårn havde sine egne penge (nedenfor s. 230), og at dets regnskab afholdtes af kirkeværgen i særlig rubrik.

¹⁹ A. C. 1658—62, 28. juni 1660, fol. 99 b. ²⁰ Kbh. dipi. III, s. 502.

²¹ Dokumenterne

i striden er aftrykt hos Jonge: Københavns Beskrivelse II (udgivet 1945), s. 71—86; desuden afskrevet i: KSA. Trinitatis kirke. Søren Matthiesens bog.²² Jonge II, s. 85 f. Sognet udenfor Nørre- og Østerport blev regnet »midt ad vejen, som gaar fra Nørreport over Peblingebroen mellem Ravnsborg og Teglgårdsvangen til Hyltebro, hvor stadens grund og frihed endes og Uterslev mose vedtager, saa at alle de, som bor paa Stadens Fang udenfor portene Norden for dette skel indtil Strandbredden mellem Kastellet og Ny-Yartov, skal høre til Trefoldigheds sogn«. ²³ A. C. 1658—62, 9. nov. 1659, fol. 58 b. — Samme kilde, under 4. juni 1660, fol. 95 a: Vor Frue kirkes værge, Thomas Fincke, skal betale orgelbyggeren H. G. Frietsche 850 rdl., »indtil Hellig Trefoldigheds kirke, som nu ingen formue har i beredskab, kan..... bekomme middel«. ²⁴ Kbh. dipi. III, s. 543. — RA. Universitetet, pk. 655, under 18. nov. 1661; endvidere A. C. 1658—62, 20. nov. 1661, fol. 165 b; 27. nov. 1661, fol. 166 a; 23. juli 1662, fol. 173 a (i sidstnævnte kilde tilbyder Elisabeth Augusta at afstå Søndergård som erstatning for gælden). ²⁵ RA. Universitetet, pk. 661: Trinitatis, under 16. feb. 1676 (uddrag af kgl. missive af 23. sept. 1740). — ²⁶ Hofm. Fund. IX, s. 133 ff. ²⁷ Efter Københavns grundtakst 1689 ejede kirken fire huse i Springgaden (matr. nr. 18, Rosenborg kvarter), klokkehuset i Landemærket (matr. nr. 95) og i samme gade to våninger ved Bolle Luxdorps gård (matr. nr. 112); jfr. Kbh. dipi. III, s. 728 ff. ²⁸ A. C. 1685—93, 16. juli 1687, fol. 114 b. ²⁹ Werlauff, Kiøbenhavns Universitets-Bygnings Historie (1836), s. 59 (note). ³⁰ RA. Universitetet, pk. 661, under 14. jan. 1766; Hofm. Fund. IX, s. 133, opgiver kirkens formue 1763 til 8716 rdl. 12 sk., men heri synes Rundetårns formue at være medregnet. ³¹ A. C. 1816—18, 12. juni 1816, s. 38. ³² Leje af kælderen under Rundetårn: RA. Universitetet nr. 360, Bilag til kasseregnskaber 1807—08, 10. nov. 1807; KSA. Trinitatis kirke. Kladderegnskaber 1806—32, for årene 1813—16; Den borgerlige værges rgsk. 1841—68, for 1841; Regnskabsbilag 1860—63, for 1860. — Om butiksindtægterne, se nedenfor under Kirkegården, s. 243. ³³ KSA. Trinitatis kirke, Kirkeinspektionens diverse sager 1869—1928, et læg vedr. kirkebygn. 1869—96, under 9. jan. 1869. ³⁴ Trinitatis kirkes ældste regnskaber (ed. Albert Fabritius), s. 20. ³⁵ KSA. Trinitatis. Stolestadebog 1807—68 (studenterstolene nævnt både 1807 og 1824). ³⁶ Jonge, Københavns Beskrivelse II, s. 10. — ³⁷ HMK. II, s. 457 ff. ³⁸ A. C. 1658—62, 16. og 26. aug., 5. sept., 4., 13. og 17. okt., samt 4. nov. 1658, henh. fol. 10 b, 11 b, 14 b, 18 b, 19 b, 20 b og 24 b. — Kbh. dipi. V, s. 493 og 516 f. ³⁹ A. C. 1714—24, 4. feb. 1719, s. 268. ⁴⁰ A. C. 1672—85, 9. juli 1681, fol. 155 a. ⁴¹ A. C. 1705—14, 17. juni 1713, s. 689. — Rundetårn 1637—1937, s. 79. ⁴² A. C. 1714—24, 7. nov. 1716, s. 144. — Rundetårn 1637—1937, s. 80 f.; jfr. RA. Bygningskomm. 1731, kopibog 1731—34, fol. 78 a. ⁴³ Kgl. Bibi., Thott 1669 412. — Orion, Hist.-top. Maanedsskrift IV (1841), s. 60 og 175. — Thurah, Hafnia Hodierne (1748), s. 270. — Striden mellem Universitetet og Søren Matthiesen brød ud en måneds tid efter czarens besøg. ⁴⁴ HMK. 3. R. II, s. 430. ⁴⁵ HMK. IV, s. 130 og 2. R. I, s. 556 f. RA. Partikulærkammeret nr. 87, bilag til bygningsrgsk. 1751, 26. maj 1751, nr. 201 f. — Det kan tilføjes, at fra slutningen af 1700'erne var Rundetårn altid målet for de nybyggede konfirmanders første spadseretur (omtalt i Københavns Aftenpost 1782), se Hugo Matthiessen i HMK. 2. R. I, s. 110 f. ⁴⁶ C. A. Reitzels forlag lejede bibliotekssalen 1871: KSA. Trinitatis. Kirkeinspektionens div. sager 1869—1928; heri et læg med forsk. sager vedr. Trinitatis kirkebygn. 1869—96. — Jfr. H. Vilh. Martensen, Fra mine første 25 Aar i C. A. Reitzels Boglade (1904), s. 23. ⁴⁷ KSA. Trinitatis, Kirkeinsp. div. sager etc. Heri et læg: Loftet m.m. 1869—1905, under 25. april 1879 og 27. marts 1880. — Smst. skrivelse (1905) fra theathermaler Lund om leje af kirkeloftet.

Side 233—237. Regenskirken. ¹ C. E. F. Reinhardt, Kommunitet og Regentsen, i Hist. Tdskr. 3. R. III (1862), s. 36 og 71. ² Hist. Tdskr. 3. R. III, s. 36. — Jfr. A. C. VI, 1634—45, fol. 49 b, 21. feb. 1635; fol. 70 b, 15. juli 1635. Se endv. under Inventar. ³ Hist. Tdskr. 3. R. III, s. 182. — Jonge, Københavns Beskrivelse II, s. 12. ⁴ Universi-

etets arkiv nr. 1130, Kopibog for det theologiske fakultet 1777—1830, s. 635. — Det fremgår af denne kopibog, at Grundtvigs prædiken holdtes fra prædikestolen i Regenskirken, og at de fleste dimispredikener afholdtes her siden 1792. ⁵ A. C. 1807—13, 28.

jan. 1808, nr. 228, s. 86. — R. Nyerup, Efterretninger om Regensen (Kbh. 1809), s. 8 f. ■ — Fest ved rektorskifter i Regenskirken: Universitetets arkiv nr. 360, Rilag til Kasseregnskaberne 1809—10, den 30. juni 1810; jfr. kongens fødselsdagsfest smst. 4. feb. 1812: Kassergsk. etc. januar kvartal 1812. ⁶ A. C. 1807—13, 14. aug. 1811 nr. 56, s. 484 f.

⁷ Theol. fak. kopibog 1831—48, 18. juni 1839 nr. 238, s. 264. — Heri omtales de halvrunde bænke, der vel var af ældre oprindelse. ⁸ Jfr. note 7. — Knud Fabricius, Regensen gennem 100 Aar (Kbh. 1923), s. 110. ⁹ Knud Fabricius, anf. v. s. 207. — HMK. 2. R.

I, s. 125 f. ¹⁰ Reinhardt omtaler Regensens bygmestre, Laurids Eskildsen og (fra 1627) Niels Jensen; om nogen af dem har haft med Regenskirken at gøre vides ikke; Hist. Tdskr. 3. R. III, s. 36. ¹¹ Theol. fak. kopibog 1745—52, s. 58 f., 22. juli 1745; s. 591 f., 3. nov. 1747. ¹² 1635 skal Thomas Fincke på Konsistoriums vegne lade loftet i Regenskirken

»smuck malne og beklede bielckerne«: A. C. 1634—45, fol. 70 b. ¹³ Theol. fak. kopibog 1745—52, s. 592 ff., 15. dec. 1747. ¹⁴ Anf. kilde, s. 637, brev fra fakultetet til patronen, 19. april 1748. ¹⁵ Anf. kilde, s. 733. ¹⁶ Anf. kilde, s. 787, 7. juli 1749. ¹⁷ Hist. Tdskr.

3. R. III, s. 305 f. ¹⁸ Theol. fak. kopibog 1777—1830, s. 797, 9. juni 1823. En senere overkalkning med rød farve og hvidt optrukne fuger skete 1842 og er omtalt hos J. J. A. Worsaae, En Oldgranskers Erindringer, udg. af V. Hermansen (1934), s. 104; denne reparation gav efter W.s fremstilling anledning til Plougs digt: Hvo kjender ej den gamle Gaard — ved Rundetaarnets Side, — som strunk i rød Mundering staar — besat med Snorer hvide. ¹⁹ A. C. 1634—45, fol. 49 b, 21. feb. 1635. ²⁰ A. C. 1634—45, under 15.

juni og 10. aug. 1635, hh. fol. 70 b og 72 a. ²¹ Theologiske fakultets kopibog 1745—52, s. 653, 15. maj 1748. ²² A. C. 1807—13, s. 484 nr. 56, 14. aug. 1811. ²³ Matzen, Kjøbenhavns Universitets Retshistorie II, s. 316 f., opregner kun 13 egentlige Universitetskirker, men Hvidovre kirke må i denne periode regnes med som nr. 14. ²⁴ A. C. 1634—

45, fol. 70 b og 72 a. Det siges her, at kalk og disk skal forgyldes for 2 rosenobler eller 4 dukater. ²⁵ A. C. 1658—62, fol. 127 b, 8. jan. 1661. ²⁶ Theol. fak. kopibog 1745—52, s. 733, 30. nov. 1748. ²⁷ Theol. fak. kopibog 1831—48, s. 264 nr. 238, 18. jan. 1839.

²⁸ A. C. 1652—58, fol. 88 b, 5. april 1654. ²⁹ A. C. 1634—45, under 25. sept. og 21. okt. 1635, 9. jan. 1636, hh. fol. 76 b, 79 b og 83 b; endvidere 7. juli 1641, fol. 278 a. ³⁰ LA. Trinitatis kirkes inventarium 1686, i Regravelsesbogen 1679—1740.

Side 238—245. *Trinitatis Kirkegård*. ⁴ HMK. 3. R. II, s. 291.

² Købet af Claus

Lauridsens hjørnegrund er bogført i A. C. 1634—45, 3. maj 1637, fol. 127 a, men kan være fra en tidl. dato. ³ Egenhændige Rreve, IV, s. 123 f. ⁴ Resen, Inscriptiones (1668), s. 206. ⁵ A. C. 1652—58, 17. okt. 1657, fol. 277 b. ⁶ Arent Renrtsens Jordebog

1656, trykt i Kbh. Dipi. I, s. 484: »Paa den vestre Side af samme Avlsgaards Plads ud til Trefoldigheds Kirkegaard er staaende — og Ryen tilhørende — en anden gammel Stald. «

⁷ A. C. 1658—62, 22. juni 1659, fol. 44 a. Denne nabogrund ejedes 1661 af Søren Jørgensen Brygger: Kbh. Dipi. I, s. 755; sml. Kbh. grundtakst 1668, i Kbh. Dipi. II, s. 835.

⁸ Kbh. Dipi. I, s. 759, og III, s. 358. — A. C. 1658—62, 23. nov. 1661, fol. 165 b. ⁹ A. C. 1662—72, 11. jan. 1671, fol. 176 a. ¹⁰ LA. Trinitatis sogns kirkebog B, Begravelsesbogen 1679—1740; her omtales i særlig spalte »de Liige, som udi Vor Frue Kierkes Ny Kierkegaard, A og B kaldet, er begrafne«. ¹¹ A. C. 1685—93, 14. sept. 1686, fol. 81 b. Jfr. 20. nov. 1686, fol. 87 a: »Blev besluttet, at Trinitatis skulde afhandle Vor Frue den nye Kirkegaard, kaldet de fattiges Jord, som i fordums Tid var kaldet Byens Avlsgaard, liggende hos Trinitatis egen Kirkegaard«. ¹² A. C. 1685—93, 4. juni 1687, fol. 110 a.

¹³ A. C. 1705—13, 1. juni 1709. — Kongebrev om nedrivningen gengivet i kopi: RA. Universitetet pk. 661, 27. sept. 1709. ¹⁴ HMK. 1. R. V, s. 108. — KSA. Kirkegårdene

I: 1757—64, læg nr. 15. ¹⁵ RA. Universitetet pk. 661, 1. maj 1659. — A. C. 1658—62,

21. og 29. april 1659, fol. 38 b og 39 a. — Trinitatis kirkes ældste regnskaber, s. 19, har en notits, som vist kun kan gælde hegnsmuren: »Anno 1656. .. den 23 octob: en haspe paa laagen ud til Landemerschett«. Og 4. nov. 1657 hedder det (s. 20), at klejnsmeden brød en lås af lågen ud til Kannikestrædet. ¹⁶ A. C. 1672—85, 3. juni 1682, fol. 179 a. ¹⁷ O. Nielsen, Kjøbenhavns Historie (1877—93) V, s. 75 f, 411. — Carl Bruun, København (1887—1901) II, s. 266. ¹⁸ A. C. 1672—85, 22. juli 1682, fol. 184 b; 29. juli 1682, fol. 185 a. ¹⁹ A. C. 1672—85, 5. og 19. maj 1683, fol. 201 b. ²⁰ A. C. 1672—85, 8. aug. 1683, fol. 209 b. ²¹ A. C. 1672—85, 24. marts 1683, fol. 198 b. ²² A. C. 1672—85, 31. marts 1683; jfr. anf. kilde 1685—93, 27. feb. 1686, fol. 48 a; 19. feb. 1687, fol. 104 a. — KSA. Trinitatis kirke: Søren Mathiesens bog nr. 25, 5. nov. 1705; heri findes tegningen af klokkerboligen. ²³ Søren Mathiesens anf. bog nr. 24 b, under 21. juni 1687. — A. C. 1685—93, 25. juni 1687, fol. 113 b. ²⁴ RA. Bygn.k. 1731, pk. III: Trinitatis, bilag 27, 14. aug. 1731. ²⁵ Som note 24. ²⁶ Ganglågen omtalt 1656, se under note 15. ²⁷ KSA. Trinitatis kirke pk. nr. 9; heri et læg: 1798—1852, Udlejning af butikker m.m. — Smst. rgsk. 1788—1868 (rgsk. fra 1799); Rgsk. bilag 1802—20 (for årene 1802, 1817 og 1818). — M. Vogelius: De gamle Trinitatis Kirkeboder, i HMK. 3. R. V, 141—44. — Om de gamle boder ved Vor Frue, se A. C. 1658—62, 5. juli og 15. aug. 1660, fol. 102 a og 108 a. ²⁸ Det omfattende arkivmateriale findes dels i A. C., dels i KSA. (Brolægningskommissionen) og dels i Danske Kancelli; bliver nærmere citeret under det bygningshistoriske afsnit nedenf. s. 282. ²⁹ A. C. XVII 1816—17, 23. april 1817, s. 224 f. — KSA. Brolægningskomm. kopibog 1812—19, 26. april 1817, s. 191 f. ³⁰ KSA. Trinitatis. 1869—86: Reparationer, under 24. april 1873. Smst. juli 1879: adsk. skr. om flytning af Købmagergadeitret til Assistens kirkegård. ³¹ KSA. Trinitatis. Restaureringen 1869—73, rgsk. med bilag: bilag nr. 39, 31. dec. 1870; jfr. bilag nr. 26, 19. april 1871. — KSA. Trinitatis, 1869—1928, Kirkeinspektionens diverse sager; heri et læg: Kirkepladsen 1869—1911, under 9. maj 1871. ³² KSA. Trinitatis. Rgsk. bilag 1802—20, under 1815; Rgsk. bilag 1838—43, 16. marts 1840; 1848—51, bilag nr. 16, 30. dec. 1849; 1855—59, bilag nr. 22, juli 1858; 1864—68, bilag nr. 17, april 1865. ³³ A. C. 1672—85, 8. april 1682, fol. 177 a; 22. juli 1682, fol. 184 b. ³⁴ Skødet af 17. jan. 1876, i Byrettens tinglysningsskontor, skødeprotokol: Rosenborg kvarter matr. nr. 261. — Jfr. Borgerrepræsentanternes Forhandlinger XXXVI, s. 111, under 24. maj 1875. HMK. III, s. 220 f. ³⁵ Kirkegårdens forskellige omdannelser i 70'erne ses af talrige bilag i KSA. Trinitatis: Sager vedr. reparationer 1869—76, samt Kirkeinspektionens div. sager 18 6 9—192 8. ³⁶ KSA. Trinitatis. Rest. 1869—73, Rgsk. m. bilag; særlig rgsk. 1870, bilag nr. 61—62. ³⁷ Asketræer på Trinitatis kgd.: Konsistorium nægtede 1643 at fælde nogle store asketræer med den begrundelse, at de skærmede kirkebygningen. — Et gammelt asketræ på kgd. blev fældet 1860. Se A. C. 1634—45, 4. nov. 1643, fol. 405 b; KSA. Trin. Rgsk. bilag 1860—63, nr. 71, 23. nov. 1860. ³⁸ KSA. Trinitatis Kirkesinsp. div. sager 1869—1928; heri et læg: kirkepladsens regulering 1870—1909. ³⁹ Om præsteresidensen, se Hist. Tdskr. 3. R. III, s. 41 f, 64. — RA. Bygn.komm. 1731, kopibog 1731—34, fol. 20 b, 107 b. — I årene efter bombardementet 1807 blev residensen benyttet af Metropolitanskolen, og da dennes nybygning var færdig 1816, var det tanken helt at nedlægge præsteboligen og bortsælge bygningerne (talr. sager herom i A. C.), hvilket dog først skete 90 år senere.

Bygningshistorien. S. 246—288. ¹ Kbh. Dipi. III, s. 175; KB 1637—39, s. 21. ² Korrespondance i kgl. bygningsinspektør Thomas Havnings arkiv. — Ved eksperimenter, som kirkens arkitekter i forb. m. den sidste rensning af murværket lod foretage på Polyteknisk Læreanstalt, viste det sig, at gule sten, der ved en særlig proces var blevet rødfarvede, kunne blive vejrbestandige og bevare den røde farve. ³ Kbh. Dipi. III, s. 169; RA. Universitetet pk. 661, Trinitatis kirke: et særligt læg med udskrift: Mandtalsregister paa dem, som grov sten løse, opsatte dem og afløssede slufferne, paa hvilke stene blev ført til pladsen som den nye studenterkirke skal staa, 10. dec. 1636. — Dette

register går fra 24. nov. 1636 til 7. okt. 1637 og svarer til et lign. reg. i: RA. Universitetets arkiv, pk. 655. ⁴ RA. Danske Kancelli, Indkomne breve og indlæg, 15. marts 1639. — Allerede 1889 har Holger F. Rørdam i Danske Magazin 5. R. II, s. 9 gjort opmærksom på dette dokument; men hidtil har det vistnok ikke været udnyttet af forskningen. ⁵ Christianus Severinus Longomontanus: *Introductio in theatrum astronomicum* (Havniæ 1639), sectio secunda. ⁶ Vilh. Wanscher, *Christian 4.s Bygninger* (1937), s. 157 f. ⁷ L.-W., 28. dec. 1728. — Rundetårns gråtpudsede cylinder ses bl.a. på Rach og Eegbergs prospekt fra 1749, i Nationalmuseet, og desuden på talrige malerier fra ældre tid, således Jul. Friedländers billede *En Gadescene* (1838) på Fredensborg. ⁸ RA. Universitetet pk. 655, Trinitatis, 20. juli 1658. ⁹ Rundetaarn 1637—1937 (1937), s. 35 (Fr. Weilbach). ¹⁰ Egenhændige Breve IV, s. 147 ff. ¹¹ KSA. Trinitatis kirke, Indkomne sager 1805—41; heri P. Meyns synsforretning 23. maj 1807. — A. C. XVII 1816—18, 16. juli 1817, s. 284 nr. 36. — Jfr. smst. s. 326, 24. sept. 1817. ¹² Pk. III, Trinitatis, klejnsmedens 2. rgsk. dateret 13. marts 1731. ¹³ Thurahs plan i Danske Vitruvius (ovenfor fig. 13) viser på dette sted en signatur for et normalt tårnvindue, mens det følgende snit (fig. 15) på samme sted synes at have en tilmuret niche. ¹⁴ RA. Universitetet nr. 360: Bilag til Kasseregnskaber 1807—08 passim. ¹⁵ Trinitatis kirkes ældste regnskaber (ed. 1956), s. 23; Helge Finsen og Flemming Teisen, *Rundetaarn* (1932), s. 12. ¹⁶ V. Wanscher, *Chr. 4.s Bygninger* (1937), s. 157 f.; jfr. Fr. Weilbach, *Rundetaarn 1637—1937*, s. 39 f. — De hebraiske skrifttegn skal gengives med *Jehova*, ikke med *Adonai*, som det undertiden er foreslået; jfr. Chr. IV.s kommentarer til Kronborgklokken, se Egenhændige Breve IV, s. 46, samt »Jodisk Samfund«, 32. årg. nr. 4, april 1961 (Jul. Margolinsky). ¹⁷ Teksten hos Longomontanus, *Introductio etc.* (sectio secunda), kan vistnok kun være møntet på sneglegangen: »Nec Turrim hane alia forma qvam rotunda esse oportuit ... ut lacqveare, qvod in modum testudinis ita exurgendo intertextitur, ut *curru ascensus in sublimitatem Turris pro R. M. fiat*«. ¹⁸ L.-W., 23. dec. 1728. — En redegørelse for, hvordan tårnets øverste etager opr. var indrettet, kan næppe gives med fuld sikkerhed, da netop disse partier har været stærkt udsatte for ændringer i tidens løb (sidst 1870 og 1928). Men endnu ses det, at den stigende rampe har været ført op til en lodret mur mod sydvest i tårnet, der hvor nu Bertram Larsens restaurerede planetmaskine er opsat. Ved denne mur afbrydes også den stigende tøndehvælving, der hidtil har dækket rampen, og afløses højere oppe af en vandret, ringformet hvælving, der er basis for gulvet i de fordums astronomikamre i tårnets øverste stokværk. Rampens forløb er således standset eet stokværk under astronomikamrene, og både til disse og til tårnets øverste platform har der ført en vindeltrappe. Siden 1870 har denne vindeltrappe sit udgangspunkt højere oppe, men den må nødvendigvis fra første færd have været anbragt længere nede, vi ved blot ikke hvor. ¹⁹ Pk. III, fol. 34, 18. dec. 1731: »Fra astronomikamrene og op til observatorium forfærdiget en vindeltrappe i den grundmurede Sichelrunding, 6 alen høj, delt i 21 trin«. ²⁰ Egenhændige Breve V, s. 235. ²¹ F. R. Friis, *Bidrag til dansk Kunsthistorie* (1890), s. 402; kilden findes i RA. Universitetet nr. 212 (en kuvert med udskrift: *Det astronomiske Observatorium*). ²² Egenhændige Breve Y, s. 372. ²³ Rundetaarn 1637—1937, s. 26. ²⁴ Jfr. Poul Goltz' ovenfor i note 21 anførte kontrakt af 20. dec. 1643: »Soli . . . M. Pauwell oben auf dem Thoren an der Regentz Kirchen auf den bleyern boden machen einen stern ...«; A. C. 1672—85, 3. maj 1679, fol. 113 b. ²⁵ A. C. 1662—72, 24. okt. 1668, fol. 146 b: »D. Erasmus Bartholinus refererede, at det runde Taarn var meget brøstfældigt, om man kunde tænke paa nogle midler til dets reparation«. Jfr. A. C. 1693—1704, 22. juli 1694: Ole Rømer lover hurtigt at undersøge, »hvorledes dend brøstfældighed paa det Runde Taarn best remederes«. ²⁶ Werlauff, *Kjøbenhavns Universitets-Bygnings Historie* (1836), s. 48, note om P. Horrebows dramatiske flugt fra sin brændende residens til Rundetårn og observatoriets derefter følgende brand. — Andreas Nissen i *Rundetaarn 1637—1937*, s. 81 f. ²⁷ Overslagene findes i Bygn.k. 1731, L.-W. 1728—31; de endelige regnskaber

i Pk. III. Kobbertaget omtales: Pk. III, 31. dec. 1731, fol. 38 (Tømrrrgsk. vedr. tårnets kobberbelægning).²⁸ Pk. III, fol. 34, 18. dec. 1731.²⁹ G. F. Ursin, Historisk Beretning om Universitets-Observatoriet paa Rundetaarn (1826), s. 17 f.³⁰ Kopibog, 5. sept. 1731, fol. 78 a.³¹ Direkte nævnes det vistnok ikke i kilderne, at denne nye »italienske« stentrappe blev bygget i årene efter branden 1728, men indirekte er der mange antydninger: Pk. III, fol. 32 og 34 (under 18. og 31. dec. 1731). Et regnskab fra klejnsmeden, dateret 10. okt. 1730, må også hentyde hertil: »I det Runde Taaren for steen Trappen en dør beslagen ... En dobbelte udvendig dør ud til jernwercked beslagen« (anf. Pk. III, 3. dec. 1733, fol. 54).³² Rundetaarn 1637—1937, s. 94 f.; HMK 3. R. II, s. 325.³³ HMK 3. R. II, s. 362.³⁴ G. F. Ursin: Hist. Beretn. om Universitets-Observatoriet paa Rundetaarn (1826), s. 49 f. Både dette skillerum og et andet længere nede ved indgangen til orgelet — et stakitværk af træ, hvis oprindelse ikke kendes (formentlig fra 1870), afbildet i H. Finsen, Rundetårn, s. 18 — blev fjernet ved Rundetårns istandsættelse 1921—22 (meddelt af kgl. bygningsinspektør Thomas Havning).³⁵ Rundetaarn 1637—1937, s. 27.³⁶ Rundetaarn etc., s. 114.³⁷ Arkivalierne vedr. restaureringen 1869 ff. omtales nærmere nedenfor under kirkens bygningshistorie. Nogen klar redegørelse for tårnets cementpudsning er ikke fundet; men der kan ikke være tvivl om, at disse arbejder fandt sted i tiden o. 1870.³⁸ KSA. Trinitatis kirke. Kirkeinspektionens rgsk. 1869 ff.³⁹ Korrespondance i Thomas Havnings arkiv. Der indlagdes elektrisk lys i hele tårnet, og samtidig installeredes centralvarme i inspektørboligen, de nyindrettede museumsrum og i den ligeledes nyindrettede billettørstue ved tårnets indgang; se Borgerrepræsentanternes Forhandlinger 1929—30, s. 461.⁴⁰ Rundetaarn 1637—1937, s. 120.⁴¹ Rundetaarn etc., s. 42.⁴² En teori om, at Rundetårns ydre arkitektur skulle være inspireret af apsispartiet på kirken San Salvatore i Venezia, er først fremsat af Vilhelm Wanscher og derefter gentaget af Helge Finsen og Fr. Weilbach i de ovenfor ofte citerede værker. Ligheden mellem Rundetårn og det formodede venezianske forbillede er bestikende, men der behøver ikke af den grund at være en forbindelse mellem de to monumenter.⁴³ Jan Steenberg, Rundetaarn og Sneglegang (1952), s. 14 ff. Her findes en nærmere redegørelse for tyske, franske og italienske sneglegange og deres formentlige tilknytning til Rundetårn.⁴⁴ Red. af »Danmarks Kirker« skylder arkitekt Sven Risom tak for henvisningen til den mauriske kulturkreds, særlig til tårnet i Rabat.⁴⁵ Finsen og Teisen, Rundetaarn og Trinitatis Kirke (1932), s. 6 f., 20.⁴⁶ Egenhændige Breve IV, 225, 227.⁴⁷ A. C. 1672—85, 12. juni 1675, fol. 58 b.⁴⁸ RA. Universitetet nr. 212. — Jfr. F. R. Friis, Bidrag til dansk Kunsthistorie, s. 402. — Egenhændige Breve VIII, s. 414.⁴⁹ Hans Ulrich Schwitzers rgsk. på murankre til Trinitatis kirke, dat. 29. juli 1647: RA. Universitetet pk. 655.⁵⁰ Indskrift på lysekrone, jfr. Resen, Inscriptiones (1668), s. 206.⁵¹ I det lave, mørke rum mellem hvælvingerne og bibliotekets gulv ses det, at hvælvingen i dette andet fag fra øst er konstrueret lidt anderledes end de øvrige, mere puklet, navnlig i sidelommerne.⁵² Werlauff, Kiøbenhavns Universitets-Bygnings Hist. (1836), s. 25. — Svend Dahl, Universitetsbibliotekets Bygninger gennem Tiderne (1932), s. 17.⁵³ RA. Bygn.k. 1731, L.-W. 1728—31, Trinitatis Litra C, 10. juni 1729. — Snedkerens overslag over reparationen af vinduerne, også det tredobbelte i østgavlen, giver et indtryk af salens opbygning i tiden før branden.⁵⁴ J. L. Wolf, Encomion regni Daniae (1654), s. 359 f. — Om den rød-gule staffering af datidens lofter, se Mejborg: Borgerlige Huse (1881), s. 58; Jan Steenberg, Christian IV.s Frederiksborg (1950), s. 126.⁵⁵ Redaktionen af »Sveriges kyrkor« har ved landsantikvariens dr. Gunnar Svahnström meddelt, at man ingen efterretninger har om, hvilket formål den omtalte øvre sal i Visbys domkirke måtte have haft i middelalderen, og at man betvivler, at den nogensinde er fuldført. Salen m. bomhullerne afb. i Chr. Tortzen, Gotland 1361 (1961), s. 185.⁵⁶ Richard Haupt: Die Bau- und Kunstdenkmäler der Provinz Schleswig-Holstein V, s. 175 f., VI, s. 195 f.⁵⁷ Svend Dahl: Universitetsbibliotekets Bygninger (1932), 23 f.⁵⁸ Kriegers overslag af 28. dec. 1728: »Das Gewölb hat an zweyen Stellen haubt schaden ge-

nommen, alwo die Spitze des Glocken Thurms eingeschlagen, — andere Stelle, alwo das Eissen von der Uhr niedergefallen«. L.-W., under 28. dec. 1728. ⁵⁹ Af Kriegers ovenn.

overslag: »Die Etage vor der Bibliothek soli nach allergnädigsten Willen herniedergebrochen und mit den Gewölben ebengleich den Mauern planieret werden«. ⁶⁰ L.-W., under 14. juni 1729. ⁶¹ I glarmesterens overslag, dat. 18. nov. 1728 (L.-W.) nævnes

16 vinduer i kirken plus »en oval lugt over alteret«; dette ovalvindue, der altså er ældre end 1728, skal mulig sættes i forb. m. Lambert von Havens altertavle 1685 (nedenfor s. 290), men kendes i øvrigt ikke og er i de senere regnskaber helt udgået. Også klejnsmedens overslag smst., dat. 7. dec. 1728, og hans kontrakt, dat. 11. maj 1729, nævner kun 16 kirkevinduer — Kriegers ovenn. overslag vedr. bibl., dat. 14. juni 1729, nævner i bilag litra A, C, D og E de 19 vinduer i bibliotekssalen. ⁶² Blytækkerens beregning vedr. klokkespirets »vælske hætte« findes i Kriegers ovenn. overslag af 28. dec. — Blytækkerens regnskab: BA. Bygn.k. Pk. III, under 1. marts 1731, fol. 63 a (i samlet rgsk. dat. 11. juni); jfr. Bygn.k. Pk. III, klejnsmedens 1. rgsk., 13. marts 1731, fol. 3 a. Bygn.k. Kopibog, fol. 34 b nævner under 5. maj 1731: maleren Frederik Holm »er med Trinitatis kirkes knapper og fløj, dets forgyldning og maling, færdig«. — Tagbeklædningen med glaserede tagsten, se Kriegers ovenn. overslag. ⁶³ RA. Bygn.k. L.-W., 23. dec. 1728. ⁶⁴ Kriegers overslag 28. dec. 1728. ⁶⁵ Pk. III, klejnsmedens 1. rgsk., dateret

13. marts 1731, fol. 3 a. ⁶⁶ KSA. Trinitatis. Indk. sager 1842—69, koncept til skr. fra kirken til Universitetets kvæstor, dat. 1. juni 1865, nævner ønsket om genåbningen af dør fra tårnet til kirken, »som ogsaa i tidligere tider har eksisteret«. ⁶⁷ Bygn.k. 1731. Requisitions-Bog 1731—42, fra april til juni 1731. Kirkens genindvielse er bl.a. nævnet hos Jonge, II, s. 12. ⁶⁸ Svend Dahl, anf. st., s. 25 f. Oplysningerne vedr. biblioteket

vil alle kunne findes i nævnte bog. ⁶⁹ Bygn.k. L.-W., bilag 9, 14. juni 1729. ⁷⁰ A. C. 1748—72, 22. maj 1763, p. 330. — Sjællands stifts bispearkiv (LA), Kopibog 1763, har ingen meddelelser om byggearbejder ved Trinitatis. ⁷¹ HMK 4. R. Y, s. 402. Sigurd Jensen, Magistraten som kirkepatron; uddrag af prof. J. E. Larsens betænkning om Trinitatis kirkes forhold 1846. ⁷² Skildringen af bombardementsnætterne bygger på

en udførlig beretning fra Universitetets bibliotekskommission, dateret 30. nov. 1807, gengivet i Gonsistorii kopibog 1804—10, s. 972 f, nr. 1989. — Desuden har den borgerlige værge, hørkræmmer Tvermoes, indsendt en redegørelse, dateret 12. sept. 1807, samme kopibog s. 933, nr. 1892. — Endvidere er prof. Matthias Bugges beretning opr. nedskrevet i Rundetårns Obsevationssketcher, gengivet af Andreas Nissen i Rundetaarn 1637—1937, s. 101 f. ⁷³ Kobenhavns kommandant Ernst Peymann havde ønsket at anbringe de brandlidte i selve kirken, men Konsistorium henviste dem til Rundetårns sneglegang: A. C. 1807—13, 9. sept. 1807, s. 38 nr. 96. ⁷⁴ Bugges ovenn. redegørelse,

gengivet i Rundetaarn 1637—1937, s. 101. ⁷⁵ A. C. 1807—13, 4. jan. 1808, s. 82 (nr. 220) og 10. maj 1809, s. 248 (nr. 314). ⁷⁶ A. C. 1807—13, 10. sept. 1807, s. 40. Oehlen-schlægers Erindringer III (1850), s. 16. ⁷⁷ A. C. 1807—13, 28. jan. 1808, s. 86 (nr. 235). — Samme kilde 1813—16, 20. juli og 17. aug. 1814, s. 264 og 272. ⁷⁸ A. C. 1816—

18, 23. april 1817, s. 218 ff og 224 ff., nr. 298 og 304. ⁷⁹ Forhandlingen ved Trinitatis kirke 22. maj er udførligt refereret i A. C. 1816—18, under 11. juni 1817, s. 250 f, nr. 361.

⁸⁰ Spørgsmålet om nedrivningen af butikkerne kom først i form af en henstilling fra Danske Kancelli, dat. 24. maj 1817; herimod protesterede den akademiske værge, N. C. Kali, på kirkens vegne: A. C. 1816—18, 11. juni 1817, s. 256. — Se endv. RA, Danske Kancelli, Direktionen for Universitetet og de lærde Skoler, Henlagte Sager 1. A 191. — 29. juli henstiller Danske Kancelli påny til Universitetet, at butikkerne skal fjernes, og Universitetet indvilger. Kirken får 11000 rdl. i erstatning. — Af de forskellige forhandlinger om denne sag fremgår det, at nedrivningen af hegnsmuren i Landemærket skyldtes praktiske og trafikale forhold; nedrivningen af boderne derimod blev fremtvunget af et rent æstetisk skøn. ⁸¹ Da kirken ved ringmurens nedrivning afstod en del af sin jord langs nordfacaden, blev magistraten inddraget i sagen, og talrige skrivelser om dette

spørgsmål må opsøges i byens arkiv; se særlig KSA. Brolægningskommissionen, kopibog 1812—19, under 17. juni 1817, s. 203 f. Brolægn.komm. skriver her til Danske Kancelli: »Endelig finde vi os foranledigede til at gjøre opmærksom paa Slutningen af Professor Mallings Brev, hvori han ytrer Ønske om, at Boutikerne ved Kirken i sin Tid kunde blive nedbrudte og *det gamle, af ham kaldede smagløse, Portal da, om ikke før, maatte blive opført lig det, som ved Indgangen til Choret af ham er bragt i Forslag*« (udhævet af red. Mallings citerede brev synes ikke bevaret). — S. H. Petersens stik (fig. 25) har til forlæg formentlig et stik af H. G. F. Holm (gengivet ovenfor s. 379), men intet af stikkene er dateret. En undersøgelse af dragterne på billedet, foretaget af museumsinspektør Ellen Andersen, synes at vise, at de gengivne dragter senest kan være fra 1820'rne. S. H. Petersens billede må altså gengive nordfaçaden med Mallings to portaler fra 1817. ⁸²KSA. Trinitatis kirke. Indkomne sager 1805—41, P. Meyns synsforretning, dateret 23. maj 1807. — A. C. 1816—18, 16. juli 1817, s. 284 (nr. 36), og 24. sept. 1817, s. 326. ⁸³A. C. 1816—18, 11. juni 1817 (nr. 361); 3. dec. 1817, s. 362. — Theol. Fak. Kopibog 1777—1830, 25. Marts 1817, s. 736.

⁸⁴ Universitetets bibliotekskommission skildrer, hvordan bøgerne og oldsagerne den sidste bombardementsnat blev hisset ned i spindelen: »Midt under dette Arbejde, da en stor Deel af den gamle Litteratur, *med tilhørende Antiquiteter* samt nogle philosophica og historica, vare bragte bort, kom ... den sikre Efterretning, at der var sluttet Fred med Fienden«. Cons. kopibog 1804—10, 30. Nov. 1807, s. 972 ff. ⁸⁵ Victor Hermansen, Kommissionen til Oldsagers Opbevaring, i Aarb. f. nord. Oldk. 1931, s. 317 ff. ⁸⁶ HMK 3. B. II, s. 351. ⁸⁷ HMK 3. B. II, s. 287, 353 f. — Jfr. A. C. 1807—13, 10. juni 1807, s. 10. ⁸⁸ A. C. 1807—13, 10. okt. 1809, s. 292 (nr. 84). ⁸⁹ HMK 3. II, s. 354. ⁹⁰ For-

uden til Victor Hermansens artikel om runestenene ved Bundetårn (i HMK 3. R. II, s. 33—366) henvises der til Rasmus Nyerup: Verzeichniss der in Dänemark 1824 noch vorhandenen Runensteine, Kbh. 1824, særlig s. 16. ⁹¹ Trykt beretning om restaureringen: *Forklaring* over de i Aarene 1834 og 1835 foretagne Reparationer og Forskjønelser i Trinitatis Kirke (Kbh. 1836); s. 1 omtales Hauschilds testamentariske gave. ⁹² *Forklaring* etc., s. 8, 12. ⁹³ *Forklaring* etc., s. 11. Over indgangen til skriftestolene anbragtes et par allegoriske malerier af Heinrich Eddelien, bortsolgte 1873 (se KSA. Trinitatis. Kirkeinspektionens diverse sager 1869—1928, et læg: 1869—1916, Kirkens inventar og tårnet, under 23. aug. 1873). ⁹⁴ KSA. Trinitatis. Regnskabsbilag 1835—37, 29. jan. 1835, smedergsk. ⁹⁵ *Forklaring* etc., s. 12; Rgsk. bilag 1835—37, 16. dec. 1834. ⁹⁶ KSA. Trinitatis. Rgsk. bilag 1848—51, bilagene nr. 5, 7, 10, 11, 13 og 14. Kladdersgsk. 1806—57, 31. dec. 1849. KSA. Trinitatis. Borgerlige værge 1841—68; heri: 1848—49, Hovedreparation af taget og bjælkelaget over biblioteket, ialt 6799 rbdlr. ⁹⁷ KSA. Trinitatis. Indkomne sager 1842—69, 7. maj 1859. ⁹⁸ KSA. Trinitatis. Rgsk. bilag 1860—63, bilag 64, d. 28. nov. 1861. ⁹⁹ KSA. Trinitatis. Indk. sager 1842—69, 1. juni 1865.

¹⁰⁰ Smst. 8. dec. 1863 og 26. jan. 1864. ¹⁰¹ Smst. 12. jan. 1869. ¹⁰² Om Nebelongs og Møllers andel i arbejdet, se samtlige rgsk. fra 1870: KSA. Trinitatis. 1869—73 Restaureringen, rgsk. m. bilag. ¹⁰³ KSA. Trinitatis. Restaurering 1869—73, bilag 40, dat. 1. juli 1870. ¹⁰⁴ Smst. Rgsk. 1871, bilag 26, dat. 24. april 1871: murmester N. Scholdans omfattende rgsk. for murerarbejdet. — Jfr. KSA. Trinitatis. 1869—86 Sager vedr. reparationer; heri en række usigtede og udaterede tegninger med skitser til nye vinduer i bibliotekssalen. ¹⁰⁵ Scholdans ovenn. bilag 26; jfr. KSA. Trinitatis. Kirkeinsp. div. sager 1869—1928, heri et læg: Forsk. vedr. Trinitatis kirkebygn. 1869—86, under 25. aug. 1870. — KSA. Trinitatis. Rest. 1869—73, Rgsk. m. bilag, 26. sept. 1870 (bilag 54). ¹⁰⁶ Scholdans ovenn. rgsk. 1871. ¹⁰⁷ KSA. Trinitatis. 1869—1928. Kirkeinsp. div. sager, under 7. dec. 1870; jfr. KSA. Trinitatis. Rest. 1869—73, rgsk. m. bilag, 14. april 1871 (bilag 25); jfr. endv. Scholdans rgsk. 1871. ¹⁰⁸ KSA. Trinitatis. Rest. 1869—

73, rgsk. bilag 1870, 31. dec. 1870 (bilag 39, 63); jfr. Scholdans rgsk. 1871. Til sammenlign. kan nævnes, at varmeapparater installeredes i københavnske kirker: Vor Frue og Helliggeist 1859, Holmens kirke 1860, S. Petri kirke 1865, Vor Frelsens kirke 1870.

¹⁰⁹ KSA. Trinitatis. Rest. 1869—73, 31. dec. 1870, bilag 39. ¹¹⁰ Farvelagt tegn. af Heinrich Hansen m. forslag til kirkens dekoration: KSA. Trinitatis. 1869—1928 Kirkeinsp. div. sager, 14. aug. 1870 (brev fra Nebelong til Kirkeinsp.). — Rgsk. for limfarve og guld: KSA. Trinitatis. Rest. 1869—73, rgsk. 1871, malerregn. dat. 20. april 1871, bilag 26. ¹¹¹ KSA. Rest. etc., rgsk. m. bilag, snedkerrgsk. 24. april 1871, bilag 26. ¹¹² Scholdans ovenn. murerregsk. af 24. april 1871. Der synes ikke at foreligge nogen meddelelse om, at orgeldøren i ældre tid har været tilmuret. ¹¹³ KSA. Trinitatis. 1869—86 reparationer, under 26. nov. 1885. ¹¹⁴ Smst., under 28. okt. 1886. — KSA. Trinitatis. Kirkeinsp. II, rgsk. 1869 ff., under 1886, samt 1903. ¹¹⁵ KSA. Trinitatis. Kirkeinsp. II, under 1908—09. ¹¹⁶ KSA. Trinitatis. Kirkeinsp. etc. 1934.

Inventar før 1728. S. 289—297. ¹ Inventarium 1686 i Trinitatis kirkebog (LA). Afskrift ved Anthon Petersen i Ny kg. sml. (kgl. Ribl.) 386 bp fol. ² Inventarium 1720 i klokker Søren Mathisens bog på Københavns Stadsarkiv. ³ Brygger Jacob Løvberg ejede nabogården (nuværende Priors ejendom). KSA. Indkvarteringsmandtal, Rosenborg Kvarter Mtr. nr. 2. ⁴ Trinitatis kirkes ældste regnskaber s. 21, 23 og 24. ⁵ A. C. 1672—85 fol. 153 b, 25. juni 1681. ⁶ A. C. 1672—85 fol. 224 b 19. april 1684, fol. 264 b 2. maj 1685. ⁷ RA. Universitetets arkiv, pk. 661 Trinitatis, 20. nov. 1686 blev besluttet, at der skulle udbetales 26 rdl. til billedskæreren, for det, han havde forfærdiget ud over kontrakten (A. C. 1685—93 fol. 87 a). ⁸ RA. Universitetets arkiv, pk. 661. Trinitatis. 30. dec. 1681. ⁹ A. C. 1672—85 fol. 167 b, 17. dec. 1681. ¹⁰ A. C. 1685—93 fol. 163a, I. juni 1689, hvor de tre malerier omtales; på dette tidspunkt er »de tvende andre Støcker« ikke leveret. Om det midterste maleri: A. C. 1672—85 fol. 156 b, 30. juli 1681, fol. 164 a, 5. nov. 1681, fol. 170 b, 3. jan. 1682. ¹¹ LA. Trinitatis sogns kirkebog 1679—1740; heri Inv. 1686: »Kalch og Disk ... af den Ny Kirchis Beholdning«. ¹² A. C. 1658—62 fol. 43 a, 6. juni 1659. ¹³ H. Holek, Københavns Sogne-Kirkers beskrivelse 1775, s. 72 (donationsfortegnelse). ¹⁴ KSA. Trinitatis kirke, kirkeinspektionen, diverse sager 1869—1928. Worsaa kvitterede 2. maj 1872 for modtagelsen af »et Fodstykke af Jern til en Døbefont fra Christian den Fjerdes Tid«. ¹⁵ A. C. 1658—62 fol. 109 b, 29. aug. 1660. ¹⁶ A. C. 1672—85 fol. 255 a-b, 5.—14. feb. 1685. ¹⁷ A. C. 1714—24 fol. 325, 10. feb. 1719. ¹⁸ A. C. 1685—93 fol. 181 b, 10. maj 1690. ¹⁹ A. C. 1672—85 fol. 212 a, 6. okt. 1683 og fol. 215 a, 24. nov. 1683. ²⁰ A. C. 1714—24 fol. 555, 13. sept. 1721. Hospitalskirken i Ladegaarden, nedlagt 1816, inventarets skæbne uvis, E. Nystrøm, Frederiksbergs Historie III, 35 ff. ²¹ Marmor blev leveret af oberstløjtnant Montagne de Lillenskiold A. C. 1714—24 fol. 292, 17. juni 1719 og fol. 446, 24. nov. 1720. ²² A. C. 1714—24 fol. 356, 27. april 1720. ²³ A. C. 1714—24 fol. 552, 6. sept. 1721. ²⁴ RA. Universitetets arkiv, pk. 655, Trinitatis, 17. nov. 1683. ²⁵ A. C. 1658—62 fol. 109 b, 29. aug. 1660. ²⁶ Trinitatis kirkes ældste regnskaber s. 20, 16. feb. 1657. ²⁷ A. C. 1652—58, fol. 109 a ff. Albert Mathiesens gravplan 1656. ²⁸ A. C. 1685—93 fol. 69 a, 12. juni 1686, hvor det bestemmes, at der skal sættes låse for studenternes stole for at undgå, at stolene blev frtaget dem. Sammesteds fol. 72 a, 19. juni 1686, og 134 a, 17. marts 1688, hvor det bestemmes, at de fire mandsstole, hvor teologerne sidder, skal ændres til fem stole. A. C. 1714—24 fol. 211, 26. nov. 1718. ²⁹ RA. Universitetets arkiv, pk. 661, Trinitatis. Skrivelse fra klokker Søren Mathisen til konsistorium 7. nov. 1739. ³⁰ RA. Universitetets arkiv, nr. 90, kopibog 1656—63, fol. 258 a, 18. jan. 1660. ³¹ A. C. 1658—62 fol. 33 a, 26. jan. 1659. ³² Forslag fra de enkelte medlemmer af Konsistorium i RA. Universitetets arkiv, pk. 655, Trinitatis, 17. nov. 1683. ³³ A. C. 1685—93 fol. 54 b—55 b, 27. marts 1686. ³⁴ A. C. 1685—93 fol. 55 b, 17. april 1686. ³⁵ A. C. 1685—93 fol. 183 a, 7. juni 1690. ³⁶ A. C. 1693—1704, 10. marts 1703. ³⁷ RA. Bygningskommissionen 1731, Lerche-Worm 1728—31, bilag 13, 25. jan. 1730. ³⁸ Begge dispositioner i RA. Universitetets arkiv, pk. 655, Trinitatis. Hist. Med. om Kbh. 4. rk. II, 53 ff. ³⁹ Frietzsch var i København i alle tilfælde 10. aug. 1655, men må så være

rejst tilbage til Tyskland; denne dag bevilgede Konsistorium ham 50 rdl. for rejsen frem og tilbage på denne tid, A. C. 1652—58 fol. 134 b, 10. aug. 1655. 10. nov. 1655 læstes i Konsistorium det brev, hvori Frietzsch påtager sig arbejdet, A. C. 1652—58 fol. 140 b.

⁴⁰ Fra 4. okt. 1656 til 4. feb. 1657 anvendtes 2.900 sldr. på orglet. Trinitatis kirkes ældste regnskaber s. 14 fT. ⁴¹ A. C. 1652—58 fol. 174 a, 10. sept. 1656. 27. sept. 1656 var bygningen af orglets fundament endnu ikke påbegyndt, A. C. 1652—58 fol. 176 a.

⁴² A. C. 1652—58 s. 183 a, 11. okt. 1656. ⁴³ I de to dispositionsforslag fra aug. 1655 anføres, at bælgene skulle anbringes på loftet over biblioteket. I oktober forhandlede i Konsistorium, om man i stedet skulle opføre en bygning til bælgeværket på nordsiden af kirken, men man enedes om alligevel at følge det første forslag for ikke at skæmme kirkebygningen, A. C. 1652—58 fol. 194 a 9. okt. 1656.

⁴⁴ Niels Hansen, som også udførte orgelfaçaden i S. Nicolai kirke (I, 542), forlangte først 1.400 rdl. for arbejdet i Trinitatis kirke; men professorerne henviste til, at han i Nicolai kun havde forlangt 1.000 rdl., hvorfor man 10. feb. 1657 enedes om 1.700 sldr., A. C. 1652—58 fol. 212 a og 214 b, 19. jan. 1657, og fol. 218 a, 10. feb. 1657.

⁴⁵ RA. Universitetets arkiv, pk. 661, Trinitatis. ⁴⁶ Niels Hansen klagede over, at han ikke kunne få svende til arbejdet, hvorfor Konsistorium ville henvende sig til rigens hofmester derom, A. C. 1658—62 fol. 6 a, 10. juli 1658. Om den stadige strid med snedkeren se A. C. 1658—62 fol. 32 a, 18. jan. 1659, fol. 33 b, 28. jan. 1659. Vedr. truslen om proces se A. C. 1658—62 fol. 37 a, 5. april 1659. Der holdtes syn på snedkerarbejdet 11. marts 1660, A. C., 1658—62 fol. 79 a. ⁴⁷ Breve fra Frietzsch findes i RA. Universitetets arkiv, pk. 655, Trinitatis. Endvidere fremgår det tydeligt af Acta Consistorii, at samarbejdet med orgelbyggeren langt fra var gnidningsløst. Som eksempel kan anføres: i juni 1658 nægtede Frietzsch to af Konsistorium udsendte professorer adgang til at se arbejdet, idet han anførte, at han ville lade det besigtige af dem, der havde forstand på det, A. C. 1658—62 fol. 2 b, 23. juni 1658. Konsistorium beskyldte Frietzsch for kontraktbrud, A. C. 1658—62 fol. 28 b, II. dec. 1658, fol. 30 a, 29. dec. 1658, mens orgelbyggeren i en lang skrivelse (pk. 655) af 22. dec. 1658 lod skylden gå videre til snedkeren, der ikke havde afsluttet sit arbejde; i dette brev hedder det bl. a.: »Die Herren können wohl erachten, dass man keinen singenden Vogel ehe ins Gebawer setzen, ehe das Vogelbawer fertig ist«. I øvrigt har man indtryk af, at Frietzsch under sit lange og tildels ufrivillige (p.g. a. belejringen) ophold i København følte sig både ensom og fremmed. ⁴⁸ Ved synet blev der anket over bælgene, A. C. 1658—62 fol. 92 a-b, 30. maj 1660, fol. 94 b, 4. juni 1660, s. 95 a, 8. juni 1660 og 100 b—101 a, 5. juli 1660.

⁴⁹ 1663 overvejede Konsistorium at forhandle med Frietzsch derom, han var da endnu i København. A. C. 1662—72, 4. april 1663 og 9. maj 1663. ⁵⁰ Allerede 1679 ønskedes syn på det brøstfældige orgel, A. C. 1672—85 fol. 122 a, 8. nov. 1679. Om reparationen ved J. P. Bodtsen se A. C. 1685—93 fol. 5 a, 11. juli 1685; kontrakt 12. juli 1685 i RA. Universitetets arkiv, pk. 661, Trinitatis. Syn indberettet til Konsistorium 19. juni 1686, A. C. 1685—93 fol. 72 a og 76 a. ⁵¹ A. C. 1705—13, 26. juli 1710. ⁵² A. C. 1652—58 fol. 208 a, 20. dec. 1656. ⁵³ Kbh. Dipi. s. 505 nr. 1211, 26. sept. 1658 og A. C. 1658—62 fol. 16 b, 27. sept. 1658. ⁵⁴ A. C. 1672—85 s. 57 a, 18. maj 1675. ⁵⁵ A. C. 1684—93 fol. 65 a, 22. maj 1686. ⁵⁶ RA. Universitetets arkiv, pk. 655, Trinitatis, 17. dec. 1688.

⁵⁷ Den tyske indskrift er gengivet hos Resen 1668, s. 206. Murmester Frech fik begravelse i den mellemste gang under lysekronen, A. C. 1658—62 fol. 43 a, 6. juni 1659. Se i øvrigt s. 267. ⁵⁸ Om urmager Mathias Sørensen, se Bering Liisberg, Urmagere og Ure i Danmark, Kbh. 1905, 168. Herudover kan anføres: i 1651 overtog Mathias Sørensen vedligeholdelsen af uret i Nakskov kirke (Maribo Amt s. 119). 1666 tilbød han som urmager fra Aars tilsyn med urene i Vor Frue og Trinitatis kirker i København (A. C. 1662—72 fol. 90 a, 3. okt. 1666). 1676 foreslås han til klokker ved Trinitatis kirke, når Anders klokker går af (A. C. 1672—85 fol. 71 b, 19. jan. 1676) og i 1679 blev han udnævnt (A. C. 1672—85 fol. 123 a, 15. nov. 1679). 1681 lovede han at rense og vedligeholde tårnuret i Trinitatis kirke gratis (A. G. 1672—85

fol. 157 a, 30. juli 1681). Som klokke efterfulgtes lian af sin søn Søren Mathisen (A. C. 1672—85 fol. 193 a, 20. jan. 1683).⁵⁹ A. G. 1672—85 fol. 193 a, 20. jan. 1683.⁶⁰ Ber-

ring Liisberg, Urmagere og Ure i Danmarks, Kbh. 1905 s. 166.⁶¹ A. C. 1652—58 s. 104 a, 13. jan. 1655.⁶² Trinitatis kirkes ældste regnskaber s. 25, 24. dec. 1656 og 20.

feb. 1657.⁶³ Trinitatis kirkes ældste regnskaber s. 39. A. C. 1652—58 fol. 233 a, 19. maj 1657, hvor mestrenes redegørelse læses i Konsistorium; synet havde fundet sted 25. april. Inden da havde det været nødvendigt for Konsistorium at true urmageren med fageden for at få arbejdet afsluttet (A. C. 1652—58 fol. 212 a, 19. jan. 1657).⁶⁴ A. C.

1658—62 fol. 24 b, 4. nov. 1658.⁶⁵ A. C. 1658—62 fol. 115 a, 10. okt. 1660.⁶⁶ A. C. 1685—93 fol. 195 b, 4. okt. 1690 og 198 a, 18. okt. 1690. Jørgen Schmidts ur til Yor Frue kirke er ikke omtalt i Danmarks Kirker I.⁶⁷ A. C. 1652—58 fol. 191 a, nov. 1656.⁶⁸ Ifølge indskrift gengivet hos Resen 1668, s. 207.

Inventaret efter 1728. S. 298—318. ¹ Jonge, Københavns Beskrivelse II, s. 13 f.

² A. C. 1807—13, 10. juni 1807, s. 9. ³ Kopibog, fol. 69 b, 11. aug. 1731; fol. 72 a, 23.

aug. 1731. ⁴ I 19. årh., formentlig fra 1871, stod følgende indskrift i postamentfeltet:

»Gud priser sin Kjærlighed mod os . . .« (Rom. 5, 8). Ved restaureringen af alteret 1936 blev et ældre skriftsted fremdraget. ⁵ Den danske Yitruvius I, s. 78; Thurah, Hafnia Hodierna, s. 285. ⁶ Stafferingen var bekostet af brændevinsbrænder Lars Nielsens

enke. Jonge II, 13. ⁷ Indberetning om istandsættelse af altertavlens figurer ved P. K.

Andersen 1931—40 (NM). ⁸ KSA. Trinitatis kirke. Regnskabsbilag 1835—37. Staffe-
ringen blev udført af maler Rasmussen, reparation af billedskærerarbejdet af I. C. Meyer
og Georg Grundtvig. ⁹ KSA. Trinitatis kirke. Restaureringen 1869—73, Regnskaber
med bilag. Staffering ved E. Schmiegelow. ¹⁰ KSA. Trinitatis kirke II, Kirkeinspek-
tionens regnskaber 1869 ff. ¹¹ Pk. III, fol. 19, 24. feb. 1735. Messing til stagerne blev
taget af kirkens beholdning (Bygn.k., Forhandlingsprotokol 1731—36, fol. 30 b, 1. okt.
1731). ¹² Jonge II, 14. ¹³ Jfr. ovenfor under note 1 og 2. — KSA. Trinitatis kirke.

Kladdersgk. 1806—32; samt Rgsk.bilag 1802—20. Endvidere: KSA. etc. Borgerlige væрге

1841—68. ¹⁴ Knæfaldet var 1728 helt ødelagt: L.-W., Gerckens overslag 23. dec. 1728.

— Pk. III, klejnsmedergsk. 3. dec. 1733 for arbejde udført i sept. 1731, fol. 50 a; samt
H. Tessins rgsk. vedr. korgitteret, dateret 15. nov. 1732, fol. 17 a. ¹⁵ KSA. Trinitatis
kirke. Rgsk.bilag 1835—37, 16. marts 1835. ¹⁶ Som note 15, 14. feb. 1835. ¹⁷ Over-

slag og kontrakt med Gercken: L.-W., bilag 15, 1. og 15. juli 1730. Yedr. fontens op-
stilling se Kopibog fol. 58 b, dat. 7. juli 1731, samt Bygn.k. Forhandlingsprotokol 1731—
36, litra A, fol. 21 b, 9. juli 1731, samt Kopibog, fol. 67 a, 9. aug. 1731. ¹⁸ KSA. Tri-

nitatis kirke. Rgsk.bilag 1855—59, bilag 19, 31. maj 1859. ¹⁹ KSA. Trinitatis kirke,

Indkomne sager 1842—64, skrivelse fra Konsistorium til kirkeværgerne af 26. marts
1859. — I afsnittet om Vor Frue kirke (I, s. 41) siges det fejlagtigt, at dette dåbsfad
gik til grunde 1807. ²⁰ KSA. Trinitatis kirke. Kladdersgk. 1806—32, 15. maj 1826.

²¹ KSA. Trinitatis kirke. Rgsk.bilag 1802—20, 7. april 1820; B. Reisz skulle have 10
rbd., hvorfra skulle trækkes 1 rbd. 2 mrk. for en gammel tinkande på 2 ³/₄ pd. ²² Pk.
III, fol. 50 a, regning af 3. dec. 1733 for arbejde udført i 1731. Henrik Tessin leverede
to knopper til opgangen ved dåben (smst. 15. nov. 1732). Der ses ikke at være rgsk. på
dåbsgitteret i den form, det nu har. ²³ KSA. Trinitatis. Restaurering 1869—73, bilag
26, 20. april 1871. ²⁴ KSA. Trinitatis kirke. Regnskabsbilag 1835—37. Ved denne lej-

lighed blev både dåbsgitter og rygpanel omarbejdet og malet. ²⁵ Kontrakt med Henrik
Tessin 19. juni 1731 i Pk. III, fol. 13 a. ²⁶ Regning fra Tessin 15. nov. 1732 i Pk. III,
Trinitatis, fol. 17 a. De 26 balustre vejede 3 skp. 18 lsp. 12 p. heraf var 4 skp. 6 lsp.
gammelt materiale (Kopibog fol. 54 b, 14. juni 1731). ²⁷ Kirkens regnskabssager giver

oplysning om to stafferinger: 1835 og 1871. KSA. Trinitatis kirke. Regnskabsbilag 1835—
37 og Restaureringen 1869—73. ²⁸ Korgitterets to figurer blev i 1835 istandsat af

Georg Grundtvig, samt malet, bronzeret og attributterne forgyldt. KSA. Trinitatis kirke,
regnskabsbilag 1835—37. ²⁹ Kopibog, fol. 69 b, 11. aug. 1731. ³⁰ Den trykte beret-

ning om hovedreparationen, 1836, s. 8 og KSA. Trinitatis kirke, regnskabsbilag 1835—37, regning fra Georg Grundtvig 7. dec. 1834 for en due med dertilhørende solstråler i træ, forestillende den Helligånd. Billedhuggeren N. W. Fjeldskov fik 1871 udbetalt 80 rdl. for en »Troens Genius«, der kun kan være identisk med den på prædikestolen: KSA. Trinitatis kirke. Restaurering 1869—73, rgsk. m. bilag, dateret 8. maj 1871, bilag 31.

³¹ Bygningskommissionen havde mange kvaler med hensyn til opstillingen af prædikestolsopgangen, idet den da aldrende klokker Søren Mathiesen på egen hånd gav håndværkerne kontraordre. (RA. Bygningskommissionen 1731, kopibog 1731—34 fol. 56 a, 29. juni 1731 og fol. 68 b, 18. juli 1731. Forhandlingsprotokol Litra A fol. 21 a—23 b. RA. Universitetets arkiv pk. 661, Trinitatis). ³² Leveret 1731, ifølge regning fra klejnsmeden, Pk. III, 3. dec. 1733, fol. 50 a. ³³ Messingknopperne blev leveret af Henrik Tessin: Pk. III, 15. nov. 1732, fol. 17 b. ³⁴ Den danske Vitruvius I, s. 78; Jonge II, s. 13. — Stafferingen bekostedes af brændevinsbrænder Lars Nielsens enke. ³⁵ Staffering ved maler Rasmussen og reparation af billedskærerarbejdet ved Georg Grundtvig: KSA. Trinitatis kirke, rgsk. bilag 1835—37. — Staffering udførtes 1871 af E. Schmiegelow: KSA. Trinitatis kirke, restaurering 1869—73. — Istandsættelse 1908, se KSA. Trinitatis kirke II, Kirkeinspektionens rgsk. 1869 ff. ³⁶ L.-W., bilag 10, overslag dateret 29. juni 1729 samt kontrakt af 26. sept. samme år. Også med hensyn til stolestaderne handlede klokkeren Søren Mathiesen på egen hånd. 13. juni 1731 måtte bygn.k. befale snedkeren Mathias Ortmann, der havde meddelt, at han ikke var færdig med stolene, fordi klokkeren »med een og anden forandring er ham hinderlig«, at han ikke måtte afvige fra tegningen: Kopibog, fol. 52 a, den 13. juni 1731. ³⁷ L.-W., 26. sept. 1729, bilag 10.

Samme type stole blev opstillet i Fredensborg slotskirke 1726.

³⁸ Pk. III, 29. jan. 1732, afregning med Else salig Hendrick Fiskers, fol. 9 a. ³⁹ KSA. Trinitatis kirke, rgsk. bilag 1835—37. ⁴⁰ KSA. Trinitatis kirke, restaurering 1869—73, bilag 26. Muslinger på

stolegavlene repareret 1927: KSA. Trinitatis kirke, diverse sager III, 9. maj 1927.

⁴¹ Trinitatis Kirke. Hovedreparationen 1834—35 (trykt beretning) Kbh. 1836, s. 11.

⁴² Kontrakt af 26. sept. 1729: L.-W., bilag 10. Redegørelse for smedearbejdet 1. aug. 1731: Pk. III, fol. 46 b. ⁴³ Af en sadelmagerregning 1731 synes at fremgå, at der var tre skriftestole, idet der var udført arbejde ved tre knæfald i skriftestolene og ved fem skamler, een til hver skriftestol, een ved alteret og een i prædikestolen; skriftestolene havde ryslæders knæfald, se Pk. III, 20. okt. 1731, fol. 66 a. I modsætning hertil nævnes det 1735, at der kun var to skriftestole, og at der ifølge kgl. befaling af 28. maj dette år skal anskaffes en tredje: RA. Universitetets arkiv, pk. 661. ⁴⁴ Gengivet hos Jonge II, s. 15, samt Hofm. Fund. IX, s. 132. ⁴⁵ RA. Universitetets arkiv, pk. 661, under 31.

aug. 1769. ⁴⁶ Rgsk. på murstifter til præste- og degnestole: Pk. III, fol. 46 b, under 17. sept. 1731. ⁴⁷ KSA. Trinitatis kirke, rgsk. bilag 1821—27, under 20. sept. 1821, regning for to puder til stolen ved dåben. Smst. Rgsk.bilag 1835—37, 16. marts 1835, snedkerregning for to nye bænke ved dåben. ⁴⁸ KSA. Trinitatis kirke, Den borgerlige værges rgsk. 1841—68, samt rgsk.bilag 1855—59, bilag 18, 1. sept. 1858, regning for opstopning af brudestolens puder. ⁴⁹ Pk. III, fol. 62 a, maleroverslag 15. juli 1731.

⁵⁰ KSA. Trinitatis kirke, rgsk.bilag 1802—20, 17. juni 1807. ⁵¹ KSA. Trinitatis kirke, rgsk.bilag 1848—51, bilag 23: snedkerregning 22. aug. 1848, samt bilag 8, glarmesterregning 31. dec. 1848. ⁵² KSA. Trinitatis kirke, restaurering 1869—73, bilag 26, 24. april 1871. ⁵³ KSA. Trinitatis kirke, rgsk.bilag 1802—20: snedkerregnskab for 1818.

De lukkede stole blev betrukket med rødt klæde: KSA. Trinitatis etc. Kladderrgsk. 1806—32, 1841—57, under 30. marts 1818. ⁵⁴ Trinitatis kirke. Hovedrestaureringen 1834—35 (trykt beretning 1836), s. 9 f. En skitse med relation til denne ombygning findes i Nationalmuseets arkiv. ⁵⁵ Kirkens borgerlige væрге foreslog 5. juni 1807, at der indrettedes en kongestol under orgelet: KSA. Trinitatis kirke, indkomne sager 1805—41. ⁵⁶ A. C. 1807—13, s. 8, under 10. juni 1807, nr. 22: den borgerlige værges forslag bifaldes af Konsistorium, men kirkens akademiske væрге gør opmærksom på, at stolen ikke må

gives navn af kongestol »som hverken kirkens evne eller det lokale (?) tillader«. Den skal være et privat pulpitur, som kan udlejes, når kongen ikke er i kirken. ⁵⁷ KSA. Trinitatis kirke, rgsk.bilag 1802—20. ⁵⁸ KSA. Trinitatis kirke, rgsk.bilag 1835—37. ⁵⁹ KSA.

Trinitatis kirke, Kirkeinspektionens diverse sager 1869—1928. Stolene fra 1870 er i ny tid bortsolgt. ⁶⁰ L.-W., bilag 10, 26. sept. 1729, Kriegers kontrakt om bygning af pulpiturer af fyrretræ. Bilag 10 nr. 2, 27. juni 1729, tomrøverslag for begge pulpiturer. Bilag 10 nr. 1, 29. juni 1731, snedkeroverslag vedr. 24 lukkede familiestole på pulpiturerne. Pk. III, Trinitatis, fol. 44, 23. april 1731, regning for smedearbejde udført i 1730. Kopibog, s. 28 a, 30. april 1731 anvises grovsmed Peter Esbach 230 rdl. ⁶¹ Pk. III, fol. 62 a, 15. juli 1731 (overslag), fol. 61, 3. aug. 1731: kontrakt med maler Frederik Holm. Se endvidere Kopibog 1731—34, fol. 75 a, 3. sept. 1731 og fol. 79 b, 6. sept. 1731. ⁶² KSA.

Trinitatis kirke, restaureringen 1869—73. ⁶³ KSA. Trinitatis kirke II, Kirkeinspektionens regnskaber 1869 ff. ⁶⁴ L.-W., bilag 13, Kriegers overslag 25. jan. 1730, samt kontrakt 21. marts 1730. ⁶⁵ KSA. Trinitatis kirke, regnskabsbilag 1802—20. Fra 1805 ff.

er der i hvert regnskabslæg indlagt en fortegnelse over udlejede stolestader. KSA. Trinitatis kirke, nr. 3, stolestadeprotokol 1807—68. ⁶⁶ KSA. Trinitatis kirke, indkomne sager 1842—69, 4. dec. 1865.

⁶⁷ BA. Universitetets arkiv nr. 1130. Theologiske Fakultets kopibog 1777—1830, s. 736, nr. 704, skrivelse fra fakultetet til Danske Kancelli. Ved reformationsfesten i Trinitatis kirke opførtes Weysses Beformationskantate. I årene derefter afholdtes passionskoncerterne til fordel for Det kgl. Kapels enkekasse i Trinitatis kirke, og juledag 1822 overværede kongen opførelsen af en kantate, komponeret af Weyse med tekst af Thaarup (KSA. Trinitatis kirke, indkomne sager 1805—41). — Om Weysses andel i placeringen af »Orchester«, se: RA. Overhofmarskallatet I Q 1 a, Protokol ang. Reformationsfesten 1817, s. 73. ⁶⁸ Pulpituret istandsættes 1871: KSA. Trinitatis kirke, restaureringen 1869—73, bilag 27, tomrøregning 19. april 1871. ⁶⁹ L.-W., bilag 13,

Kriegers overslag 25. jan. og kontrakt 21. marts 1730. — Orgelkorets marmorering: Pk. III, fol. 62, 15. juli 1731. ⁷⁰ L.-W., bilag 12, kontrakt med Daniel Lambert Kastens af 21. marts 1730. Af denne kontrakt fremgår, at kirken skulle betale orgelpulpituret, mens orgelbyggeren skulle sørge for snedker- og billedhuggerarbejdet på orgelet. ⁷¹ RA.

Bygn.k., Forhandlingsprotokol Litra A, fol. 25 b, 14. aug. 1731: »Paa Orgelværket i bemeldte kirke sættes itzige Konges Chiffer«. ⁷² Jonge II, s. 13. Stafferingen bekostet af brygger Lars Gries' legat, sml. alterstager 1757 (s. 302). Thurah, Hafnia Hodierna, s. 285 samt H. Holck, Kiøbenhavns Sogne-Kirkers Beskrivelse (1775), s. 66. ⁷³ KSA. Trinitatis kirke, rgsk.bilag 1835—37, 24. marts 1835: den ene vildmand på våbenet blev repareret 1834 af Georg Grundtvig; to fingre blev limet, en arm og en stiver i ryggen tilsat.

⁷⁴ Jonge II, s. 16. ⁷⁵ KSA. Trinitatis kirke, regnskaber 1788—1868. ⁷⁶ KSA. Trinitatis kirke, regnskaber 1788—1868. ⁷⁷ KSA. Trinitatis kirke, regnskabsbilag 1835—37, 23. jan. 1835.

⁷⁸ 7. maj 1859 bad Konsistorium deu akademiske væрге afgive en betænkning vedrørende anskaffelse af et nyt orgel: KSA. Trinitatis kirke, indkomne sager 1842—69. ⁷⁹ 21. dec. 1861 bifalder Konsistorium, at et orgelbygger Knud Olsen tilhørende orgel benyttes indtil kirken er i stand til at anskaffe et nyt. Den årlige leje var 100 rdl. (KSA. Trinitatis kirke, indkomne sager 1842—69. Ifølge den borgerlige værges regnskaber (KSA) betales leje fra 1862 til 1868). ⁸⁰ KSA. Trinitatis kirke, Kirkeinspektionen diverse sager 1869—1928. Daniel Köhnes tilbud er en beskrivelse af det orgel, han samtidig byggede i Holmens kirke (II, 111).

⁸¹ Dispositionen ifølge Knud Olsens kontrakt (i ovennævnte pakke): *Første manual*: Principal 16, bordun 16, principal 8, viola di gamba 8, rørføjte 8, quintaton 8, oktav 4, quint 2 ²/₃, oktav 2, tertz 1 ³/₅, mixtur IV, trompet 8. *Andet manual*: Gedakt 16, corno di basetto 8 (ifølge Knud Olsen omtrent det samme som principal, men ved en anden konstruktion bliver tonen fyldigere og behageligere), salcional 8, fløjte 8, principal 4, spidsfløjte 4, oktav 2, dolcian 8. *Tredie manual*: (I svelle). Fugara 8, gedakt 8, corno 4, rørføjte 4, gemshorn 2, clarinet 8. *Første pedal*: Principal 16, subbas 32, principal 8, oktav 4, basun 16, trompet 8. *Andet pedal*: Subbas

16, violoncel 8, gedakt 8, amabilegedakt 4.⁸² Ifølge kontrakten var hensigten med at dele pedalet, at man derved fik mulighed for at have eet værk stående til forte og eet til pianospil uden at skulle skifte registre.⁸³ I kontrakten anføres 93 blinde piber, men ifølge afregningen med Knud Olsen var der leveret 102 façade piber foruden de 21 klingende, sidstnævnte udgjordes af de syv næstdybeste piber af første manuals principal 16 og de 14 dybeste af første pedals principal 16. (KSA. Trinitatis kirke, Restaureringen 1869—73, bilag 51).⁸⁴ Ifølge kladderegnskaberne 1806—57 (KSA.) anskaffede kirken allerede i 1852 Berggreens koralbog. I 1868 betalte kirken trykningen af hans »Paaske Aften« (KSA. Trinitatis kirke, den borgerlige værges regnskaber 1841—68).⁸⁵ P. Hansen, Københavns Brændevinsbrænderlaug, s. 73.⁸⁶ KSA. Trinitatis kirke, regnskabsbilag 1802—20.⁸⁷ Kopibog, fol. 84 a, 1. okt. 1731, Bygn.k. til Hans Gram.⁸⁸ H. Holck, Kiøbenhavns Sogne-Kirkers Beskrivelse (1775), s. 68.⁸⁹ KSA. Trinitatis kirke, regnskabsbilag 1821—27, under 28. juli 1827.⁹⁰ Københavns Borgerrepræsentations Forhandlinger, 38. årg., s. 777.⁹¹ KSA. Trinitatis. Rgsk.bilag 1802—20.⁹² Kopibog 1731—34, fol. 84 a, 1. okt. 1731.⁹³ KSA. Trinitatis kirke, bilag 1802—20; jfr. smst. Rgsk.bilag 1821—27, under 26. maj 1825. Navnet »Luftballonen« om en lysekrone: Rgsk. bilag 1806—57, under 16. april 1832, og smst. 1830—34, under 4. dec. 1833.⁹⁴ KSA. Trinitatis kirke, rgsk.bilag 1802—20, under 1818; Hovedreparationen 1834—35 (trykt beretning), s. 10.⁹⁵ KSA. Trinitatis kirke, indk. sager, 20. Maj 1859: I. L. Bacons forslag til gasinstallation. Gasbelysningen 1871: KSA. Trinitatis kirke, restaurering 1869—73, rgsk. med bilag, 10. april 1871 (bilag 23).⁹⁶ Jonge II, s. 16. — Standuret blev repareret 1819 og 1821, se KSA. Trinitatis kirke, rgsk.bilag 1802—20, samt 1821—27. Endvidere kirkens hovedreparation 1834—35, trykt beretning (1836), s. 7, samt KSA. Trinitatis kirke, rgsk.bilag 1835—37, under 18. feb. 1835. — Malerrgsk. 1871, se KSA. Trinitatis kirke, restaureringen 1869—73, bilag 26, under 20. april 1871.⁹⁷ L.-W., 27. juni 1730, bilag 14. Kopibog, 17. maj 1731, fol. 39 a, samt 22. juni 1731, fol. 56 a. Bygn.k. Requisitionsbog 1731—42, under 19. juni 1731. — Senere reparationer: KSA. Trinitatis kirke, indkomne sager 1805—41, under aug.—sept. 1841, (særlig 11. sept. 1841).⁹⁸ L.-W., 17. feb. 1730, bilag 11; heri kontrakten med tegning af to klokkeprofiler, udført af H. Tessin, approberet af kongen 28. feb. 1728. — Kopibog 1731—34, 29. marts 1731, fol. 7 b. — Senere meddelelser om klokkerne: KSA. Trinitatis kirke, rgsk.bilag 1802—20, under 1799 og 1818; smst. Indkomne sager 1805—41, under aug.—dec. 1841; smst. rgsk. 1788—1868, under 29. sept. 1858; smst. Indkomne sager 1842—69, under 29. sept. 1858; smst. Borgerlige væрге 1841—68, under 1858; smst. Restaureringen 1869—73, rgsk. 1870, bilag 66, dateret 19. jan. 1871; smst. Reparationer 1869—86, under 22. okt. 1884 og 29. juni 1886; smst, Rgsk.bilag 1885 og 1886.

Gravminder. Indledning og begravelser i koret, s. 319—367.¹ A. C. 1652—1658, 6. nov. 1656, fol. 190 a.² A. C. 1652—1658, 7. marts 1657, fol. 220 a.³ Trinitatis gravbog — ca. 1660—1800, KSA. No. 2 a, Trinitatis kirke. — Trykt under navnet Trinitatis Kirkes Begravelsesprotokol, ed. Chr. Villads Christensen i *Personallistorisk Tidsskrift* 4. R. V s. 152 ff.⁴ A. C. 1672—1685, 31. juli 1675, fol. 64 a.⁵ A. C. 1672—1685, 3. juni 1682, fol. 179 a.⁶ Indberetninger i Nationalmuseets arkiv.⁷ A. C. 1672—1685, 14. april, 1675 fol. 56 a og 57 a.⁸ RA. Universitetets arkiv nr. 657. Trinitatis kirke. Ejendomme og Legater, 11. juni 1683.⁹ Bygningskomm. 1731, Kopibog 1731—34 fol. 70 a, 72 b og 84 a. Samt Forhandlingsprotokol 1731—36 Litra A, fol. 26 b og 27 a.¹⁰ A. C. 1662—1672, 3. jan. 1664.¹¹ A. C. 1672—1685, fol. 238 a, 245 a, 262 a og 264 b — A. C. 1685—1693, fol. 124 a og 228 a. Den første dato er 29. sept. 1684 og den sidste er 30. maj 1691.¹² Se V. Thorlacius Ussing, *Billedhuggeren Thomas Quellinus*, Kbh. 1926.¹³ KSA. Resen, *Inscriptiones Hafniensis* 1683.¹⁴ Gravliste 1656—1720 ved klokker Søren Mathiesen, RA. Universitetet pk. 174.¹⁵ RA. Universitetet pk. 661 Trinitatis — jfr. Kopibog 1656—63 fol. 196 a.¹⁶ Datoen for Joachim Gersdorffs bi-

sættelse i Trinitatis, se Trinitatis Kirkes Begravelsesprotokol, ed. Chr. Villads Christensen i Personalhistorisk Tidsskrift 4. R. V s. 153 (jfr. note 3).¹⁷ KSA. Trinitatis kirke

Nr. 2 a, Bog over begravne lig, 1660—o. 1800 s. 8 fortæller at der ved eftersyn af kælderen 1773 fandtes »7 store og 8 smaa lig«. ¹⁸ Resen, Inscriptiones Hafniensis 1668 s. 152. ¹⁹ KSA. Resen, Inscriptiones 1683, Kpl. Nr. 13. ²⁰ RA. Universitetet pk. 665

Trinitatis. ²¹ A. C. 1672—1685, 26. juli 1675, fol. 63 a. ²² Indskriften er afskrevet tidligst hos KSA. Resen, Inscriptiones 1683, s. 305. M. h. til titlerne jfr. iøvrigt Palle Rosenkrants: Amtmandsbogen, 1926. ²³ Hofm. Fund., Tom. 9, 1763, s. 131. ²⁴ Y.

Thorlacius Ussing, der i »Billedhuggeren Thomas Quellinius« s. 26 f. gør rede for gravgitrene i Trinitatis kor, har her henledt opmærksomheden på dette mesterstempel. Han regner iøvrigt gitteret som tilhørende Bielke-Gersdorffs begravelse. ²⁵ A. C. 1672—1685, 16. jan. 1675, fol. 53 b. ²⁶ A. C. 1672—1685, 17. jul. 1675, fol. 60 b. ²⁷ KSA. Resen, Inscriptiones Hafniensis 1683, kisteplader nr. 19, 20 og 21. ²⁸ RA. Universitetet nr. 90,

Kopibog den 16. marts 1657, fol. 150 a. ²⁹ A. C. 1652—1658, 17. okt. 1657, fol. 227 b. ³⁰ A. C. 1652—1658, 22. okt. 1657, fol. 228 b. ³¹ KSA. Trinitatis, Søren Mathiesens Bog (No. 24), 12. dec. 1660. ³² Ibidem, 30. dec. 1679. ³³ A. C. 1685—1693, 13. marts

1686, fol. 52 a (Hilarii Memorial). ³⁴ A. C. 1685—1693, 18. dec. 1686, fol. 90 a. — Kapellet skulle være slægtens evindelige ejendom for 300 rdr. Til selve bygningen af det knyttede sig visse betingelser; bl.a. forlangte kirken, at byggeriet skulle »ske med General Bygmesters gode Befindende«. ³⁵ A. C. 1705—1713, 15. jun. 1709, s. 340. ³⁶ Re-

sen: Inscriptiones Hafniensis 1668, s. 204 f. ³⁷ A. C. 1662—1672, 24. sept. 1664, fol.

40 a. ³⁸ Resen: Inscriptiones Hafniensis 1668, s. 202 — endvidere i Marm. Dan. s. 109 og Jonge bd. II s. 25. ³⁹ A. C. 1672—1685, 8. okt. 1681, fol. 161 b. ⁴⁰ KSA. Resen,

Inscriptiones Hafniensis 1683 — den fejlagtige ligstens-indskrift, som Pontoppidan i Marm. Dan. (s. 109) og Jonge i bd. II (s. 25) viderebringer, er afskrifter af Resens i 1668 meddelte *kisteplade-indskrift*, som imidlertid — trods lighed — afviger stærkt i ordvalg, -stilling og angivelse af dødsår fra det aftryk fra 1863, som findes på Nationalmuseet.

⁴¹ RA. Universitetet pk. 661, Trinitatis, 30. dec. 1681.

⁴² I A. C. meddeles 21. sept. 1709, at *Lambert von Hagen* for en leveret *altertavle* havde fået bevilget et lejersted i kirken, hvortil han nu ønskede et skode. Sagen undersøges og befindes at være i orden (A. C. 1705—1713, 21. dec. 1709 og 18. jul. 1711, fol. 319 og 522). Kgl. bygmester Lambert van Haven, hvem det ovenstående synes at hentyde til, var død og begravet i året 1695, og disse meddelelser forekommer derfor temmelig mærkværdige. ⁴³ Indberetninger i Nationalmuseets arkiv. ⁴⁴ A. C. 1672—1685, 7. okt. 1676, fol. 83 a. ⁴⁵ A. C. 1672—1685, 20. marts 1675, fol. 55 b. ⁴⁶ Indberetninger i Nationalmuseets arkiv.

⁴⁷ Begravelsesprotokollen udg. i Personalhistorisk Tidsskrift 4. R. V s. 155 (jfr. note 3).

⁴⁸ Ibidem, s. 152 i omtalen af Mikkelsborgs kælder. ⁴⁹ A. C. 1672—1685, 4. okt. 1679, fol. 121 a. ⁵⁰ Indberetninger i Nationalmuseets arkiv. ⁵¹ A. C. 1685—1693, 27. feb. 1686, fol. 48 a. — Mageskiftet er her blot et forslag, nogen endelig kontrakt synes ikke at foreligge. 1. Maj samme år (se fol. 61 a) anses det for »gavnligt«, om kirken kunne få huset i Landemærket for 2500 rdr. og Luxdorph graven for 1500. Sagen drøftes ikke senere. ⁵² Indberetninger i Nationalmuseets arkiv. ⁵³ Luxdorphs Dagbøger II 419 f. — Han skriver endvidere: »Min Begravelse skal af skyldige Aarsager skee paa det tarveligste. Huerken Bruges 6 Heste, ikke heller føres Ordenen foran . . . Følgeskabet bestaa af 2 Par saasom salig Cf: Hoppes ældste og Frue Etatz-Raadinde Klokes Søn og Executors. ⁵⁴ Indberetninger i Nationalmuseets arkiv. ⁵⁵ Begravelsesprotokollen udg. i Personalhistorisk Tidsskrift 4. R. Y s. 152 (jfr. note 3).

⁵⁶ Resen: Inscriptiones Hafniensis 1668, s. 202. ⁵⁷ Ibidem s. 205 f. ⁵⁸ Ibidem s. 206.

⁵⁹ RA. Universitetet, pk. 661 Trinitatis. — Samtidig med Erik Krag tilegnede Joachim Gersdorff og Willum Lunge sig lejersteder i kirken (A. C. 1658—1662, 11. juli 1658, fol. 6 b).

⁶⁰ RA. Universitetet nr. 90, Kopibog 1656—1663, fol. 258 a (18. jan.): »... efter den delineation som (af Albert Bygmester) paa Kirkens begravelser gjort er; maa have udi bredden, at maale

fra Kircke-Muren bag Alteret oc hen udi vesten, noget under Alterfoden, fra A til B, fire Sielandske alen oc tre quarter; udi lengden at maale fra B under Alterfoden oc hen til bagdelen af muren, som degnestolen paa staar, betegnet med C, halvsuiufvende Sielandske alen«. Endvidere omtales et lufrør, en trappe og epitaf »... paa Muren paa den østre ende af Kircken fra det store vindue bag alteret ind til hjørnet af muren ...«

Gravsten, s. 367—373. ¹ Peter Linde, Ved Ewalds Grav, Trinitatis Kirkeplads, Kbh.

1943. — P. B. Grandjean, Gravskrifter fra Københavns nedlagte Kirkegaarde indenfor de gamle Volde, I. Trinitatis Kirkeplads, i *Personalthist. Tidskr.* 4. R. VI, s. 256—259.

² Efternavnet Gebauer, der er antydnet i gravskriften, men delvis bortstødt, har han næppe brugt til daglig. På Geddes kort 1757 er brændevinsbrænder Morten Knudsen opført boende i S. Annæ Vester matr. nr. 278, i Adelgaden. Trinitatis kirkes begravelsesbog (LA) meddeler, at den samme M. K. fra Adelgaden, død af gigt 68 år gi., blev begravet på Trinitatis kirkegård 21. nov. 1770. Det manglende dødsår på gravstenen kan således rekonstrueres. ³ Kortskitse 1923 af Th. Havning gengivet af Linde, anf. v., s. 39.

⁴ August Hoffmann, Til Minde om Claudi Rosset; særtryk af Nordisk Ugeblad 1917, s. 23 f. — Linde, anf. v. s. 46 f. ⁵ 1827 modtog kirken af skiftet efter Birgitte Møller 166 rbd., hvis renter skulle bruges til gravstedets vedligeholdelse: KSA. Trinitatis kirke, rgsk. 1788—1868. — Linde, anf. v., s. 59 f. ⁶ Linde, anf. v., s. 40 ff. ⁷ KSA. Trinitatis kirke, den borgerlige værges rgsk. 1841—68; her anføres under 1841 til indtægt 8 rbd. for et monument på pastor Hornsylds og hustrus gravsted. — Haavard Rostrup, H. V. Bissen (1945) I, s. 108. ⁸ KSA. Trinitatis kirke, den borgerlige værges rgsk.

1841—68: kirken har fra Kvæsturen modtaget 8 rbd. for et monument på etatsråd Hurtigkarls gravsted. — Th. Oppermann, Herman Ernst Freund (1916), s. 126, 165. ⁹ Linde,

anf. v., s. 72 ff.; om monumentet særlig s. 77 f. ¹⁰ KSA. Trinitatis kirke, sager vedr. reparationer 1869—1886; korrespondance 2. dec. 1875; 6. okt. og 7. nov. 1876. ¹¹ Linde,

anf. v., s. 108 ff.

†*Epitafier*, s. 373 f. ¹ Marm. Dan., s. 110 f.; Hafnia Hodierna, s. 286 f.; Jonge II, s. 23.

² Nordisk Tidsskrift for Oldkyndighed III, s. 33.

³ LA. Vor Frue kirkes begravelsesbog

1727—76, fol. 20 b. ⁴ Marm. Dan., s. 111; Jonge II, s. 22.

⁵ Resen, Inscriptiones

(1668), s. 203. Jfr. H. Ehrencron-Müller, Forfatterlexikon V, s. 128.

⁶ Resen (1683),

s. 318. ⁷ Resen, Inscriptiones (1668), s. 203. Jonge II, s. 22, gengiver ligeledes indskriften, øjensynlig efter Resen, skønt epitafiet på den tid formentlig må være forsvundet.

⁸ Resen (1683), s. 306. Enken fik epitafiumsret »paa den halve Pille« 30. okt. 1672. A. C. 1672—85, fol. 12 b. ⁹ A. C. 1714—24, 6. maj 1719.

†*Gravsten*, s. 374—376. ¹ Det anvendte eksemplar af Resen: Inscriptiones Hafni-

ensis, 1683, befinder sig på KSA. ² RA. Konsistoriums arkiv, pk. 174. Gravliste 1656—1720 ved klokker Søren Mathiesen. ³ Trinitatis Begravelsesprotokol, ed. Chr. Villads Christensen i *Personalthistorisk Tidsskrift* 4. R. V s. 157.

⁴ *Personalthistorisk Tidsskrift*, anførte bind s. 155. ⁵ Anførte bind s. 159. ⁶ Anførte bind s. 161. ⁷ Anførte bind

s. 156. ⁸ Anførte bind s. 156. Det meddeles iøvrigt, at adgangen til Lydtzows grav kun kan ske, såfremt Steenwinkels gravsten tages tilside — s. 155. ⁹ KSA. Trinitatis,

Regnskabsbilag 1821—1829.

INDHOLDSFORTEGNELSE

Kilder og henvisninger s. 379—395

INDLEDNING

Historisk indledning.....	225
Regenskirken bygning.....	233
Regenskirken inventar.....	235
Trinitatis kirkegård.....	238
Hegnsmur.....	240
Klokkerbolig.....	241
Kirkeboderne.....	243
Kirkepladsens omdannelse 1870.....	244

BYGNING

s. 246—288

<i>Sammenfattende bygningsbeskrivelse ..</i>	246
--	-----

Rundetårn

s. 251—264

Tårnets ældste historie.....	251
Bygningsbeskrivelse.....	253
Portal.....	254
Rebus-indskriften.....	256
De astronomiske huse.....	257
Smedejernsgitter.....	258
Tårnet og branden 1728	258
Senere skæbne.....	259
Inventar og mindetavler.....	261
Rundetårns kunstneriske afstamning 261	

Kirke og bibliotek 1637—1728

s. 265—274

Bygningsbeskrivelse.....	265
Rytterspiret.....	266
Bygmestre.....	267
Kirkens indre.....	270
Portaler.....	272
Biblioteket.....	272

Kirke og bibliotek 1728—1807

s. 275—278

Den store brand 1728.....	275
---------------------------	-----

Genopbygningen.....	276
Biblioteket.....	278

Kirke og bibliotek 1807—1817 s. 279—284

Bombardementet 1807.....	279
Ombygningen 1817.....	280
Runesten og museum.....	282

Bygningshistorien i nyere tid s. 285—288

Restaureringen 1834.....	285
Restaureringen 1870.....	286
Senere ændringer.....	288

INVENTAR

s. 289—318

Alterbord.....	300
Alterkande.....	291
Alterklæder.....	300
†Alterklæder..... 289,	300
Alterskranke.....	303
Alterstager.....	302
† Alterstager.....	292
Altertavle.....	300
†Altertavler.....	289
Blok.....	315
†Brudestol.....	307
†Degnestol..... 294,	307
Dåbsfad.....	303
†Dåbsfad.....	293
Dåbsgitter.....	304
†Dåbsgitter.....	293
Dåbskande.....	304
†Dåbskander.....	304
† Fadderstol.....	307
Font.....	303
*Fontefod.....	292
†Font.....	293
†Fontelåg.....	293

†Jordpåkastelsesspade.....	297
Kalk og disk.....	290,302
†Kalk og disk.....	291
†Kister og skabe.....	294
Klokker.....	318
†Klokker.....	297,318
†Kongestol.....	308
Korgitter.....	305
†Korgitter.....	293
†Lukkede stole.....	307
†Lysearme.....	297,316
Lysekroner.....	315
†Lysekroner.....	297,316
Malerier.....	317
†Malerier.....	293
Messehagler.....	302
†Messehagler.....	292
Musiktribune.....	310
Oblatæsker.....	291
Orgel.....	310
†Orgel.....	295
Orgelpulpitur.....	310
†Pengebøsser.....	315
*Pengetavler.....	296,312
†Pengetavler.....	296,314
Prædikestol.....	305
†Prædikestole.....	293
†Præstestole.....	307
Pulpitur.....	308
†Pulpitur.....	295,308
Skriftestole.....	285,307
†Skriftestole.....	307
Standur.....	317
†Standur.....	297
♦Stol.....	294
Stolestader.....	307

†Stolestader.....	294
Sygekalke.....	302
Tårnur.....	318
†Tårnure.....	297

GRAVMINDER

s. 319—378

Begravelser i koret.....	323
Körbitz' gravkrypt.....	323
Schacks gravkrypt.....	330
Gersdorff-Bjelkes gravkrypt.....	337
Friis' gravkrypt.....	340
Hans Leths gravkrypt.....	344
Didrik Fuirens gravkrypt.....	348
Erasmus Hansen Brochmanns grav- krypt.....	350
Lambert van Havens g r a v k r y p t . . .	351
von Stöckens gravkrypt.....	354
Claus Sohns gravkrypt.....	355
Jorgen Eilersens gravkrypt.....	356
Bolle Luxdorfs gravkrypt.....	357
Jorgen Elers' gravkrypt.....	359
Hans Mathiesen Mikkelsborgs grav- krypt.....	362
Erik Krag's gravkrypt.....	363
Epitafier.....	364
Gravsten.....	367
Kirkegårdsmonumenter.....	371
†Epitafier.....	373
†Gravsten.....	374
Kronologisk fortegnelse over kiste- plader.....	376
Kronologisk fortegnelse over †kiste- plader.....	378

Udarbejdelsen af teksten er sket under medvirkning af Else-Marie Boyhus, der har tilrettelagt afsnittene om inventar og de sydlige gravkrypter, og som ganske særlig har behandlet kirkens orgeler, og af Michael Hertz, der har tilrettelagt afsnittene om de nordlige gravkrypter.

Tilføjelse til afsnittet om Holmens kirke s. 210: den her efterlyste »Registerbog contre Holmens Kirke 1664« er siden dukket op på Rigsarkivet, hvor den nu er registreret under Søetatens Generalkommissariat. Hvis denne kilde havde været tilgængelig under udarbejdelsen af Holmens Kirkes historie, ville den have været stærkt udnyttet; men den indeholder dog intet, der på væsentlige punkter kan ændre fremstillingen.